

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

101

4770

30 MAY 2013

119776

ԽՈՐՀՐԴԱՒՈՐ ԿՂԶԻ

ԿՂԶԻՈՅՆ ԳԱՂՏՆԻՔԸ

— 1880 —

ՀԵՂԻՆԱԿ
ՃԻՒՂ ԳԼԵՐՆ

ՔԱՐԳՄԱՆԵՑ
Մ. ՄԱՍՏՈՒՐՅԱՆ

ՀԱՏՈՐ ԵՐՐՈՐԳ

ԶՄԻՒՆԻՍ.
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՂԲԱՐՑ ՏԷՏԷՆԱԿ
1878

477-142

ԽՈՐՀՐԴԱԽՈՐ "ԿՂԶԻ"

~*~

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

ԿՂԶԻՈՅՆ ԳԱՂՏՆԻՔԸ

ԳՂՈՒՑ Ա.

Արհաստ ընկերություն — Էյրբոն կ'իտալի նորին — Արևոր Վեճաբա-
նություն — Տեխանը չէ — Ասիականոր նա — Ընկեր շահաշահություն
ներ — Նաալ կ'ծորենայ — Թնդամոնի հարսած ղը — Պրեկը կ'ըշտի դե-
մայը իարեսի կ'նեդե — Գեշերը կ'հասնի :

Երկուք ու կէս տարիէ 'ի վեր նաւարեկներն Լինքօլն կղզոյն
վրայ նետուեր էին , և մինչև այն ատեն բնաւ հաղորդակցութիւն
մը չէր հաստատուած իրենց և այլ մարդոց մէջ : Անգամ մը՝
Թղթակիցը մարդաբնակ աշխարհի հետ յարաբերութիւն հաստա-
տելու փորձ փորձեր էր , թուշունի մը վստահելով այն ազգա-
բարութիւնն որ իրենց կացութեան դաղանիքը կ'պարունակէր , բայց
այդ բաղդի խնդիր մ'էր որու վրայ իրապէս վստահիլ անհնարին
կ'երևէր : Էյրբոն միայն պզտիկ գաղթականութեան միացեր էր ,
և այս ալ այնպիսի պարագաներով որ արդէն յայտնի են : Արդ՝
ահա նոյն օրն իսկ — հոկտեմբեր 17 — ուրիշ մարդիկ անյուսալի
կերպով կղզոյն դիմացը կ'երևէին՝ այդ միշտ ամայի ծովուն վրայ :

342-2013

Տարախուսելի չէր այդ : Նաւ մը կար հեռուն : Բայց հեռուն պիտի անցնէր երթար թէ ոչ պիտի մտանար : Մի քանի ժամէն գաղթականները կարող պիտի լինէին այդ կէտն որոշել :

Կիրոս Սմիթ ու Հարպէրդ , շուտ մը Գեղէոն Սքիլէդը , Բէնքրօֆն ու Նապը կոչելով Քարեայ-Պալատին մեծ սրահին մէջ՝ անցած դարձած ին վրայ պէտք եղածն անոնց իմացուցեր էին : Բէնքրօֆն՝ հեռադիտակն առնելով՝ արագօրէն բոլոր հորիզոնը դիտեց , և՛ նշանակեալ կիտին վրայ կենալով , այսինքն լուսազրահան պատկերին վրայ աննշմարելի արատ մ'ընող կիտին վրայ :

«Արո՛ղ , իրօք նաւ մ'է , ըսաւ ձայնով մ'որ կարգէ դուրս գոհունակութիւն մը չէր ցուցըներ :

— Միթէ մեզն կ'գայ , հարցուց Գեղէոն Սքիլէդ :

— Գեո անկարելի է հաստատ բան մ'ըսել , պատասխանեց Բէնքրօֆն , վասն զի միայն կայմերը կ'երեկին հորիզոնէն վեր , և իր փոճակին կարն անգամ չտեսնուիր :

— Ե՞նչ պէտք է ընել , ըսաւ պատանին :

— Սպասել ը պատասխանեց Կիրոս Սմիթ :

Եւ բառական ժամանակ՝ գաղթականները լուռ կեցան , այդ դիպուածին գրգռած ամեն տեսակ մտածմունքով , այլայլութեամբ , երկիւղով , յուսով պաշարուած — և այս դիպուածն՝ իրենց Ախնքօլն կղզին գալէն ՚ի վեր՝ ամենէն ծանրակշիռն էր :

Իրաւի՛ գաղթականներն անբերրի կղզեկի մը վրայ նետուած նաւարեկներու վիճակին մէջ չէին , որ իրենց ընտառ կեանքն ապաշնորհ հոգի մը վրայ անցրնելով՝ անգաղար մարդաշէն երկիրներ տեսնելու պիտայրով կ'մտնէին : Մանաւանդ Բէնքրօֆն ու Նապը , որ թէ՛ երջանիկ և թէ՛ հարուստ էին , իրենց կղզին չպիտի թողնէին առանց վշտի : Ասկէ դատ՝ այս նոր կենաց վարժեր էին , սոյն կալուածքին մէջ որ իրենց իմացականութեամբ կերպով մը զարգացեր էր :

Բայց վերջապէս , այս նաւն ինչ որ ալ լինէր , տար աշխարհէն լուրեր պիտի բերէր , թերեւ հայրենաց մէկ կտորն էր որ իրենք գիտատարելու կ'գար : Իրենց նման արարածներ կ'պարու-

նակէր , և դիւրին է՝ երեակայել որ իրենց սիրաբ պիտի յուզուէր տեսնելով այդ մարդիկը :

Բէնքրօֆն ատեն ատեն դիտակը կ'աւնէր և պատահանը կը նստէր : Անկից՝ մեծ ուշադրութեամբ կ'ընէր նաւը , որ արեւելեան կողմն քսան մղոնի չափ հեռու էր : Ուստի գաղթականներն անոնց ով լինիլը հասկընալու միջոց մը չունէին : Անկարելի էր զրոշակ մը տեսնել , պայթում մը լսելի չպիտի լինէր , և ոչ կրակ մը տեսանելի :

Սակայն՝ ստոյգ էր որ կղզին , որու վրայ Ֆրանքլէն լեռը կը նայէր , նաւուն պահնորդներուն աչքէն չէր վրիպած : Բայց ինչո՞ համար այդ նաւը դէպ 'ի կղզին պիտի դիմէր : Միթէ պարզապէս դիպուածը չէր որ զայն Խաղաղականին այս կողմը կը քէր , որու վրայ աշխարհացոյց տախտակներն երկիր մը չեն յիշատակեր , Թափոք կղզիէն զատ , որ դարձեալ բոլորնեղեան , Նոր-Չեխնասայի և ամերիկեան արշիպելագոսները յաճախող նաւերուն սովորական ճամբէն հեռու կ'գտնուէր :

Այս հարցման , որ ամեն մէկը յառաջ կ'բերէր , Հարպէրդ յանկարծ պատասխան մը տուաւ .

«Արդեօք Տճուան նաւն է՞ սոսոց-նա :

Արդէն ընթերցողը դիտէ որ Տճուանը լորս Ալէնարվանի նաւն էր . Էյրթօնը Թափոք կղզին ձեր կը և որ մը պիտի վերադառնար զանի առնուլ : Արդ՝ այս կղզեակը Ախնքօլն կղզիէն այնքան հեռու չէր գտնուէր որ նաւ մը , մէկուն կողմը դիմելու ատեն , միտին առջևէն չանցնէր : Միայն հարիւր յիսուն մղոն երկայնութեամբ և եօթնասուն մղոն լայնութեամբ իրարմէ կ'զատուէին :

«Պէտք է ձայն տալ Էյրթօնի , ըսաւ Գեղէոն Սքիլէդ , և անմիջապէս զանի կոչել : Այն միայն կարող է ըսել մեզի թէ Տճուանն է այս նաւը :»

Ամենքն այս կարծիքէն լին , և թղթակիցը՝ հեռագրական գործիքին մ'տեսնալով , որ Քարեայ-Պալատը գոմին հետ հաղորդակցութեան մէջ կ'գնէր , այս հեռագիրը քաշեց .

«Շուտով եկնր :»

Քանի մը վայրկեան ետք՝ սկահը կ'հնչէր .

«Կ'գամ՝ կ'պատասխանէր Էլրդօն :

Ապա դաղթականները նաւը դիտելու շարունակեցին .

«Եթէ Տեփառն է , ըսաւ Հարպէրդ , Էլրդօն դիւրաւ պիտի ճանչէ , քանի որ անով ժամանակ մը նաւարկեց .

— Եւ եթէ ճանչէ , յարեց Բէնքրօֆ , չափազանց պիտի այլ-այլի :

— Այո՛ , պատասխանեց Կիւրոս Սմիթ , բայց հիմակ Էլրդօն արժանի է Տեփառն նաւը մտնելու , և տար երկին որ իրօք լորա Ալէնարվանի նաւը լինէր , վասն զի ուրիշ որ և է նաւ ինձ կասկածելի պիտի թուէր : Այս ծովերն աւազակներ պակաս չեն , և միշտ կ'վախնամ որ Մալէցի ծովահէններ մեր կղզին շայցելեն :

— Եթէ այցելեն , մեր կղզին պիտի պաշտպանենք , դոչեց Հարպէրդ :

— Անտարակոյս , որդիս , պատասխանեց չափազէտը ժպտելով , բայց աւելի լաւ է որ զայն պաշտպանելու չստիպուինք :

— Պարզ դիտողութիւն մ'ունիմ , ըսաւ Գեդէոն Սքիլէզ . Լինքօն կղզին նաւարկուներուն անձանթ է , վասն զի ամենէ նոր աշխարհացոյցներու մէջ անդամ նշանակուած չէ : Միթէ չեն կարծեր , Կիւրոս , թէ այդ պատճառ մ'է նաւի մը համար որ յանկարծ այս նոր հողին դիմացը դանուելով , անոր այցելելու քան թէ անկից հեռանալու փափարի :

— Անշուշտ , պատասխանեց Բէնքրօֆ :

— Ես ալ այդպէս կարծեմ , յարեց չափազէտը . Կրնանք նաև հաստատել որ նաւապետի մը պարտքն է աշխարհագրական ցանկի մէջ չնշանակուած որ և է երկիր յոյց տալ և զայն քննելու գալ , և Լինքօն կղզին ալ այս կարգէն է :

— Լաւ ուրեմն , ըսաւ այն ատեն Բէնքրօֆ , ենթադրենք թէ այդ նաւը մեր կղզոյն մօտենայ , այս տեղ վարը խարխիս նետէ : մեր կղզին քանի մը պարանաչափ հեռու , այն ատեն ինչ պիտի ընենք :

Այս հարցումը բացէ 'ի բաց առաջարկուելով 'ի սկզբան ան-

պատասխանի մնաց : Բայց Կիւրոս Սմիթ , խորհրդածելէն ետև՝ իրեն սովորական եղող հանդարտ ձայնով մը պատասխանեց .

«Բարեկամներս , կ'հարցընէք թէ ինչ պիտի ընենք , ինչ պարտաւոր ենք ընելու . նաևուն վրայ կ'երթանք , իբրև ճամբորդ անոր մէջ կ'մտնենք , և կղզին կ'թողունք Միացեալ-Նահանգաց անուամբ դրաւելէն ետև : Յետոյ՝ պիտի վերադառնանք կղզին այն ամեն մարդոց հետ որ մեզի հետ դալով կ'փափաքին այս տեղ դաղթել բոլորովին , և ամերիկեան հասարակապետութեան նուիրել Խաղաղական ովկիանոսին այս մասին մէջ օգտակար կայան մը :

— Կեցցէ , դոչեց Բէնքրօֆ , և այսպէս մեր հայրենեաց պղտիկ պարզև մ'ըրած չպիտի լինինք : Գաղթականութեան դործն արդէն լմնցած է , կղզոյն ամեն մասերուն անունները տրուած են , բնական նաւահանդիստ մը կայ , կան ճամբաներ , հեռագրական թել , փայտարան մը , գործարան մը , և կ'մնայ միայն աշխարհացոյցին վրայ Լինքօն կղզոյն անունը գրել :

— Հապա եթէ մեր բացակայութեան ատեն զան կղզին գրաւեն , ինչ պիտի ընենք , դիտել տուաւ Գեդէոն Սքիլէզ :

— Կրճղ , գոչեց նաւաստին , աւելի կ'ընտրեմ զայն պահպանելու համար մինակ մնալ , և իմ պատուոյս վրայ կ'ըսեմ , զայն իմ ձեռքէս չպիտի կրնան յափշտակել ինչպէս տխմար մարդու մը զըպանէն ժամացոյց մը կ'յափշտակեն :

Ժամուան մը մէջ՝ կարելի չեղաւ ստոյգ կերպով մ'ըսել թէ երեցած նաւը Լինքօն կղզոյն կողմը կ'նաւարկէր թէ ոչ : Ի հարկէ աւելի մօտեցեր էր կղզոյն . բայց ինչ նպատակաւ կ'նաւարկէր : Ահա այս բանս չկրցաւ հասկընալ Բէնքրօֆ : Ասկայն՝ որովհետև հոմը հիւսիս-արևելեան կողմէ կ'փչէր , հաւանական էր որ այս նաւը դէպ 'ի աջակողմը դիմէր : Ասկէ զատ՝ քամին կը քշէր զայն կղզոյն կողմը , և այս հանգարտ ծովով , կարող էր դիւրաւ մօտենալ , թէև անոր շաւիղն աշխարհացոյցներու վրայ նշանակուած չէր :

Ժամը չորսին մօտ — կանչուելէն ժամ մ'ետք — Էլրդօն Գարեայ-Պալատը կ'հասնէր : Մեծ սրահը մտաւ , ըսելով :

«Ձեր հրամանին պատրաստ եմ:»

Կիրոս Սմիթ ձեռքն անոր երկնյուց, ինչպէս որ սովոր էր ըսնելու, և զանի պատուհանին մօտ տարաւ:

«Էյրդօն, ըսաւ անոր, ծանր խնդրոյ մը համար քեզի հեռացիր սուիկնք որ գաս: Կղզւոյն զիմացը նաւ մը կայ:»

Էյրդօնի գոյնը նախ թեթեւ մը նետեց և պահ մ'աչքերն այլ լայլեցան: Ապա պատուհանէն դուրս ծռելով՝ հորիզոնին վրայ պարտցուց նայուածքը, բայց բան մը չտեսաւ:

«Ա՛ռ այս հեռագրիտակն, ըսաւ Գեդէոն Սքիլէզ, և լաւ մը գիտէ, Էյրդօն, վասն զի կարելի է որ այդ նաւը Տծնաւոր լինի, և յատկապէս քեզ հայրենիք տանելու համար եկած լինի:

— Տծնաւոր, մրմնջեց Էյրդօն: Արդէն:»

Այս վերջին բառն ակամայ ելաւ Էյրդօնի բերնէն և իր զլուսոր ձեռացը մէջ առաւ:

Ուրեմն անապատ կղզւոյ մը մէջ տաս տարուան լքում մը բաւական չէր երևեր իրեն: Չղջացող յանցաւորը միթէ չէր կարծեր որ ներողութեան արժանի է, թէ իր և ուրիշներու աչաց առջև:

«Ո՛չ, ըսաւ, ո՛չ, Տծնաւոր չկրնար լինիլ:»

— Նայէ՛ անդամ մը, Էյրդօն, ըսաւ այն ատեն չափազէտը: Վասն զի կարևոր է մեզ զիտնալ թէ ի՞նչ պիտի ընենք:»

Էյրդօն զիտակն առաւ և նշանակուած կողմն ուղղեց: Քանի մը վայրկիան անշարժ դիտեց հորիզոնը, առանց բառ մ'արտասանելու: Ապա.

«Արդարեւ նաւ մ'է, ըսաւ. չեմ կարծեր որ Տծնաւոր լինի:»

— Ինչո՞ւ համար Տծնաւոր չպիտի լինի, հարցուց Գեդէոն Սքիլէզ:

— Վասն զի Տծնաւոր շոգեշարժ երկկայմ մ'է, և մուխի նշան մը չեմ տեսներ, նաև ոչ վերևն և ոչ քովը:

— Կարելի է որ առադաստի ուժով կ'նաւարկէ, զիտել տուաւ Բէնքրօֆ: Հոմն իր բռնած ճամբուն համար յաջող կ'երևի, և ցամաքէ այնքան հեռու գտնուելուն ստիպուած է հանքային ածուխը ինայել:

— Կարելի է որ իրաւունք ունենաս, Պարոն Բէնքրօֆ, այս տասնամեկ Էյրդօն, և թէ այս նաւն իր կրակը մարած լինի: Ուրեմն թողունք որ ծովեզրին մօտենայ և քիչ ատենէն կ'իմանանք մեր ընելիքը:»

Այս ըսելով, Էյրդօն մեծ սրահին մէկ անկիւնը դնաց նստաւ լուռ ու մունջ: Գաղթականներն անձանցթ նաւուն վրայ նորէն վիճաբանեցան, սակայն Էյրդօն այս վիճաբանութեան մասնակից չեղաւ:

Նոյն միջոցին ամենքն այնպիսի մտայ արամազրութեան մէջ կ'դտնուէին որ անկարելի էր իրենց աշխատանքը շարունակելու: Գեդէոն Սքիլէզ ու Բէնքրօֆ սաստիկ յուզուած էին և ասդիս անդին կ'քալէին առանց տեղ մը մնալ կարենալու: Հարողերի հետաքրքրութիւնը տաստիկ շարժած էր: Միայն նապ իր բնական հանդարտութիւնը կ'պահէր: Միթէ իր հայրենիքը չէր այն տեղ ուր իր տերը կ'գտնուէր: Իսկ չափազիտին գալով՝ բոլորովին իր մտամուրթով պաշարուած էր, և իրօք՝ աւելի կ'փափաքէր որ նաւը չմօտենայ և կ'վախնար անոր գալուստէն:

Սակայն՝ նաւը կղզւոյն քիչ մը մօտեցեր էր: Գիտակին զօրութեամբ՝ կարելի ելեր էր հասկընալ որ թղթատար նաւ մ'էր և չէ թէ մալէցի սրանաւ (րաօ) մը զոր սովորաբար խողաղակաւնին ծովահէնները կ'գործածեն:

Ուրեմն ներելի էր հաւատալ որ չափազիտին երկիւղներն անհիմն պիտի ելնեն և այս նաւուն ներկայութիւնը Լիմքօլն կղզւոյն ջրերուն մէջ վտանգաւոր չէր. Բէնքրօֆ մանրակրկիտ ուշադրութեանէ մ'ետք՝ կարծեց թէ կարող է հաստատել որ այս նաւը երկկայմի պէս կազմուեր էր և շեղակի ծովեզրի կողմը կ'վազէր բոլոր անադաստները բացած, ինչպէս որ Էյրդօն ալ նոյնը հաստատեց:

Բայց եթէ այս ընթացքով նաւը շարունակէր՝ ձիրանի-Գլխուն ծայրը հասնելուն պիտի դառնար, վասն զի հարաւ-արևմտեան կողմը կ'դիմէր, և՛ զայն դիտելու համար պէտք պիտի լինէր Ուալինկթընի-Խորշին բարձունքն ելնել՝ Օղապարիկի-Նաւահան:

գիտտին մօտ : Ցաւալի պարագայ մ'էր այս , վասն զի արդէն երեկոյեան ժամը հինգ էր , և վերջալոյսը չպիտի ուշանար որ և է դիտողութիւն արգելել :

«Ի՞նչ պիտի ընենք՝ երբ դիշերը հասնի , հարցուց Գեղեճն Սբիլէդ : Կրակ պիտի վառենք որպէս զի ցոյց տանք որ այս կղզոյն վրայ մարդ կայ :»

Այս ծանր խնդիր մ'էր , և սակայն , թէև չափադէտն այլ և այլ նախազգացումներ ունէր , որոշուեցաւ որ կրակը վառեն : Գիշերը՝ նաւը կրնար աներևոյթ լինիլ , բոլորովին հեռանալ , և երբ մի անգամ այդ նաւն աներևոյթ լինէր , Լինթօլն կղզոյն ջրերն ուրիշ մը պիտի գտնէր : Արդ՝ ո՞վ կրնար դուշակել թէ ասպազան ինչ կ'վերապահէր գաղթականներուն :

«Այո՛ , ըսաւ թղթակիցը , պէտք է ցոյց տալ այս նաւուն , ինչ որ ալ լինի , որ մարդաբնակ է կղզին : Եթէ այս նպատակը պարագայէն օգուտ չքաղենք , ասպազային մէջ շատ պիտի գղջանք :»

Ուրեմն որոշուեցաւ որ Նապ ու Բէնքրօֆ Օդասարիկի-Նաւահանգիստն երթան , և թէ այն տեղ՝ անգամ մը գիշեր լինելուն՝ մեծ կրակ մը վառեն որու փայլն 'ի հարկէ նաւաղին ուշադրութիւնը պիտի դրուէր :

Բայց այն միջոցին որ Նապ ու նաւաստին քարեայ-Պալատէն ելնելու կ'պատրաստուէին , նաւն իր ընթացքը փոխեց և շիտակ կղզոյն վրայ դարձուց քիթն Միւսթեան-Նաւահանգիստը դիմելով : Այս երկկայմը լաւ կ'քալէր , վասն զի արագօրէն մօտեցաւ :

Նապ և Բէնքրօֆ իրենց ճամբէն ետ կեցան , և դիտակն Էյրգօնի ձեռքը տուին որպէս զի վճռապէս որոշէ թէ արդեօք այդ նաւը Տեհաձն էր թէ ոչ : Սկիզբիական նաւն ալ պրիկի ձեռք կազմուեր էր : Ուրեմն պէտք էր հասկընալ թէ արդեօք նաւուն երկու կայմերուն միջև ծխան մը կ'երևէր , նաւն որ նոյն միջոցին հազիւ թէ տասը մղոն հեռու էր :

Հորիզոնը դեռ շատ պայծառ էր : Գիւրին էր դիտել ու ստուգել գործը , և Էյրգօն դիտակը վար դրաւ ըսելով .

«Այս նաւը բնաւ Տեհաձն չէ . չէր կրնար այն լինիլ . . . »
Բէնքրօֆ նորէն դիտակով նայեցաւ երկկայմը և հասկըցաւ որ երեք հարիւրէն մինչև չորս հարիւր տակաւ պարունակ պիտի ունենար . սքանչելի սրածև կազմուած մ'ունէր , ընտիր կայմեր , և ծովերու վրայ արագ ընթանալու համար խիստ վարպետութեամբ շինուած էր :

Բայց այս նաւն որ աղղին կ'վերաբերէր . դժուարին էր այդ ըսել :

«Եւ սակայն , յարեց նաւորդը , ցռուկին վրայ դրօշ մը կը ծածանի , բայց չեմ կարող անոր գոյներն որոշել :

— Կէս ժամէն պիտի ճանչենք թէ ի՞նչ է , պատասխանեց թղթակիցը : Ասկէ զատ՝ յայտնապէս կ'երևի որ նոյն նաւուն նաւապետը ցամաքն ելնելու միտք ունի . ուստի՝ եթէ ոչ այսօր՝ շատ շատ վաղը , անոր հետ պիտի ծանօթանանք :

— Փոյթ չէ , ըսաւ Բէնքրօֆ : Աւելի աղէկ է գիտնալ թէ մեր գործն որո՞ հետ է , և շատ հետաքրքիր եմ այդ անուանի նաւուն գոյնը ճանչել :»

Եւ այսպէս խօսելով նաւորդն իր դիտակը չէր թողուր :

Օրն սկսեւ էր մթանալ , և հոգն ալ բաց ծովուն վրայ կ'նուագէր : Երկկայմին դրօշն լաւ պարզուած չլինելուն՝ չուաններուն մէջ կ'խառնուէր , և հետզհետէ աւելի դժուարին կ'լինէր զայն դիտել :

«Այս ամերիկեան դրօշակ չէ , կ'ըսէր Բէնքրօֆ ատեն ատեն , և ոչ անկլիական , որու կ'ըմիր գոյնը դիւրաւ պիտի տեսնուէր , ոչ Ֆրանսական ու դերմանական գոյներ ունի , ոչ Ռուսաստանի սպիտակ դրօշն , ոչ Ապանիոյ դեղին գոյնը . . . : Կարծես թէ միակերպ գոյն մ'ունի . . . նայինք . . . այս ծովերուն մէջ . . . սովորաբար ի՞նչ պիտի լտնէինք . . . քիլիական դրօշակ , բայց եռագոյն է . . . պրազիլեան դրօշակ , կանաչ է . . . ճարճակա՛ն , սև ու դեղին է . . . մինչդեռ այս նաւուն դրօշակը . . . »

Նոյն պահուն՝ քամի մ'անծանօթ դրօշակն երկնցուց : Էյրգօն հետադիտակն առնլով՝ զոր նաւաստին ձեռքէն ձգեւ էր վար , իր աչքին տարաւ , և խուլ ձայնով մը պոռաց .

«Մե՛կ գրօշակը :»

Արդարև մթադոյն կտա մը երկկայմին ցուռկին վրայ կ'տա-
բածուէր , և Տիմակ իրաւամբ կրնային ըսել որ կասկածելի նաւ
մ'էր այն :

Ուրեմն չափազիտին կասկածներն Տիմնաւոր էին : Միթէ ծո-
վահէններու նաւ մ'էր այն : Միթէ Խաղաղականին այն ստորին
ծովէրը կ'նաւարկէր մալէյեան նաւերն հալածելու որ դեռ այն
կողմերը կ'յաճախէին : Ի՞նչ եկեր էր փնտուելու Լինբօլն կղզւոյն
ծովեզերքը : Արդեօք կարծէր թէ անծանօթ , աշայտ երկիր մ'էր
այն գողո՛ւնի ապրանքներ պահելու յարմար : Արդեօք ձմրուան
ամիսներուն համար ապաստարան մը փնտուելու կ'դար այն : Գաղ-
թականներուն պարկեշտ բնակութիւնը վատազգի մարդոց ապա-
ւէ՛նը գտնալու սահմանուած էր — Խաղաղական ուկիիսնու ծով-
ասպատակներուն տեսակ մը մայրաքաղաքը :

Բոլոր այս գաղափարներն գաղթականներուն միտքը բնապէս
պաշարեցին : Սակայն նաւուն գրօշակին նշանակութիւնն ակներև
էր և կասկած մը չէր տաներ : Անտարակոյս ծովու հէններու
գրօշակն էր այն : Այն գրօշակն էր զոր Տե՛ւան ալ պիտի պար-
զէր՝ եթէ գատապարտ յանցաւորներն իրենց խորհուրդներն 'ի
գործ դնելու յաջողէին :

Վիճարանելով ժամանակ չկորուսին գաղթականները :

«Բարեկամներս , ըսաւ այն ասէն Կիւրոս Սմիթ , կարելի է
որ այս նաւը միայն կղզւոյն եղբրքը քննելու եկած է : Կարելի է
որ իր նաւազը ցամաք չեղներ : Բարեբաղդութեան մը պիտի լինի
այս : Ինչ որ է , պէտք է ամեն միջոց 'ի գործ դնել որպէս զի
մեր ներկայութիւնը ծածկենք : Ազօրին՝ որ քարեայ-Պալատին
սարահարթին վրայ շինուած է , դիւրաւ կրնայ տեսնուիլ : Թող
Էյրօն ու Նապ երթան անոր թևերը վար առնուլ : Նոյնպէս՝
աւելի թանձր ճիւղերով ծածկենք քարեայ-Պալատին պատու-
հանները : Մարեհը ամեն լոյս ու կրակ : Թող մարդու ներկայու-
թիւնը մատնող բան մը չերկի այս տեղ :

— Հապա մեր նաւակը , ըսաւ Հարպերը :

— Ո՛հ , պատասխանեց Բէնքրօֆ , Օդապարիկի-Նատահանդիս-
տը պատասպարուած է , և եթէ կարող են թող այդ աւաղակներն
երթան զայն գտնելու :

Չափազիտին հրամաններն անմիջապէս 'ի գործ դրուեցան : Նապ
ու Էյրօն սարահարթին վրայ ելան , և ամեն զգուշութիւն ըրին
որ բնակութեան նշան մը չերկի : Երբոր այս գործով կ'զաւղէին ,
իրենց ընկերներն Յակամարի անտառին սահմանը դացին և մի շատ
ճիւղեր ու ջրային բաղեղներ բերին , որ բաւական հեռաւորու-
թենէ , բնական տերևներ (frondaison) պիտի երևէին և կրանի-
դէ պատուարին ծակերը բաւական լաւ պիտի գողէին : Նոյն պա-
հուն , պաշար ու զէնք այնպէս պատրաստեցին որ անմիջապէս ա-
նոնցմէ օգուտ քաղեն երբ յանկարծական յարձակում մը պա-
տահի :

Երբոր բոլոր այս զգուշութիւններն ըրին .

«Բարեկամներ , ըսաւ Կիւրոս Սմիթ — և իր ձայնէն կ'երևէր
որ յուզուած էր — եթէ այս շարայործները կղզին դրաւելու ել-
նեն , պիտի պաշտպանենք զայն , այնպէս չէ :

— Այո , Կիւրոս , պատասխանեց թղթակիցը , և եթէ պէտք
լինի ամենքնիս ալ պիտի մեռնինք զայն պահպանելու համար :

Չափազէտն իր ձեռքն ընկերներուն երկնցուց , որ զայն կաթո-
ղին սեղմեցին :

Միայն Էյրօն անկիւն մը կեցած՝ գաղթականներուն չէր միա-
ցեր :

Կարելի է , ինք , հին դատապարտն կ'զգար որ դեռ անարժան
է :

Կիւրոս Սմիթ հասկըցաւ թէ Էյրօնի սրտին մէջ ինչ կ'անց-
նէր , և անոր երթալով .

«Եւ ու , Էյրօն , հարցուց անոր , ինչ պիտի ընես :

— Մ պարտաւորութիւնս՝ պատասխանեց Էյրօն :
Ապր դնաց պատուհաններուն առջև կեցաւ և իր նայուածքը
տերևներուն մէջէն հեռուն նետեց :

Այնտե՛ն ժամը եօթն ու կէս էր : Գրեթէ քսան վայրկեան

կար որ արևը մարը մտեր էր՝ Բարեայ - Պալատին ետևի կողմը : Հետևապես արևելեան հորիզոնը քիչ քիչ կ'մթանար : Սակայն երկկայմը Միթեան - Խորը միշտ կ'յառաջանար : Այն միջոցին ութ մղոնի չափ հեռու էր կղզիէն , և միշտ Մեծ - Տեսքին սարահարթին քովն կողմը , վասն զի ճիրանի - Գլխուն բարձրութեան չափ քշելէն ետև՝ հետիսակողմը բաւական դացեր էր , նոր ելնոող մակրնթացութենէ օգուտ քաղելով : Արեւի էր նաև ըսել որ նոյն հեռաորութիան մէջ արգէն ընդարձակ ծովածոցը մտեր էր , վասն զի ճիրանի - Գլխէն մինչև Մանդիպուլ քաշուած դիծ մը արևմտեան կողմէն պիտի անցնէր նաև ուն աջակողմի կողին վրայ :

Միթէ երկկայմը ծովածոցին խորը պիտի մանէր , այս էր առաջին խնդիրը : Եթէ անգամ մը նա ահանդիստը մանէ , պիտի խարխիս նեանէր , այս էր երկրորդ խնդիրը : Միթէ բաւական պիտի չհամարէր ծովափնայ կողմերը դիտելէն ետև՝ նորէն ճամբայ ելնել առանց նաւազը դորս հանելու : Մէկ ժամէ այս խնդիրները պիտի լուծուէին : Ուրեմն զաղթականները միայն պարտաւոր էին սպասել :

Կիրոս Սմիթ յետին անձկութեամբ տեսեր էր կասկածելի նաւուն օն գրօշակ պարզելը : Միթէ ուղղակի սպառնալիք մը չէր այն ընկերներուն և իր գլուխ հանած գործին դէմ : Ծովահէններն — կարելի չէր տարակուսիլ որ սոյն երկկայմին նաւաղն ծովահէն չլինէին — միթէ արգէն յաճախէր էին այս կղզին , քանի որ ցամաքին մօտենալով՝ իրենց գրօշակը քաշեր էին : Միթէ առաջուց իջնէր էին այն տեղ , և երթագրութեամբ կարելի է բացատրել քանի մը պարագաներ որ մինչև այն առեւն անբացատրելի մնացեր էին :

Բոլոր այս հարցումներուն զոր լուելեայն ինքզինքին կ'առաջարկէր՝ Կիրոս Սմիթ ինչ պատասխան տալը չգիտէր . այց գիտէր որ զաղթականութեան վիճակն իրապէս վասնզի հոսի ենթարկէր այս երկկայմ նաւուն գալովը :

Սակայն իր ընկերներն և ինք մինչև յետին ծայր դիւրբեւորուորոշեր էին : Միթէ այս ծովահէնները բազմաթիւ ու գաղտնական

ներէն աւելի լաւ զնուած էին : Աւասիկ այս կէտը կարևոր էր դիտնալ : Բայց անոնց մօտենալու միջոցն ինչ էր :

Գիշերը հասաւ : Նոր լուսինն արգէն աներևոյթ եղեր էր : Ամպերը խիտ խիտ հորիզոնին վրայ դիզուած , բնաւ չէին թողուր որ շող մը կաթի : Վերջնալոյսին հետ հովը դադրեր էր բոլորովին : Ծառերուն վրայ տերև մ'անդամ չէր շարժեր , աւազափին վրայ ալիք մը չէր մրմուր : Նաւէն բան մը չէր տեսնուեր բոլոր կրակները մարած լինելով , և եթէ ասկիւն կղզոյն դիմացն էր , և ոչ իսկ դիտէին թէ ո՞ր տեղն է :

«Է՛հ , ո՞վ գիտէ , ըսաւ այն ատեն Բենքրօֆ : Թերևս այս անիծեալ նաւը գիշերով ճամբորդութիւն ըրաւ , և անտու վասնուխ նոյն վայրը չպիտի գտնուի :»

Նաւորդին դիտողութեան իբրև պատասխան՝ ծովուն վրայ վառվռուն լոյս մը ցայտեց և թնդանօթ մը գոռաց :

Նաւը միշտ անդ էր և անոր մէջ թնդանօթներ ալ կային : Լոյսին ու պայթուածին միջոցը վեց մանրերկրորդ տեսեր էր : Հետևապէս նաւը ծովափէն մէկ մղոն ու քառորդ հեռու էր : Եւ այն միջոցին շղթաներու ձայն մը լսուեցաւ որ կրճտելով պարանոսակէն (écubier) վար կ'իջնէր :

Նաւը Բարեայ - Պալատին դիմացը խարխիս նետեր էր :

ՓԼՈՒԾ Ք.

Վիճաբանութիւնէ — Կախարչացոյցներ — Էյրդօնի մէկ արաւմարկու
թիւնը — Ջոյն կ'ընթացանին — Էյրդօն — Հարդերդ Կրէնդ կ'ընդին վա-
րայ — Նորքօյն պարտապարտներ — Իրենց իորհուրդները — Էյրդօնի
դէպքաշնորհի փոքրը — Իր վերադարձը — Վեյնթաւանի բէմ.

Ծովահէններուն դիտարութեանց վրայ ալ տարակոյտ չկար :
Կղզիէն քիչ մը հեռու իրենց երկաթը նետեր էին , և բացայայտ
էր որ հետևեալ օրն , իրենց մակոյկով ծովափին մօտենալու կը
մտադրէին :

Կիւրոս Սմիթ ու իր ընկերները պատրաստ էին կռուելու .
բայց որչափ որ անվեհեր էին , պէտք չէին մոռնալ խոհեմ լի-
նելու : Կարելի էր իրենց ներկայութիւնը պահել , եթէ ծովա-
հէնները բաւական համարէին ծովափն ելնելու առանց կղզւոյն
ներսերը մտնելու : Նոյնպէս կարելի էր որ ատոնք ուրիշ խոր-
հուրդ չունենային այլ միայն ջուր առնել Մէրսիի վտակէն , և
անկարելի չէր որ կամուրջը , գետին բերնէն մէկ ու կէս մղոն
հեռու գտնուելուն , և Քարեայ-Պալատին հանդերձանքը , իրենց
ակնարկէն հեռու մնային :

Բայց ինչո՞ւ համար այդ նաւուն ցուկին վրայ դրօշակ մը
քաշեցին , ի՞նչ կ'ընչանակէր այն թնդանօթի պայծուռը : Անշուշտ
պարզապէս մեծախօսութիւն էր , միայն թէ կղզին զրաւելու մի-
տում մը չունենային : Կիւրոս Սմիթ քաջ գիտէր հիմակ որ նաւը
մեծ բեռ մ'ունէր : Արդ՝ ծովահէններուն թնդանօթին պատասխա-
նելու ի՞նչ ունէին դաղթականները : Միայն քանի մը հրացաններ :

«Սակայն , դիտել տուաւ Կիւրոս Սմիթ , այս սեղ անառիկ
դիրք մ'ունինք : Թշնամին չէ կարող ջրմուղին բերանը գտնել ,
հիմակ որ եղէգին և խոտի տակ ծածկուած է , և՛ հետևապէս ,
անհնար պիտի լինի իրեն Քարեայ-Պալատը մտնելու :

— Բայց մեր ստանկերը , մեր հաւնոցը , մեր գո՛մը , վերջապէս
ամեն բան , դոչնց Բէնքրօֆ ուարով գետին զարնելով : Կարող են
ամեն բան աւերել , կործանել մի քանի ժամու մէջ :

— Ամեն բան , Բէնքրօֆ , պատասխանեց Կիւրոս Սմիթ , և
արդիւրեւ միջոց մը չունինք :

— Միթէ բազմաթիւ են , առասիկ կարևոր խնդիրը , ըսաւ այն
ատեն թղթակիցը : Եթէ միայն տասն երկու հոգի կան , կարող
պիտի լինինք անոնց դիմադրելու , բայց քառսուն , յիսուն , կա-
րելի է աւելն . . . :

— Պարոն Սմիթ , ըսաւ այն ատեն Էյրդօն , որ դէպ 'ի չա-
փադէտը յառաջացաւ , կ'ուզեն ինձ հրաման մը տալ :

— Ի՞նչ հրաման , բարեկամ :

— Հրաման մ'որ երթամ մինչև նաւն և նստաղին ոյժը հաս-
կընամ :

— Բայց , Էյրդօն . . . պատասխանեց չափադէտը վարանե-
լով , կեանքդ վտանգի մէջ պիտի գնես . . . :

— Ինչո՞ւ համար չգնեմ , պարոն :

— Այդ քու պարտաւորութենէդ աւելի է :

— Ի՞մ պարտաւորութենէս աւելին ունիմ կատարել , պատաս-
խանեց Էյրդօն :

— Միթէ մեր նաակով մինչև ծովահէնի նսւը պիտի եր-
թայիր , հարցոյց Գեդէոն Սըլլէզ :

— Ո՛չ , պարոն , բայց լողալով պիտի երթամ : Նաակը չէ
կարող անցնիլ այն ակղէն ուր մտրդ մը կրնայ սահել :

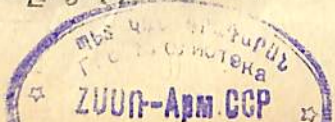
— Գիտե՞ս արդեօք որ պրիկը (նաւը) մէկ մղոն ու քառօրդ
հեռու է ծովեզրէն , ըսաւ Հարպերդ :

— Ես լաւ լուղակ մ'եմ , Պարոն Հարպերդ :

— Կեանքդ վտանգի մէջ գնելու ես , ըսի քեզի , վրայ բերաւ
չափադէտը :

— Փոյթս չէ , պատասխանեց Էյրդօն : Պարոն Սմիթ , այս
բանս իբրև շորհ կ'իմողեմ քեզմէ : Կարելի է այդ դործով ինք
պինքիս առջև աւելի յարչ ստանամ :

342-2013

— Գնահ, Էյրդօն, պատասխանեց չափադէտը, որ քաջ կ'ըզպար թէ մերժում մը չափազանց պիտի վերաւորէր այդ հին դատապարտը, որ պարկեշտ մարդ դարձեր էր :

— Քեզի պիտի ընկերանամ, ըսաւ Բէնքրօֆ :

— Միթէ չես վստահիր իմ վրայ՝ պատասխանեց Էյրդօն աշխուժի :

Ապա աւելի խոնարհութեամբ ըսաւ .

«Աւաղ :

— Ո՛չ, ո՛չ, վրայ բերաւ Սիւրոս Սմիթ աշխուժութեամբ, ո՛չ Էյրդօն : Բէնքրօֆ քու վրայ կասկած չունի : Գուրդէ մեկնեցիր իր խօսքը :

— Արդարեւ, պատասխանեց նաւորդը, կ'առաջարկեմ Էյրդօնի մինչև կղզեակն իրեն ընկերանալու : Կարելի է, թէ և այս բանս հաւանական չերևիր, որ այն անզգամներէն մին ցամաքն ելած լինի, և այսպիսի պարագայի մը մէջ երկու հոյի շատ չեն, որպէս զի միւս ընկերներուն ձայն տալու արդիւրի : Ես կղզեկի՞ս վրայ Էյրդօնի պիտի սպասեմ, և ինք մինակ պիտի երթայ նաւը, քանի որ երթալու առաջարկեց :

Այսպէս ամեն բան որոշելէն ետև՝ Էյրդօն իր մեկնելու պատրաստութիւններն ըրաւ : Իր խորհուրդը յանդուգն էր, սակայն զիջերուան մթութեան շնորհիւ՝ թերևս յաջողէր : Երբ մի անգամ նաւը հասնէր, չուաններուն փաթթութեամբ կրնար նաւազին թիւն իմանալ և թերևս ծովահէններուն գիտաւորութիւնը հասկընալ :

Էյրդօն ու Բէնքրօֆ, իրենց ընկերներուն ուղեկցութեամբ, ծովափին վրայ իջան : Էյրդօն հազուադէպ հանեց և մարմինը ճարպով շփեց որպէս զի ջրին ցրտութենէ այնքան չտառապի, վասն զի դեռ ցրտապին էր : Իրօք կարելի էր որ շատ ժամեր ջրերուն վրայ կենալու ստիպուէր :

Նոյն միջոցին՝ Բէնքրօֆ ու Նայ՝ գացեր էին նաւակը բերելու, որ քանի մը հարիւր քայլ հեռու Մէրսիի քարափին կապուած էր, և երբ վերադարձան, Էյրդօն մեկնելու մօտ էր :

Էյրդօնի ուսերուն վրայ ծածկոյթ մը նետեցին և դաղթականներն եկան անոր ձեռքը սեղմելու :

Էյրդօն Բէնքրօֆին հետ նաւակը մտաւ :

Երեկոյեան ժամը տասնուկէս էր, երբոր երկուքնին մութին մէջ աներևոյթ եղան : Իրենց ընկերները կարկառները դարձան սպասելու :

Ջրանցքէն ուսով անցան և նաւակը դնաց կղզեկին դիմացի ծովափը կեցաւ : Այս բանս քիչ շատ զգուշութեամբ ըրին, որպէս զի՝ եթէ ծովահէններն այն կողմերը կ'ափառնին, պատրաստ գտնուին : Բայց պէտք եղած քննութիւնն ընելէն ետև՝ յայտնեց երեցաւ որ կղզեակն ամայի էր : Ուստի՝ Էյրդօն Բէնքրօֆին հետ արողապէս անոր մէջէն անցաւ, մինչդեռ ժայռի ծակերու մէջ բոյն դրած թուռները զարհուրած խոյս կ'տային, ապա՝ առանց վարանելու, ծովը նետուեցաւ և անշուկ դէպ ի նաւը լողաց, որու մէկ քանի լոյսերն՝ պահ մ'առաջ վառուած լինելուն՝ այն միջոցին կեցած տեղը ճշդիւ ցոյց կ'տային :

Իսկ Բէնքրօֆ՝ ծովափին մէկ խորշին մէջ կղկեցաւ և իր ընկերներուն վերադարձին սպասեց :

Սակայն Էյրդօն ուժեղ թևով մը կ'լողար և ջրին երեսը կը սահէր առանց ամենաթեթև շուկ մը հանելու : Հազիւ թէ գլուխը ջրէն դուրս կ'երևէր, և իր աչքը պրիկին աղօտ կոյտին վրայ սևեռած էր, որու կանթեղները ծովու վրայ կ'ցոլանային : Մի միայն իր կատարելու խոստացած պարտաւորութեան վրայ կ'խորհէր, և ոչ իսկ կ'մտածէր այն վտանգներն որոց կրնար հանդիպիլ ոչ միայն նաւուն մէջ, այլ նաև այն կողմերն ուր շանաձիներն ստէպ կ'դղերէին : Հոսանքը զինք կ'քշէր և ծովափէն աւրդապէս կ'հեռացընէր :

Կէս ժամ ետք՝ Էյրդօն՝ առանց տեսնուելու և լսուելու՝ նաւուն մօտենալով՝ մէկ ձեռքով ցուռի կայմին ապարուանքէն (sans barbes) կ'կախուէր : Այն ատեն շունչ առաւ, և շղթաներուն վրայ ելնելով՝ ցուռիին (guibre) հասնելու յաջողեցաւ : Այն տեղ նաւաստիի մի քանի վարափնէր չորնալու համար

վառած էին : Մէկն առա հարա . յետոյ՝ հաստա գիրք մը բռնելով մտիկ ըրա .

Գրիկին մէջ ոչ ոք կ'ընտար : Ընդ հակառակն , կ'վիճէին , կերպէին ու կ'ծիծաղէին : Եւ առտիկ լուսանքով խառն խօսքերն՝ որ Էյրդօնի ահանջին զարկին .

«Ինչ աղոր որս է այս մեր պրիկը :

— Լա՛ւ կ'քայէ Սքէրին* : Իր անուան արժանի է :

— Եթէ Նորֆօլքի բոլոր նաւերն անոր ետեէն իյնան , դարձեալ անօդուս է , Սքէրին կ'թռի :

— Կեցցէ իր հրամանատարը :

— Կեցցէ Պօպ Լարվէյ :»

Գիւրին է երեսակայել թէ ինչ զոյաց Էյրդօն երրոր այս խօսակցութեան մէկ մասը լսեց , եթէ ընթերցողն իմանայ որ այս Պօպ Լարվէյ իր Աստրալիոյ մէկ ընկերն էր , յանդուդն նաւորդ մ'որ իր մեղապարտ խորհուրդներն 'ի դործ դնելու կ'չարունաակեր : Պօպ Լարվէյ՝ Նորֆօլք կղզոյն ծովուն մօտ այս պրիկը գրաւեր էր : Այս նաւը զէնքով , պաշարով և ամեն անասկ գործիքներով բեռնաւորուած էր , և այս ամեն բաները Սանտվիչի կղզիներէն մէկը պիտի տանէր ձկէր :

Պօպի բոլոր խումբը նաւը մտեր էր , և թիպարա լինելէն ետև ծովաւապատակ գառնալով , այս անզգամները Խաղաղական ուկկիանսին մէջ կ'նաւարկէին , նաւեր կործանելով , նաւաղը ջարդելով և Յալէյններէն աւելի կատաղի էին :

Այս թիպարանքը բարձր ձայնով կ'խօսակցէին , չափէն աւելի խմելով իրենց քաջութիւնները կ'պատմէին և Էյրդօն հեռակալ անդեկութիւնները քաղեց .

Սքէրի նաւուն նաւաղն զլխաւորապէս անկլիացի կալանաւորներէ կ'բաղկանար , որ Նորֆօլքէն լսոյս տուեր էին :

Արդ՝ առտիկ ինչ էր Նորֆօլք .

Հարստային լայնութեան 29⁰ 2' և արևելեան երկայնութեան

* Արաղաչարժ :

463⁰ 42 աստիճանին վրայ , Աստրալիոյ արևելքի կողմը , մեց մղոն շրջապատ ունեցող կղզի մը կ'գտնուի , ուր բանտարկուած են անկլիացի ամենէն անպօսպ պատժապարտները : Հինգ հարիւրի չափ կան , որ երկաթի դառանքով կ'կառավարուին , սոսկալի պատիժներ կրելով : Հարիւր յիսուն զինուոր և նոյնչափ պաշտօնակալներ անոնց վրայ կ'հսկեն՝ կառավարչի մը հրամանին ներքև : Գժուարին է երեսակայել ամից աւելի վառ ոճրագործներու խումբ մը : Երբեմն — թէ և այս բանս սակայ չպատահիր — որչափ խիտ հսկողութեան ներքև կ'գտնուին , շատ ոճրագործներ կ'յաջողին խոյս տալու , և այն ասնն բռնելու զեան արշիպեղապար կ'յաճախեն :

Այսպէս ըրեր էին այս Պօպ Լարվէյն և իր ընկերները : Այս կեանքն ուզեր էր վարել Էյրդօն աստին մը : Պօպ Լարվէյ գրաւեր էր Սքէրի պրիկը , երբ Նորֆօլք կղզոյն զիմացն երկաթ նետած առնն՝ նաւաղը ջարդուեր էր , և՛ տարիէ մ'ի վեր՝ այս նաւն՝ ծովահէնի նաւ գառնալով՝ Խաղաղականին ծովերը կ'ընտրուէր , Լարվէյի հրամանատարութեան ներքև՝ երբեմն երկարատև ու զնորութեան նաւապետ , այժմ՝ ծովաւապատակ , և որ ծանօթ էր Էյրդօնի :

Ծովահէնները մեծ մասամբ նաւուն ետին՝ բարձրաւանդակին վրայ դուռներ էին , բայց ոմանք՝ կամրջին վրայ երկնյամ՝ բարձր ձայնով կ'խօսակցէին :

Խօսակցութիւնը կ'չարունակուէր միշտ՝ գինիի բաժանելով և աղաղակներով , և Էյրդօն հասկըցաւ որ Սքէրի նաւը զիպուածով միայն Լինքօլն կղզոյն առջևը հասեր էր : Պօպ Լարվէյ բնաւ ոտք կոխած չէր նոյն կղզին , բայց , ինչպէս որ Սիբրու Սմիթ գուշակեր էր , իր ճամբուն վրայ այս անձանթ երկիրը գտնելով , որու զիրքն և ոչ աշխարհացոյցի մը մէջ նշանակուած էր , միտքը գրեւ էր այցելել , և՛ 'ի հարկին՝ պրիկին նաւահանդիսուն ընել , եթէ յարմար գտուէր :

Իսկ Սքէրի նաւուն ցառկի կայմին վրայ պարզուած գրոշակը է քաշուած թնդանօթի հարուածն : Ինչպէս որ կ'ընեն պատերազմի

նաւերն երբոր իրենց գրօշտիլը կ'պարզեն, մի միայն ծովահէնի պարծենկոտութիւն էր: Բնաւ նշան մը չէր այս, և Նորֆօլքի վախտակահաններուն ու Լինքօլն կղզւոյն մէջ ամենեկին հաղորդակցութիւն չկար:

Էտեակապէս գաղթականներուն բնակութիւնը մեծ վտանդի մէջ կ'գտնուէր: Անշուշտ կղզին իր դիրքին նաւամատոյցով, իր պզտիկ նաւահանդատով, իր ամեն տեսակ միջոցներով որ գաղթականներու ձեռք այնքան մեծ արժէք ստացիր էին, Քարեայ-Պալատին քարափոր թաղուն խողոններով, շատ յարմար պիտի երևէր ծովահէններուն, իրենց ձեռքն անցնելով պատուական ապաւն մը պիտի դառնար, և որովհետև անձանթ էր, կարելի է երկար ժամանակ անպատիժ և ապահով վիճակի մէջ մնային: Անսարակոյ՝ գաղթականներուն կեանքն ալ անվտանգ չպիտի մնար, և Պօպ Հարվէլի ու իր ընկերներուն աւաջին դորժը պիտի լինէր գոնոնք անխնայ ջարդել:

Կիւրոս Սմիթ ու իրեններն և ոչ իսկ խոյս տալու և կղզւոյն մէջ պահուրածելու միջոցն ունէին, քանի որ ծովահէնները մտադիր էին անդ բնակելու, և քանի որ, եթէ Սքէրթն արշաւան մը ընելու եղնէր, հաւանական էր որ նաւալէն մէկ քանի հողի ցամաքը մնային հաստատուելու համար: Արեմն՝ պէտք էր պատեւրազմիլ, պէտք էր մինչև յետին ծովահէնը ջնջել, որ գլխութեան անարժան էին, որ և է միջոցաւ:

Ահա այսպէս մտածեց Էյրլօն, և քաջ գիտէր որ Կիւրոս Սմիթ իր այս կարծիքը պիտի ընդունէր:

Բայց գիմադրութիւնն և վերջապէս յաղթութիւնը կարելի էին: Այս բանը նաւուն սպառազինութենէ և անոր մէջ գտնուած մարդոց թիւէն կախումն ունէր:

Էյրլօն միտքը դրաւ այս բանս որ և է կերպով իմանալ, և որովհետև իր գալէն ժամ մ'ետք՝ լուսանքն սկսեր էին դադրիլ, և մի շատ ծովահէններ գիտովութենէ թմրեր քնացեր էին: Էյրլօն չվարանեցաւ Սքէրթի կամրջին վրայ ելնելու, որ խորին մթութեան մէջ կ'գտնուէր՝ նոյն միջոցին լապտերները մարած լինելուն:

Աստի ցուռկին վրայ ելաւ, և՛ ցուռկայմէն (beepre) պրիկին յառաջակողման բարձրաւանդակը (gaillard) հասաւ: Այն ատեն ասղիս անդին պառկած ծովահէններու մէջէն սահելով նաւուն շրջանն ըրաւ, և գիտեց որ Սքէրթն չորս թնդանթով զննուած էր, որ ութ տաս լիարէ՛ ծանր ումբեր պիտի արձակէր: Մինչև անդամ ստուգեց՝ շոշափելով՝ որ այս թնդանթներն յատակէն կ'լեցուէին: Արեմն նորաչէն հրանթներ էին, սրոց զործածութիւնը դիւրին ու արդիւնքն ահաւելի է:

Իսկ վերի յարկին վրայ պառկած մարդիկը գրեթէ տաս հողի պիտի լինէին, բայց կարելի է որ ուրիշ ատել շատ ծովահէններ պրիկին ներսի կողմերը կ'քնանային:

Եւ սակայն՝ միտ գնելով՝ Էյրլօն այնպէս հասկըցեր էր որ նաւուն մէջ յիսուն հողի կային: Շատ էին ասոնք Լինքօլն կղզւոյն վեց գաղթականներուն դէմ: Բայց վերջապէս՝ Էյրլօնի անձնութեան շնորհիւ, Կիւրոս Սմիթ յանկարծակի չպիտի գար, իր թնամիներուն ոյժը պիտի խմանար և ըստ այնմ՝ իր կարգադրութիւնները պիտի ընէր:

Աստի ուրիշ բան չէր մտար ընելու Էյրլօնի՝ բայց եթէ գառնալ և իրեն յանձնուած պաշտօնին արդիւնքն իր ընկերներուն հաղորդել, և պրիկին յառաջակողմը հասնելու պատրաստուեցաւ, որպէս զի մինչև ծովը սահի իջնէ:

Բայց այս մարդն որ իր պարտաւորութենէ ատելն ընել կ'ուզէր — ինչպէս արդէն յայտնէր էր — նոյն միջոցին դիցազնական խորհուրդ մ'երկնեց: Իր կեանքը պիտի զոհէր, բայց կղզին ու գաղթականները պիտի ազատէր: Ի հարկէ Կիւրոս Սմիթ չպիտի կարենար յիսուն ելուզակներու գիմադրել, որ գլխովին զննուած էին, և եթէ Քարեայ-Պալատը մանէին բռնութեամբ կամ եթէ պաշարեալները սովի բռնէին, վերջապէս պիտի յաջողէին անոնց յաղթելու:

Այն ատեն Էյրլօն իր աչաց առջև բերաւ իր աղատարարներն, անոնք որ զինք մարդ մը, և պարկեշտ մարդ մը դարձուցեր էին, սպաննուած, իրենց բոլոր աշխատանքն աւրուած, և

կղզին ծովասպտակներու որջ մը գարձած : Ըստ իւրովի որ ինք Եւրդոն այսքան ձախորդութեանց առաջին պատճառն էր , քանի որ իր հին ընկերն՝ Պօպ Լարվէյ , միայն իր խորհուրդներն ՚ի գործ գրեր էր , և սիրան ու Քիտըը սոսկումով պաշարուեցան : Եւ այն ատեն անգլիմաղրելի փափար մը գրաւեց զինք , ուղեց հէնանաւն և բոլոր ասպատակները երկինք հանել : Եւրդոն այս պայթումին մէջ պիտի կորսուէր իրաւ , բայց իր պարաքը կատարած պիտի լինէր :

Եւրդոն չվարանեցաւ : Գիւրին էր վաւօղանոցը հասնիլ , որ միշտ նաւուն յետնակողմը կ'դանուի : Աւառօք պակաս չպիտի լինէր նաւու մը մէջ որ այսպիսի պաշտօն կ'վարէ , և կայծ մը կը բաւէր բոլորը բնաջինջ ընելու համար :

Եւրդոն զգուշութեամբ իջաւ պարաններէն (s'affaler) միջնակամրջին վրայ , ուր բաղնաթիւ մարդիկ թմրեք քնացեր էին գինովութենէ : Մեծ կայմին ոտքը լապտեր մը վառած էր , որու բոլորտիքը ժանեւոր (ratielier) մը կար ամեն տեսակ հրազեններով ծածկուած :

Եւրդոն ժանեւորէն շրջահար մ'առաւ և ստուգեց թէ լեցուն և խանձած էր : Աւելի բանի մը պէտք չունէր այս կործանման գործը կատարելու համար : ուստի ետևի կողմը սահեցաւ դնաց , այնպէս որ բարձրաանդակը հասնի , ուր պիտի գտնուէր վառօղանոցը :

Սակայն՝ այս միջնակամրջին վրայ որ գրեթէ մութ էր , դժուարին էր սողալ առանց կէս քնացած ասպատակի մը զարնուելու : Ուստի լուտանք և հարսածներ կ'լտուէին : Եւրդոն քանի մ'անգամ ստիպուեցաւ կանկ առնուլ , բայց վերջապէս հասաւ միջնորմն որ ետևի պահարանը կ'դոցէր , և գտաւ վառօղանոցին վերայ բացուելու երեւոյթ ունեցող դուռը :

Եւրդոն զայն բռնի բանալու ստիպուելով՝ գործի սկսաւ : Գժուարին էր անշուկ կատարել այս գործը , վասն զի պէտք էր փականքը կտորել : Բայց Եւրդոնի ուժեղ ձեռքին տակ փականքը ցաւեց և դուռը բացուեցաւ . . . :

Նոյն միջոցին մարդու մը թևն Եւրդոնի ուսին վրայ ընկաւ : «Ի՞նչ կ'ընես այդ տեղ» հարցոց խոժոռ ձայնով մը բարձրահասակ մարդ մ'որ , ստուերին մէջ կանգ առնլով՝ յանկարծ Եւրդոնի երեսին տարաւ լապտերի մը լոյսը :

Եւրդոն ընկրկեց : Լոյսին արագ շարժմամբն իր հին գաւակիցը , Պօպ Լարվէյը ձանչեր էր , բայց սա զինք չէր կրցած ձանչել , վասն զի կարծէր թէ Եւրդոն շատ ատենէ ՚ի վեր մեռած էր :

«Ի՞նչ կ'ընես այդ տեղ» կրկնեց Պօպ Լարվէյ՝ Եւրդոնը բռնելով տափաթին գօտիէն :

Բայց Եւրդոն՝ առանց պատասխան տալու , ուժղին հրեց ծովահներու պարագլուին և վառօղանոցը նետուելու ջանաց : Եթէ շրջահար մը միայն նետէր այն վառօղի տակառներուն մէջ ամեն բան կ'լմնար . . . :

«Հատէք ինձ , սղայք» դոչեր էր Պօպ Լարվէյ :

Երկու երեք ծովահներ՝ իր ձայնէն արթննալով՝ ոտք ելեր էին , և Եւրդոնի վրայ յարձակելով ջանացին զանի վար տապալելու : Կորովի Եւրդոն անոնց ձեռքէն սրժաւ : Երկու անգամ իր շրջահարին ձայնը հնչեց և երկու ծովահներ վար ընկան , բայց դանակի հարուած մ'որու դէմ չկրցաւ գննլ իր ուսին միտերը կտրեց :

Եւրդոն քաջ հասկըցաւ որ չպիտի կարենայ իր գիտաւորութիւնն ՚ի գործ գննլ : Պօպ Լարվէյ վառօղանոցին դուռը բացեր էր , և միջնակամրջին վրայ շարժում մը կար սրմէ կ'հետևէր թէ բոլոր ծովահներն ոտքի վրայ էին : Պէտք էր որ Եւրդոն ինքզինքը պաշտպանէր որպէս զի կարող լինի երթալ Կիւրոս Սմիթի քովը պատերազմիլ : Ուրեմն կ'մնար իրեն խոյս տալ :

Բայց միթէ կարելի էր խոյս տալ : Կասկածելի էր այս , թէ և Եւրդոն միտքը գրեր էր ամեն փորձ ըննլ իր ընկերներուն միանալու համար :

Գեւ չորս հարուած կար նետուելու : Երկուքը պայթեցան նոյն միջոցին , սրոց մին Պօպ Լարվէյի ուզուելով՝ անար չգտաւ՝ դէթ

ծանր կերպով, և Եւրոզոն տեսնելով որ իր հակառակորդներն ետ կ'քաշուին, սենեկին սանդուղք վազեց, այնպէս որ վեր պրիկին կամուրջն ելնէ: Վապտերին քովէն անցնելու ասին, հրացանակին կոթովը զայն խորտակեց և կատարեալ մթութիւն տիրեց, որ իր փախուստին նպաստաւոր պիտի լինէր:

Երկու երեք ծովահէն աղմուկէն արթննալով՝ նոյն միջոցին ելնարանէն վար կ'իջնէին: Եւրոզոն հինգերորդ անգամ շրջահարը պարպելուն՝ անոնցմէ մին ելնարանին աստիճաններէն վար գլորեցաւ և միւսները քաշուեցան, չկրնալով հասկընալ անցած դարձածը: Եւրոզոն երկու ոտում ընելով պրիկին կամուրջը հասաւ, և երեք մանրերկրորդ ետք՝ վերջին անգամ իր շրջահարը վզէն բռնող ծովահէնի մը շիտակ երեսին պարպելով՝ նաւուն շրջանակէն կ'ցատկէր և ծովը կ'նետուէր:

Հազիւ Եւրոզոն վեց գրկաչափ ճամբայ առեր էր որ զնդակները կարկուտի պէս իր բոլորտիքը կ'տեղային:

Ի՞նչ էր արդեօք Բէնքրօֆի յուզմունքը նոյն միջոցին, որ կղզեկին մէկ ապառաժին ներքև պատսպարուեր էր, նոյնպէս Ալուրոս Սմիթին, Թըթակցին, Նապին այլայլութիւնն, որ Արկաուներուն մէջ սքլեր նստեր էին, երբոր լսեցին պրիկին վրայ այս հրազենի պայթումները: Իսկոյն աւազափը վազեր էին, և իրենց հրացաններն ուսի վրայ դրած՝ պատրաստ կ'զանուէին որ և է յարձակում սկսելու:

Իրենց համար կասկածի տեղի չկար: Այնպէս կ'մտածէին թէ Եւրոզոն ծովահէններուն ձեռքն ընկնելով սպանուեր էր, և կարելի է որ այս թշուառականները գիշերուան մթութենէ օդուաքաղելով, կղզին պիտի իջնէին:

Այս ժամ անհնարին անձկութեան մէջ անցուցին: Սակայն հրացանի ձայները դադրեր էին, և ոչ Եւրոզոն ոչ Բէնքրօֆ չէին երևեր: Միթէ կղզեակը կոխեր էին: Միթէ Եւրոզոն և Բէնքրօֆի օդնութեան հասնիլ պէտք չէր: Բայց ինչպէս: Ծոփը, որ նոյն միջոցին բարձրացեր էր՝ անանցանելի դարձուցեր էր ջրանցքը: Նաւակն այն տեղ չէր:

Գիւրին է երևակայել թէ ինչ սուկալի մտատանջութեան մէջ ընկան Ալուրոս Սմիթ և իր ընկերները:

Վերջապէս կէս գիշեր կէս ժամ անցեր էր, նաւակ մ'որու մէջ երկու հոգի կային, աւազափին մօտեցաւ: Եւրոզոն էր, ուսէն թեթև մը վերաւորուած, և Բէնքրօֆ ողջ ու առողջ, զօրս բազկատարած ընդունեցան իրենց ընկերները:

Անմիջապէս ամենքը կարկառները մտան ապաստանեցան: Այն տեղ Եւրոզոն բոլոր անցած դարձածը պատմեց և չծածկեց պրիկը վաւօրով թոցընելու համար ըրած փորձը:

Ամենքն իրենց ձեռքն Եւրոզոնի երկնցուցին, որ բացէ 'ի բաց յայտնեց թէ ո՞րքան ծանրակշիւ էր իրենց վիճակը: Ծովահէններն իրենց աչքը բացեր էին: Գիտէին որ Վինքօրն կղզին մարդաբնակ էր: Ա՞րդէին որ լաւ զինուած և խմբովին վար իջնեն, և բանի մը չպիտի խնայէին: Եթէ դաղթականներն ձեռք ընկնէին բնաւ անոնցմէ դթութիւն գտնելու յոյս չունէին:

«Լաւ ուրեմն, պատրաստ ենք մեռնելու, ըսաւ Թըթակիցը:

— Ներս մտնենք և արթուն մնանք, պատասխանեց չափազէտը:

— Միթէ յոյս մը կայ ազատելու այս փորձանքէն, Պարոն Ալուրոս, հարցուց նաւորդը:

— Այո՛, Բէնքրօֆ:

— Հը՛մ, վեց հոգի յիսունի դէմ:

— Այո՛, վեց . . . աւանց հաշուելու . . . :

— Ձո՛վ ուրեմն՝ հարցուց Բէնքրօֆ:

Ալուրոս չպատասխանեց և ձեռքով երկինքը ցցուց:

ՓԼՈՒԽ Փ.

Մշտն է կ'աբարտի — Չափաքիտին կարգարբութիւնը — Երեւոյ պահպանութեան արեւելք — Երբեք ու Բէնիքօ — Սուրբին մակոյլը — Ուրիշ երկու նախապէս — Կղզեկին վրայ — Վեց ծովանէն ցամառը — Պրիշ երկու կ'աբարտի — Սրիտիին ուսմէքը — Գոստապարտին վեճակ — Ընտանիւն վախճան .

Գիշերն առանց պատահարի անցաւ : Գաղթականներն արթուն Տակեր էին և Կարկառներէն դուրս չէին ելած : Կերեկէր թէ ծովահէններն ալ իրենց կողմէ ցամաքն ելնելու փորձ մը չէին ըրած : Ելլողօնի վրայ վերջին գնդակները նետուէին 'ի վեր' ոչ պայթում մը, և ոչ իսկ աղմուկ մը չէին երևան հանած թէ նաև իր գիրքը փոխեր և կղզոյն մօտեցեր էր : Յակայն 'ի հարկին' կարելի էր հաստալ որ երկաթը վեցուցեր էր, կարծելով որ բաղամթիւ մարդոց հետ է գործը, և թէ այն փիերէն հեռացեր էր :

Սակայն այսպէս չէր, և երբ արշալոյսն սկսաւ երևիլ, դառ թականները կարող եղան ընդհանրել առաւօտեան մշուշին մէջ խառն ու շփոթ կոյտ մը : Այս էր Սքէրֆին :

Աւասիկ, բարեկամներ, ըսաւ չափազէտը, ինձ յարմար երեցած կարգադրութիւնը՝ մշուշը բոլորովին փարատելէն առաջ : Կեր աչքէն կ'իջած կէ ծովահէնները, և կարելի է գործել առանց անոնց ուշադրութիւնը գրգռելու : Մանաւանդ այս կէտը պէտք է կարծել տալ ծովահէններուն, թէ Լինքօյն կղզոյն բնակիչները շատուր են, և՛ հետևապէս իրենց դիմադրելու կարող : Աստի կ'առաջարկեմ որ երեք խումբ կազմենք, որոց առաջինը նոյն իսկ Կարկառները պիտի պահպանէ, երկրորդը Մերսիի գետաբերանը : Իսկ երրորդին զալով կարծեմ թէ լաւ կ'լինի եթէ կղզեկին վրայ

կենան, որպէս զի արդիւնէն կամ ուշացնեն զէթ որ և է փորձ ցամաքն ելնելու համար : Կեր ձեռքն ունինք երկու ատրճանակ և չորս հրացան : Ուրեմն մեզմէ ամեն մէկը պիտի զինուի, և որովհետև առատ զնդակ ու վառօդ ունինք, չալտի խնայենք մեր հարուածները : Հրացաններէն մինչև իսկ պրիկին թնդանութեան վախճալու բան մը չունինք : Ի՞նչ կրնան ընել այս ժայռերուն գէմ, և որովհետև Գարեայ-Պալատին պատուհաններէն չալտի քաշենք, ծովահէնները խելք չպիտի ընեն այն տեղ ուսմբեր արձակելու, որ կրնան անդամանելի փասներ պատճառել : Եթէ կար վախճալու բան մը այս էր պատերազմելու հարկը, վասն զի ծովահէնները բաղամթիւ էին : Աստի պարտաւոր ենք ամեն ձիգ թափել արդիւնելու որ Սքէրֆի նաաղը դուրս չելնէ և մնք ալ անտես մնանք : Բնաւ խնայել պէտք չէ ուղղամթերքը : Ստէպ հրացան քաշենք, բայց լաւ նշան առնենք : Կեղմէ ամեն մէկն ութ տաս թշնամի ունի սպանելու, և պէտք է որ սպաննէ : »

Կիրոս Սմիթ իրաց վիճակը պարզապէս ներկայացուցեր էր, հանդարտ ձայնով մը խօսելով, որպէս թէ սովորական գործեր կարգադրելու ելեր էր և չէ թէ ճակատ կազմել : Իր ընկերներն այս կարգադրութեանց հաւանեցան առանց խօսք մ'անդամ արտասանելու : Աստի կ'մնար միայն որ ամեն մէկն իրեն համար որոշուած տեղը բռնէ՝ մշուշը բոլորովին ցրուելէն առաջ :

Նսպ ու Բէնքրօֆ շուտ մը Գարեայ-Պալատն ելան և բաւական ուղղամթերք բերին : Գեգէտն Սրիլէդ և Ելլօօն, երկուքնին ալ լաւ ձիգներ, երկու հատ ընտիր ատրճանակներով զինուեցան, որ գրեթէ մէկ մղոն հեռաւորութեամբ նշանի կ'զարնէին : Կիրոս Սմիթ, Նսպ, Բէնքրօֆ ու Հարպէրդ միւս չորս հրացաններն իրենց մէջ բաժնեցին :

Աւասիկ այսպէս կարգադրեցին պահպանութեան միջոցները .

Կիրոս Սմիթ և Հարպէրդ Կարկառները մնային դարձնամուտ, և այսպէս Գարեայ-Պալատին ստորտը կեցած աւաղափին վրայ կ'նայէին և իրենց առջև կ'տարածուէր բաւական լայն շրջանակ մը :

Գեղեճն Սքիլէգ և Նապ՝ Մէրսիի բերանը՝ ժայռերու մէջ դա-
ցին սքելեցան, որու կամուրջները վերցուցեր էին — որպէս զի մարդ
մը կարենայ անցնել և ոչ նաւակ մը մօտենայ զիմացի եզերքն եւ
նելու համար:

Իսկ Էյրզօն ու Բէնքրօֆ՝ իրենց նաւակը ծովը քշեցին և ջրանց-
քէն անցնելու պատրաստուեցան որպէս զի կղզեկին վրայ երկու
տեղ բռնեն: Այս կերպով երբ չորս տարբեր կէտերէ գնդակ-
ներ արձակուէին, ծովահէնները պիտի կարծէին թէ կղզին բա-
ւական մարդ կայ և կորովաբար պաշտպանուած է:

Եթէ Բէնքրօֆ ու Էյրզօն տեսնէին որ ցամաքն երևող մար-
դիկը չպիտի կարենային արդիւլել, կամ եթէ դիտէին իսկ որ
նաւակը դալով իրենց ետեէն դառնալու պիտի սպառնար, իսկոյն
իրենց նաւակը մտնելով ետ պիտի դառնային և կղզւոյն եզերքն ա-
մենէ մեծ վաւանդի մէջ գտնուող կողմը պիտի դիմէին:

Իրենց յատուկ տեղերն երթալէն առաջ՝ գաղթականներն վեր-
ջին անգամ մ՝ ալ իրարու ձեռք սեղմեցին: Բէնքրօֆ բաւական
արիւթիւն ունեցաւ իր սրտին յուզմունքը զսպելու երբոր զրկեց
Հարպէրդն, իր տղան. . . և ապա իրարմէ բաժնուեցան:

Քանի մը վայրկեան ետք՝ Կիւրոս Սմիթ և Հարպէրդ մէկ կող-
մէ, թղթակիցն ու Նապ միւս կողմէ՝ ապառաժներուն ետեւ ան-
երևոյթ եղեր էին, և շատ շատ հինգ վայրկեանէ ետք՝ Էյրզօն ու
Բէնքրօֆ, ջրանցքէն յաջողութեամբ անցնելէն ետեւ, կղզեկին
վրայ կ'եւնէին և ասոր արևելեան ծովափին խոռոչներուն մէջ կը
պահուէին:

Գաղթականներն անտես մնացեր էին, վասն զի իրենք ալ հա-
զիւ կարող էին որոշել պրիկը միգապատ հորիզոնին վրայ:

Առաօտեան ժամը վեց ու կէս էր:

Քիչ քիչ օդին վերին խաւերուն մէջ մշուշն սկսաւ փարատիլ,
և շողիներէն դուրս ելաւ պրիկին կայմերուն ծայրը: Քանի մը
վայրկեան ևս խոշոր ամպեր ծովուն երեսը սահեցան, ապա քամի
մ'եկաւ և այս ամպերու կոյարը ցրուեց:

Սքիլէն բոլորովին երևան ելաւ, երկու խարխիս նետեր էր

քիթը դէպ ՚ի կղզին դարձած, և կղզւոյն կ'դարձնէր իր զեպն
ու ձախակողմը: Ինչպէս որ Կիւրոս Սմիթ հաշուեր էր՝ Սքիլէն
ցամաքէն մէկ մղոն ու քառորդ հեռու կ'գտնուէր:

Յուսկին վրայ չարագոյժ սև գրօշակը կ'ծածանէր:
Չափադէտն իր գիտակով կրցեր էր տեսնել որ հրանօթները
բաղկացնող չորս թնդանօթները կղզւոյն կողմը դարձուցեր էին:
Անտարակոյս առաջին նշանը տրուելուն՝ կղզւոյն վրայ ուսմբեր
արձակելու սլատրատ էին:

Սակայն Սքիլէն անձայն կ'մտար: Կամրջին վրայ երեսնի չափ
ծովահէններ կ'տեսնուէին շարժման մէջ: Ոմանք ետեի բարձրա-
ւանդակին վրայ ելեր էին, ուրիշ երկու հոգի մեծ Բո-Րո-Կէ-
(perroquet) ձողերուն վրայ կեցեր էին և հեռագիտակներ բռնած՝
կղզին կ'դիտէին յետին ծայր ու շարժութեամբ:

Ի հարկէ՝ Պօպ Հարվէյ և իր նաւազը շատ գժուարաւ կարող
էին հասկընալ թէ առջի գիշեր ինչեր անցեր էին պրիկին կա-
մուրջին վրայ: Այն կիսամերկ մարդն՝ որ վաւօգանոցը բանալու
եկեր էր և որու դէմ մաքառեր էին, որ իր շրջահարը վեց ան-
գամ պարպեր էր անոնց վրայ, որ իրենցմէ մէկ հոյի սպաններ
և երկու հոգի վիրաւորեր էր, միթէ այդ մարդն իրենց գնդակ-
ներէն ազատեր էր: Միթէ լողալով ծովեզրը հասեր էր: Ասկից
կ'գար. ինչ բնելու եկեր էր նաւը: Իրօք իր միտքը նաւը վա-
ուօղով թողնել էր, ինչպէս որ Պօպ կ'մտածէր: Այս ամեն բա-
ները խտան ու շփոթ կ'գտանային անշուշտ ծովահէններու գլխուն
մէջ: Իայց տարակոյս չունէին թէ անձանօթ կղզին որու առջև
Սքիլէն երկաթ նետեր էր, մարդաբնակ պիտի լինէր, և թերևս
այն սեղ բաղմամբիւ գաղթականներ կային զայն պաշտպանելու
պատրաստ: Իսկ սակայն ոչ ոք կ'երևէր, ոչ աւազափին վրայ,
ոչ կղզւոյն բարձունքը: Ծովափը բոլորովին անապատ կ'երևէր:
Սակայն բնակութեան հետք մը չկար: Արդեօք բնակիչները կղզւոյն
ներսի կողմերը խոյս տուեր էին:

Ահա այս հարցումները պիտի ընէր անշուշտ խորովի ծովա-
հէններու պարաղլուխը, և անտարակոյս՝ իբրև խոհական մարդ:

կղզւոյն զանազան կողմերը ճանչել կ'ուզէր իր խումբը ցամաքը չհանած :

Ժամ ու կէս անցեր էր և սակաւին պրիկի նաւազը նշան մը ցոյց տուած չէր ցամաքն ելնելու : Բացայայտ էր որ Պօպ Հարվէյ կ'վարանէր : Իր ամենէն լաւ զիտակներով կարող չէր եղած անշուշտ գաղթականներէն մին անգամ տեսնել ժայռերու մէջ սքլած : Հաւանական իսկ չէր որ իր ուշադրութիւնը դրողած լինէր այն կանաչ ճիւղերով և բազելով շինուած քօղին վրայ՝ որ Գարեւոյ-Պալատին պատահանները կ'դոյլէին որ մերկ պատին վըրայ կ'զծագրուէին : Եւ արդարև՝ ինչպէս կարելի էր երեւակայել որ այն բարձր տեղը բնակարան մը փորուած էր միակտոր կրանիղին մէջ : Ճիւրանի-Գլխէն մինչև Մանդիպուլի-Գլուխն , Միութեան բոլոր շրջապատին վրայ , բան մը չէր յայտնած իրեն որ կղզին մարդ կ'բնակի :

Սակայն՝ ժամն ու թիւն՝ դաղթականներն Սքէրլի մէջ յառաջ եկած շարժումը կ'դիտէին : Գիւրակիր կախուած մակոյկները քաշեցին և հաս մը ծովու վրայ իջեցուցին : Եօթը մարդ անոր մէջ հեծան հրացաններով զինուած . մին զեկն առաւ ձեռքը , չորսը՝ թիակները , և միւս երկուքը յառաջակողմը կղկած էին և կղզին քննելով՝ պատրաստ էին պարպելու : Անտարակոյս իրենց նպատակն էր առաջին անգամ զննութիւն մ'ընել և չէ թէ ցամաքն ելնել , վասն զի եթէ այսպիսի դիտաւորութիւն մ'ունենային աւելի բազմութեամբ պիտի գային :

Ծովաֆէններն՝ մինչև թու թակին ձողերն կայմերուն վրայ թաւած՝ անտարակոյս կրցեր էին տեսնել որ ծովաֆին մօտ կղզեակ մը կար կէս մղն լայնութեամբ ջրանցքով մը զատուած : Սակայն քիչ ատենէն յայտնի եղաւ Նիւրոս Սմիթին՝ երբ մակոյկին ուղղութիւնը դիտեց , որ ջրանցքը մանելու դիտաւորութիւն չուէին ծովաֆէններն , այլ կղզեկին պիտի մօտենային , թէև այս խոհական ընթացքը շատ օրինաւոր էր : Բէնքրօֆ ու Էյրլօն , ժայռերու նեղ խորշերու մէջ պահուած՝ տեսան որ մակոյկը շեւտակ իրենց կողմը կ'յառաջէ և սպասեցին որ հրացանի տակը գան :

Մակոյկը յետին զոտ շու թեամբ կ'յառաջանար : Թիակներն՝ երկայն միջոց անցնելն ետև՝ ջուրը կ'մանէին . դիւրին էր նաև տեսնել որ ծովաֆէնին մէկն յառաջակողմը նստած՝ խորաչափ մը բռներ էր և Մէրսիի հոսանքէն փորուած ջրմուղին խորութիւնը չափելու կ'ջանար : Ասկէ կ'իմացուէր որ Պօպ Հարվէյ մտադիր էր իր պրիկը կարելի եղածին չափ ծովաֆին մօտեցնել : Երեսնի չափ ծովաֆէններ՝ կայմերուն պարաններուն վրայ ելած՝ մակոյկին ամեն շարժումները կ'դիտէին և սողիս անդին մի քանի ծոփու աղբեր (amers) կ'նշմարեն որ ցամաքին մօտենալու դիւրութիւն պիտի տային :

Մակոյկն երկու պարանաչափ հեռու էր կղզեկէն երբոր կանկ առաւ : Ղեկավարը կանդուն ամենէ լաւ վայրը կ'փնտռէր ցամաքն ելնելու համար :

Նոյն պահուն՝ երկու հրացան պայթեցան : Կղզեկին ժայռերուն վերեւ թեթև մուխ մը պտուտեց : Ղեկավարն ու ծովաչափը մակոյկին մէջ ընկան կունակի վրայ : Էյրլօնի ու Բէնքրօֆի գնդակները մի և նոյն ժամանակ երկուքն ալ վար զարկեր էին :

Գրեթէ նոյն պահուն՝ աւելի բուռն պայթում մը լսելի եղաւ , պրիկին կողերէն բոցավառ մուխ մը ցայտեց , և ումբ մը , Էյրլօնի ու Բէնքրօֆը պատսպարող ապաւածին վերին մասին զարնելով կտոր կտոր ըրաւ . բայց երկու հրացանաձիգներն անփնաս մնացեր էին :

Ահօելի լուսանքներ լսուեցան մակոյկէն , որ անմիջապէս իր ընթացքը նորէն շարունակեց : Ղեկավարին տեղ իսկոյն ուրիշ մ'անցաւ և թիակներն սկիան աւելի արագ շարժիլ ջրին մէջ :

Սակայն՝ փոխանակ նաը դառնալու , ինչպէս որ կարելի էր երեւակայել , մակոյկը կղզեկին եղբքը քալեց հարաւային հրուանդանէն դառնալու մտօք : Ծովաֆէններն ամեն ճիգ թափելով շուտ շուտ կ'թիալարէին որպէս զի գնդակներէն հեռանան :

Այսպէս յառաջացան ծովաֆին ներքնակողման մասէն մինչև հինդ պարանաչափ հեռու , որ Բեկորքի-Հրուանդանով կ'վերջանար , և կիսաշրջան մ'ընելով դառնալէն ետև՝ Մէրսիի գնդակները :

տարերանը դիմեցին, միշտ պրիկի թնդանօթներէն պաշտպանուելով:

Իրենց ակներև դիտաւորութիւնն էր այսպէս ջրանցքը մտնել և կղզեկին մէջ դանուող զաղթականներուն կոնակէն դարնել, այնպէս որ ասոնք՝ որչափ բազմաթիւ լինէին, մակոյկին և պրիկին երկու կրակին մէջ մնան և խիստ աննպաստ վիճակի մը մէջ զըտնուին:

Այսպէս անցաւ քառորդ մը, մինչդեռ մակոյկը նոյն ուղղութեամբ կ'շարունակէր իր ընթացքը: Բացարձակ լուռութիւն, օդի և ջրերուն մէջ կատարեալ հանդարտութիւն կ'ախրէր:

Բէնքրօֆ ու Էյրզօն, թէև հասկըցան որ երկու կողմէ պիտի պաշարուին, իրենց տեղն անշարժ մնացին, վասն զի ոչ միայն դեռ չէին ուզեր յարձակողներուն երևիլ և Սքէֆի թնդանօթներուն կրակին ենթարկիլ, այլ և թերևս կ'վստահէին Նապի ու Գեդէնի Սքիլէզի վրայ, որ դետին բերանը պահուած կ'հսկէին, նոյնպէս Կիւրոս Սմիթին ու Հարպէրդի վրայ, որ Կարկառներուն ժայռերուն մէջ դարանամուտ կ'սպասէին:

Առաջին հրազէնի հարուածներէն քսան վայրկեան ետք՝ մակոյկը Մէրսիի գէմ երկու պարանշափ հեռու հասեր էր: Որովհետև ջրերն իրենց սովորական ուժգնութեամբ բարձրանալու սկսեր էին, անցքին նեղութեան պատճառաւ, ծովահէնները դէպ'ի դեպը մղուեցան, և թիակներու ուժով միայն կարող եղան ջրանցքին մէջ տեղը բռնել կենալ: Բայց՝ երբոր Մէրսիի բերանին մօտէն կ'անցնէին, երկու գնդակ ընկան մակոյկին մէջ և երկու ծովահէն անոր մէջ զլորեցան: Նապ ու Սքիլէզ լաւ նշան աւեր էին:

Պրիկն անմիջապէս երկրորդ ուռմբ մը զըկեց այն տեղն որ հրազէնի մուխէն կ'մատնուէր. բայց այս ուռմբերն ուրիշ արդիւնք մը չունեցան բայց եթէ մի քանի կտոր քար խորտակել:

Նոյն պահուն՝ մակոյկին մէջ միայն երեք ողջ մարդ մնացեր էին: Հոսանքէն բռնուելով՝ սլաքի պէս արագ ջրանցքին մէջ սկսաւ սահիլ, Կիւրոս Սմիթին ու Հարպէրդի առջևէն անցաւ:

որ կարծելով թէ բաւական մօտ չէ, անձայն սպասեցին. ապա մակոյկը մնացած երկու թիակներով կղզեկին հիւսիսային գլխէն դառնալով՝ փորձ փորձեց պրիկին կողմը դիմել:

Մինչև այն ատեն զաղթականներուն գործը յաջող գնաց: Իրենց հակառակորդները ձախող վիճակի մէջ էին, և արդէն չորս հոգի ունէին կարեվէր վերաւորուած, և թերևս մեռած, ընդ հակառակն զաղթականներն անվիրաւոր էին և գնդակ մ'անցամ անօգուտ չէին նետած: Եթէ ծովահէններն այս կերպով յարձակումը շարունակէին, եթէ մակոյկին միջոցաւ կղզին երնելու փորձ փորձէին, թերևս մի առ մի բնաջինջ լինէին:

Ընթերցողը կարող է գիտել թէ չափադիտին կարգադրած ճակատն որքան նպաստաւոր էր: Ծովահէնները պիտի կարծէին թէ քաղմաթիւ վիճակը թշնամիներու առջև կ'զսնուին և որոց յաղթելը շատ դժուարին պիտի լինէր:

Մակոյկն՝ որ ծովուն հոսանքին դէմ կ'մաքաւէր, ժամ մ'անցոց մինչև որ Սքէֆի պրիկին հասաւ: Սոսկալի աղաղակներ հնչեցին՝ երբոր նաւուն մօտեցաւ վերաւորներուն հետ, և երեք չորս հատ թնդանօթ արձակեցին առանց արդիւնքի:

Բայց այն ատեն ուրիշ ծովահէններ, բարկութեամբ և թերևս առջի իրիկուան գինովութեամբ զայրացած՝ տասն երկու հոգուց չափ մակոյկը նետուեցան: Երկրորդ մակոյկ մ'ալ ծովն իջեցուցին, և անոր մէջ ութ հոգի նստան, և երբոր առաջինը շիտակ կղզեկին կողմը կ'դիմէր զաղթականները զարանէն դուրս հանելու համար, երկրորդն այնպէս կ'ընթանար որպէս թէ Մէրսիի բերանէն ներս մտնելու միտք ունէր:

Անսարակոյս Բէնքրօֆի ու Էյրզօնի վիճակը շատ վատնաւոր պիտի դառնար, և անոնք լաւ հասկըցան որ պարտաւոր են կղզին վերադառնալ:

Սակայն դարձեալ սպասեցին որ առաջին մակոյկը բաւական մօտենայ, և երկու գնդակ խիստ ճարտիկութեամբ քաշուելով՝ նորէն մակոյկին նաւալին մէջ մեծ շփոթութիւն ձգեցին: Յետոյ՝ Բէնքրօֆ ու Էյրզօն իրենց տեղը թողլով՝ թէև տասնի չափ գնդակ

ներ իրենց դէմ քաշուեցան, կղզիկէն անցան արագ վազելով, նստակի մէջ մտան, ջրանցքէն անցան երբոր երկրորդ մակայլը հարաւային հրուանդանին կ'մօտենար, և շիտակ կարկառները գարջին ապաւէն մը դտնելու:

Հազիւ թէ կիրոս Սմիթին և Հարպէրդին միացեր էին, որ առաջին մակայլին ծովահէնները կղզեակն արշաւելով ամեն կողմը կ'ըջէին:

Գրեթէ նոյն պահուն նորէն հրացանի ձայներ լսուեցան Մէրսիի կողմէն, որու արագօրէն մօտեցեր էր երկրորդ մակայլը: Անոր մէջ զտնո ող ութ հոգիէն երկուքը կարծիք զարնուեցան Գեդէոն Սրիլէդի և Նապի կողմէ, և նոյն խի մակայլին՝ ուժիկն ժայռերու դէմ մղուելով՝ Մէրսիի բերանն ընկաւ խորտակեցաւ:

Բայց վեց ապրող ծովահէններն՝ իրենց հրագէնը ջրէն պահպանելու համար իրենց գլխէն վեր բռնելով՝ դեպի աջ եգերքն ելնելու յաջողեցան: Ապա՝ տեսնելով որ թալուսն գաղթականներուն կրակին շատ մօտ կ'դանտին՝ արագօրէն խոյս տուին Բեկորքի-Հրուանդանին կողմը՝ դնակներէն հետու:

Հետևապէս այս էր ներկայ դիւքը. կղզիկին վրայ՝ տասն երկու ծովահէն, որոց շատերը վիրաւորուած էին, սնշուշա, բայց իրենց ձեռքին աակ զեռ մակայլ մ'ունէին. կղզոյն վրայ վեց հոգի ելեր էին, բայց անհնար էր իրենց համար Գարեայ-Պալապը հասնիլ, վասն զի չէին կարող գետէն անցնիլ, որոց կամուրջները վերցուած էին:

«Բանը յաջող կ'երթայ, ըստ Բէնքրօֆ կարկառներուն մէջ վաղելով, գործը յաջող է, Պարոն Կիրոս, դու ինչ կ'ըսես:

— Կարծեմ թէ, պատասխանեց չափազեար, պայքարն ուրիշ ընթացք մը պիտի առնու, վասն զի կարելի չէ ենթադրել որ այս ծովահէններն այնքան անմիտ լինին իրենց համար այսպիսի աննպատ պայմաններով շարունակելու համար:

— Սակայն դարձեալ՝ չպիտի կարենան ջրանցքէն անցնելու, Էյրլօնի ու Պ. Սրիլէդի ատրճանակներն այն տեղ են և անոնց դէմ արդիւք պիտի հանեն: Գիտես որ մէկ մղան հեռու կ'աշտեն:

— Անշուշա, պատասխանեց Հարպէրդ. բայց ինչ կրնան ընել երկու ատրճանակ պրիկին թողանդներուն դէմ:

— Ի՛հ, պրիկը դեռ ջրանցքը չէ մտած կարծեմ, պատասխանեց Բէնքրօֆ:

— Հապա թէ որ մտնէ, ըստ Կիրոս Սմիթ:

— Անկարելի է այդ, վասն զի խրելու վտանգ և կորուստ կայ անդ իրեն համար եթէ յանդգնի:

— Կարելի է, պատասխանեց այն ատեն Էյրլօն: Ծովահէնները մակընթացութենէ օգուտ քաղելով կարող են ջրանցքը մտնել, թէև տեղատուութեան միջոցին նաւը խրի, և այն աստն՝ իրենց հրանօթներուն կրակէն պիտի չկարենանք պաշտպանել մեր ամբողջած տեղերը:

— Գեհէնին սատանաները վկայ, զոչեց Բէնքրօֆ, կ'երևի, արդարև, որ այս ապիրտաները խարխիւր վերցընելու կ'պատրաստուին:

— Կարելի է ստիպուինք Գարեայ-Պալատն ապաւէն փնտուելու, գիտել առաւ Հարպէրդ:

— Սպասե՛ք, պատասխանեց Կիրոս Սմիթ:

— Հապա Նապ ու Սրիլէդ. . . ըստ Բէնքրօֆ:

— Պատեհ ժամանակին մեզի պիտի դան միանան սնշուշա: — Էյրլօն, դու պատրաստ եղիր, քու և Սրիլէդի ատրճանակը պիտի խօսին հիմակ:»

Շատ իրաւ էր: Սքէտչն իր երկաթին վրայ սկսեր էր ըջլել և կղզիկին մօտենալու նշանները կ'ցուցնէր: Ծափը զեռ մէկ ու կէս ժամու չափ բարձրանալու էր, և՛ հոսանքն արդէն գաղբած լինելուն՝ հէնանաւը պիտի կարենար ուղած տեղը շարժիլ: Սակայն Բէնքրօֆ, Էյրլօնի համամիտ չէր և կ'արդէր թէ պրիկը պիտի չհամարձակէր ջրանցքը մտնելու:

Նոյն միջոցին՝ կղզեակը գանուող ծովահէնները քիչ քիչ դեմացի եզերքը հասեր էին և միայն ջրանցքով կ'ըտատէին ցարմաբէն: Իրենց գէնքը լոկ հրացաններ լինելուն՝ չէին կարող մնալ մը հաւցընել գաղթականներուն, որ թէ կարկառները և թէ Մէր

սի բերանը կ'սպասէին դարանամուտ . բայց չգիտնալով որ անոնք հեռաձիգ ատրճանակներ ունէին , չէին կարծեր որ իրենց անձը վտանգի մէջ կ'գտնուէր : Ուստի կղզեակը կ'ըջէին անսպասարար և անոր ափունքը կ'երթնէիէին :

Կարճատև եղաւ իրենց պատրանքը : Այն ատեն Էյրզօնի ու Սբիլէգի ատրճանակները խօսեցան և անտարակոյս խիստ անախորժ բաներ ըսին երկու ծովահէներուն , վասն զի ասոնք կռնակի վրայ ընկան :

Ընմիջապէս միւսները փախուստ տուին : Իրենց վերաւոր կամ մեռած ընկերներն անդամ բաճախու ժամանակ չանցուցին և արտորնօք կղզեկին միւս եզերքը վաղելով , իրենց մակոյկը նետուեցան և՛ շարունակ թի վարելով՝ նաւը հասան :

«Ութ հասին գլխը կերանք , գոչեր էր Բէնքրօֆ : Իրաւի , կարծես թէ Սբիլէգ ու Էյրզօն միասին գործելու համար կ'հասնային :

— Պարոններ , պատասխանեց Էյրզօն իր ատրճանակը լեցնելով , ահա երթալով գործը պիտի ծանրանայ : Պրիկը կ'պատրաստուի ճամբայ ելնելու :

— Խարխիսը կ'շարժի . . . գոչեց Բէնքրօֆ :

— Այո՛ , և արդէն խորէն վեր ելած է (déraper) :»

Իրաւի , որոշակի կ'լսուէր զսպակին (linguet) շառաչունն որ անուորդին (guindeau) վրայ կ'զարնէր , քանի որ պրիկին նաւազը շուրջ կ'դառնար : Նախ Սբէրէն խարխիսին մօտ եկեր էր , յետոյ երբոր յատակէն վեր հանեցին զայն , նաւն սկսաւ գէպ 'ի ցամաքը շեղիլ : Ծովուն խորէն հովը կ'փչէր , մեծ կայմի և թակաղղի առադատը բացին , և նաւը քիչ քիչ կղզեկին մօտեցաւ :

Գաղթականներն իրենց Մէրսի ու Կարկառներու օթեանէն կը դիտէին նաւուն շարժումն առանց կենդանութեան նշան մը տալու , թէ և բաւական այլայլեր էին : Սոսկալի պիտի լինէր իրենց վիճակն երբ նաւուն մօտենալովն՝ անոր թնդանօթներուն կրակին առջև գտնուէին , առանց պատասխանելու միջոց մը դանելու : Այն ատեն ինչպէս պիտի կարենային արդիլել որ ծովահէները

ցամաք չենեն : Կիւրոս Սմիթ քաջ կ'զոյար այս բանս , և կ'հարցնէր իւրովի թէ ի՞նչ հնար կար գործածելու :

«Քիչ ատենէն՝ վճռական որոշում մ'ընելու պիտի պարտաւորէր : Բայց ի՞նչ որոշում : Թերևս Քարեայ-Պալատը փակուէր , անոր մէջ պաշարուէր , շարաթնիք մինչև անդամ ամիսներ դիմանար , քանի որ առատ էին անդ պաշարները . լա՛ւ , բայց վերջը : Ծովահէները դարձեալ կղզոյն պիտի տիրէին , ըստ հաճոյս պիտի աւերէին և վերջապէս Քարեայ-Պալատին գերիները պիտի սպաննէին :

Սակայն դեռ յոյս մը կար . թերևս Պօպ Հարվէյ իր նստով ջրանցքը մտնելու չյանդգնէր և կղզեկէն դուրս մնար : Այս մղոնով միայն ցամաքէն հեռու պիտի գտնուէր , և այս հեռաւորութենէ՛ կարելի է իր հարուածները շատ փնասարեր չլինէին :

«Երբէք , կ'կրկնէր Բէնքրօֆ , երբէք այս Պօպ Հարվէյն , քանի որ լաւ նաւորդ է , ջրանցքը չպիտի մանէ : Քաջ դիտէ որ իր նաւը վտանգի մէջ պիտի ձգէ , եթէ քիչ մը ծովն ալեկոծի : Եւ ի՞նչ պիտի լինէր իր վիճակն առանց նաւի :»

Սակայն պրիկը կղզեկին մօտեցեր էր , և դիւրին էր տեսնել որ ստորին ձայրը հասնելու կ'ջանար : Քամին թեթեւ էր , և որովհետև հասանքը նայն միջոցին իր զօրութիւնը կորուստ էր , Պօպ Հարվէյ ազատ էր ուղածին պէս իր նաւը շարժելու :

Առաջուց մակոյկներուն բռնած ճամբէն հասկըցեր էր թէ ջրմուղն ս'ը է , և յանդդնարար անոր մէջ մտեր էր : Իր խորհուրդը շատ դիւրին էր ըմբռնել , կ'ուզէր Կարկառներուն դիմացը կենալ և անկից ուղմբերով ու դնդակներով պատասխանել իր նաւազին այնչափ ջարդ տուող դնդակներուն :

«Քիչ ատենէն Սբէրէն կղզեկին ծայրը հասաւ , անոր շրջանն ըրաւ դիւրութեամբ . այն ատեն ցուկակայմին առադատար բացուելով պրիկը հովին ուժով Մէրսի գետակին գէմը դանուեցաւ :

«Սազակներ , ահա կ'գան» գոչեց Բէնքրօֆ :

«Նոյն միջոցին՝ Կիւրոս Սմիթի , Էյրզօնի , նաւորդին ու Հարպէրդի մօտ եկան Նապ ու Գեգէն Սբիլէգ :

Թղթակիցն ու իր ընկերը յարմար դատեր էին Մէրսիի պահանջը (poste) թողուլ, ուսկից նաւուն դէմ այլ ևս բան մը չէին կարող ընել, և խոհեմութեամբ շարժեր էին: Աւելի լաւ էր որ գաղթականները միանան այն պահանջն որ անտարակոյս վճռական դործողութիւն մ'ընելու պիտի ստիպուէին: Գեղե՞ն Սրբիլէդ ու Նապ ժայռերուն ետևէն սարգելով հասեր էին, թէև իրենց դէմ զնդակները կարկուտի պէս սեղաներ էին առանց մնաս մը տալու:

«Սրբիլէդ, Նապ, գուշեր էր չափապէտը: Արդեօք վէրք առ իք:

— Ո՛չ, պատասխանեց թղթակիցը, միայն մի քանի տեղերս ճմլեցան զնդակներու ընդհարումէն: Բայց այս անիծեալ պրիկը ջրանցքը կ'մանէ:

— Այո՛, պատասխանեց Բէնքրօֆ, և՛ տաս վայրկեան չանցած՝ քարեայ-Պալատին առջև երկաթը պիտի նետէ:

— Խորհուրդ մ'ունի՛ս, Վիւրոս, հարցուց թղթակիցը:

— Պէտք է քարեայ-Պալատն ապաւինիլ, քանի որ դեռ ժամանակ կայ և ծովահէնները չեն կարող մեզ տեսնել:

— Իմ կարծիքս ալ այդ է, պատասխանեց Գեղե՞ն Սրբիլէդ՝ բայց երբոր մի անդամ անոր մէջ փախուինք. . . :

— Այն ատեն պարագաներէն խորհուրդ կ'հարցընենք, պատասխանեց չափադէտը:

— Ուրեմն ճամբայ ելնենք, և շուտ ընենք, ըսաւ թղթակիցը:

— Միթէ չե՞ս ուզեր, Պարոն Վիւրոս, որ Էյրլօսն ու ես այս տեղ մնանք, հարցուց նաորդը:

— Ի՞նչ օգուտ ունի, Բէնքրօֆ, պատասխանեց Վիւրոս Սմիթ: Ո՛չ, պէտք չէ որ բաժնուինք:»

Վայրկեան մը կորուսելու ատեն չէր: Գաղթականները կարկուտներէն դուրս ելան: Միջնորդին թեթեւ մի գարձը կ'արդիլէր որ նաեւ տեսնուին, բայց մի քանի պայծառներ և զնդակներու շաչիւնը ժայռերու դէմ՝ իմացուցին իրենց որ Սքիֆին շատ հեռու չէր: Աւերհանը նետել, մինչև քարեայ-Պալատին դուռը հասնիլ, որ Թօփ և Թիւք առջի օրէն ՚ի վեր փախուեր էին, մեծ սրահը մտնել շտապաւ, մէկ վայրկեանի գօրծ եղաւ:

Եւ պէտք էր շտապիլ, վասն զի գաղթականներն՝ ոստերուն մէջէն տեսան Սքիֆին մտով շրջապատուած, որ ջրանցքին մէջ կ'ընթանար: Մէկգի քաշուելու իսկ ստիպուեցան, վասն զի նաեւ շարունակ զնդակներ կ'արձակուէին և չորս հրանօթներուն ուռմբերը կուրօրէն կ'զարնէին թէ Մէրսիի պահանջին, թէև պարագայ էր, թէ Վարկաւներուն: Թայտերը կ'խորտակուէին և ամեն անգամ որ հրանօթը պայթէր ցնծութեան ազդակներ կը լսուէին:

Սակայն յոյս կար որ քարեայ-Պալատն անմնաս պիտի մնար, չնորհիւ Վիւրոս Սմիթին առաջուց ըրած զգուշութեան, պատուհանները ծածկելու մասին, երբոր զնդակ մը՝ դրան շրջանակը շոշափելով՝ քարափոսը մտաւ:

«Անէ՛ծք, մեր օթեանը գտա՞նք» զոչեց Բէնքրօֆ:

Թերևս գաղթականներն անտես մնացեր էին, բայց այս ստոյգ էր որ Պօպ Հարվէյ արժան դատեր էր զնդակ մ'ուղղել կասկածելի տերևներուն դէմ որ բարձր պատուարին այս մասը կ'ծածկէր: Քիչ ատենէն՝ հարուածներն աւելցան, երբ ուրիշ զնդակ մը՝ տերևաչէն վարդոյրը պատուելով՝ կրանիղին մէջ խոշոր ծակ մը բայաւ:

Գաղթականներուն վիճակը յուսահատական էր, իրենց ապստարանն երևան ելեր էր: Չէին կարող այդ ուռմբերուն դէմ դնել, և ոչ քարերն արդիլել, որոյ հատուածները հրանիւթի պէս իրենց բոլորտիքը կ'ընտրէին:

Ուրիշ ճար չկար այլ միայն քարեայ-Պալատին վերին քարափոսն ապաւինիլ և իրենց բնակարանը քար ու քանդ թողուլ, երբ խուլ ձայն մը լսուեցաւ, և այս ձայնէն ետք ահաբեկ ազդակներ բրդան:

Վիւրոս Սմիթ ու իր ընկերները քարեայ-Պալատին մէկ պատուհանը վաղեցին. . . :

Հէնանան, որ անդիմադրելի կերպով հեղուկ թաթառի մը վերայ բարձրացեր էր, յանկարծ մէջ տեղէն ճեղքեցաւ, և տաս մանրերկրորդ չանցած՝ ընկղմեցաւ իր մեղապարտ նաւաղին հետ:

ՊԼՈՒՆ Գ.

Գաղթականներն առաջին լրայ — Էյրբոն ու Բենդրոֆ նաւան բեկորներն
 աղաթելու համար կ'աշխարհին — Կտիանաշի յամանակ խնամակցութիւն —
 Բենդրոֆի դատարանները — Հէնամաւան փոռոյն մը ճանրակրկիտ
 խողարիւններն — Անփաս վարձարանոցը — Կոր հարստութիւնները —
 Վերջին բեկորները — Խորհրդաւանջ զլանի մը կորուս.

«Վառօղանոցը կրակ առնելով նաւը թռան, գոչեց Հարպերգ :
 — Այո՛, թռաւ, որպէս թէ Էյրբոն վառօղը բռնակցուց, պա-
 տասխանեց Բենդրոֆ վերհանին մէջ նետուելով, ինչպէս նաև
 Նապ ու պատանին :»

— Բայց ի՞նչ պատահեցաւ, հարցուց Գեդէոն Սքիլէզ, այս
 անակնկալ վախճանին վրայ դեռ ևս ապուշ կրթած :

— Ա՛հ, այս անգամ պիտի հասկընանք . . . պատասխանեց
 չափադէտն աշխուժի :

— Ի՞նչ պիտի իմանանք . . .

— Վերջէն, վերջէն, եկուր, Սքիլէզ : Կարևոր բանն այս
 է որ ծովահէնները ջնջուեցան :»

Եւ Կիւրոս Սմիթ, թղթակիցն ու Էյրբոնը քաշելով Բենդ-
 րոֆին մտա գնաց աւաղափին վրայ, ուր կ'դանուէին նաև Նապ
 և Հարպերգ :

Պրիկին և ոչ իսկ կայմերը կ'տեսնուէին : Թաթաւր զայն վեր
 բարձրացրեւէն ևս՝ կողին վրայ ձղեր և նոյն գիրքով ջրին
 մէջ սուղեր էր, անասարակոյս տակէն շուր առնելով : Բայց որով-
 հեան ջրանցքը նոյն տեղը քսան ոտքէն աւելի խորութիւն չու-
 նէր, ստոյգ էր որ ջրասոյղ նաւուն կողերը տեղաառութեամբ
 երևան պիտի գային :

Ծովուն երեսը մի քանի բեկորը կ'ձիփային : Ամբողջ լաստ մը

կ'տեսնուէր որ պահծու կայմերէ ու ձողերէ կ'բաղկանար, վան-
 զակներ՝ որոց մէջ դեռ կենդանի հաւեր կային, սնուակներ ու
 կարաններ՝ որ քիչ քիչ ջրին երեսը կ'եւնէին, կողմնակի տախ-
 տակներէ պրծեւէն ետև, բայց հոսանքէն քուռող բեկոր մը չկար,
 այս է կամրջի տախտակ, փոճոկի շրջափայտ — որով Սքիլէ նա-
 ւուն ընկղմին անբացատրելի կ'դառնար :

Սակայն՝ երկու կայմերն որ օղակէն (étambrai) քանի մը ոտք
 հեռու խորտակուեր էին, խէչ ու պարան կտրելէն ետև՝ քիչ
 ասեմէն ջրանցքին երեսն ելան, իրենց առապաստներով, ո-
 ռոյց մէկ քանին բացուած և մէկ քանին ծալուած էին : Բայց
 պէտք չէր թողուլ որ տեղատուութիւնն այս ամեն հարստութիւն-
 ներն առնու տանի, և Էյրբոն ու Բենդրոֆ մակոյկը նետուեցան
 այս ամեն բեկորները կապելու մտօք, կամ կղզւոյն ծովափին կամ
 կղզեկին :

Բայց այն միջոցին որ նաւակը մտնելու վրայ էին, Գեդէոն
 Սքիլէզի ըբած խորհրդածութեան վրայ կատեցան :

«Հապա վեց ծովաստրակներն որ Մէրսիի աջ եզերքին վրայ
 ելան» ըսաւ նա :

Արդարեւ՝ պէտք չէր մտնալ որ վեց մարդիկ, որոց մակոյկը
 ժայռերու գէմ փշրուեր էր, Բեկորքի-Հրուանդանին վրայ ելեր
 էին :

Ուստի այն կողմը նայեցան. փախտականներէն և ոչ մին կը
 տեսնուէր : Հաւանական էր որ, նաւուն ջրանցքին ջրերուն մէջ
 խորասուզիլը անսեւէն ետև՝ կղզւոյն ներսի կողմերը փախած լի-
 նէին :

«Վերջէն անոնց վրայ կ'խորհինք, ըսաւ այն ասեմ Կիւրոս
 Սմիթ : Գեռ վաճառակոր կրնան լինիլ, վասն զի զնուած են,
 բայց վերջապէս վեց հոգի վեցի գէմ պիտի կուռին. զօրութիւնն
 հաւասար է : Ուստի ամենէն սափադական գործին նայինք :»

Էյրբոն ու Բենդրոֆ մակոյկը մտան և գէպ ի բեկորքը դիմ-
 ցին :

Նոյն միջոցին ծովուն ջուրն իր վերին աստիճանը հասեր էր

ու կ'մնար, վասն զի լուսինն երկու օրէ 'ի վեր նոր ելելու էր : Գէթ ամբողջ ժամ մ'անցնիլ պէտք էր որպէս զի պրիկին փոճուկը ջրանցքին ջրերէն գուրս ելնէ :

Բէնքրօֆ և Էյրզօն ժամանակ ունեցան կայմն ու գերանները կապել պարաններու միջոցաւ, որոց ծայրը տարին Քարեայ - Պալատին աւազափին վրայ դրին : Այն տեղ դաղթականներն իրենց բոլոր ճիգը կ'միացընեն և այդ բեկորները քաշելու կ'աջողին : Ապա մակույկն ինչ որ կ'ծփար ծովուն վրայ հաւաքեց, վանդակեայ հաւոց, տակառ, սնտուկ և անմիջապէս բոլորն ալ կարկառները տարուեցան :

Մի քանի դիակներ ալ ջրին երեսը կ'լողային. ասոնց մէջ Էյրզօն ճանչեց Պօպ Հարովէյն և զանի իր ընկերին ցոյց տուաւ այլալամ ձայնով մ'ըսելով.

«Ահա ինչ որ ես էի, Բէնքրօֆ :

— Բայց հիմակ այդպէս շես ալ, քաջի Էյրզօն» պատասխանեց նաւորդը :

Բաւական զարմանալի էր որ ծփացող նիւթերն այնքան քիչ էին : Հաղիւ թէ հինգ վեց հաս կային, որ տեղատուութենէ դէպ 'ի բայ ծովը կ'մղուէին :

Հատ հաւանական էր որ ծովահէնները՝ այսպէս յանկարծ ծովը սուղելով խոյս տալու ժամանակ չեն ունեցած, և նաւը կողին վրայ պառկելով շատերը չուաններուն մէջ փաթթուած մնացեր էին : Արդ՝ տեղատուութեամբ այս թշուառ մարդոց դիակները դէպ 'ի ծովը տարուելով՝ դաղթականները կղզւոյն մէկ անկիւնը զաննք թաղելու ախար պաշտօնէն պիտի ազատէին :

Երկու ժամու չափ՝ Կիւրոս Սմիթ ու իր ընկերները մի միայն աւազին վրայ գերանները քաշելով զբաղեցան, ապա առպաստները չորցուցին, որ բոլորովին անփնաս մնացեր էին : Քիչ կ'խօսակցէին, այնքան շատ էր իրենց զբաղմունքը, բայց իրենց մարէն ինչ մասածմունքներ կ'անցնէին : Մեծ բաղդ մ'է այս պրիկին ստացամբ, կամ աւելի լաւ ըսել անոր մէջ գտնուած բաները :

Իրախ նաւն՝ կատարեալ պղտիկ աշխարհի մը կ'ըմանի և դաղ-

թականութեան ձեռքը գտնուած նիւթերն ուրիշ օդտակար գործերով պիտի հարստանային, և այսպէս ինչ որ Բեկորքի-Հըրուանդանն ընկած սնտուկին մէջ գտնուեր էր, հիմա բազմապատիկ աւելի պիտի գտնէին :

«Ասկէ զատ՝ կ'մտածէր Բէնքրօֆ, ինչո՞ւ համար անկարելի պիտի լինի այս նաւը ջրին երեսը հանելու (renflouer) : Եթէ միայն ծակ մ'ունի, դիւրին է զայն խցել, և երեք չորս հարիւր տակառի պարունակ ունեցող նաւ մը, ճշմարիտ նաւ մ'է մեր Պանֆանդի-բին մօտ : Եւ անով կարելի է շատ հեռուն ուղևորիլ, մեր ուզած կողմն ուղևորիլ : Պէտք պիտի լինի որ Պ. Կիւրոս, Էյրզօն և ես այս գործը քննենք, կ'արժէ որ քննութեան առնուինք :»

Արդարե՛ւ եթէ պրիկը դեռ նաւարկութեան յարմար էր, իրենց հայրենիքը գառնալու համար դաղթականներուն յոյսն աւելի ևս պիտի աւելնար : Բայց այս կարևոր խնդիրն որոշելու համար, պէտք էր սպասել որ ծովը բոլորովին իջնէ, որպէս զի նաւուն փոճուկին ամեն մասերը լաւ մը քննեն :

Երբոր բեկորներն աւազափին վրայ ապահով տեղ մը դրին, Կիւրոս Սմիթ և իր ընկերներն արժան դատեցին որ նախաձառ ընեն : Իրօք անօթութենէ կ'մեռնէին : Բարեբաղդօրէն՝ խոհանոցը հեռու չէր և Նապ կրնար խիստ կարուկ ու ձարայիկ խոհակեր մը համարուիլ : Ուստի կարկառներուն մօտ նստան կերակուր ուտելու, և այս ճաշին ժամանակ, դիւրին է երեակայել որ խօսքը դարձաւ միայն անսխիկալ դէպքին վրայ որ այնքան հրաշալի կերպով աղատեր էր դաղթականութիւնը :

«Հրաշալի ըսելու իրաւունք ունինք, կ'կրկնէր Բէնքրօֆ, վասն զի պէտք է խոստովանիլ որ այս ասիւրացիները ճիշտ դէպ ժամանակին մեռան : Քարեայ-Պալատն սկսեր էր անքնակելի դառնալ :

— Բէնքրօֆ, կրնամ երեակայել թէ այս դէպքն ինչպէս անցաւ, և ո՞վ պայթեցուց նաւը :

— Է՛հ, Պարոն Սբիլէդ, չկայ աւելի պարզ բան մը, պատասխանեց Բէնքրօֆ : Հէնամաւ մը պատերազմիկ նաւու պէս չպատահիր, թիւրամէ փախչող մարդիկ նաւասալիներ չեն : Ստոյգ է

որ պրիկին վառօպանոցը բացած էին, քանի որ անդուլ կ'ոմրակոճէին մեզ, անխոհեմ կամ անճարակ մարդ մը մեքենան պայթեցուցած պիտի լինի :

— Պարոն Աիրոս, ըսաւ Հարպէրդ, զարմանալին այս է ինձի համար որ նաւը պայթելով աւելի ծանր վնասներ յառաջ չէ բերած : Իրաւ է որ շատ զօրաւ որ չեղաւ ճայթիւնը, և նաեւն շատ քիչ բեկորներ ու պարաններ քակուած են : Ուստի այնպէս կ'երթի թէ նաւն ընկղմած է քան թէ պայթած :

— Ազար:մանա՞ս այդ բանին վրայ, սրդեակ, հարցոց չափազէտը :

— Այո՛, Պարոն Աիրոս :

— Ես ալ, Հարպէրդ, քեզի պէս կ'զարմանամ, պատասխանեց չափազէտը. բայց երբ նաւուն յատակը պտըտինք, անսարակոյս այս իրողութիւնը պիտի կարենանք բացատրել :

— Ա՛հ, Պարոն Աիրոս, ըսաւ Բէնքրօֆ, անշուշտ չես սխտեր որ Սքէրթին պարզապէս ընկղմեցաւ ժայռի մը զարնող նաւու մը պէս :

— Ինչո՞ւ չէ, պիտել առաւ Նապ, եթէ ջրանոցին մէջ ժայռեր կան :

— Ղան, Նապ, պատասխանեց Բէնքրօֆ : Ա՛րեւի թէ աչքերդ լաւ չէիր բացած այն միջոցին : Պրիկը՝ ընկղմելէ պահ մ'առաջ՝ ինչպէս որ լաւ դիտեցի, ահապիս կոհակի մը վրայ ելաւ, և իր ձախակողմին վրայ գլորելով ընկաւ : Արդ՝ եթէ միայն ժայռի դպած լինէր, հանդարտօրէն պիտի սողէր, պարկեշտ նաւու մը պէս որ յատակէն ջուր առնելով կ'ընկղմի :

— Աւան զի իրօք պարկեշտ նաւ մը չէր, պատասխանեց Նապ :

— Աւերջապէս, պիտի տեսնենք, Բէնքրօֆ, վրայ բերաւ չափազէտը :

— Անշուշտ պիտի տեսնենք, յարեց նաւորդը, բայց իմ գլուխս դրաւ կ'դնեմ որ ջրանոցին մէջ ժայռեր չկան : Ա՛ղաչեմ, Պարոն Աիրոս, ըսէ, միթէ կ'կարծես որ այս դէպքին մէջ հրաշք մը կայ :

Աիրոս Սմիթ չպատասխանեց :

«Ինչ որ է, բախում կամ պայթում, պէտք է խոստովանիլ, Բէնքրօֆ, որ շատ պատեհ ժամուն նաւը սողաւ :

— Այո՛ . . . այո՛ . . . պատասխանեց նաւորդը . . . բայց խնդիրն այդ չէ : Ա՛հարցընեմ միայն Պ. Սմիթին թէ այս բաներուս մէջ դերբնային նշան մը կ'տեսնէ՞ թէ ոչ :

— Չեմ կարող կարծիք մը յայտնել, Բէնքրօֆ, ըսաւ չափազէտը. այս է միայն պատասխանս :

Պատասխան՝ որ բնաւ դժ չըբաւ Բէնքրօֆը : Միշտ կ'սխտեր թէ նաւը պայթելով ընկղմած է և չէր ուզեր իր կարծիքը փոխել : Երբէք չէր կրնար համոզուիլ որ այս ջրանոցին մէջ որ բարակ աւաղէ փոս մ'առնէր, աւաղափին պէս, և որու մէջէն ստեպ ինքն անցած էր, անյայտ խոթ մը դանուէր : Գարձեալ՝ ստեպ ինքն անցած էր, անյայտ խոթ մը դանուէր : Գարձեալ՝ այն միջոցին որ նաւը կ'ընկղմէր, ծովը բարձր էր, այսինքն պէտք էր ջրածէն աւելի ջուր կար. հետեապէս նաւն անցնելու ատեն՝ կրնար եղածէն աւելի ջուր կար. հետեապէս նաւն անցնելու ատեն՝ կրնար առանց որ և է թաղուն ժայռի զարնելու ճամբան շարունակել : Ուստի կարելի չէր որ նաւը ժայռի զարկած, հետեապէս պայթած լինէր :

Եւ պէտք է խոստովանիլ որ նաւորդին այս գատողութիւնը ճշրութիւնէ բոլորովին զտրկ չէր :

Ժամը մէկ ու կէսին մօտ՝ դաղթականները նաւակը մտան և նաւուն խրած տեղը դացին : Յաւալն էր որ պրիկին երկու մակույկուներն ազատած չէին. բայց մին, ինչպէս որ յայտնի է, Մերսիի գետաբերանին մօտ խորտակեր և բոլորովին անդործածել էր, միւսը նաւուն ընկղմելովն աներեւոյթ եղեր էր, և անտարակոյս նորէն երևան չէր ելած :

Նոյն պահուն՝ Սքէրթին փոճոկն սկսեւ էր ջրէն վեր ելնել : Պրիկը միայն կողին վրայ սլակած չէր, վասն զի ընկնելովն իր անդափոխած կողիճներուն ծանրութենէ կայմերը խորտակելէն ետեւ՝ ողնափայտը դրեթէ օդին մէջ կ'երևէր : Իրօք վեր ի վայր գարձեր էր անբացատրելի այլ ստորերկրայ սոսկալի շարժումէն, որ տեսնուեր էր նոյն միջոցին ջրի ահապէս թափառի մը տեղա-

փոխութեամբ : Գաղթականները փոճոկին բողբոսիքը դանձան , և քանի ծովը կ'իջնէր , կարող եղան դիտել , եթէ ոչ այդ աղէտն առաջ բերող պատճառը , դէթ հետեւած արդիւնքը :

Յառաջակողմի , ողնափայտին երկու կողմէն , ողնայարի եղջիւրի ծայրէն եօթն ութ ոտք սաղին , պրիկին կուշտերը դէթ քսան ոտք երկայնութեամբ սոսկալի կերպով պատուած էր : Այն տեղ երկու լայն ծակեր բացուեց էին , զորս անկարելի եղած էր գոցել : Ոչ միայն պղնձէ պատեանն ու դրսի տախտակամանն անյայտ եղեր էր , անտարակոյս փոշի դառնալով , այլ նաև փայտակերտ շրջանակին և զայն կապող սեպերուն ու փայտէ երթիմներուն (gournable) հետքը չէր մնացած :

Փոճոկին բոլոր երկայնքը՝ մինչև ետևի պատառուած կազմածը և տախտակաշարը (virure) քակուեց էին : Ներքին փոճոկն անմեկնելի ուժգնութեամբ բաժնուած էր , և բուն փոճոկն անդամ տեղ տեղ փայտակոյտէն (earlingue) խզուելով՝ իր բոլոր երկայնութեամբը բացուեց էր :

Արդ՛ , պուսպ Բէնքրօֆ : Աւասիկ նաւ մը զոր ջրին երեսը հանելու մեծ դժուարութիւն կայ :

— Եւ մինչև անդամ անկարելի պիտի լինի , ըսաւ Էյրլօն :

— Ինչ և է , դիտել տուաւ Գեդէնն Սբիլէդ նաւորդին , պայթուցիկ , եթէ պայթում կայ , զարմանալի հետեւանք ունեցաւ : Նաւուն փոճոկին ստորին մասերը խորտակեց , փոխանակ կամուրջն ու ատաղձները ցատկեղնելու : Այս լայն ճեղքուածքն խութի մը բախումէն յառաջ եկած կ'երևին քան թէ վաւորանոցի մը պայթումէն :

— Զբանց քին մէջ խութ չկայ , պատասխանեց նաւորդը : Ինչ որ ըսես կ'հաւանիմ , բայց չեմ կրնար հաւտալ որ ջրին տակ ժայռ մը լինի :

— Զանանք պրիկին ներքին կողմը մտնելու , ըսաւ չափադէտար , թերևս այն ատեն պիտի կարենանք հասկընալ անոր կործանման պատճառը :

Այս էր ամենէ լաւ միջոցը , և ասիէ զատ՝ նաւուն մէջ դանուած

բոլոր ընչեց ցոյցալը շինել և զանոնք ազատելու համար պէտք եղած պարարտութիւններն ընել հարկ էր :

Պրիկին ներքին կողմը մտնել դիւրին էր այն միջոցին , վասն զի ջուրը շարունակ վար կ'իջնէր , և կարելի էր կամրջին ներքև մտնել , որ վերին յարկը դարձեր էր փոճոկին տապալմամբ :

Խճոցն՝ որ ծանր ձուլածոյքէ կ'բաղկանար , շատ տեղ պատուեց էր փոճոկը , որու ձեւերէն ջուրը հոսելով կ'չափէր :

Ալուրոս Սմիթ ու իր ընկերները՝ տասպար 'ի ձեռին՝ կիսակործան կամրջին վրայ յառաջացան : Շատ տեսակ սնտուկներ անոր վրայ խոսեր էին և բիշ ժամանակ ջրին մէջ մնալով՝ թերևս անոնց մէջ դանուած բաներն ալ անմնաս մնայցեր էին :

Ուստի ջանացին ապահով տեղ մը գնել բոլոր այս բեռը : Զուրը քանի մը ժամէն պիտի բարձրանար , և այս մի քանի ժամէն կարելի եղածին չափ օդուտ քաղեցին : Էյրլօն ու Բէնքրօֆ փոճոկին վրայ դանուած ծակէն ճախարակով շուան մը կախեր էին և անով կարասիները վեր կ'բաշէին : Իրենց նաւակը կ'ընդունէր զանոնք ու իսկոյն ծովափը կ'սանէր կ'հանէր : Ինչ որ դանէին կ'փոխադրէին , վերջէն ամենէ կարեւոր բաները զատելու պայմանաւ :

Իրաւ է որ պրիկին ամեն տեսակ ինչք կ'պարունակէր և այս բանս դիտելով գաղթականները շատ դո՛հ եղան , ինչպէս գործոյք , տարազի գործեր , անօթներ , ինչպէս որ բոլինէզեան եզերքն երթեկող նաւերը կ'ունենան : Հասնական էր որ նաւուն մէջ ամեն բանէ քիչ շատ պիտի դանէին , և դիւրին է երևակայել որ Ղինքօլն կղզոյն գաղթականութեան իրօք այդ բաները պէտք էին :

Սակայն — և Ալուրոս Սմիթ լուրեայն զարմանալով կ'զիտէր այս բանս — ոչ միայն նաւուն փոճոկը , ինչպէս ըսինք , այս պատահարն յառաջ բերող որ և է բախումն սաստիկ աւրուեր էր , այլ և ներքին կազմածքը , մանաւանդ նաւուն յառաջակողմը շատ քանդուեց էր : Սիջնորմ ու կամրջիկ խորտակուեց էին որպէս թէ պրիկին մէջ ահադին ուսմբ մը պայթած լինէր : Գաղթականները կարող եղան նաւուն առաջքէն յետնակողմն երթալ դիւր

բաւ, սնտուկներն հետզհետէ տեղափոխելէ ետեւ : Ծանր հակեր չէին, որոց տեղափոխութիւնը դժուարին լինէր, այլ պարզ ծրարներ, որոց զետեղումը սակայն ճանաչելի չէր :

Գաղթականները մինչև պրիկին յիտնակողմը հասան, այն մասն որու վրայ երբեմն բարձրաւանդակը կ'դառնուէր : Եւրոպի խօսքին նայելով՝ այն տեղ պէտք էր փնտուել վառօդանոցը : Ախրոս Սմիթ կ'կարծէր թէ վառօդը բռնկած չէ, ուստի կ'յուսար մի քանի կարաս վառօդ աղատել, քանի որ սովորաբար մետաղեայ պահարանի մէջ փակուած լինելով՝ ջրէն զերծ մնացած պիտի լինէր :

Արդարեւ՝ վառօդն անվնաս մնացեր էր : Մի շատ ուսմբեթու մէջ քսանի չափ կարաս գտան, որոց ներքին կողմը պղնձով պատած էր և զոր զուշութեամբ դուրս հանեցին : Բէնքրօֆ աչօք տեսնելով համոզուեցաւ որ Սքէրֆէ հէնանաւուն կործանումը պայթութումը արգիւնք չէ. վասն զի ճիշտ փոճոկին այն մասն որու մէջ վառօդանոցը կ'դառնուէր այնքան աւերած չէր :

«Արեւի է, պատասխանեց կամակոր նաւորդը. բայց ժայռ, ժայռ չկայ ջրանցքին մէջ :

— Ուրեմն, ինչ պատահեցաւ, հարցոյց Հարպերդ :

— Չգիտեմ, պատասխանեց Բէնքրօֆ. Պ. Ախրոսն ալ չգիտէ բան մը. ոչ ոք գիտէ և գիտնալիք չունի :»

Այս զանազան խուզարկութիւններն ընելու համար ժամեր անցուցեր էին, և մակընացութիւնն սկսեր էր երևիլ : Պէտք եղաւ փոխադրութեան գործողութիւնը դադարեցնել. վախ չկար որ պրիկին կմախքը ջրերն առնուն տանին, վասն զի արգէն խորասոյգ (enliser) եղեր էր, և այնքան հաստատուն կերպով աւազին վրայ մտուեր էր որ կարծես թէ իր խարխիւթներուն վրայ դամուեր էր :

Ուստի կարելի էր յաջորդ տեղատուութեան սպասելով վերստին գոծողութիւնները սկսիլ : Իսկ նոյն խի նաւը բոլորովին կորսուելու գատապարտուած էր, և փոճոկին բեկորներն աղատելու համար փութալ պէտք էր, վասն զի քիչ ատենէն ջրանցքին շարժուն աւազին մէջ աներևոյթ լինելու սահմանուած էր :

Երեկոյեան ժամը հինգ էր : Գործաւորները շարաշար աշխա-

տեր էին նոյն օրը : Մեծ ախորժակով կերան, և թէպէտ յողնած՝ ճաշէն ետք չկրցան համբերել և փափաքեցան Սքէրֆէ նաւէն հանուած սնտուկները բանալ ու քննել :

Մեծ մասամբ պատրաստ զղետներ կ'պարունակէին, որ, յայտնի է, շատ ընդունելի եղան : Ամբողջ գաղթականութեան մը հանդերձներ մատակարարելու նիւթ կար, ամեն տեսակ ճերմակեղէն, ամեն օտքի համար մուճակներ :

«Աւասիկ մեծ հարստութիւն մը, կ'պողար Բէնքրօֆ : Բայց այս ամենն ինչ պիտի ընենք :»

Եւ ամեն վայրկեան նաւորդը ցնծութեան աղաղակներ կ'արձակէր երբոր շարքաօղի կարասներ, ծխախոտի տուփեր, այլ և այլ գէնք ու հրազէններ կ'դառնէր : Ինչպէս նաև բամբակի հակեր, մշակի, հիւսնութեան, դարբնի գործիներ, ամեն տեսակ հոնգերու սնտուկներ, որ ջրի մէջ քիչ ատեն մնալով չաւրուեր էին : Ա՛հ, ինչպէս դեպ ժամանակին պիտի հասնէին այս ամեն բաներն եթէ երկու տարի առաջ դառնուէին : Բայց վերջապէս՝ հիմակ անգամ որ այս ճարտար գաղթականներն իրենց ամեն զործիքը հոգացեր էին, այս հարստութիւններն անօգուտ չէին :

Քարեայ-Պալատին մթերանոցներուն մէջ տեղ պակաս չէր, Բայց այն օրը ժամանակը կարճ եկաւ և չկրցան ամեն բան մթերել : Սակայն պէտք չէր մոռնալ որ Սքէրֆէի նաւազէն վեց հոյի կղզին ելեր ազատեր էին, թէ հաւանօրէն առաջին կարգի ելուզակներ էին և թէ պէտք էր զլուշանալ անոնց դէմ : Թէպէտն Մէրսիի կամուրջն ու միւս կամրջիկ երբ քաշուած էին, այս շարագործները գետ, կամ գետակէ մ'անցնելու գժուտութիւնը չպիտի տեսնէին, և յուսահատութենէ մղուալ՝ կրնային շատ ահարկու դառնալ :

Վերջէն պիտի որոշէին թէ ինչ միջոց պէտք էր գործածել անոնց դէմ, բայց՝ առ այժմ, հարկ էր հսկել Արկառներուն մօտ դիպուած սնտուկներուն և ծրարներուն վրայ, և ահա կարգով այս հսկողութիւնն ըրին գաղթականները դիշերայն :

Սակայն նոյն գիշերն անցաւ և ծովահէնները յարձակում մը

չըրին: Վարպեա Թիւբ և Թօփ, որ Քարեայ-Պալատին ստորոտը պահպանութիւն կ'ընէին, շուտով պիտի խմայընէին եթէ անոնք երևէին:

Հետեւեալ երեք օրերն, այս է հոկտեմբերի 19ին, 20ին և 21ին, գաղթականներն աշխատեցան ազատել ինչ որ օլտակարութիւն մ'ունէր, թէ նաւուն բեւին և թէ անոր կազմածքին մէջ: Երբ ծովը ցածնար՝ նաւուն զոզը կ'արարէին, երբ բարձր էր՝ ալատուած աւարիկները կ'մթերէին: Պիսիճէ պատեանին մեծ մասը փոճօկէն կրցան խել, որ ամն օր՝ առեւիկ ևս կ'խորասուզէր: Բայց նաւուն յատակէն ծովն ընկնող ծանր բաներն աւազին մէջ ընկղմելէն առաջ, Էյրզոն ու Բէնքրօֆ քանի մ'անդամ մինչև ջրանցքին խորն իջնելով, պրիկին շղթաներն ու խարխիւները գտան, ինչպէս նաև խճոցին ձուլածոյքն ու մինչև անդամ չորս հաս թնդանթ, զոր պարպ տակաւներու վրայ դնելով կարող եղան ցամաքը հանել:

Ինչպէս որ կ'տեսնուի, ոչ միայն գաղթականներուն զինարանն այլ և Քարեայ-Պալատին խոհանոցն ու մթերանոցները հարստացան պրիկին ինչքով: Բէնքրօֆ՝ որ միշտ կ'ողևորուէր երբոր խորհուրդ մը յղանար, արդէն մարակոց մը շինելու խօսք կ'ընէր, մարակոց՝ որ ջրանցքին և գետաբերանին վրայ պիտի նայէր: Չորս թնդանթով կ'ստատանար՝ որ և է հզօր նաւատորմի մ'արդիւնել Լինքօլն կղզւոյն ջրերը մտնելու:

Նոյն միջոցին երբոր պրիկին միայն անօդուտ կ'մախքը մնացեր էր, զէշ օդերը դարձան, և անով նաը բոլորովին խորտակեցաւ: Կիրոս Սմիթ միայն ունեցեր էր զայն վառօդով թոցընելու որպէս զի անոր բեկորները հաւաքեն եղբրքին վրայ, բայց հիւսիս-արևելեան կողմէ սոսկալի հով մը և ալէկոծ ծովը թոյլ առին իրեն որ վառօդը խնայէ:

Արդարև՝ հոկտեմբերի 23էն 24ի գիշերն՝ պրիկին փոճօկը բոլորովին խորտակեցաւ և բեկորներէն մէկ մասն աւազափին վրայ խրեցաւ:

Անօդուտ է բեւել որ, նաւուն մէջ թղթի կտոր մ'անդամ

չգտնուեցաւ, թէև Կիրոս Սմիթ բարձրաւնդակին բոլոր պահարանները խոզարկեց: Անտարակոյս ծովահէնները ջիջեր էին թէ Սբէրի նաւապետին և թէ հինապետին վերաբերեալ բաները, և որովհետև նաւուն խելացր վրայ դուռած չէր թէ որ նաւահանգիստէն կ'երէր, կարելի չէր գտնել թէ որ աղպանութեան կը պատկանէր: Սակայն յառաջակողմին մէկ քանի ձներէն՝ Էյրզոն ու Բէնքրօֆ այնպէս կարծեր էին թէ այս պրիկն անկլիական նաւարանէ ելած է:

Այս ձախորդութենէ ութ օր ետք՝ կամ լաւ ևս բարեյաջող այլ անմկնելի վախճանն ետք՝ որու պարտաւոր էր գաղթականութիւնն իր փրկութիւնը, նաւէն բան մը մնացած չէր երևեր նոյն լսի տեղատուութեան ժամանակ: Իր բեկորները ցրուեր էին, և Քարեայ-Պալատն անոր պարունակած զրեթէ ամեն բաներով ձուխացած էր:

Սակայն նաւուն տարօրինակ կործանման գաղտնիքը մութ պիտի մնար անշուշտ, եթէ հոկտեմբերի 30ին, Նապ՝ աւազափին վրայ ման դալու ատեն՝ երկաթեայ թանձր դլանի մը կտորը չգտնէր, որ պայթման նշաններ կ'ներկայացընէր: Այս գլանն իր օղնայարներուն կողմէ ոլորած և պատուած էր, որպէս թէ պայթիչ նիւթի մ'ենթակայ եղած լինէր:

Նապ իր ախրօջ տարաւ այս մետաղի կտորը, մինչդեռ Կիրոս Սմիթ կարկանդակներուն գործարանը զբաղած էր:

Կիրոս Սմիթ ուշի ուշով այս գլանը քննեց, ապա Բէնքրօֆի կողմը գառնալով:

«Քարեկամի իմ, ըսաւ անոր, կ'սխալես միշտ որ Սբէրին բախումէ կորսուած չէ:

— Այո՛, Պարոն Կիրոս, պատասխանեց նաւորդը: Գիտես և գու ինձի չափ որ ջրանցքին մէջ ժայռ չկայ:

— Բայց եթէ զարկած է այս երկաթի կտորին, ըսաւ չափադէտն խորտակուած գլանը ցոյց տալով:

— Ի՞նչ, այս խոզովակի կտորին, զոչեց Բէնքրօֆ կատարեալ թերահատուածութեան ձայնով մը:

— Բարեկամներս, վրայ բերաւ Աիւրոս Սմիթ, կ'իշխէք անշուշտ որ սուղելէն առաջ պրիկը ճշմարիտ ջրի թաթառի մը վըրայ բարձրացաւ :

— Այո՛, Պարոն Աիւրոս, պատասխանեց Հարպէրդ :

— Լաւ ուրեմն, կ'ուզէք իմանալ թէ այս թաթառն ո՞վ բարձրացուց : Ահա այս երկաթի կտորը, ըսաւ չափազէտը խորտակուած խողովակը ցոյց տալով :

— Այս երկաթի կտորը, հարցուց Բէնքրօֆ :

— Այո՛, այս գլանը միայն մնացած է ամբողջ Գօրբէյլէ մը :

— Գօրբէյլ, գոչեցին չափազիտին ընկերները :

— Եւ այդ գօրբէյլն ո՞վ գրեթէ էր այն անդ, հարցուց Բէնքրօֆ, որ չէր ուզեր համոզուիլ :

— Այս միայն կրնամ ըսել որ ես չգրի, պատասխանեց Աիւրոս Սմիթ, բայց այն ջրանցքին մէջն էր և կարող եղաք անշուշտ անոր անբացատրելի զրուծիւնը դասել : »

ԳԼՈՒԽ Ե.

Չափաբէյլին հասարակական փաստերը — Բէնքրօֆէ շէղէն Մարտի-Միտերը — Օրային մարտից մը — Չորս ուսմբերը — Ապրող ծովահէններու վըրայ — Էյրթօնի վարանտմը — Աիւրոս Սմիթի վեհանքն զգացումները — Բէնքրօֆ ակամայ կ'համոզուի :

Այսպէս ուրեմն ամեն բան կ'բացատրուէր այս գօրբէյլին ստորերկրեայ պայթումով : Աիւրոս Սմիթ՝ որ Միութեան պատերազմին ժամանակ այս կործանման ահաբեկի գործիները փորձելու առիթ սունցեի էր, չէր կարող սխալիլ : Ահա այսպէս պայթիչ նիւթ, այսինքն բորակակլիսէրին, կրային ածխաթթու (picrate) կամ այսպիսի

բան մը պարունակող գլանին ներդործութենէ էր որ ջրանցքին ջուրը թաթառի պէս վեր ելեր էր, թէ պրիկն յասակէն շանթաճարուելով յանկարծ սուղեր էր, և այս պատճառաւ զայն ջրէն վեր հանել անկարելի էր, այնքան մեծ էր փոճակին կողմէ կրած փնասը : Գօրբէյլն մ'որ զրահաւոր պատերազմիկ նաւ մ'այնքան զիւրին պիտի ջնջէր որքան ձկնորսի պարզ նաւակը, Սքէտին չէր կարող գիմանալ :

Այո՛, ամեն բան կ'բացատրուէր, ամեն բան . . . բայց 'ի ջրանցքին մէջ Գօրբէյլի ներկայութենէ :

« Բարեկամներս, վրայ բերաւ այն ատեն Աիւրոս Սմիթ, այսուհետեւ չենք կարող տարակուսիլ որ խորհրդաւոր էակ մը կայ մեր մէջ, թերևս մեզի պէս նաւարեկ մը, որ մեր կողին ձողած է, և այս կ'ըսեմ՝ որպէս զի երկու տարիէ 'ի վեր ինչ տարբրնակ բաներ որ անցան այս անդ, Էյրթօն իմանայ :

« Ո՞վ է այս բարեգործ անծանօթն որու միջնորդութիւնը մեզի շատ պարագաներու մէջ նպաստաւոր եղած է, չեմ կարող երեակայիլ : Այսպէս վարուելու ինչ շահ ունի, և ինչո՞ւ կ'պահուի այսքան ծառայութիւններ մեզ մատուցանելէն ետեւ, չեմ կարող հասկընալ : Էյրթօն մեզի պէս անոր շնորհակալութեամբ է, վասն զի օգտապարկին անկումէն ետք՝ եթէ անծանօթն է զին ջրերէն ազատողը, անշուշտ այն է մեր դասած թուղթը գրողը, ջրանցքին ճամբուն մէջ շիջը դնողը, և մեր ընկերին վիճակը մեզի յայտնողը : Այստեղում որ այն մտտուկը, մեզի պակասած բաներով այնքան յարմար լցուած, դարձեալ նոյն անծանօթ էակն է որ առաջնորդելով բերաւ Բեկորքի-Հրուանդանը ձղեց. նա վառեց այն կրակը կղզւոյն բարձանց վրայ, որ ձեզի ցամաքն ելնելու շաւիղը ցցուց, վայրի խողին մարմնոյն մէջ դանդաղ կապարէ հաւիկն՝ հրացանով այն քաշած է, պրիկը ջնջող գօրբէյլը, այն ընկղմեց ջրանցքին մէջ, մէկ խօսքով, բոլոր այս անմեկնելի իրութիւններն որոց շարժառիթը չենք կարող գտնել, այդ խորհրդաւորութիւններն որոց շարժառիթը չենք կարող գտնել, այդ խորհրդաւոր էակին գործերն են : Ուրեմն՝ ինչ որ է, նաւարեկ կամ աքսորեալ այս կղզւոյն վրայ, ապերախտ պիտի լինէինք եթէ կար-

Յէինք թէ ընտւ շնորհապարտութիւն չունինք անոր համար : Եւ ըստադրատութեան պարտք մ'ունինք, և յուսամ որ օրին մէկը պիտի հաստցանենք :

— Իբրևունք ունիս այդպէս խօսելու, սիրելիք իմ Կիւրոս, պատասխանեց Գեղեճն Սրբիլէզ : Այո՛, էակ մը կայ, գրեթէ ամենակարող, կղզւոյն մէկ կողմը պահուած, և որու աղդեցութիւնը զարմանալի կերպով օգտակար եղաւ մեր գաղթականութեան : Պէտք է ըսել նաև որ այդ անձանօթ էակն այնպիսի միջոցներ ունի ձեռքն որ գերբնային պիտի երևային՝ եթէ դործնական կենաց իրողութիւններու մէջ գերբնական ընդունելի լինէր : Արդեօք այն էակն է որ Քարեայ-Պալատին ջրհորին միջոցաւ մեզի հետ կ'հասնողակցի և այսպէս մեր ամեն խորհրդոց վրայ տեղեկութիւն կ'ըստանայ : Միթէ այն է որ մեզի շիջը ներկայացուց, երբոր մեր նաւակն առաջին ուղևորութիւնը կ'ընէր ծովու վրայ : Միթէ այն է որ Թօփը լճակին ջրերէն գորս նետեց և ջրակովը սպաննեց : Միթէ այն է, ինչպէ՛ս որ հատառի կ'երևի, որ քեզ ալիքներէն ազատեց, Կիւրոս, և այս բանս կատարեց այնպիսի պարագայից մէջ որ մարդկային կարողութենէ վեր էր : Եթէ այդ էակն է, ուրեմն այնպիսի զօրութիւն մ'ունի որ տարերայ վրայ կ'իշխէ :
Իբրևացի էր թղթակցին դիտողութիւնը, և ամեն մարդ այդ բանը կ'զգար :

«Այո՛, պատասխանեց Կիւրոս Սմիթ, եթէ մարդկային արածածի մը միջնորդութիւնը մեզի կասկածելի բան մը չէ, կ'ստուովանիմ որ մարդուս կարողութենէ վեր միջոցներ ունի իբձեքը գործելու համար : Այս ալ գաղտնիք մ'է, բայց եթէ մարդն երևան հանենք, գաղտնիքն ալ երևան պիտի ելնէ : Ուրեմն այս է ինչիրը. պարտաւոր ենք այս վեհանձն էակին ծայտումը յարդիլ, թէ ոչ պէտք է ամեն միջոց 'ի գործ դնել անոր հասնելու համար : Այս մասին ի՛նչ է կարծիքդ :

— Իմ կարծիքս, պատասխանեց Բէնքրօֆ, այս է թէ՛ ինչ որ է, աղնուասիրտ մարդ մ'է, և իմ համարումս լեռնին կ'վաշելէ :

— Լաւ, վրայ բերաւ Կիւրոս Սմիթ, բայց այդ իմ հարցմանս պատասխան չէ, Բէնքրօֆ :

— Տէր իմ, ըսաւ այն ատեն Նապ, այս կարծիքն ունիմ որ այդ պարոնը որչափ ուզենք կրնանք փնտռել, բայց եթէ հաճի այն ատեն միայն պիտի կարենանք դանել :

— Ըսածդ անմիտ մարդու խօսք չէ, Նապ, պատասխանեց Բէնքրօֆ :

— Ես ալ Նապին համամիտ եմ, պատասխանեց Գեղեճն Սրբիլէզ, բայց պատճառ մը չէ այդ խուզարկութենէ ետ կենալու : Թէ՛ գտնենք և թէ՛ չգտնենք այդ խորհրդաւոր էակը՝ դէ՛թ մեր պարտաւորութիւնը կատարած պիտի լինինք անոր նկատմամբ :

— Եւ դու ալ, որդեակի, կարծիքդ յայտնէ, ըսաւ չափազէտը Հարպէրդի դառնալով :

— Ա՛խ, դոչեց Հարպէրդ, որու ակնարկը կ'վառէր, կ'փափաքէի անոր շնորհակալ լինիլ, որ նախ ձեզ և ապա մեզ ազատեց :

— Ճշմարիտ է, տղաս, պատասխանեց Բէնքրօֆ, ես ալ, աս մտքնիս ալ նոյնն ընել կ'ուզենք : Հետաքրքիր չեմ, բայց աչքիս մէկը կ'տայի այդ մարդը դէմ առ դէմ տեսնելու համար : Ա՛րեւի ինձ որ զեղեցիկ, մեծ, ուժեղ պիտի լինի, աղ որ մօրուքով, ճառագայթի պէս մազերով, և անշուշտ ամպերու վրայ պառկած պիտի լինի, ձեռքէ խոշոր գունտ մը բռնած :

— Ա՛հ, Բէնքրօֆ, պատասխանեց Գեղեճն Սրբիլէզ, բայց դու բարի Ստուծոյ պատկերը կ'նկարողբոս :

— Կարելի է, Պարոն Սրբիլէզ, պատասխանեց նա որդը, բայց ես այդպէս կ'երևակայեմ զանի :

— Հապա դու, Էյրլօն, հարցուց չափազէտը :

— Պարոն Սմիթ, պատասխանեց Էյրլօն, այս պարագայիս մէջ չեմ կարող կարծիք մը յայտնել : Ինչ որ ընէք լաւ պիտի լինի : Եթէ զիս ձեր խուզարկութեանց մասնակցից ընէք, ձեզի՛ հետեւելու պատրաստ պիտի լինիմ :

— Շնորհակալ եմ քեզի, Էյրլօն, վրայ բերաւ Կիւրոս Սմիթ :

բայց իմ ըրած հարցման ուղղակի պատասխան մը կ'ինդրէի : Դու մեր ընկերն ես , արդէն շատ անգամ մեզի համար կեանքդ վտանգի դրիւր , և ինչպէս ամենուն՝ քեզի ալ պէտք է խորհուրդ հարցընել՝ երբոր կարեւոր որոշում մ'ընելու հարկ կայ : Արեւմ խօսէ :

— Պարոն Սմիթ , պատասխանեց Էլրդօն , կարծեմ թէ պարտաւոր ենք մեր ձեռքէն եկածն ընել այդ անյայտ բարերարը զըսանելու համար : Կարելի է որ միայնակ է . կարելի է որ կ'տառապի . կարելի է որ վերածնելու կարօտ անձ մ'է : Ես ալ , ինչպէս որ ըսիք , անոր երախտապիտութեան պարտք մ'ունիմ հատուցանելու : Այն է , որմէ զատ մէկը չլինար լինիլ , Թափոր կղզին եկողն , այն դտած է այն թշուաւը զոր դուք այժմ ճանչցաք , այն իմաց տուած է որ նոյն կղզւոյն մէջ մարդ մը կայ ազատելու . . . : Արեւմ անոր շնորհիւն է որ մարդ դարձայ : Ո՛չ , չպիտի մոռնամ երբեք այս երախտիքը :

— Արեւմ այսպէս որոշուած է , ըսաւ այն ատեն Կիւրոս Սմիթ : Կարելի եղածին չափ շուտով պիտի սկսինք մեր խողարկութիւնները . կղզւոյն և ոչ մէկ կտորն առանց քննելու չպիտի թողունք : Անոր ամենէ ծածուկ կողմերը պիտի փնտռենք և թող այն անծանօթ բարեկամը ներէ մեր այս խողարկութեան՝ հասկընալով մեր բարի նպատակը : »

Գաղթականները քանի մ'օր խոտերն ու ցորենը հնձելով զբաղեցան : Կղզւոյն անծանօթ մասերը զննելու գործողութիւնը չսկսած՝ կ'ուզէին որ ամեն անհրաժեշտ աշխատութիւն վերջանայ : Նոյնպէս Թափոր կղզւոյն տունկերէն յառաջ եկած ընդեղէնները կտրելու յարմար ժամանակն էր : Աստի պէտք էր ամեն բան համբարել , և բարեբաղլօրէն քարեայ-Պալատին մէջ տեղ պակաս չէր , այնպէս որ կղզւոյն բոլոր հարստութիւններն այն տեղ մթերել կարելի էր :

Գաղթականութեան բերքն այն տեղ կարողով զետեղուած և ապահով վիճակի մէջ էր , անշուշտ , ոչ միայն կենդանիներու այլ և մարլերու երեսէն : Այս հոժ խճարարէ խորշերու մէջ խո-

նաւութենէ վախ չկար բնաւ : Աւերին քարափոսին մէջ գտնուած մի շատ խոռոչներ մեծցուցին և լայնացին , թէ քարուրագով , թէ ականով , և այսպէս քարեայ-Պալատն ընդհանուր շտեմարան մը դարձաւ , որ ամեն տեսակ պաշար , պարէն , պահածու գործիք կ'պարունակէր , մէկ խօսքով գաղթականութեան բոլոր ինչքը :

Իսկ պրիկէն հանուած թնդանօթները , պողովատէ հալած հրանօթներ էին , որ՝ Բէնքրօֆի թախանձանաց համեմատ՝ ճախարակներու (grue) ու պարաններու (caliorne) միջոցաւ քարեայ-Պալատին մինչև վերին բակը հանեցին : Պատուհաններու միջև մեծ ծակեր բացին և թնդանօթներուն շողշողուն բերանը կրանիդէ միջնորմէն դուրս ելան : Այս բարձրութենէ՝ սոյն հրանօթները Միութեան բոլոր նաւահանգստին վրայ կ'նայէին : Տեսակ մը պզտիկ ծիպրալագար էր , և որ և է նաև որ կղզեկին մօտենալու յանդգնէր , այս օդային մարակոցին կրակին բերանը պիտի երթար :

« Պարոն Կիւրոս , ըսաւ որ մը Բէնքրօֆ , — նոյեմբերի 8ն էր — հիմակ որ այս մարտկոցը լմնցաւ , պէտք է փորձել թէ մեր ռումբն մինչև ո՞ր պիտի հասնի :

— Միթէ կարծես թէ շատ օդտակար է , պատասխանեց չափադէտը :

— Ոչ միայն օդտակար , այլ պիտանի է : Եթէ այս փորձը չընենք՝ ինչպէս պիտի հասկընանք թէ այս մեր ձեռքն ընկած սիրուն ռումբերէն մին որչափ հեռու պիտի երթայ :

— Արեւմ փորձենք , Բէնքրօֆ , պատասխանեց չափադէտը : Սակայն , կարծեմ թէ այս փորձն ընելու համար չէ թէ սովորական վառօդ , որու պաշարը կ'ուզեմ պահել անսպառ , այլ գործածենք հրափայտը , որմէ առատ ունինք :

— Այս թնդանօթները կարող են հրափայտին կիզումը կրել , հարցուց թղթակիցը , որ Բէնքրօֆին չափ կ'փափաքէր քարեայ-Պալատին թնդանօթները փորձել :

— Կարծեմ թէ կարիդ են տոկալ : Բայց դարձեալ խոհեմութեամբ պիտի վարուինք : »

Չափադէտն իրաւունք ունէր կարծելու որ այս թնդանօթները լաւ գործարանէ ելած են, և արդէն այս մասին հմուտ էր: Գարբնեալ սղողվաւտէ շինուած և յառակէն լեցուեցով, պիտի կարենային ճիշտ այս պատճառաւ, շատ ծանր լեցուածքի գիմանալ, և հետեւապէս խիստ հեռուն նշան առնուլ: Իրօք՝ օգտակար ներդործութիւն մ'արտադրելու համար, ռուսներէն զծուած շաւիղն (trajactoire) կարելի եղածին չափ պէտք է որ ձկտուի, և այս ձկտումը կրնայ ձեռք բերուիլ փայն այս պայմանաւ որ ռուսները նախնական խիստ մեծ արագութեամբ շարժի:

«Արդ, ըստ Ալիբի Սմիթ իր ընկերներուն, նախնական արագութիւնն այնքան մեծ կ'լինի որքան մեծ է գործածուած վառօդին քանակութիւնը: Հրազէններ շինելու գործին մէջ ամենէ կարեւոր կէտն է կարելի եղածին չափ տոկուն մետաղ գործածել, և պողպատն անշուշտ ամենէ գիմանցիւուն մետաղն է: Ռուսի իրաւունք ունիմ կարծելու որ մեր թնդանօթներն անվտանգ պիտի տանին հրափայտի կազին ծաւալումն և ընտիր արդիւնք պիտի ունենան:

— Աւելի ստոյգ պիտի լինինք երբոր փորձն ընենք՝ պատասխանեց Բէնքրօֆ:

Աւելորդ է ըսել որ չորս թնդանօթները կատարեալ լաւ վիճակի մէջ էին: Անոնք ջրէն հանելէն 'ի վեր' նաւորդը բոլոր ճիւղ թափեր էր խղճի մաօք զանոնք ողորկելու (astiquer): Քանի քանի ժամեր անցուցեր էր զանոնք շփելու, ճարպելու, յղկելու, փակչն (obturateur), նիզն ու ճնշման պատուակը մաքրելու համար: Եւ այժմ այս հրանօթներն այնպէս շողուն էին որպէս թէ Միացեալ-Նահանգաց մէկ նաւուն մէջ գտնուէին:

Ռուսի այն օրը՝ բոլոր գաղթականներուն առջև, որոց մէջ էին և ժիւբ ու Թօփ, չորս թնդանօթներն հետզհետէ փորձեցին: Հրափայտով լեցուցին, իր պայթիչ զօրութիւնն 'ի համար առնելով, որ, ինչպէս արդէն ըսինք, սովորական վառօդէն քառապատիկ աւելի է, իսկ առձա՛հ է ուրիշ անակոնաձէ էր (cylindro-...)

lindro-...

Բէնքրօֆ՝ պատրոյդին չուանը բռնած՝ պատրաստ էր կրակ տալու:

Ալիբի Սմիթին մէկ նշանին վրայ՝ Բնդանօթին կրակ տուին: Ռուսներն՝ որ ծովու վրայ ուղղուած էր, կղզեկին վրայէն անցաւ և զնաց ծովն ընկաւ, սակայն կարելի չեղաւ անոր հեռաւորութիւնը ճշդիւ որոշել:

Երկրորդ թնդանօթն Բեկորքի-Հրուանդանին ծայրագոյն ժայռերուն վրայ ուղղուեցաւ, և ռուսներն՝ Քարեայ-Պալատէն երեք մղոն հեռու քարի մը զարնելով՝ կտոր կտոր ըրաւ:

Թնդանօթն ուղղուին ու քաշողը Հարպէրզն էր, և այս առաջին փորձին վրայ շատ զլուխ բռնեց: Միայն Բէնքրօֆ իրմէ աւելի հպարտացաւ: Հարուած մը, որու պատին իր սիրական որդոյն կ'ղար:

Երրորդ ռուսներն՝ այս անգամ՝ Միութեան նաահանդստին վերին ծովափն յօրինող աւազակոյտին վրայ արձակուելով՝ չորս մղոն հեռու զնաց և աւազին զարկաւ, ապա՝ անդրադառնալով՝ ծովու վրայ կորսուեցաւ՝ փրփրադէզ ամպի մը մէջ:

Չորրորդ անգամ՝ Ալիբի Սմիթ թնդանօթը քիչ մ'աւելի լեցուցոյ՝ որպէս զի անոր յետին հեռաւորութիւնը փորձէ: Յետոյ՝ գաղթականներն հեռանալով՝ որպէս զի՝ եթէ պայթէր, վտանդի չհանդիպին, պատրոյդը բռնկեցուցին երկայն չուանով մը:

Բուռն պայթում մը լսուեցաւ. բայց թնդանօթը գիմացեր էր, և գաղթականներն, պատուհանը վազելով՝ կարող եղան տեսնել Ռուսներն՝ որ Մանդիպուլի-Գլուուն ժայռերը կտորեց, Քարեայ-Պալատէն հինգ մղոն հեռի, և Շանաձկան խորշին մէջ անհետ եղաւ:

«Լաւ ուրեմն, Պարոն Ալիբի, զոչեց Բէնքրօֆ, որու ցնծութեան աղաղակները կարող էին թնդանօթի որոտման հետ մրցիլ, ինչ կ'ըսես մեր մարտկոցին վրայ: Թող Խաղաղականին բուլբո ծովահէններն Քարեայ-Պալատին առջևը ներկայանան, եթէ կարող են: Հիմակ և ոչ մէկը պիտի կարենայ ցամաքն ելնել, առանց մեր հրամանին:

— Շշմարիտար, Բէնքրօֆ, եթէ իմ կարծիքս կ'ուզես, պատասխանեց չափազեար, առելի լաւ է այդ փորձը չընել:

— Հասցա մտայանք, վրայ բերաւ նաւորդը, վեց անգամներն որ կղզւոյն մէջ կ'իմափախն. ինչ պիտի ընենք զանոնք: Միթէ պիտի թողնուք որ մեր անտառները, մեր դաշտերը, մեր մարդերը պտորտին: Այդ ծովահանները ճշմարիտ վարազներ են, կ'երևի ինձ որ պէտք չէ վարանիլ զանոնք իրրև վայրի կենդանիներ նկատել: — Ի՞նչ կ'ըսես, դու, Էյրզօն» յարեց Բէնքրօֆ զէպ իր ընկիւրը դառնալով:

Էյրզօն նախ վարանեցաւ պատասխան աւալու, և Կիւրոս Սմիթ ցաւեցաւ որ այս հարցումը քիչ մը թեթեւամտութեամբ բրաւ աւոր: Ուստի՝ բաւական այլայլեցաւ, երբոր Էյրզօն խօսարհ ձայնով մը պատասխանեց անոր.

«Ես ալ այս վարազներէն մին էի, Պարոն Բէնքրօֆ, և իրաւունք չունիմ խօսելու . . . »

Եւ ծանր քայլով մը հեռացաւ:

Բէնքրօֆ հասկըցեր էր անոր միտքը:

«Ի՞նչ ասուշ կենդանի եմ, գոչեց նա: Ինչ՞ Էյրզօն. և սակայն ուրիշին չափ իրատունք ունի այս տեղ խօսելու . . . »

— Այո՛, ըսաւ Գեգէոն Սրիլէդ, սակայն պատիւ կ'ըրեր իրեն այն համետութիւնը, և պարտաւոր ենք իր անցելոյն վրայ ունեցած զպայտումը յարդել:

— Հասկըցայ, Պարոն Սրիլէդ, պատասխանեց նաւորդը, և նորէն նոյն սխալմունքը չպիտի ընեմ: Առելի աղէկ ունիմ իմ լեղուս կլելլ այսուհետեւ. քան թէ Էյրզօնը վշտայրնել: Բայց բուն խնդրոյն դաւանաք: Կ'երևի ինձ որ այս աւազակները գթութեան իրաւունք չունին բնաւ և պարտաւոր ենք շուտով կղզին ազատել անոնց ձեռքէն:

— Միթէ իրօք այն է կարծիքդ, Բէնքրօֆ, հարցուց չափազէտը:

— Բողբողին այս է իմ կարծիքս:

— Եւ զանոնք անխնայ հալածելէն ետև՝ միթէ չին ուզեր սպա-

սել որ նորէն մեզի գէմ թշնամութեան դործ մ'ընեն այն քաղիւրատները:

— Միթէ ըրածնին բաւական չէ՞, հարցուց Բէնքրօֆ, որ այս վարանեալ ընթացքէն բան մը չէր հասկընար:

— Կարելի է իրենց ընթացքը փոխեն, ըսաւ Կիւրոս Սմիթ, և զլջան . . . :

— Անոնք զլջան, գոչեց նաւորդն ուսերը բարձրացընելով:

— Բէնքրօֆ, մտածէ մի անգամ Էյրզօնի վրայ, ըսաւ այն ատեն Հարպէրդ, նաւորդին ձեռքը բռնելով: Պարկեշտ մարդ մը դարձաւ: »

Բէնքրօֆ իր բարեկամներուն երեսը նայեցաւ հետզհետէ: Երբէք չէր կարծեր որ իր առաջարկութեան գէմ ելնող կ'դանուի: Իր կոշտ բնութիւնը չէր կարող հանդուրժել որ կղզին ելնող շատեր կողմէն ընդմիջուի վարուին, անոնք որ Պօպ ըրողործներուն հետ ներողամտութեամբ վարուին, անոնք որ Պօպ Հարպէրդի գաւակիցներն, Սքէրթի նաւազին մարդասպաններն էին, և իբրև վայրի կենդանիներ նկատելով՝ կ'ուզէր որ ատանց վարանման և անխնայ ջնջուին:

«Վայ, ըսաւ, ամենքն ինձ գէմ են: Գուք վեհանձնարար կ'ուզէք վարուիլ այս ոճրագործներուն հետ. շատ աղէկ. երանի թէ վերջէն չզղջայինք:»

— Ի՞նչ վտանգ կայ մեզի գէմ, ըսաւ Հարպէրդ, եթէ հոգ տանինք միշտ զոյշ մնալու:

— Վա՛շ, ըրաւ թղթակիցը, որ իր կարծիքը բացէ՛ ի բաց չէր յայտնել, վեց հոգի և շատ աղէկ զինուած են. եթէ իրաքանչիւրն անկիւն մը դարանի և մեզմէ մէկուն վրայ հրացան քաշէ, քիչ ատենէն բոլոր զաղթականութեան պիտի տիրեն:

— Ինչու համար չափրեցին, պատասխանեց Հարպէրդ: Անշուշտ իրենց շահը կ'այահանջէր որ հանդարտ մնան: Ասկէ զատ՝ մենք ալ վեց հոգի ենք:

— Լաւ, լաւ, պատասխանեց Բէնքրօֆ, որ անհամոզելի կը մնար որ և է պատճառաբանութեան առջև: Թողունք այն բարի մարդիկն որ իրենց դործով զսպելն և սլ անոնց վրայ շմուտենք:

— Աղէ, Բէնքրօֆ, ըսաւ Նապ, այդչափ չարամիտ մի լինիր: Եթէ այդ թշուառներէն մին այս տեղ, քու առջև, հրացանիդ տակը գտնուէր, կարծեմ թէ չպիտի սպաննէիր . . . :

— Ձանի պիտի սպաննէի, Նապ, ինչպէս կ'սպաննեն կատաղել շուն մը, պատասխանեց Բէնքրօֆ սպառնալով:

— Բէնքրօֆ, ըսաւ այն աստի չափադէտը; դու միշտ իմ կարծիքս յարդած ես: Միթէ կ'ուզէս, այս պարագային մէջ ալ, դարձեալ իմ վրայ վստահիլ:

— Ինչպէս որ կամիս, այնպէս պիտի ընեմ, Պարոն Սմիթ, պատասխանեց նաւորդը, որ բնաւ համոզուած չէր:

— Լաւ ուրեմն, սպասենք, և երբ մեր վրայ յարձակում ընեն, այն ատեն յարձակինք անոնց վրայ: »

Այսպէս որոշուեցաւ թէ ինչ ընթացք պիտի բռնեն ծովահէններուն դէմ, թէև Բէնքրօֆ չարագուշակ պատահումը կ'տեսնէր այս բանին մէջ: Անոնց վրայ պիտի չյարձակէին զաղթականները բայց միշտ զոյգ զոյգ պիտի լինէին: Ասիկէ զատ՝ կողմն մեծ ու արգասաւոր էր: Եթէ իրենց հոգւոյն մէջ սարկելէտու թեան զլացում մը կար՝ թերևս այս թշուառներն զգաստութեան դառնային: Միթէ իրենց շահն իրօք չէր պահանջեր նոր կեանք մը վարել, որպէս զի կարենան այս վիճակին մէջ ապրիլ:

Վերջապէս՝ զաղթականները պարտաւոր էին սպասել եթէ ոչ ուրիշ բանի դէմ մարդասիրութեան համար: Թերևս զաղթականներն առաջուան պէս անկասկած երթնելէլու դիւրութիւն պիտի չունենային: Մինչև այն օրը՝ միայն վայրի կենդանիներէ կ'զղուշանային, և հիմակ՝ վեց ոճրագործ, թերևս ամենէ վատ կարգէ, իրենց կողմէն մէջ կ'ընկալուէին: Անտարակոյս ծանրակշիւ էր այս բանս, և նուազ արիւստիքտ մարդոց համար՝ անսպասով վեճակ մ'էր այս:

Ինչ փոյթ, ներկային մէջ զաղթականներն Բէնքրօֆի դէմ իրաւունք ունէին: Միթէ ապագային մէջ ալ իրաւունք պիտի ունենային: Վերջէն պիտի տեսնենք:

ՊԼՈՒԽ Զ.

Արշաւանի խորհուրդ — Էյրբոն Գոմի Տեղ — Այլեւթիւն Օգտագարին
Նախահանգիւրդ — Պոնալանդիւրի Տեղ Բէնքրօֆի ըրած գիտարարութեան
Ըր — Գոմը զբնութեան հետաքիչ — Էյրբոնի շրջան պատասխան — Հեթու-
եալ օրոտան շահ — Ինչպէս համար ելեկորական լեւել ալ շքանիք — Պայ-
լուստ:

Սակայն՝ զաղթականաց մեծ մտահոգութիւնն էր կողմն լինովին հետազօտել, ինչպէս որ որոշեր էին, և այս հետազօտութիւնն այժմ երկու նպատակ պիտի ունենար, նախ գտնել խորհրդաւոր էակն որու ներկայութիւնն անուրանալի էր, և նոյն միջոցին գիտել թէ ինչ եղան ծովահէններն, ինչ օթեան ընտրեր էին: Ինչ կեանք կ'վարէին և անոնց կողմէ ինչ կար վախճալու:

Կիրոս Սմիթ անյապաղ մեկնիլ կ'ուզէր, բայց այս արշաւանը շատ օրեր պիտի տևէր, և արժան գատեր էին իջնանելու յարմար այլ և այլ պաշար ու զործիք առնել և սայլակը բեռնաւորել, որպէս զի դժուարութիւն չքաշեն ուր որ զաղար առնուս ընել, որպէս զի դժուարութիւն չքաշեն ուր որ զաղար առնուս ընել:

Արդ՝ այն միջոցին՝ ցիւներէն մին ոտքէն վերաւորուած լինելով կարելի չէր սայլակին լծել, պէտք էր որ մի քանի օր հանդիստ ընէ, և զաղթականներն անսպասեհ չհամարեցին շարաթ մը ետ ձգել այս արշաւանը, այսինքն նոյեմբերի 20ին: Նոյեմբերի ամիսն՝ այս լայնութեան տակ, հիւսիսային գօտիներուն մայիս ամսուն կ'համարապատասխանէ: Հետեալպէս գարնան մէջ էին: Արևն Այծեղջիւր արևագարձին վրայ կ'հասնէր և տարուան երկար օրերը կ'բերէր:

Ուստի ժամանակն առաջադիր արշաւին շատ նպաստաւոր պիտի լինէր, արշաւ մ'որ եթէ իր զլխաւոր նպատակին չհասնէր, կրնար՝ զիտերու մասին՝ արդիւնաւոր լինիլ, մասնաւոր՝ բնակիչ:

արտադրութեանց նկատմամբ, քանի որ Կիւրոս Սմիթ մտադիր էր Խոր-Արևմուտքի թանձր անտառները խուզարկել, որ Օձապտոյտ թերակղզոյն մինչև ծայրը կ'տարածուէր:

Գեռ ևս ինն օր ունէին, և ճամբայ ելնելէն առաջ այս ինն օրէն օդուտ քաղելու և Քեժ-Տեսքին սարահարթին վերջին գործերը լմնցընելու որոշեցին:

Սակայն՝ կարևոր էր որ Էյրդօն դամբ դառնայ, ուր տեղ ընտանի կենդանիներն իր խնամոց կարօտ էին: Աւստի որոշեցին որ երկու օր թափ սնդ, և ախոռները լաւ մը պարենաւորելէն ետև միայն Գարեայ-Պալատը վերադառնայ:

Մեկնելու միջոցին՝ Կիւրոս Սմիթ հարցոց անոր թէ արդեօք կ'ուզէր որ իրենցմէ մէկն իրեն ընկերանայ, յայտնելով որ հիմակ կղզին առաջուան պէս ապահով վիճակի մէջ չէ:

Էյրդօն պատասխանեց թէ անօդուտ էր, որ ինք մինակ կարող էր գործք գլուխ տանիլ, և թէ բանէ մը վախ չունէր: Եթէ գոմին մօտ կամ շրջակայքը դիպուած մը պատահէր՝ անմիջապէս պիտի իմացընէր դաղթականներուն Գարեայ-Պալատն հեռագիր մ'ուղղելով:

Էյրդօն ամսուն Մին այդուն ելաւ ու գնաց, սայլակը ցրտով մը միայն լծուած հետք տանելով, և՛ երկու ժամ ետք՝ ելեկտրական թելը կ'իմացընէր թէ գոմին մէջ ամեն բան կարգի գտեր էր:

Այս երկու օրուան մէջ՝ Կիւրոս Սմիթ խորհուրդ մ'ի գործ դնելու զբաղեցաւ, որ Գարեայ-Պալատն ամեն յարձակումէ բողբոջին ազատ պիտի պահէր: Կ'ուզէր որ հին ջրմուղին վերին խողովակը բոլորովին ծածկէ. այս ջրմուղն արդէն որմնոք պատած և կիսովին ծածկուած էր խոտերով ու տունկերով, Կրէնդ լճակին հարապին անկեան վրայ: Շատ դիւրին գործ էր այս, քանի որ բաւական էր լճակին ջրերն երկու երեք ոտք բարձրացընել, որով այն ասեն ջրմուղին բերանն բոլորովին ջրերուն տակը կ'մնար:

Արդ՝ լճակին ջրերը բարձրացընելու համար, քառական էր

պատնէշներ շինել երկու առուներու առջև, որ Կլիսէրին-Վտակն և Մեծ-Քարավազին պետակը կ'հոսէին: Գաղթականներն այս աշխատանքը կատարելու հրաւիրուեցան, և երկու պատնէշներն, որոց լայնքն եօթէն ութ ոտք աւելի չէր և երկայնքը երեք ոտք, շուտ մը շինուեցան ժայռերու շաղախեալ բեկորներով:

Այս գործողութիւնն աւարտելէն ետև՝ անկարելի էր կասկածիլ որ լճակին ծայրը ստորերկրեայ ջրմուղ մը կար, որմէ երբեք կ'հոսէին աւելցուկ ջրերը:

Աելորդ է ըսել որ թեթև ջրի շեղումն որ Գարեայ-Պալատին ջրմուղէն կ'վազէր և վերհանին գործածութեան կ'ծառայէր, խնամօք պահէր էին և որ և է պարագայի մէջ ջուրը չպիտի պակսէր: Երբ մի անգամ վերհանը բաբձուէր, այս ապահով և հանգիստ օժեանն որ և է յանկարծական յարձակումէ զերծ պիտի մնար:

Այս գործն արագապէս լրացեր էր, և Բէնքրօֆ, Գեղէոն Սբիլէդ ու Հարպէրդ ժամանակ դտան մինչև Օդապարկի-Նաւահանգիստն արշաւել: Նաւորդը շատ հետաքրքիր էր իմանալու թէ արդեօք այն փոքրիկ խորշն՝ որու խորն երկաթ նետած էր Պանֆաւորը, ծովահաններն այցելէր էին:

«Անտարակոյս, ըսաւ նա, այն պարոններն հարապին ծովեզրին վրայ ելան, և եթէ ծովափնեայ կողմերը բռնելով յառաջացան, վախ կայ որ պզտիկ նաւահանգիստը գտած լինին, և եթէ գտան, մեր Պանֆաւորըին բանը բուսած պիտի լինի:»

Բէնքրօֆին երկիւղն անհիմն չէր, և Օդապարկի-Նաւահանգիստն այցելութիւն մ'ընել շատ բարեպատեհ երևցաւ:

Ուստի նաւորդն ու իր ընկերները նոյեմբերի 10ին՝ կէսօրէն ետք ճամբայ ելան, և լաւ վիճուած էին: Բէնքրօֆ իր հրացանին իւրաքանչիւր փողին մէջ երկու գնդակ յայտնապէս սահեցընելով, գլուխը կ'ցնցէր, և այս բարեգուշակ նշան մը չէր իրեն շատ մօտեցողներուն համար, թէ «Կենդանի լինի և թէ մարդ» կ'ըսէր: Գեղէոն Սբիլէդ ու Հարպէրդ ալ իրենց հրացաններն առին, և ժամն երեքին մօտ՝ երեքնին ալ Գարեայ-Պալատն ելան:

Նապ անսնց ընկերայաւ մինչև Մէրսի արմուկը . և անսնց անցնելէն ետև՝ կամուրջը վերցուց : Որոշուեցաւ որ ՚ի դարձին հրացան մը պարպեն , որպէս զի Նապ՝ այս նշանին վրայ՝ վերադառնայ զեախն երկու ժայռափին մէջ հաղորդակցութիւնը հաստատել :

Այս պղտիկ խումբն ուղղակի յառաջ անցաւ կղզւոյն հարաւային կողմը նաւահանգստին ճամբէն : Միայն երեք ու կէս մղոն հեռաւորութիւն ունէր , բայց Գեղէնն Սրիլէդ և իր ընկերներն երկու ժամուան մէջ այս ճամբան կտրեցին : Ուստի ճամբուն բոլոր եղբրը խաղարկեր էին , թէ թանձր անտառին կողմէն թէ Ցափորնի ճահճն կողմէն :

Փախտականներուն հետքը չգտան , որոնք , զեռ ևս չգիտնալով թէ դաղթականն թո՛րչափ հոգի են և պաշտպանուելու համար ինչ զէնքեր ունին , անշուշտ կղզւոյն անհայտի կողմերը քաշուած պիտի լինէին : Բէնքրօֆ՝ Օդապարկի-Նաւահանգիստն հառնելով՝ յետին ծայր դոհութեամբ տեսաւ Պոնափափէրն՝ որ նեղ խորշին մէջ կեցեր էր իր երկաթին վրայ : Այս իրաւ է որ՝ Օդապարկի-Նաւահանգիստն այս բարձր ժայռերուն մէջ այնքան լաւ պահուած էր որ ոչ ծովէն և ոչ ցամաքէն կարելի չէր զայն գտնել , միայն թէ մարդ անոր մէջ կամ վերեր գտնուէր :

«Օ՛ն , ըսաւ Բէնքրօֆ , այն անպատմները զեռ աստ չեկած են : Սողուններուն աւելի յարմար կ'երևի բարձր խոտերը , և հաւանական է որ զանոնք Խոր-Արեմուաքին մէջ պիտի գտնենք :

— Բարեբաղդարար մեր նաւը չեն տեսած , վասն զի եթէ զայն գտնէին , յարեց Հարպէրդ , խոյս տալու համար զայն պիտի գրաւէին , և այսպէս մօտ օրերս Թափոր կղզին երթալու անկարող պիտի լինէիր :

— Իրաւի , պատասխանեց թղթակիցը , կարևոր է այն տեղ թուղթ մը տանիլ ձյել , որպէս զի եթէ երբէք սկովաիական երկու կայմը գայ Էլրոզն առնուլ , զիտնայ թէ նա սուր կ'զանուի և թէ իր բնակութիւնը՝ Լինքօլն կղզին ինչ դիրք ունի :

— Լաւ ուրեմն , Պոնափափէր միշտ նոյն տեղն է , Պարոն Սրիլէդ , պատասխանեց նաւորդը : Իր նաւալն ու ինք պատրաստ են փնկնելու առաջին նշանին :

— Բէնքրօֆ , կարծեմ թէ այդ գործն ընել պէտք է երբոր կղզւոյն մէջ մեր արշաւանը լրանայ : Կարելի է վերջապէս՝ որ այս անձանօթը , եթէ զանի գտնելու յաջողինք , շատ լաւ տեղեկութիւններ ունենայ Լինքօլն ու Թափոր կղզիներուն վրայ : Չմուղեմ թէ ինքններ ունենայ Լինքօլն ու Թափոր կղզիներուն վրայ : Զմուռնաք որ այն յետկարին անժխտելի հեղինակն է , և թերևս զիտէ թէ երկիպմն երբ պիտի վերադառնայ :

— Կրճ՛ղ , դուքեց Բէնքրօֆ , ո՛վ կրնայ լինիլ այդ մարդն , որ մեզ կ'ձանչէ և մենք զինք չինք ձանչեր : Եթէ պարզ նաւարկ մ'է , ինչո՞ւ համար կ'թաղչի : Մենք լաւ մարդիկ ենք , կարծեմ , և լաւ մարդոց ընկերութիւնն և ոչ մէկու մ'անհաճոյ կրնայ լինիլ : Արդեօք կամովն եկաւ աստ : Արդեօք կարճ է , եթէ կանիլ : Արդեօք կամովն եկաւ աստ : Արդեօք զեռ աստ է , աստ չէ . . . :

Այսպէս խօսակցելով՝ Բէնքրօֆ , Հարպէրդ ու Գեղէնն Սրիլէդ նաւակը մտեր էին և անոր կամուրջը կ'քննէին : Յանկարծ՝ նաւորդը , քննելով այն ցոյսն (bitte) որու բոլորափքը փաթթեր էր խարսիին պարանը , պոռաց .

«Ա՛հ , ինչ , իրաւ որ զարմանալի՛ բան :

— Ի՞նչ կայ , Բէնքրօֆ , հարցուց թղթակիցը :

— Ի՞նչ պիտի լինի , իմ ըրած կապս չէ այս :

Եւ Բէնքրօֆ ցոյց կ'տար չուան մ'որ պարանը ցցակին վրայ կ'կապէր , որպէս զի չքակուի :

«Ի՞նչպէս կ'ըսես որ քու կապածդ չէ , հարցուց Գեղէնն Սրիլէդ :

— Ո՛չ , կրնամ երդնուլ որ իմն չէ : Այս տափակ հանդուց մ'է . իմ սովորութիւնս է երկճղի ընել (deux demi-clefs) :

— Սխալած պիտի լինիս , Բէնքրօֆ :

— Չեմ սխալեր , պնդեց նաւորդը : Չեմքս այն հանդուցին վարժած է , և ձեռքը չվրիպիր :

— Ուրեմն ծովահէններն այս նաւակը մտած են արդեօք , հարցուց Հարպէրդ :

— Չգիտեմ , պատասխանեց Բէնքրօֆ . բայց այս ստոյգ է որ Պոնափափէրին խարսիսը վերցուցած և ասպա նորէն նետած են :

Եւ ահա ուրիշ ասպարոյց մ'ալ . խարսխին պարանը քաշած են ,
և անոր պարանածակին լաթը տեղէն շարժած է : Կրկին կ'ըսեմ
որ մեր նաւակը գործածեր են :

— Բայց թէ որ ծովահէնները զայն գործածած լինէին , կամ
պիտի թալլէին զայն և կամ պիտի փախչէին

— Փախչէին . . . ո՞ր . . . Թափո՞ր կղզին . . . պատասխանեց
Բէնքրօֆ : Միթէ կարծես թէ այսպիսի փոքր նաւակով մը յան-
դըպնէին ճամբայ ելնելու :

— Ասկէ զատ՝ պէտք պիտի լինէր ըսել որ կղզեակը կ'ճան-
չէին , պատասխանեց թղթակիցը :

— Ինչ որ լինի , ըսաւ նաւորդը , ինչպէս որ ստուգապէս
Վինյարայի Պոնափանդիւր Բէնքրօֆն եմ , նոյնպէս կ'պնդեմ որ
մեր Պոնափանդիւրն աւանց մեզի նաւարկած է :

Նաւորդն այնքան հաստատապէս կ'խօսէր որ ոչ Գեղէոն Սքի-
լէդ ոչ Հարսէրդ չկրցան անոր ըսածը ժխտել : Բայցայայտ էր
որ նաւակը քիչ շատ տեղէն շարժած էր , Բէնքրօֆ զանի Օդա-
պարկի-Նաւահանդիստը բերելէն 'ի վեր : Նաւորդին համար կաս-
կած չկար որ խարխիսը բարձուած և ապա նորէն նետուած էր :
Արդ՝ ինչո՞ համար այս երկու գործողութիւնները տեղի ունեցած
պիտի լինէին , եթէ նաւակն արշաւանի մը համար ճամբայ ելած
չէր :

Բայց ինչպէս Պոնափանդիւրը տեսած պիտի չլինէինք երբ քայ
ծովը մտնելով կղզիէն կ'անցնէր , դիտել սուաւ թղթակիցն , որ
կ'ջանար ամեն կարելի աւարկութիւնները մէջ բերել :

— Է՛հ , Պարոն Սքիլէդ , պատասխանեց նաւորդը , բաւական
է դիշերայն լաւ քամիով մը մեկնիլ , և երկու ժամուան մէջ նա-
ւակը կղզիէն անտես կ'մնայ :

— Շատ լաւ , վրայ բերաւ Գեղէոն Սքիլէդ , նորէն կ'հար-
ցնեմ , ինչ նպատակով Պոնափանդիւրը գործածած կրնան լինիլ
ծովահէնները , և ինչո՞ համար զայն գործածելէն ետև , նաւա-
հանդիստը դարձուցած լինին :

— Է՛հ , Պարոն Սքիլէդ , պատասխանեց նաւորդը , անբացա-

տրելի բաներուն կարգն անցընենք այս դիպուածը և ալ անոր
վրայ չմտածենք : Կարևորն այս է որ Պոնափանդիւր իր տեղը զըս-
նուի և իր տեղն է : Եթէ դժբաղդաբար ծովահէնները նորէն
առնան զայն , կարելի է որ նորէն չսերեն տեղը չդնեն :

— Ուրեմն , Բէնքրօֆ , ըսաւ Հարսէրդ , կարելի է որ խոհե-
մութիւնը կ'պահանջէ որ Պոնափանդիւրը քարեայ-Պալատին առ-
ջևը տանինք :

— Այո՛ և ո՛չ , պատասխանեց Բէնքրօֆ , կամ ո՛չ , Մէրսիի
գետաբերանը գէշ տեղ մ'է նաւակի մը համար , և ծովն ալե-
կոծ է :

— Բայց աւազին վրայ քաշելով զայն , մինչև քարկաներուն
ստորոտը . . . :

— Կարելի է որ . . . իրաւացի է . . . պատասխանեց Բէնքրօֆ :
Ինչ և է , քանի որ երկար արշաւանի մը համար քարեայ-Պա-
լատէն պիտի հեռանանք , կարծեմ թէ Պոնափանդիւրն աւելի ապա-
հով վիճակի մէջ պիտի գտնուի այս տեղ մեր բացակայութեան
հետեւ , և թէ աղէկ կ'ընենք եթէ զայն այս տեղ թողունք մին-
չև որ կղզիէն վաննենք այն շարագործները :

— Իմ կարծիքս ալ այդ է , ըսաւ թղթակիցը : Գոնէ՛ փոթոր-
կի ատեն այնքան վտանգի մէջ չպիտի գտնուի այս տեղ որքան
Մէրսիի գետաբերանին առջև :

— Հասցա՛ թէ որ ծովահէնները նորէն այցելութիւն ընեն ա-
նոր , ըսաւ Հարսէրդ :

— Լաւ ուրեմն , տղաս , պատասխանեց Բէնքրօֆ , եթէ այս
տեղ չգտնեն , անշուշտ քարեայ-Պալատին կողմը պիտի երթան
փնտռելու , և մեր բացակայութեան ատեն՝ արդէլք մը չպիտի
գտնեն անոր տիրանալու : Ուստի ես ալ Պ. Սքիլէդի պէս՝ կը
կարծեմ թէ պէտք է Օդոպարկի-Նաւահանդիստը թողուլ զայն :
Բայց եթէ չկարենանք այն շարագործներէն կղզին ազատել , 'ի
դարձին խոհեմութիւն է քարեայ-Պալատը տանիլ նաւակը , և
այն տեղ պահել մինչև որ ապահով լինինք թէ այն անգգամնե-
րը չպիտի գան նորէն այցելելու :

— Համաձայն ենք այդ մասին : Հիմակ ճամբայ ելենք՝ ըստ թղթակիցը :

Երբոր Բէնքրօֆ, Հարպերդ և Գեդէոն Սքիլէդ Գարեայ-Պալատը դարձան, չափադիտին իմացուցին անցած դարձածը, և չափադատն ալ հաւանեցաւ անոնց կարդադրութեան՝ ներկային ու ապագային համար : Մինչև անգամ խօսք տուաւ նաւորդին ջրանցքին այն մասը զննել որ կողեկին ու ծովեզրին մէջ տեղը կ'զրտնուի, որպէս զի տեսնէ թէ կարելի չէր արուեստական նաւահանդիստ մը շինել պատնէշներու միջոցաւ : Այս կերպով Պոնափօնի-ը միշտ իրենց աչքին ներքև պիտի գտնուէր և 'ի հարկին փականքի տակ :

Նոյն իրկունն իսկ՝ հեռագիր մը քաշեցին Էյրզօնի խնդրելով որ զոյգ մ'այծ գոմէն բերէ, վասն զի Նապ կ'ուզէր զանոնք բնակեցընել սարահարթին մարդերուն մէջ : Զարմանալի բան, Էյրզօն պատասխան չգրեց, ինչպէս որ սովոր էր ընելու : Զափադէտը զարմացաւ այս լուրի մասին : Բայց կարելի էր որ Էյրզօն նոյն միջոցին գոմը չգտնուէր, կամ թերևս Գարեայ-Պալատը գալու համար ճամբայ ելած լինէր :

Արդարև՝ իր չուէն 'ի վեր երկու օր անցեր էր, և որոշուեր էր որ ամսոյն 10ին իրկունն, կամ շատ շատ 11ին առաւօտուն՝ վերագառնայ :

Աստի գաղթականները սպասեցին որ Էյրզօն Մեծ-Տեսքին բարձանց վրայ երևի : Նապ ու Հարպերդ կամրջին մօտ դացին որպէս զի զայն բանան երբոր իրենց ընկերը ներկայանայ :

Բայց՝ երեկոյեան ժամը տասնին մօտ՝ Էյրզօնի վրայ լուր չկար : Աստի արժան սեպեցին նոր հեռագիր մ'արձակել, անմիջապէս պատասխան խնդրելով :

Գարեայ-Պալատին ելեկորական թեւն անշարժ մնաց :

Այն ատեն մեծ եղաւ գաղթականներուն մտաւանջութիւնը : Ինչ պատահեր էր : Միթէ Էյրզօն գոմը չէր, կամ եթէ անդ կ'գտնուէր, արդեօք ազատ չէր : Արդեօք այն մութ գիշերը պէտք էր գոմն երթալ :

Խնդիրը վիճարանութեան տակ առին : Ոմանք մկնել կ'ուզէին, ոմանք մնալ :

Բայց, ըստ Հարպերդ, կարելի է որ ելեկորական դործիքն աւրուած է և ասոր համար չբանի :

— Այդ կարելի է, պատասխանեց թղթակիցը :

— Ասղուան սպասեք, պատասխանեց Նիւրոս Սմիթ : Կարելի է, արդարև, որ Էյրզօն մեր հեռագիրն ընդունած չլինի, կամ մենք իրենն ընդունած չենք :⁵

Աստի սպասեցին, և դիւրին է երևակայել, մեծ սրտատանջութեան մէջ :

Հետեւեալ օրը կանուխ — նոյեմբերի 11 — Նիւրոս Սմիթ անմիջապէս ելեկորական հոսանքը թելէն կ'անցընէր և սակայն սպասասխան մը չէր ընդուներ :

Վերստին շարժեց թելն, բայց անօդուտ :

Ելենք ճամբայ գոմն երթալու, ըստ :

— Եւ լաւ զինուած՝ յարեց Բէնքրօֆ :

Անմիջապէս որոշուեցաւ որ Գարեայ-Պալատը մինակ չթողուն և Նապ այն տեղ մնայ : Իր ընկերներուն մինչև Նլիսէրին վտակն ուղեկցեւէն ետև՝ կամուրջը պիտի վերցընէր, և ծառի մ'ետին թաղչելով՝ թէ անոնց և թէ Էյրզօնի վերագարձը պիտի դիտէր :

Եթէ ծովահէնները ներկայանային և նոյն անցքէն անցնելու փորձ փորձէին՝ հրացանով պիտի արդիւէր, և 'ի վերջէ՝ Գարեայ-Պալատը պիտի ապախնէր, և՛ վերհանն անգամ մ'ամբառնալով՝ սպահովութիւնը պիտի գտնէր :

Նիւրոս Սմիթ, Գեդէոն Սքիլէդ, Հարպերդ ու Բէնքրօֆ ուղղակի գոմը պիտի գնային, և եթէ Էյրզօնը գտնէին, շրջակայ անտառները պիտի դառնային :

Առաւօտեան ժամը վեցին՝ չափադատն ու իր երեք ընկերները Նլիսէրին վտակէն անցեր էին, և Նապ վտակին ձախ եղըին վերայ՝ թիթե հողաբլրի մ'ետին կ'իջարջէր, որու զաղաթը քանի մը մեծ վիշապներին կային :

Գաղթականներն՝ Մեծ-Տեսքին սարահարթէն հեռանալէն ետև՝

անմիջապէս զոմին ճամբան բռնեցին : Իրենց թեկն վրայ կ'կրէին Տրացան , և պատրաստ էին պարպելու՝ եթէ ամենաթեթեւ թշնամական շարժում մը դիտէին : Իրիւ աւորձանակներն և երկու Տրացանները զնգակներով լեցուցեր էին :

Ճամբուն իւրաքանչիւր կողմը՝ պուրակը խիտ էր և կրնար չարադործները դիւրաւ պահել , որ՝ իրենց զինուոց շնորհիւ , իրօք շատ վտանգաւոր կրնային դառնալ :

Գաղթականները շուտ ու լուեւայն կ'քալէին : Թօփ առջևէն կ'երթար , երբեմն ճամբուն վրայ վաղելով , երբեմն անտառին մէջ շեղելով , բայց միշտ լուռ էր և կարծես թէ անսովոր բան մը չէր գուշակեր : Եւ կարելի էր յուսալ որ հաստարիմ շունը չպիտի խաբուէր , և եթէ թեթեւ վտանգ մ'անդամ տեսնէր պիտի հաչէր :

Կիւրոս Սմիթ ու իր ընկերներն ինչպէս ճամբան՝ նոյնպէս ելեկտրական թելը բռնած՝ կ'ընթանային , որ զոմը քարեայ-Պալատին կ'կապէր : Իրիւ մղոնի չափ քալելէն ետև՝ դիտեր էին որ թելը կ'շարունակուէր : Գերանները լաւ վիճակի մէջ էին , կղզուկներն անմնաս , թելը կանոնաւորապէս ձկտուած : Սակայն՝ այս կէտէն սկսեալ՝ չափազէտը դիտեց որ ձկտումն այնքան կատարեալ չէր և վերջապէս երբոր 74^ր թիւ դերանին հասան , Հարցելուք՝ որ առջևէն կ'երթար , կանկ առաւ սյուալով :

«Թելը կտարուած է :»

Իր ընկերները փութալով հասան պատանիին կեցած տեղը :

Անո՞ք տապալած դերանն ճամբուն վրայ ընկեր էր : Ուրեմն ստուգուեցաւ որ թելը կտրուած էր և թէ քարեայ-Պալատին հեռագիրները գոմը , և զոմին հեռագիրները քարեայ-Պալատը չէին կրցած հասնիլ :

«Այս դերանը հովէն ընկած չէ , դիտել տուալ Բէնքրօֆ :

— Ո՛չ , պատասխանեց Գեդէոն Սքիլդը : Գերանին ստորտը հողը փորուած և մարդու ձեռքը հիմէն խախտած է :

— Ասկէ զատ՝ թելը կտրուած է , յարեց Հարպէրդ , երկաթէ թելին երկու ծայրերը ցոյց տալով , որ բռնապէս խորտակուած էր :

— Միթէ նո՞ր է կտրուածքը , հարցուց Կիւրոս Սմիթ :

— Այո՛ , պատասխանեց Հարպէրդ , և անտարակոյս քիչ ծանակէ ՚ի վեր խորտակուած պիտի լինի :

— Գո՞մը , գոմն երթանք՞ գոչեց նաւորդը :

Նոյն միջոցին գաղթականները քարեայ-Պալատին ու գոմին կէս ճամբան կ'գտնուէին : Ուստի երկուք ու կէս մղոն միայն ունէին որ իրենց նպատակին հասնին : Սկսան արշաւակի յառաջ երթալ :

Արդարև՝ վախ կար որ զոմին մէջ ծանր դէպք մը պատահած չլինէր : Անտարակոյս՝ Էյրդօն կարող եղեր էր հեռագիր մ'ուղարկել , թէ և չէր հասած , և այս պատճառ մը չէր իր ընկերներն անհանգիստ ընելու , այլ , աւելի անբացատրելի՝ պարագայ , Էյրդօն որ առջի իրկուն վերադառնալու խօսք տուեր էր , չէր երեցած : Վերջապէս՝ զոմին ու քարեայ-Պալատին մէջ ամեն հաղորդակցութեան դադարին առանց պատճառի չէր , ծովահէններն զատ ուրիշ ինչ մարդիկ այս հաղորդակցութիւնն ընդհատելու շահ ունէին :

Ուստի գաղթականները կ'վազէին , իրենց սիրտն այլայլութենէ կ'ճնշուէր : Անկեղծօրէն կ'պաշտօնէին իրենց նոր ընկերին : Արդեօք զինք զարնուած պիտի գտնէին այն մարդոց ձեռքով որոց երբեմն պարագլուխն եղեր էր :

Քիչ ատենէն հասան այն վայրն ուր ճամբան՝ կարմիր վտակէն ելող առուին երկայնութեամբը կ'ընթանար , և այս կարմիր վտակն զոմին մարդպետները կ'ուռուէր : Այն միջոցին աւելի ծանր կը քայլէին , որպէս զի բոլորովին յոգնած դադրած չլսնուին այն միջոցին որ թերևս կուտելու պէտք պիտի լինէր : Հրացաններն այլ ևս դոց չէին այլ զինեալ : Իւրաքանչիւրն անտառին կողմը կ'դիտէր : Թօփ քանի մը խուլ հաջումներ կ'արձակէր , որ բարեգուշակ չէին :

Վերջապէս ծառերուն մէջէն՝ պատնէշտ որ շրջապատն երեցաւ . բնաւ աւերումի նշան մը չէր երևեր : Սովորականին պէս զուռը դոց էր : Գոմին մէջ խոր լուծիւն կ'տիրէր : Ոչ արտիկ-

ներու սովորական բառացն, ոչ Էյրզօնի ձայնը լսելի չէին :

«Ներս մոնենք» ըսաւ Կիւրոս Սմիթ :

Եւ չափազան յառաջ անցաւ, մինչդեռ իր ընկերներն, իրմէ քսան քայլ հեռի պահպանութիւն ընելով՝ պատրաստ էին իրենց հրացանը պարպելու :

Կիւրոս Սմիթ գրան ներքին դժնափակը վերցուց, և փեղկերէն մին հրելու վրայ էր, երբ Թօփ ուժղին հաջեց : Պատնէշին վերէն պայթում մը լսուեցաւ, և աղիողորմ ձայն մ'անոր պատասխանեց :

Հարպէրդ, զնդակէ մը զարնուելով՝ զեախնն ընկեր էր :

ՓԼՈՒԽ Է.

Թղթակիցն ու Բէնքրօֆ քօնն յեջ — Հարպէրդ կ'փոխադրուի — Նաւորդին յառաւարտութիւնը — Թղթակիցն ու լափաբէտին խորհրդակցութիւնը — Դարձանի կերպ — Քիչ մը կ'յուսան — Ինչպէս իմաց պալ Նապին — Ապահով ու հասարակութիւնաբար մը — Նապի պատասխանը :

Հարպէրդի աղաղակը լսելուն՝ Բէնքրօֆ, իր զէնքը նետելով՝ զէպ անոր կողմը վազեր էր :

«Սպաննեցին, գոչեց նա : Իմ որդեակս, որդեակս սպաննեցին :»

Կիւրոս Սմիթ ու Գեդէոն Սրիլէդ Հարպէրդի քովը հասեր էին : Թղթակիցն ականջ դնելով կ'ըննէր թէ արդեօք խեղճ պատանոյն սիրտը դեռ կ'բախէր :

«Գեռ կ'ապրի, ըսաւ նա : Բայց պէտք է փոխադրել . . . :

— Ո՛ր, ֆարեսայ — Պալատը : Անկարելի է, պատասխանեց չափազէտը :

— Ուրեմն գոմը տանինք, գոչեց Բէնքրօֆ :

— Պահ մը սպասեցէք՝ ըսաւ Կիւրոս Սմիթ :

Եւ ձախ կողմը սրանալով՝ այնպէս որ չըջապատը դառնայ, ծովահէնի մ'աջակն ելաւ, որ՝ անմիջապէս հրացանով նշան առնելուն՝ զնդակն եկաւ և Կիւրոս Սմիթին զլսարիւր ծակեց անցաւ : Քանի մը մանրերկրորդ ետք՝ դեռ ևս երկրորդ անգամ հրացանը չպարպած, ծովահէնը թաւաղլոր կ'իյնար, Կիւրոս Սմիթին դաշոյնով սրահէն զարնուելով, գաշոյն՝ որ աւելի ապահով էր քան թէ իր հրացանը :

Նոյն պահուն՝ Գեդէոն Սրիլէդ և նաւորդը պատնէշին անկիւններէն վեր ելնելով՝ անոր կատարը կ'հասնէին, ապա շրջափակին մէջ ցատկելով, ներքին դուռը բռնող մոյթերը վար կ'տապալէին և տունը կ'մտնէին, որ պարպու էր : Քիչ ատենէն Հարպէրդը բերելով՝ Էյրզօնի անկողնին վրայ պառկեցուցին :

Քանի մը վայրկեան ետք՝ Կիւրոս Սմիթ անոր մօտն էր :

Նաւորդին ցաւը սոսկալի եղաւ երբոր Հարպէրդը տեսաւ անկենդան : Ա՛հճեճկտար, կ'արտասուէր, պատին զարնելով իր զլուխը պատուել կ'ուզէր : Ոչ չափազան և ոչ թղթակիցը կարող չեղան զանի հանդարտեցընել : Իրենք ալ այլայլութենէ կը խեղդուէին, չէին կարող խօսիլ :

Սակայն իրենց ձեռքէն եկածն ըրին որպէս զի հոգեվար պատանին մահուան ճիրանէն ազատեն : Գեդէոն Սրիլէդ՝ այնքան պատահմունքէ ետք՝ որով իր կեանքը լի էր, ընթացիկ բժշկութեան շատ յեղակարծ պարադաներու մէջ թէ սրով և թէ հրազնով եղած վէրքեր դարմանելու ստիպուած էր : Կիւրոս Սմիթին աջակցութեամբ՝ Հարպէրդի ծանր վիճակը դարմանելու համար պէտք եղած խնամքը տարաւ :

Նախ՝ թղթակիցը զարմացաւ մնաց տեսնելով սր պատանին մեծ թմրութեան մէջ կ'գտնուի, թմրութիւն՝ որու պատճառը կամ արեան հոսումն էր և կամ նոյն իսկ հարուածը, եթէ զնդակն ու կորի մը զարկած էր բուռն ցնցում մը տալու չափ ուժգնութեամբ :

Հարպերդ շատ դուռնաա էր և իր բաղկերակն այնքան ակար որ Գեղէոն Սբիլէգ հազիւ անոր զարկն զգաց ատեն ատեն, որպէս թէ գարերու վրայ լինէր : Եւ այն միջոցին՝ իր միտքն ու զղայարանքը գրեթէ բոլորովին անզգայ դարձեր էին : Այս նշանները շատ ծանր կ'երևէին :

Հարպերդի կուրծքը բոլորովին բացին, և թաշկինակներու միջոցաւ արիւնը սրբելով՝ սլաղ ջրով լուային :

Ճիշտ վէրքն երեցաւ : Չուաձև ծակ մը կար կուրծքին վրայ երրորդ ու չորրորդ կողմն միջևը : Գնդակն այն անդէն զարկեր էր Հարպերդին :

Այն ատեն Կիրոս Սմիթ ու Գեղէոն Սբիլէգ խեղճ աղան դարձուցին, և այնպիսի ակար ճիշ մը հանեց, որ կարծես թէ իր վերջին հասաչն էր :

Ուրիշ ճնշած վէրք մը Հարպերդի կոնակը կ'արիւնէր, և զընդակն՝ որով զարնուեր էր, խկոյն դուրս ընկաւ :

«Օրհնեալ է Աստուած, ըսաւ թղթակիցը, զնդակը մարմնոյն մէջ չէ մնացած և պէտք պիտի չունենանք զայն հանելու :

- Բայց սիրտը . . . հարցուց Կիրոս Սմիթ :
- Գնդակը սրտին չդպած է, ապա թէ ոչ Հարպերդ մեռած պիտի լինէր :

— Մեռած՞ գոչեց Բէնքրօֆ՝ որ մունչիւն մ'արձակեց :

Նաւորդը թղթակիցին արտասանած միայն վերջին բառերը լսեր էր :

«Ո՛չ, Բէնքրօֆ, պատասխանեց Կիրոս Սմիթ, ո՛չ, մեռած չէ : Իր բաղկերակը միշտ կ'զարնէ : Մինչև անգամ թեթև մը հեծեծեց : Բայց նոյն իսկ աղուդ օգտին համար պէտք է որ հանդարտիս : Մեր բոլոր պաղարիւնութեան պէտք ունինք, բարեկամ, նայէ որ մեզ չշփոթես :»

Բէնքրօֆ լսեց. բայց իր վրայ փոփոխութիւն մը կ'երևէր, յորդ արտաստեղներ վազեցին աչքէն և երեսն ողողեցին :

Սակայն Գեղէոն Սբիլէգ իր յիշատակները դուրսբերելով՝ մեթոտով դարմանելու կ'շնորհար : Իր դիտողութեան նայելով տարակոյս

չկար իրեն համար, որ զնդակը՝ կուրծքէն մանեւով՝ կոնակէն ելած չլինի : Բայց այս զնդակն անցնելու ատեն ինչ աւերումներ ըրեր էր, ինչ էական գործարաններ խանգարեր էր : Ահա հազիւ թէ բուն արհեստիւ վերաբոյժ մը կարող էր այս մասին կարծիք մը յայտնել, թող թէ թղթակիցը :

Սակայն Գեղէոն Սբիլէգ հաստատ դիտէր թէ պէտք էր վնասուած մասերուն բորբոքիչ խեղդն արգիլել, ապա այս վէրքէն յառաջ գալիք արտաքին բորբոքման (local) և տեղին առաջն աւնուլ — թերևս մահատու վէրք : Արդ ինչ արտաքին դեղ (topique) ինչ հակափայտիչ (antiphlogistique) դարման պէտք էր գործածել : Ինչ միջոցով այս բորբոքումն արգիլելու էր :

Սակայն կարևոր կէտն էր անյապաղ երկու վէրքը դարմանել : Գեղէոն Սբիլէգ աւելորդ համարեց նորէն արեան հոսումը զրգուել, զանոնք գաղջ ջրով լուալով և շրթերը ճնշելով : Շատ առատ արիւն հոսեր էր (hemorragie) և արդէն Հարպերդ շատ ակարայեր էր արեան հոսումէն :

Ուստի թղթակիցն պաղ ջրով երկու խոցերը լուալ բաւական համարեց :

Հարպերդ ձախ քովին վրայ պառկած էր և նոյն զրից մէջ սասցեցին զինք :

«Պէտք չէ որ թնտայ, ըսաւ Գեղէոն Սբիլէգ : Կուրծքին և կոնակին խոցերը հանգարտ թարախելու համար ամենէն նպաստաւոր դեղն այս է, և կատարեալ հանդստութիւնն անհրաժեշտ :»

— Ինչ. միթէ չէնք կարող ֆարեայ — Պալատը փոխարինել զանի, հարցուց Բէնքրօֆ :

— Ո՛չ, Բէնքրօֆ, պատասխանեց չափազէտը :

— Անէ՛ծք, գոչեց նաւորդն՝ որու կուրծքն դէպ ի երկին դարձաւ :

— Բէնքրօֆ՞ ըսաւ Կիրոս Սմիթ :

Գեղէոն Սբիլէգ վերաւոր պատանին նորէն քննելու նկատ էր յետին մտադրութեամբ : Հարպերդ այնպիսի ահաւելի դուռնատութիւն մ'ունէր որ թղթակիցն այլայլեցաւ :

Վիւրոս, ըստ նա, ես բժիշկ չեմ. . . սոսկալի տաղնապի մէջ մէջ կ'գտնուիմ. . . : Պէտք է որ խորհուրդներովդ, փորձառութեամբդ ինձ օգնես. . . :

— Հանդարտութիւնդ մի կորսնցընէր. . . բարեկամ, պատասխանեց չափապէտը, թղթակցին ձեռքը սեղմելով. . . Պաշարիւնութեամբ դատէ. . . միայն այս բանս մտածէ. . . պէտք է ազատել Հարպէրը:

Այս խօսքերը Գեդէոն Սբիլէդին տուին այն ինքնիշխանութիւնը, զոր՝ վհատութեան մը ժամանակ, իր պատասխանատուութեան ծանր զգացումն իրեն կորսնցընել տուեր էր: Անկողին մօտ նստաւ: Վիւրոս Սմիթ ռաքի վրայ կեցաւ: Բէնքրօֆ իր շապիկը պատուէր էր, և մեքենայէս պրօն կ'շինէր:

Այն ատեն Գեդէոն Սբիլէդ բացատրեց Վիւրոս Սմիթին որ ամեն բանէ առաջ կարծէր թէ պէտք է արիւնը դադրեցընել, առանց երկու խոցերը դոցելու, և ոչ անմիջապէս սպիացընելու (caicatiser), վասն զի ներքին ծակում կար և թէ պէտք չէր թոյլու որ թարախն հաւաքուի կուրծքին մէջ:

Վիւրոս Սմիթ բոլորովին հաւանեցաւ, և որոշուեցաւ որ երկու վէրքը դարմանեն առանց զայն դոցելու: Բարեբաղդօրէն՝ հարկ չտեսնուեցաւ վէրքերուն քովերէն բանալ:

Եւ ապա՝ գալիք բորբոքման դէմ գործելու համար՝ միթէ ազդու գեղ մ'ունէին գաղթականները:

Այո՛, ունէին դեղ մը, վասն զի բնութիւնն առատապէս տուած է մարդուս այդ գեղը: Պաղ ջուրն ունէին, այսինքն խոցերու դէմ գործածելի ամենէ զօրաւոր աւելի գարմանը (sedatif), ծանր սլարադաներու մէջ բուժական ամենէ զօրեղ միջնորդը, զոր հիմակ ամեն բժիշկները կ'գործածեն: Ասկէ զատ՝ պաղ ջուրն՝ խոցը կատարեալ հանդատութեան մէջ ձգելու և կանխահաս դարմանէ պահելու յատկութիւնն ունի. մեծ առաւելութիւն մ'է այս վասն զի փորձով ապացուցուած է որ օդին հաղորդակցութիւնն առաջին օրերը շատ աղետալի է:

Գեդէոն Սբիլէդ և Վիւրոս Սմիթ իրենց պարզ ուղիղ խելով

այսպէս դատեցին, և ամենէ ճարտար վերաբուծին պէս վարուեցան: Աստուէ կապեր դրին խեղճ Հարպէրդի երկու վերաց վրայ, շարունակ պաղ ջրի մէջ թաթխելով:

Նաւորդը նախ Էյրօնի անակին կրակարանը վառեր էր. մարդու կենաց ամեն պիտանի բաները կային անդ: Հացիի շաքար, բուժական տունկեր — այն տունկերն իսկ զոր պատանին Արէնդ լճակին ժայռափին վրայ հաւաքեր էր — գործածեցին որպէս զի քիչ մը զովարար բուսաջուր շինեն, և հլանդին տուին, թէև նա չէր զղար խմածը: Իր տենդը յետին ծայր զօրաւոր էր, և բոլոր օրն ու գիշերն այսպէս անցան, մինչդեռ Հարպէրդ միշտ անզգայ վիճակի մէջ կ'գտնուէր: Հարպէրդի կեանքը թելէ մը կախուած էր, և այս թելը կրնար ամեն վայրկեան կտրել:

Հետևեալ օրը՝ նոյեմբերի 12ին, Վիւրոս Սմիթ և իր ընկերները քիչ մը յոյս առին: Հարպէրդ իր երկար թմրութենէ քիչ մը սթափեր էր: Իր աչքը բացաւ, ճանչեց Վիւրոս Սմիթը, թղթապիկին ու Բէնքրօֆը: Երկու երեք բառ արտասանեց: Չգիտէր թէ ինչ բաներ տեղի ունեցեր էին: Պէտք եղածն անոր յայտնեցին, և Գեդէոն Սբիլէդ պաղատեց որ կատարեալ հանդիստ պահէ, և ըսելով թէ իր կեանքը վտանգի մէջ չէր և իր վէրքը պիտի սպիանայ քանի մ'օրուան մէջ: Իրաւ է որ Հարպէրդ գրեթէ լաւ մը չէր զգար, և այն ջուրն որ շարունակ վէրքերը կ'ոռօգէին, անոնց բորբոքումը կ'արդիւնէր: Թարախանալը կանոնաւոր կերպով կ'հաստատուէր, ջերմը սաստկանալու միտում չուներ, և կարելի էր յուսալ որ այս սոսկալի վէրքը բնաւ ծանր հետեանք մը չպիտի ունենար:

Բէնքրօֆի սիրտն որ լեցուած էր քիչ քիչ իջաւ: Գթութեան քրոջ կ'մանէր, իր որդւոյն անկողին մօտ խնամատար մօր մը պէս էր:

Հարպէրդ նորէն թմրեցաւ, բայց իր քունն աւելի հանդիստ երեցաւ:

Արկնէ, ըսէ միշտ, Պարոն Սբիլէդ, ըսաւ Բէնքրօֆ, որ կը յուսաս: Հարունակ կրկնէ որ պիտի ազատես Հարպէրդը:

— Այո՛, պիտի ազատենք, պատասխանեց թղթակիցը. Ծանր է վէրքը, և կարելի է իսկ որ դնդակը թոքերէն ալ անցաւ, բայց այդ գործարանին ծակուիլը մահաբեր չէ:

— Աստուած լսէ խօսքդ՝ կրկնեց Բէնքրօֆ:

Ինչպէս որ դիւրին է հասկընալ, զաղթականներն քսան ու չորս ժամէ ՚ի վեր որ գոմն էին ուրիշ հող չէին ունեցած այլ միայն Հարպէրդը խնամել: Բնաւ չէին մատածեր իրենց սպառնացող վտանգն եթէ ծովահէնները վերադառնային և ոչ ապագային համար ՚ի գործ գրուելիք զգուշութիւնները:

Բայց այն օրն՝ երբոր Բէնքրօֆ հիւանդին անկողնին մօտ կը հսկէր, Աիւրոս Սմիթ և թղթակիցը սկսան խօսակցիլ թէ ինչ պէտք էր ընել:

Նախ՝ գոմը պտտեցան: Էյրդօնի հետքը չգտան: Արդեօք թշուառ մարդն իր հին դաւակիցներն առեր տարե՞ր էին, արդեօք յանկարծ իր վրայ հասեր էին, արդեօք հուռեր և զարնուէր էր: Այս վերջին ենթադրութիւնը շատ հաւանական էր: Գեղէոն Սքիլէդ, այն միջոցին որ պատնէշաւոր շրջապատէն վեր կ'եւէր, յայտնապէս տեսեր էր ծովահէնին մէկն որ Գրանըլէն լեռին հարաւային քարամոյթէն կ'փախչէր և Թօփ անոր ետէէն սրացիւր էր: Այն ծովահէններէն մին էր որոց նաւակը ժայռերու վրայ խորտակուեր էր, Մէրսի դետակին բերանը: Ասկէ զատ՝ Աիւրոս Սմիթին սպաննած ծովահէնը, որու դիակը շրջապատէն գուրս գտնուեր էր, իրօք Պօպ Հարվէյի խմբէն էր:

Իսկ գոմը դեռ բնաւ աւերում մը չէր կրած: Գոռները դոց էին, և ընտանի կենդանիներն անտառին մէջ չէին կրցած ցրուիլ: Ասկէ զատ՝ հուռի և ոչ աւերման հետք մը չկար, ոչ օթեանն և ոչ պատնէշին մօտ: Միայն՝ մթերքն, որով Էյրդօն հողացուեր էր, իրեն հետ աներևոյթ եղեր էին:

«Իտեղձ Էյրդօնը յանկարծակի բռնուած պիտի լինի, ըսաւ Աիւրոս Սմիթ. և որովհետեւ ինքզինք պաշտպանող մարդ էր, անշուշտ սպաննուած պիտի լինի:

— Այո՛, այդ է ամենէ աւելի երկիւզալի բանը, պատասխա-

նեց թղթակիցը: Ասկէ զատ՝ ծովահէններն անշուշտ գոմը հաստատուած են, ուր ամեն բան առատօրէն կ'դնուէին, և փախուստ տուին միայն երբոր մեր զալը տեսան: Ահներև է նաև որ այն միջոցին Էյրդօն՝ ողջ կամ մեռած՝ աստ չէր:

— Պէտք է անտառը փնտռել, ըսաւ չափադէտը, և կղզին այն չարագործներէն ազատել: Բէնքրօֆի նախադրացումներն անհիմն չէին, երբոր կ'անդէր թէ՛ զանոնք վայրի կենդանիներու կարգը գնելով՝ հալածենք: Եթէ այդպէս ընէինք՝ շատ տառապանքէ պիտի ազատ մնայինք:

— Այո՛, պատասխանեց թղթակիցը. բայց հիմակ իրաւունք ունինք անգուժ լինիլ:

— Ինչ և է, ըսաւ չափադէտը, պարտաւոր ենք քիչ մ'աւտն սպասել և գոմը մնալ մինչև որ կարող լինինք Հարպէրդը Գարեայ-Պալատը փոխադրել անվտանգ:

— Հասկա Նապ, հարցուց թղթակիցը:

— Նապ ապահովութեան մէջ է:

— Եւ եթէ մեր բացակայութեան վրայ անհանդիստ լինելով էլնէր գա՞ր:

— Պէտք չէ որ զայ, պատասխանեց աշխուժիւ Աիւրոս Սմիթ. ճամբան զինք պիտի սպաննեն:

— Շատ հաւանական է որ մեզի միանալու պիտի ջանայ:

— Ա՛հ, թէ որ հեռագիրը դեռ ևս բանէր, դիւրին պիտի լիւնէր անոր հետ հաղորդակցիլ, բայց հիմակ անկարելի է: Միւս կողմէ՛ չենք կարող մինակ թողուլ աստ Բէնքրօֆն ու Հարպէրդը . . . լաւ ուրեմն, ես մինակ պիտի երթամ Գարեայ-Պալատը:

— Ա՛հ, ո՛չ, Աիւրոս, ըսաւ Գեղէոն Սքիլէդ, պէտք չէ որ կեանքդ վտանդի մէջ գնես: Արիութիւնդ չէ կարող բան մ'ընել: Այն թշուառական չարագործները գոմին շուրջը կ'պարտին անշուշտ, կամ զայն շրջապատող անտառներուն մէջ զարանամուտ կ'սպասեն, և եթէ մեկնիս՝ մէկ դժբաղդութեան տեղ երկու դժբաղդութեան վրայ ողբալու պիտի ստիպուինք:

— Բայց Նապ, կ'կրկնէր չափադէտը: Ահա քսան ու չորս

ժամ անցաւ առանց մեզմէ լուր մը ստանալու : Այս տեղ զալու պիտի ելնէ :

— Եւ որովհետեւ մեզի չափ զգուշութիւն չպիտի ընէ , պատասխանեց Գեղէնն Սրբիէդ , թերեւ զարնուի . . . :

— Միթէ անոր իմաց տալու հնար մը չկայ :

Մինչդեռ չափազէտը կ'իտորհէր՝ դարձուց աչքը Թօփի վրայ , որ երթալ զալով կարծես թէ կ'ըսէր .

«Միթէ ես աստ չեմ , կո :»

«Թօփ» պտուսց Կիւրոս Սմիթ :

Կենդանին իր տիրոջ ձայնը լսելուն ցատկեց :

«Այո , Թօփ պիտի երթայ , ըսաւ թղթակիցը , որ չտաքիտին միտքը հասկըցեր էր : Թօփ մեր չափած տեղերէն պիտի անցնի : Քարեայ-Պալատն երթալով մեզմէ լուրեր պիտի տանի , և անկից մեզի լուրեր պիտի բերէ :

— Շուտ , պատասխանեց Կիւրոս Սմիթ , շուտ :

Գեղէնն Սրբիէդ իր տեսարակէն թուղթ մը պատուելով՝ վրան այս սողերը գրեց .

«Հարպէրդ վերաւորուած : Գոմն ենք : Գու զոյոջ եղևր : Քարեայ-Պալատէն գուրս մի ելներ : Ծովահէնները շրջակայքն երեցան : Թօփի միջոցաւ պատասխան :»

Այս լակոնական տոմսակը կ'պարունակէր ինչ որ Նապ պէտք ունէր իմանալու , և անոր կ'հարցընէր ինչ որ զաղթականները պէտք ունէին հասկընալու : Թուղթը ծալելով Թօփին մանեկէն կապեցին՝ այնպէս որ դիւրաւ երևի :

«Թօփ , իմ շունս , ըսաւ այն ատեն չափազէտը կենդանին դողեցնելով : Նապ , Թօփ , Նապ , Թօփ : Կնա , Կնա :»

Թօփ ցատկեց այս խօսքին : Ինչ որ իրմէ կ'պահանջուէր , կը հասկընար , կ'զուշակէր : Գոմի ճամբան իրեն ընտանի էր : Կէս ժամ չանցած՝ կարող էր անկից անցնիլ , և ներելի էր յուսալ որ այն կողմերն ուսկից Կիւրոս Սմիթ ու թղթակիցն առանց վտանգի չէին կարող անցնիլ , Թօփ , խոտերուն մէջէն վազելով կամ անառախն սահմաններէն՝ կարող պիտի լինէր անտես անցնիլ :

Չափազէտը գոմին դուռը դնաց և փեղկերէն մին հրեց բացաւ : «Նապ , Թօփ , Նապ» կրկնեց նորէն չափազէտը , իր ձեռքը Քարեայ-Պալատին կողմն երկնցընելով :

Թօփ գուրս վազեց և անմիջապէս աներեւոյթ եղաւ :

«Պիտի հասնի նա , ըսաւ թղթակիցը :

— Այո , հաւատարիմ՝ կենդանին պիտի դառնայ :

— Ժամը քանի է , հարցուց Գեղէնն Սրբիէդ :

— Ժամը տասն է :

— Ժամէ մը կրնայ աստ գտնուիլ : Պէտք է անոր վերադարձին սպասել :

Գոմին դուռը նորէն դոցուեցաւ . չափազէտն ու թղթակիցը տունը մտան : Նոյն միջոցին Հարպէրդ խոր թմրութեան մէջ էր : Բէնքրօֆ վէրքին կապերը շարունակ կ'ընէր : Գեղէնն Սրբիէդ տեսնելով որ ընելու բան մը չկար , քիչ մը կերակուր պատրաստելու հօդ տարաւ , միանդամայն հսկելով աչալըջութեամբ շրջապատին այն մասին վրայ՝ որ քարամոյթին կ'ընած էր , ուսկից կարելի էր յարձակում մը տեղի ունենալ :

Գաղթականները Թօփի գալուն սպասեցին՝ բաւական անձկութեամբ : Ժամը տասն մէկէն քիչ մ'առաջ՝ Կիւրոս Սմիթ և թղթակիցը , ատրճանակ 'ի ձեռին՝ դրան ետևն էին՝ իրենց շան առաջին հաջումը լսուելուն՝ բանալու պատրաստ լինելով : Տարակոյս չունէին որ եթէ Թօփ Քարեայ-Պալատը հասնէր յաջողութեամբ՝ Նապ անմիջապէս զայն ճամբայ պիտի հանէր :

Երկուքնին ալ անդ էին , գրեթէ տաս վայրկեանէ 'ի վեր՝ երբոր պայթում մը լսուեցաւ , և ապա կրկնակի հաջումներ :

Չափազէտը դուռը բացաւ , և անտառէն հարիւր քայլ հեռու մուխ տեսնելով՝ նոյն ուղղութեամբ հրացանը պարպեց :

Գրեթէ նոյն միջոցին Թօփ գոմին մէջ ցատկեց , որու դուռը շուտ մը գոցուեցաւ :

«Թօփ , Թօփ» դուչեց չափազէտը , և շան խոշոր գլուխն իր թեկերուն մէջ առնելով գոցեց :

Տոմսակը վզէն կախուած էր , և Կիւրոս Սմիթ այս բառերը կարդաց , որ Նապի խոշոր ձեռազրով դրուած էին :

«Քարեայ-Պալատին շրջակայքը բնա ծովահեն չկայ : Տեղէս պիտի չշարժիմ : Խեղճ Հարպերդ : »

ՊԼՈՒՆ Ը.

Գոմի շրջակայքը ծովահեններ — Առժամեայ բնակութիւն — Հարպերդի քարանձաւը կ'շարունակուի — Բենդրօֆի առաջին ցնձոնիւնը — Անցելայն ձերարարչը — Ապագան քնշ կ'վերապահէ — Այս մասին Ախրոս Սփրիբ բազմաթիւները :

Այսպէս՝ ծովահենները միշտ անդ էին , գոմը կ'դիտէին , և գաղթականները մի առ մի սպաննելու որոշած էին : Ուրիշ ճար չկար այլ միայն իրրե վայրագ կենդանիներ հալածել զանոնք : Բայց պէտք էր ամեն տեսակ զոյւշտ թիւն ընել , վասն զի , այս շարագործներն իրենց կացութեան աստելութիւնն ունէին , քանի որ անտես մնալով՝ կարող էին տեսնել , և յանկարծական յարձակումներ ընել առանց բռնուելու :

Ուստի Ախրոս Սփրիբ այնպէս կարգադրեց ամեն բան որ գոմը բնակի , որու պաշարը կրնար բաւական երկար ժամանակի համար բաւել : Էյրօմի տունը կենաց ամեն կարեւոր բաներով լցուած էր , և ծովահենները գաղթականներուն գալէն վախնալով ժամանակ չէին ունեցած զայն աւարի աւնուլ , Հաւանական էր , ինչպէս որ դիտել տուաւ Գեղէն Սրիլէդ , որ հետեւեալ կերպով պատահեց էին իրողութիւնները .

Աեց շարագործները կղզին ելեր , հարաւային ծովափը բռներ՝ և՛ Օձապոյտայ թերակղզոյն կրկին եղերքը շրջելն ետև՝ Խոր-Արևմուտքի անառնները մոտնելու չհամարձակելով , Քարավաղի դեպի բերանը հասեր էին : Միանգամ այս կէտը հասնելէն ետև՝

առուին աջ եզրէն վեր ելնելով՝ Քրանքէն լեռին քարամայրները հասեր էին , որոց մէջ ծածուկ օթեան մը փնտուելու ելած ևն բնականապէս , և քիչ աստեղէն գոմը գտած են , որ նոյն միջոցին անբնակ էր : Հաւանօրէն այն տեղ բնակած են , իրենց պծգալի խորհուրդներն ՚ի դործ դնելու յարմար ժամանակի սպասելով : Էյրօմի գալուստը վերերը շփոթած է , բայց խեղճ բռնելու յաջողեր էին , և . . . դիւրին էր մնացածը գուշակել :

Հիմակ շարագործները — թէ և հինգ հոյի մնացեր էին , բայց լաւ զինուած — անառններուն մէջ կ'ընկառէին , և յանդգնիլ այն տեղ գնալ , անոնց հարուածներուն ենթակայ գանուիլ էր , և հնար մը չկար ոչ կուտելու և ոչ անոնց առաջն աւնելու :

«Սպասել , ուրիշ ընելիք բան չկայ , կ'կրկնէր Ախրոս Սփրիբ : Երբոր Հարպերդ բժշկուի , կարող պիտի լինիք բոլոր կղզին արշաւել և այդ շարագործները սատակել : Այս պիտի լինի մեր մեծ արշաւանին նպատակը , ինչպէս նաև . . . »

— Մեր խորհրդաւոր պաշտպանին խաղարկութիւնը , յարեց Գեղէն Սրիլէդ , չափազիտին խօսքը լրացնելով : Ա՛հ , պէտք է խոստովանիլ , սիրելի իմ Ախրոս , որ այս անգամ մեզի պէտք եղածին պէս չպաշտպանեց , ճիշտ այն միջոցին որ մեզի ամեն աւելի օգտակար պիտի լինէր :

- Ո՛վ դիտէ , պատասխանեց չափազետը :
- Ի՞նչ ըսել կ'ուզես , հարցուց թղթակիցը :
- Ըսել կ'ուզեմ որ մեր նեղութիւնները վերջ չառնին դեռ , սիրելի իմ Սրիլէդ , և թերևս զօրաւոր միջնորդութիւնն առիթ պիտի տնենայ գործելու : Բայց հիմակ խնդիրն անոր վրայ չէ : Ամենէ առաջ մեզի Հարպերդի կենսքը պէտք է :

Այս էր գաղթականներուն ամենէ մեծ մտահոգութիւնը : Քանի մ'որ անցաւ , և բարեբաղդարար պատանւոյն վիճակը վատթարացած չէր : Արդ՝ հիւանդութեան վրայ օր վաստըկիլ , արդէն բաւական շատ բան էր : Պաղ ջուրը՝ միշտ յարմար բարեխառնութեան մէջ պահելով , վերաց բարբոքումը բոլորովին արդիւնէր էր : Թղթակցին այնպէս երեցաւ իսկ՝ որ սյդ ջուրն , փոքր ինչ ծծըմ

բային — որմէ կ'այստուէր թէ մօտաւոր հրաբուլի մը կար — վէրբը սպիացընելու շատ կ'օգնէր : Աւելի նուազ էր թարախիւն և Հարպէրդ քիչ քիչ կենդանութիւն կ'առնուր և տեղին օրէ օր կ'նուաղէր, իրեն տրուած անդուլ խնամոց շնորհիւ : Ասկէ զատ՝ կերակուրի մասին մեծ զուշութիւն կ'ընէին, և հետեւապէս՝ իր տկարութիւնը չափազանց էր . բայց բուսաջուրը պակաս չէին ընէր, և մեծ օգուտ ունէր իրեն կատարեալ հանգստութեանը :

Կիւրոս Սմիթ և Բէնքրօֆ շատ ճարտար էին դարձած վիրաւոր պատանին դարմանելու համար : Տան բոլոր ճերմակեղէնները զոհեր էին : Հարպէրդի վէրքերը, կապով ու պրօնով ծածկուած, ոչ շատ և ոչ քիչ կ'սեղմէին, որպէս զի դիւրաւ օսկանան, առանց բորբոքում յառաջ բերելու : Թղթակիցը մեծ խնամք կը տանէր այս դարմաններն ընելու ասեն, քաջ դիտնալով անոնց կարևորութիւնը, և կրկնելով ինչ որ շատ բժիշկներ յօժարաւ կամ կ'խոստովանին, այսինքն, աւելի հազուադիւր է վէրք մը լաւ կապել քան թէ անդամահատական լաւ դործողութիւն մ'ընել :

Տաս օրէն ետք՝ նոյեմբերի 22ին՝ Հարպէրդ զգալի կերպով առողջութիւնը կ'կազդուրէր : Սկսեր էր քիչ մը կերակուր ուտել : Երեօին դոյնը կ'դառնար և իր անուշ աչքերը կ'ժպտէին հիւանդապահներուն : Քիչ մը կ'խօսակցէր, Բէնքրօֆին ճգանց չնայելով, Բէնքրօֆ՝ որ շարունակ կ'խօսէր որպէս զի ժամանակ չթողու հիւանդին խօսելու, և ամենէ անհաւանական պատմութիւններ կ'պատմէր : Հարպէրդ Էյրօզոնի վրայ հարցումներ ըրեր էր, դարմանք յայտնելով որ իր քովը չէր, անի որ դամը պիտի դրուուէր : Բայց նաւաստին չուզելով Հարպէրդը վշտացընել, բաւական սեպեր էր պատասխանելու որ Էյրօզոն Նապին քովը գացեր էր, որպէս զի Գարեայ-Պալատը պաշտպանէ :

«Ա՛ւշ, կ'ըսէր, այն ծովահէններն իրաւունք չունին մեզմէ զթութիւն գտնելու : Հ՛այտ Պարոն Սմիթ որ զգացումով կ'ուզէր շահիլ զանոնք :

— Ե՛ս անոնց պիտի ուղարկեմ զղացում, ես, բայց ծանց գնդակներու ձեռք :

— Եւ միթէ նորէն չեքեցան, հարցոց Հարպէրդ :

— Ո՛չ, որդեակ, պատասխանեց նաւաստին . բայց պիտի զրուանեք զանոնք, և երբոր բժշկուիս, պիտի տեսնենք այս վատերն որ կուսակէ կ'զարնեն, թէ արդեօք պիտի համարձակի՞ն ճակատաւ ճակատ զնրնելու :

— Գեւ շատ տկար եմ, իմ խեղճ Բէնքրօֆ :

— Է՛հ, ոյժք քիչ քիչ պիտի գայ : Ի՛նչ է գնդակ մ'որ կործքէ կ'անցնի : Պարզապէս կատակ մը : Ես շատ գնդակներ աւեր եմ, և փանք Աստուծոյ, անմիաս պրծած եմ :»

Աերջապէս, գործերն աղէկի կ'դառնային, և քանի որ Հարպէրդի վրայ ուրիշ հիւանդութիւն մը չէր դար, անոր բոյժն ապահով կ'երևէր : Բայց ի՛նչ պիտի լինէր գաղթականներուն վիճակն եթէ հիւանդութիւնը ծանրանար, եթէ, օրինակի համար, գնդակը մարմնոյն մէջ մնար, եթէ թևն ու սրունքը կտրելու պէտք լինէր :

«Ո՛չ, ըսաւ քանի մ'անգամ Գեդէոն Սքիլէդ, այդպիսի պատահարի մը վրայ առանց դող ելնելու չեմ մտածեր :

— Եւ սակայն եթէ գործելու պէտք լինէր, պատասխանեց օր մը Կիւրոս Սմիթ, չպիտի վարանէիր :

— Ո՛չ, Կիւրոս, ըսաւ Գեդէոն Սքիլէդ : Բայց օրհնեալ լինի Աստուած որ մեզ այդ ստղնապալի վիճակէն ազատեց :»

Ինչպէս ուրիշ պարագայից մէջ, գաղթականներն իրենց խելքին տրամաբանական պարզ ուղղութեամբ շարժեր էին, որ այնքան օրոտակար եղեր էր, և այս անգամ ևս, իրենց ընդհանուր ծանօթութեանց շնորհիւ՝ յաջողէր էին : Բայց պիտի չզարմարե՞նային մ'որ իրենց բոլոր գիտութեամբն անձարակ պիտի մնային : Մինակ էին այս կղզոյն վրայ : Արդ՝ մարդիկ ընկերակցութեամբ իրենց պիտոյքը կ'ընուն, իրարու կարօտ են : Քաջ դիտէր այս բանս Կիւրոս Սմիթ, և երբեմն կ'հարցընէր իւրովի թէ արդեօք չէ՞պիտի պատահէր պարագայ մը, արդե՞ք մ'որու դէմ դնելու անգոր պիտի գտնուէին :

Ասկէ զատ՝ իրեն կ'երևէր թէ՛ ինքն ու ընկերներն, սր դարձ

բարեբաղդեղեր էին, նոր շարաշուք շքջան մը կ'մտնէին: Աս-
րելի է ըսել թէ տարի ու կէսէն աւելի կար՝ Ռիչմոնտէն խոյս
տալէն ՚ի վեր՝ որ ամեն բան իրենց յաջողութիւն էր: Կղզին առատու-
րէն տուեր էր իրենց հանքեր, բոյսեր, կենդանիներ, և եթէ
բնութիւնը շարունակ նոր նոր պարզեանք շնորհներ էր, իրենց գի-
տութեամբ այս պարզեանքէն օգուտ քաղելու միջոցը գտեր էին: Գաղթականութեան բարօրութիւնը, կերպով մը, կատարեալ էր: Ասիէ զատ՝ բացառիկ պարագայից մէջ՝ անբացատրելի զօրութիւն մ'իրենց օղնութեան հասեր էր...: Բայց այս ամեն յաջողութե-
քը չէին կրնար երկար տեսել:

Մէկ խօսքով, Կիւրոս Սմիթի այնպէս կ'երեւէր թէ բազմի ի-
րենց դէմ կ'զառնար:

Իրաւի, ծովահէններուն նաւը կղզոյն ջրերուն մէջ երևցեր
էր, և թէ այս ծովահէնները հրաշալի կերպով ազատեր էին,
անոնց մէջէն վեց հոգի, այդ ձախորդութենէ ազատեր էր: Կղզին
էլեր էին, և ապրող հինգ ծովահէններն զրեթէ անըմբռնելի
մնացեր էին:

Անտարակոյս Էյրզօն չարդուեր էր այս ապերաանեբուն ձե-
ռօք, որ հրազէններ ունէին, և առաջին անգամ որ այդ դէնքը
գործածեցին, Հարպէրդ ընկեր էր՝ կարեմէր վերաւորուելով: Մի-
թէ բաղդին առաջին հարուածներն էին ասոնք որ գաղթականաց
վրայ կ'ձանրանային: Ահա այս հարցումը կ'ուղղէր ինքզինքին Կիւ-
րոս Սմիթ: Շատ անգամ այս հարցումը կ'ուղղէր Գեորգիոս Սրի-
լէդի, և իրենց այնպէս կ'երեւէր որ մինչև այն ատեն իրենց օլ-
նոզ տարօրէն այլ ազգու միջնորդութիւնն, այժմ զիրենք անօղ-
նական կ'իծողուր: Այս խորհրդաւոր էակն, ո՛վ որ էր, թէ և
գոյութիւնն անուրանալի, արդեօք կղզիէն հեռացեր էր. արդեօք
ինքն ալ մեռեր էր:

Այս հարցումներուն կարելի չէր պատասխան մը տալ: Բայց
թող ընթերցողը չկարծէ թէ Կիւրոս Սմիթ և իր ընկերները յու-
սահատող մարդիկ էին, քանի որ այս բաներուն վրայ կ'իտասա-
կցէին: Ամենն ինչ, իրենց ներկայ վիճակը դէմ առ դէմ կ'դիտէին,

կ'լուծէին պատահարները, ամեն դէպքի դէմ կ'պատրաստուէին,
ապագային առջև անվտոյմ ու կանգուն կ'մնային, և եթէ վեր-
ջապէս ձախորդութեան մէջ ընկնէին, կազմ ու պատրաստ պիտի
լինէին մարտելու:

ԳԼՈՒԽ Թ.

Նաղէն լուր չկայ — Բէնտրօֆի և Գեորգիոս Սթիլեդի արտաբերութիւնն: որ
ընդհանուր — Գեորգիոս Սթիլեդի յի ամէն էլքը — Արտաբերութիւնն որ
— Գեորգիոս — Արտաբերութիւնն — Մէթ-Տեպի արտաբերութիւնն կ'հաս-
չին:

Հարպէրդ կանոնաւոր կերպով իր բժշկութիւնն օր ըստ օրէ կը
գտնէր: Բան մը կար միայն փափաքելի, այսինքն իր վիճակին նե-
րկումը՝ գաղթականները քարեայ-Պալատը դառնային: Թէև գո-
մին մէջ բաւական հանգիստ բնակարան և կահ ու պաշար ու-
նէին, սակայն գաղթականները չէին կարող գտնել այն տեղ քա-
րեայ-Պալատին առողջարար ու դիւր բնակութիւնը: Ասիէ զատ՝
յոմը, նոյն առահնովութիւնը չկար, և թէև բնակիները միշտ կը
հսկէին, դարձեալ ծովահէններու յանկարծական կրակին սպառ-
նակեաց ենթակայ էին: Իսկ վարը՝ ընդ հակառակն, այն անտուրի
և անհպելի լեռին տակ՝ վախնալու բան մը չպիտի ունենային,
և իրենց դէմ ինչ յարձակում որ լինէր, անվտայ անյաջող
պիտի լինէր: Ուստի անհամբեր կ'սպասէին որ Հարպէրդ բժշկութի
այնպէս որ կարող լինին վէրքն անվտանգ պահելով՝ զինք փոխա-
դրել, և որոշած էին այս փոխադրութիւնը կատարել, թէև Յա-
կամարի անտառին մէջէն ճամբաները շատ դժուարին էին:

Նապէն լուր չկար, բայց անոր վրայ հոգ չէին ընէր: Բաշա-

սիրտ խափշին, Քարեայ-Պալատին խորերը պատսպարուած, պատրաստ պիտի գտնուէր ամեն յարձակում վանելու: Թօփը նորէն Քարեայ-Պալատը չղրկեր էին, և անօրուտ երեցեր էր հաւատարիմ շունը հրացանի հարուածի մ'ենթարկել, որով զաղջ թականներն իրենց ամենէ օդասկար նեցուկէն պիտի զրկուէին:

Աւտի գաղթականները կ'սպասէին, թէ և ամենքը կ'փափաքէին փութալ և Քարեայ-Պալատը դումարուիլ: Չափադէտը յաօք կ'զիտէր որ իր ոյժը բաժնուած էր, վասն զի ծովահէններն այս բաժանումէն կարող էին օրուտ քաղել: Քանի որ Եւրոպոս անհետ եղեր էր, հինգ հօդույ դէմ շորս հօդի մնացեր էին, վասն զի Հարպէրդ դեռ ապիկար էր, և այս բանս արիասիրտ պատանոյն զլիաւոր հոգերէն մին էր, վասն զի քաջ կ'իմանար որ ինքն էր մի շատ դժուարութեանց պատճառը:

Ներկայ սարազայից մէջ՝ ծովահէններու հետ ինչպէս շարժելու խնդիրը հիմնովին քննութեան առին Արուտ Սմիթ, Գեգէոն Սքիլէզ և Բէնքրօֆ, այն միջոցին որ Հարպէրդ, թմրած լինելուն, բան մը չէր կարող լսել:

Քարեկամներս, ըսաւ թղթակիցը, Նսպի և անոր հետ հաւորդակցելու անկարելիութեան վրայ խօսք լինելէն ետեւ, ևս ալ ձեզի պէս կ'կարծեմ, որ դոմին ճամբան բռնելու յանդիմնել, հրացանի հարուած մ'ընդունելու վտանգին ենթարկիլ է, առանց փոխարէնը առ կարենալու: Բայց միթէ չէք մտածեր որ հիմակ մեր ընելիք ամենէ յարմար բանն է այն ապիրատները բացել 'ի բաց վանել, հալածել:

— Ես ալ այդ կ'մտածէի, պատասխանեց Բէնքրօֆ: Կարծեմ թէ գնդակէ վախցող մարդ չենք, և իմ մասին, եթէ Պարոն Արուտ հաւանի, պատրաստ եմ անտառը նետուիլ: Կրճղ, մարդ մ'ուրիշ մարդու չափ արժէք ունի:

— Բայց միթէ հինգ հօդի կ'արժէ, հարցուց չափադէտը:

— Ես ալ Բէնքրօֆի պիտի միանամ, պատասխանեց թղթակիցը, և երկուքն ալ, լաւ զինուած և Թօփին ընկերակցութեամբ . . .

— Սիրելիդ իմ Սքիլէզ, և դու՝ Բէնքրօֆ, վրայ բերաւ Արուտ Սմիթ, պաղարինուութեամբ բանադատեմք: Եթէ ծովահէններն կողոյն մէկ կողմը պատսպարուած լինէին, եթէ այդ կողմը մեզի ծանօթ լինէր, և եթէ միայն զանոնք իրենց զարանէն հանելու պէտք լինէր, չպիտի ցիմաղբէի որ ուղակի յարձակում մ'ընենք: Բայց միթէ անոնք աւելի ապահով չեն առաջին հրացանը քաշելու, և իրաւունք չունինք այս բանէն վախնալու:

— Է՛հ, Պարոն Արուտ, գոչեց Բէնքրօֆ, գնդակ մը միշտ իր առած նշանին չհասնիր:

— Սակայն, Բէնքրօֆ, Հարպէրդը զարնող գնդակը չմոլորեցաւ, պատասխանեց չափադէտը: Գարձեալ, զիտեցէք միանգամ որ եթէ երկուքնիդ ալ դոմէն հեռանաք, ես միակ պիտի մնամ զայն պաշտպանելու համար: Միթէ պիտի առարկէք թէ ծովահէնները չպիտի նշմարին ձեր ելնելը, թէ պիտի չմոլորուն որ անտառին մէջ մտնէք, և ձեր բացակայութեան ատեն անոր վրայ չպիտի յարձակին զիտնալով որ այս տեղ վիրաւոր պատանի մը կայ և մարդ մը:

— Իրաւունք ունիս, Պարոն Արուտ, պատասխանեց Բէնքրօֆ, որու կուրծքը կ'ուռէր թագուն զայրոյթով մը, իրաւունք ունիս: Ամեն միջոց 'ի դործ պիտի դնեն չարագործներն որպէս զի դոմը դրաւէն նորէն, զիտնալով որ շատ պարէն կայ այս տեղ: Եւ՝ առանձին, պիտի չկարենայիր անոնց դէմ գնելու: Ա՛հ, թէ սր Քարեայ-Պալատը դանուէ ինք:

— Եթէ Քարեայ-Պալատը գտնուէ ինք, պատասխանեց չափադէտը, մեր վիճակը տարբեր պիտի լինէր, Չպիտի երկնչի այն տեղ Հարպէրդը ձեզմէ մէկուն հետ թողուլ, և միւս երեք հօդին կողոյն անտառները հետազօտելու պիտի երթար: Բայց գոմը կ'գտնուինք, և պէտք է մնալ մինչև որ ամենքն իսկ միասին հեռանալու կարող լինինք:»

Արուտ Սմիթին այս բանաւոր առարկութեանց դէմ խօսելիք մը չկար, և իր ընկերները լաւ հասկըցան անոր միտքը:

«Եթէ միայն Եւրոպոս մեզի հետ լինէր, ըսաւ Գեգէոն Սքիլէզ»

էէդ : Խեղճ մարդ : Շատ կարճ պիտի տևէ եզեր իր վերագարձն ընկերական կենաց :

— Եթէ մեռած է . . . յարեց Բէնքրօֆ բաւական տարօրինակ ձայնով մը :

— Մի՞թէ կ'յուսան , ուրեմն , Բէնքրօֆ , որ այն չարադործներն անոր կենարբ խնայած լինին , հարցուց Գեդէոն ՍԳիլէդ :

— Այո՛ , եթէ խնայելու շահ մ'ունէին :

— Ի՛նչ . արդեօք կ'կարծես թէ Էյրզօն իր հին դաւակիցները գանձելով նորէն , ամեն երախտադիտութիւն մտնալով . . . :

— Ա՛յլ գիտէ , պատասխանեց նաւաստին , որ այս ցաւալի ենթադրութիւնը յատու չէր նետեր՝ առանց վարանելու :

— Բէնքրօֆ , ըսաւ Կիւրոս Սմիթ՝ նաւորդին թեւ բռնելով , այդ մտածմունքդ անսեղի է , և զիս շատ պիտի վշտացնես եթէ այդ կերպով խօսելու յամառիս : Ես կ'երաշխարհեմ Էյրզօնի հաւատարմութիւնը :

— Ես ալ , յարեց աշխուժիւ թղթակիցը :

— Այո՛ . . . այո՛ . . . Պարոն Կիւրոս . . . անիրաւ եմ , պատասխանեց Բէնքրօֆ : Վատ մտածմունք մ'անցաւ , իրաւի , մտքէս , և բան մը չէ կարող զայն արդարացնել : Բայց ի՛նչ ընեմ , զլուխս բոլորովին իմն չէ : Այս բանտարկութիւնը գոմին մէջ ծանր բեռ մ'է ինձի համար , և երբէք հիմակուան պէս զրզուած չէի կենացս մէջ :

— Համբերէ , Բէնքրօֆ , պատասխանեց չափազէտը : — Սիրելի Սքիլէդ , սրչափ ատեն պէտք է կարծես Հարպէրդը Գարեայ-Պալաար փոխադրելու համար :

— Գժուարին է ըսել այդ , Կիւրոս , պատասխանեց թղթակիցը , վասն զի անխոհեմութիւն մը կրնայ աղետալի հետևանքներ յատուջ բերել : Բայց վերջապէս օրէ օր վրայ կ'գայ , և եթէ ասկէ ութ օր ետք իր բոլոր ոյժը գանձէ , լաւ , այն ատեն կը նայինք : »

Ա՛յն օր : Աւրեմն այսպէս Գարեայ-Պալաար վերագառնալու գործն զեկտեմբեր ամսուն առաջին օրերուն կ'անար :

Նոյն ժամանակն՝ արդէն դարունն երկու ամսէ 'ի վեր հասեր էր : Գեղեցիկ էր օդը , և տաքը կ'սկսէր աւելնալ : Կղզւոյն անտառները բոլորովին իրենց տերևները բացեր էին , և սովորական հունձքն ընելու ժամանակը կ'մտանար : Աստի՛ եթէ Մեծ-Տեսքին սարահարթը գառնային , գաղթականներն անմիջապէս մշակական գործերը պիտի սկսէին , որ միայն առաջադրեալ արշաւանով պիտի ընդմիջէին :

Աստի ընթերցողը կրնայ հասկընալ թէ գոմին մէջ այսպէս փակուած մնալն սրչափ պիտի վնասէր գաղթականներուն : Բայց եթէ հարկին առջև զլուխ ծուելու պարտաւոր էին , այս հարկը կ'իրէին մեծ անհամբերութեամբ :

Մէկ երկու անգամ՝ թղթակիցը մինչև մեծ ճամբան ելաւ և պատնէշաւոր շրջապատին բոլորովոր պարտեցաւ : Թօփ անոր կ'ընկերանար , և՛ Գեդէոն Սքիլէդ՝ ատրճանակը զինած՝ ամեն պատահմունքի պատրաստ կ'գտնուէր :

Սակայն բնաւ դիպուածի մը չհանդիպեցաւ և կասկածելի հետք մը չգտաւ : Շունը՝ եթէ վտանդ լինէր , պիտի իմացնէր անոր , և որովհետև Թօփ չհաջեց , կարելի էր հետեցնել որ վախճալու բան մը չկար , դէթ նոյն պահուն , և թէ չարագործներն կղզւոյն մէկ ուրիշ կողմն զբաղած էին :

Սակայն՝ երբ Սքիլէդ երկրորդ անգամ գորս ելաւ , նոյեմբերի 27ին , և քառորդ մը մղոնի չափ անտառին ներսերը մտաւ , լեռին հարաւակողմը , դիտեց որ Թօփ բան մը կ'գոյար : Իր անտարբեր ընթացքը չունէր շունը , այլ կ'երթար կ'գար , խօսեալու ու մացառներուն մէջ որոնելով , որպէս թէ իր հոտոտելիքն իրեն կասկածելի բան մը կ'յայտնէին :

Գեդէոն Սքիլէդ Թօփին ետևէն գնաց , անոր ընկերացաւ , ձայնովը զրզուեց , միշտ աչքը չորս դին լինելով , ատրճանակն ալ ուսը , և ծառերէն օդուտ քաղելով : որպէս զի պատսպարուի , Հաւանական չէր որ Թօփ մարդու մը ներկայութիւնը զգար , վասն զի , այն ժամանակ , կիսիտուր հաջութեանով և անսակ մը թաղուն բարկութեամբ երևան պիտի հանէր :

Արդ՝ որովհետև չէր հաջեր, ըսել է որ վտանդն ոչ մտա-
լուտ էր և ոչ մօտ:

Գրեթէ այսպէս անցան հինգ վայրկեան, Թօփ աղիս անդին
Թափառելով և Թղթակիցն անոր հետևելով, երբոր յանկարծ,
շունը Թանձր Թփի մը վըսայ սրացաւ և անկից կտոր մը կերպաս
քաշեց:

Աղտոտած, պատուած հալուստի կտոր մ'էր, և Գեղէոն Սրի-
լէդ անմիջապէս դոմը տարաւ զայն:

Գաղթականները քննեցին զայն և տեսան որ Էյրզօնի բաձկո-
նակին մէկ կտորն էր, Թաղեքի կտոր՝ որ միայն Քարեայ-Պալա-
տին դործարանը շինուած էր:

«Բէնքրօֆ, կ'նայիս որ դժբաղդ Էյրզօն դիմադրած է, դի-
տել տուաւ Կիւրոս Սմիթ: Չարագործները՝ իր դիմադրութեան
չնայելով, առած տարած են: Արդեօք կ'տարակուսին դեռ իր ան-
կեղծութեան վրայ:

— Ա՛չ, Պարոն Կիւրոս, պատասխանեց նաւաստին, և ահա՛
չատ տտենէ՛ ՚ի վեր իմ վայրկենական կասկածս ցրուած եմ: Բայց
կերելի ինձ որ այս դատողութենէ կարելի է հետևութիւն մը
հանել:

— Ի՞նչ հետևութիւն, հարցոց Թղթակիցը:

— Այսինքն, Էյրզօն դոմին մէջ սպաննուած չէ, զինք կեն-
դանի բռնած տարած են, քանի որ դիմադրեր է: Արդ՝ կարելի՞
է որ դեռ ողջ է:

— Կարելի է՝ պատասխանեց չափազէտը, որ սկսաւ խորհիլ:
Յոյս մը կար այս պարագայիս մէջ և Էյրզօնի ընկերները
կրնային խաբուիլ այս յուսով: Արդարե՛ պիտի կարծէին թէ Էյր-
զօն դոմին մէջ բռնուելով զնդակէ մը զարնուած ու ընկած էր,
ինչպէս ընկեր էր Հարպէրդ: Բայց, եթէ չարագործները զինքն
անմիջապէս չսպաններ էին, եթէ կղզոյն մէկ կողմը ողջ տա-
րեր էին, միթէ հատուալի չէր որ դեռ ևս անոնց ձեռքը գերի
կ'մնար: Կարելի է իսկ որ անոնցմէ մին Աստրալիոյ մէկ հին ըն-
կերը գտեր էր, այս է Էյրզօն, Պէն շոյսէ, փախստական պատ-

ժապարաներուն պարազլուխը: Եւ ո՞վ գիտէ եթէ Էյրզօնը շահե-
լու անլրանալի յոյսը չէր ունեցած: Շատ օղտակար պիտի լինէր
իրենց Էյրզօն, եթէ կարենային զանի մասնիչ մ'ընել. . . :

Աւստի այդ գիպուածին նպաստուոր մեկնութիւն մը տուին զաղ-
թականներն, և իրենց անկարելի չերեցաւ Էյրզօնը գտնելու:
Միւս կողմէ, եթէ Էյրզօն միայն կալանաւոր էր, անշուշտ ձեռ-
քէն եկածը պիտի ընէր այս չարագործներուն ճանկէն ազատելու
համար, և այսպէս խիստ զօրաւոր նեցուկ մը պիտի դառնար գաղ-
թականներուն:

«Այս իրաւ է, գիտել տուաւ Գեղէոն Սրիլէդ, որ եթէ բա-
րերազդաբար, Էյրզօն խոյս տալու յաջողի, աղլակի Քարեայ-
Պալատը պիտի երթայ, վասն զի չղիտէր Հարպէրդի կենաց գէմ
եղած դաւաճանութիւնը, և հետևապէս՝ չկրնար կարծել որ դո՞-
մին մէջ բանտարկուած լինինը:

— Ա՛խ, կ'փափաքէի որ անդ, Քարեայ-Պալատը գտնուէր
նա, դոչեց Բէնքրօֆ, և մննք ալ անդ լինէինք: Վասն զի՛ վեր-
ջապէս, եթէ այն անդամները մեր բնակարանին գէմ չեն կա-
րող յարձակում մ'ընել, գէթ սարահարթը կրնան աւարել, ինչ-
պէս նաև մեր տունկերն ու հանոցը:»

Բէնքրօֆ ճշմարիտ ազարակապան մ'եղեր էր և սրտովն կը
սիրէր իր արտերը: Բայց պէտք է ըսել որ Հարպէրդ ամենէ ա-
ւելի անհասկեր էր Քարեայ-Պալատը դառնալու, վասն զի գի-
տէր թէ որքան կարևոր էր գաղթականներուն ներկայութիւնն այն
տեղ: Աւստի՛ միայն այս մտմտութն ունէր, գոմէն հեռանալ, որ
և է կերպով հեռանալ: Ա՛կարծէր թէ պիտի կարենայ Քարեայ-
Պալատը փոխադրուիլ առանց նեղութեան, կ'հատատէր որ իր
սենեկին մէջ աւելի շատով ոյժ պիտի ստանար, ծովուն աղոր
օլը ձծեկով և անոր տեսքը վայելելով:

Քանի քանի անգամ պիտեց որ ճամբայ ելնեն, բայց Գեղէոն
Սրիլէդ իրաւամբ վախնալով՝ որ Հարպէրդի վէրքը, դեռ նոր
դոցուած լինելով, ճամբան չբացուի, մեկնելու հրաման չէր սո-
ղեր տալ:

Սակայն դիպուած մը պատահեցաւ, որմէ Կիւրոս Սմիթ և իր երկու բարեկամները ստիպուեցան Հարպէրդի խնդրոյն հաւանիլ, և Աստուած գիտէ թէ այս հաւանութիւնն սրջափ ցաւ ու խղճի խայթ իրենց պատճառեց:

Նոյեմբերի 29 էր, առաօտեան ժամը եօթն: Գաղթականները Հարպէրդի սենեկին մէջ կ'իսուակցէին՝ երբ Թօփի բուռն հաջումները լսեցին:

Կիւրոս Սմիթ, Բէնքրօֆ և Գեդէոն Սքիլէզ իրենց հրացաններն առին, պարպելու պատրաստ դանուելով, և սունէն դուրս ելան:

Թօփ՝ պատնէշաւոր շրջապատին ստորոտը վազելով, կ'ցատկրատէր, կ'հաջէր, բայց դո՛հունակութենէ էր, այլ ոչ բարկութենէ:

«Մարդ մը կ'դայ:

— Ո՞վ:

— Թշնամի մը չէ:

— Արդեօք Նանչն է: — Կամ Եւրդօն:»

Հազիւ թէ այս խօսքերը չափադիտին ու իր ընկերներուն մէջ անցան, որ մարմին մը պատնէշէն կ'ցատկէր և դոփն մէջ կը մտնէր:

Ժիւբ, նոյն իսկ վարպետ ժիւբն էր, որու Թօփ՝ իբրև ճշմարիտ բարեկամի՝ ընդունելութիւն ցցուց:

«Ժիւբ, գոչեց Բէնքրօֆ:

— Նանչն է զանի ղեկողն, ըսաւ թղթակիցը:

— Ուրեմն, պատասխանեց չափադէտը, իր վրայ սոմսակ մը պիտի ունենայ:»

Բէնքրօֆ օրանին վրայ վազեց: Անտարակոյս՝ եթէ Նասոյ կարևոր իրողութիւն մ'ունէր հաղորդելու, ասկէ տեղի ապահով ու արապաշարժ գրաբեր մը չէր կարող գտնել, գրաբեր՝ որ կրնար անցնիլ այնպիսի տեղերէ ուսկից ոչ զաղթականներն, ոչ Թօփ անդամ թերես շխարհնային անցնիլ:

Կիւրոս Սմիթ չէր սխալած: Ժիւբին վղէն փոքրիկ պարկ մը

կախուած էր, և սոյն պարկին մէջ Նասպին ձեռօք զրուած տոմսակ մը կար:

Գիւրին է երևակայել Կիւրոս Սմիթին և իր ընկերներուն յուսահատութիւնն երբոր այս խօսքը կարգացին:

«Աւրբաթ, ժամ 6, առաօտ:

«Սարահարթը կոխեցին ծովահէնները:

«ՆԱՊ»

Գաղթականներն իրարու երես նայեցան առանց բառ մ'արտասանելու, ասպա տունը դարձան: Ի՞նչ պիտի ընէին: Մեծ-Տեսաքին սարահարթը կոխելով՝ ծովահէնները միայն աւերում, կործանում բերած են:

Երբ Հարպէրդ չափադիտին, թղթակցին ու նաւորդին ներս մտնելը տեսնելով՝ հասկըցաւ որ ձախող վիճակի մը մէջ կ'զբաւնուին, և թիւքը տեսնելով, տարակոյս չունեցաւ որ զժբաղդութիւն մը գարեայ-Պալատին կ'սպառնար:

«Պարոն՝ Կիւրոս, ըսաւ Հարպէրդ, մեկնիլ կ'ուզեմ: Կարող եմ ճամբուն նեղութիւնը տանիլ, կ'ուզեմ մեկնիլ:»

Գեդէոն Սքիլէզ Հարպէրդի մօտեցաւ. յետոյ, անոր երեսը նայելէն ետև:

«Ուրեմն մեկնի՞ր» ըսաւ:

Հարպէրդ պատգարակով թէ ոչ Եւրդօնին դոմը բերած սայլակով պիտի փոխադրուէր. այս խնդիրը շուտով որոշեցին: Պատգարակը վիրաւորի համար աւելի մեղմ շարժում պիտի ունենար, բայց երկու կողմ պէտք էր, այսինքն երկու հրացանակիր պիտի պակսէր պաշտպանութեան համար, եթէ ճամբան յարձակում մը կրէին:

Սայլակը դորձածելով ընդ հակառակն, միթէ ամեն թև ազատ պիտի չմնար. միթէ անկարելի էր սայլակին մէջ դնել այն անկողններն որոց վրայ կ'հանդէր Հարպէրդ և այնպէս զղուշութեամբ յառաջանալ որ ամեն բախումէ ազատ մնան: Անշուշտ կարելի էր:

Սայլակը բերին : Բէնքրօֆ ցիւն անոր կապնց : Կիւրոս Սմիթ ու թղթակիցը Հարպէրդի անկողինը վերցուցին և սայլակին խորը՝ երկու կողերուն մէջ զայն տեղաւորեցին :

Օղը գեղեցիկ էր : Ծառերուն մէջէն արևուն փայլուն ճառագայթները կ'սահէին :

«Ջէնքերը պատրաստ են» հարցուց Կիւրոս Սմիթ :

Պատրաստ էին : Չափադէտն ու Բէնքրօֆ, իւրաքանչիւրն երկփող հրացանով մը զինուած , և Գեդէոն Սըրիէդ իր ատրճանակը բռնած՝ ճամբայ ելնելու պատրաստ էին :

«Աղէկ ես , Հարպէրդ , հարցուց չափադէտը :

— Ա՛խ , Պարոն Կիւրոս , պատասխանեց պատանին , անհոգ եղիր , ճամբան չպիտի մեռնիմ :»

Այսպէս խօսելու ատեն՝ կ'երևէր որ խելճ պատանին իր բոլոր ոյժը կ'ամփոփէր և յետին ճիգ մ'ընելով՝ կ'պահէր իր զօրութիւնն , որ նուազելու մօտ էր :

Չափադէտին սիրտը վշտահար ճմլեցաւ : Մեկնելու նշան տալու վարանեցաւ : Բայց ասով Հարպէրդ պիտի յուսահատէր ու թերևս մեռնէր :

«Ճամբայ ելնենք» ըսաւ Կիւրոս Սմիթ :

Գոմին դուռը բացին : Ժիւբ ու Թօփ որ յարմար ժամանակ լուել գիտէին , ընդ առաջ վազեցին : Սայլակը դուռն ելաւ , դուռը դոցեցին , և ցիւրը Բէնքրօֆի առաջնորդութեամբ՝ յամրաքայլ սկսաւ յառաջանալ :

Ստուգիւ՝ աւելի լաւ կ'լինէր ուրիշ ճամբայ մը բռնել քան թէ այն որ գոմէն ուղղակի քարեայ-Պալատը կ'տանէր , բայց սայլակը մեծ դժուարութիւններ պիտի կրէր անտառի ներքև շարժելու համար : Աստի պէտք եղաւ այն ճամբէն քալել թէև ծովահէններուն ծանօթ էր այն :

Կիւրոս Սմիթ և Գեդէոն Սըրիէդ սայլակին երկու կողմէն կը քալէին , ամեն յարձակման դէմ գնելու պատրաստ : Սակայն՝ հաւանական չէր որ ծովահէններն Մեծ-Տեքսին սարահարթէն հեռուացած լինէին : Անշուշտ՝ հասլին ստմանակը զրուած պիտի լինէր

այն միջոցին որ ծովահէններն այն կողմն երեցած են : Արդ՝ այն ստմանակն առաւօտեան ժամը վեցին զրուած էր , և թեթևաշարժ օրանն՝ դոմը ստէպ գալու սովորած լինելով , հազիւ թէ երեք քառորդ անցուցած էր հինգ մղոն անդ քալելու , որով քարեայ-Պալատէն կ'ըատուէր : Աստի՝ նոյն պահուն ճամբան ապահով պիտի լինէր , և եթէ պէտք լինէր հրացան գործածելու , հաւանօրէն քարեայ-Պալատին մօտերը պիտի գործածէին :

Սակայն՝ գաղթականները յետին ծայր զգոյշ էին : Թօփ ու Ժիւբ , որ իր գաւազանով զինուած էր , երբեմն առաջ կ'անցնէին երբեմն ճամբուն եղբքն անտառները կ'թափառէին , առանց վտանգ մը նշմարելու :

Սայլակը ծանր ծանր կ'յառաջանար՝ Բէնքրօֆի առաջնորդութեամբ : Գոմէն եօթ ու կէսին ելեր էր : Ժամէ մ'ետք՝ հինգ մղոնէն չօրսն արդէն աւեր էին , առանց դիպուածի մը հանդիպելու :

Ճամբան ամայի էր , Յակամարի անտառին այն մասին մէջ որ Մէրսիի ու լճակին մէջ կ'տարածուէր : Բնաւ կենդանի մ'անգամ չերեցաւ . պուրակներն այնպէս ամայի կ'երևէին ինչպէս այն օրն որ գաղթականները ցամաքն ելան :

Սարահարթին կ'մօտենային : Եթէ մղոն մ'էս քալէին Կլիսէրին վտակին կամրջիկը պիտի անննէին : Կիւրոս Սմիթ տարակոյս չունէր որ այն կամրջիկն իր տեղը պիտի լինէր , անոր համար որ շարագործներն այն տեղէն մտած պիտի լինէին , կամ անոր համար որ վտակէ մ'անցնելէն ետև՝ զայն վար իջեցընելու փոյթ տարած պիտի լինէին , որպէս զի նահանջելու միջոց մ'ունենան :

Վերջապէս՝ վերջին ծառերուն բաց միջոցներն ծովուն հորիզոնը տեսնելու թողուց : Բայց սայլակն իր ընթացքը շարունակեց , վառն զի իր պաշտպաններէն և ոչ մին զայն չէին կարող թողուլ :

Նոյն պահուն՝ Բէնքրօֆ ցիւրը կեցուց և սոսկալի ձայնով մը պոռայ .

«Ա՛խ , թշուառականները :»

Եւ ձեռքովը ցոյց տաւ թանձր մութ մ'որ ջաղացքին , ախտներուն և հաւնոցի շէնքերուն բոլորափքը կ'ըտանար :

Այս մտխերուն մէջ մարդ մը կ'շարժէր :

Այս էր Նասյ :

Իր ընկերներն ազազակ մ'արձակեցին : Նասյ այս աղաղակը լսեց և անոնց կողմը վազեց :

Ծովաճէնները սարահարթէն հեռացեր էին՝ զրեթէ կէս ժամ առաջ, զայն տարեկէն ետև :

«Հապա Պարոն Հարպէրդ» պոռայ Նասյ :

Նոյն պահուն Գեղէն Սբիլէդ սայլակին քովը դարձաւ :

Հարպէրդ բոլորովին շնչասպառ կ'մնար :

ՊԼՈՅՑ Թ.

Հարպէրդ-Քարեայ-Պալատը կ'փոխարբուի — Նասյ անցած քաղաքը կ'պատ-
մէ — Կիւրոս Սփիթի այցելութիւնը սարահարթին վրայ — Կործանում ու
աւերում — Գաղթականներն անգըր հիւանդութեան տալը — Ռուէնի
կեղևը — Մահաբէր տեղը մը — Գեա Թօփ կ'հալէ :

Գաղթականները բոլորովին մոռցան ծովաճէն, վտանդ և սա-
րահարթի աւերումներն որ Քարեայ-Պալատին կ'սպառնային, վասն
զի Հարպէրդի վիճակն ամենուն կարեօր էր : Ըստ աղէտալի ե-
կաւ իրեն փոխադրութիւնը՝ ներքին մի քանի միջամներ պատճա-
ռելով : Թղթակիցը չէր կարող ըսել, բայց իր ընկերներն ու ինք
յուսահատեր էին :

Սայլակը գետակին արմուկը տարին կեցուցին : Այն տեղ՝ պատ-
դարակի ձևով պատրաստուած մի քանի ճիւղեր ընդունեցան ան-
կողմներն որոյ վրայ նուազած Հարպէրդ կ'հանդէպէր : Տաս վայր-
կեան ետք՝ Կիւրոս Սփիթ, Գեղէն Սբիլէդ և Բէնքրօֆ պատին
ստորան էին, թող տալով Նասյին՝ սայլակը Մեծ-Տեքլին սա-
րահարթը տանել ձգելու հոյը :

Վերհանը շարժման մէջ գրին, և Հարպէրդ՝ քիչ ասեմէն՝
Քարեայ-Պալատին անկողնին մէջ պառկած էր :

Իրեն տրուած խնամքը զինք կենդանութեան բերին : Պահ մը
ժպտեցաւ, ինքզինքն իր խուցը տեսնելով . բայց հօգիւ մի քանի
խօսք մըմնջեց, այնքան մեծ էր իր տկարութիւնը :

Գեղէն Սբիլէդ անոր վէրքը զննեց : Կ'վախնար որ նորէն չա-
ցուին, կիսովին սուխացած լինելով . . . սակայն վէրքերն նոյն
վիճակի մէջն էին : Ուրեմն մեակից էր այս վճատութիւնն . ինչո՞ւ
համար Հարպէրդի վիճակը վատթարացեր էր :

Այն ատեն պատանին անսակ մի սենյակին քնով բռնուեցաւ,
և թղթակիցն ու Բէնքրօֆ անոր անկողնին մօտ մնային :

Նոյն միջոցին՝ Կիւրոս Սփիթ Նասյին կ'պատմէր դամբ պատա-
հածները, և Նասյ իր տիրոջ կ'ըսէր այն դէպքերն որոց թաա-
րը սարահարթն եղեր էր :

Միայն առաջին գիշերն էր որ չարապործներն անտառին սահ-
մանն եկեր էին, Կլիսէրին վտակին քովերը : Նասյ՝ որ հասնուցին
մօտ կ'հսկէր, այս ծովաճէններուն մէկուն վրայ հրացանը պար-
պելու չէր վարանած, որ վտակին ջրերուն մէջն անցնելու կը
պատրաստուէր . բայց նոյն գիշերը բառական մտք լինելուն՝ չէր-
ցաւ հասկընալ թէ՛ այն թշուառին հասեր էր իր գնդակը : Ինչ
և է, այս բանը բառական չէր եղած խումբը հեռացընելու, և
Նասյ հաղիւ ժամանակ ունեցաւ Քարեայ-Պալատն ելնելու, որ
դոնէ ապահովութեան մէջ գտնուեցաւ :

Բայց այն ատեն ինչ սիրտի ընէին : Ինչպէս սիսի արդիւէին
ծովաճէններուն հասուցած աւերումներն, որով սարահարթին
կ'սպառնային : Եւ սակայն գոմին բնակներն իսկ ինչ վիճակի մէջ
կ'գտնուէին :

Կիւրոս Սփիթ ու իր ընկերներն նոյեմբերի 11էն ՚ի վեր մեկներ
էին, և գիտենք որ այժմ նոյեմբերի 29 էր : Ուստի տասն ինն օր
կար որ Նասյ միայն Թօփին բերած լուրերն աւեր էր, աղէտա-
լի՛ լուրեր . Ելլողն անհետ եղած, Հարպէրդ կարի վէր վիրաւո-
րուած, չափապէալը, թղթակիցը, նաւորդը, կերպով մը գոմին
մէջ բանտարկուած :

Ի՞նչ ընել պէտք է, կ'հարցնէր իւրով խեղճ Նսպ: Իր ան-
 ձին համար վախնալու բան մը չունէր, վասն զի ծովահէնները
 չէին կարող զինք Բարեայ-Պալատին մէջ գտնել: Բայց չէնք,
 տունի և բոլոր գործիքներն ծովահէններուն միջոցաւ ոսնակոխ
 պիտի լինէին: Միթէ յարմար չէր Ախրոս Սմիթին յայտնել ի-
 րաց վիճակն և սպառնալից վտանդին համար պէտք եղած միջոց-
 ները խորհելու հոգն անոր թողուլ:

Այն ատեն Նսպ միտքը դրաւ ժիւրը զրկել անոր տոմսակ մը
 տալով: Քաջ գիտէր օրանին ընտիր խելքը, որ ստէպ փոք-
 ձուեր էր: Ժիւր գոմ բառը կ'հասկընար, զոր ստէպ իր առջևը
 արտասաներ էին, և արդէն գիտէր որ քանի մ'անդամ սայլակը
 Բէնքրօֆի հետ անգ տարեր էր: Գեռ լուսցած չէր երբ ժիւր
 ճամբայ ելաւ, և թեթևաչարժ կասիկն անտառներէն անտես անց-
 նելու պիտի յաջողէր, և ծովահէնները պիտի կարծէին թէ ժիւր
 նոյն անտառներուն բնական մէկ բնակիչն էր:

Նսպ չվարանեցաւ: Գրեց տոմսակը, ժիւրին վզէն կախեց,
 կասկիւր Բարեայ-Պալատին գուռը տարաւ, ուսկից երկար չուան
 մը ձգեց մինչև երկիրը, ապա, քանի մ'անդամ այս բառերը
 կրկնեց.

«Ժիւր, ժիւր, գոմ, գոմ.»

Կենդանին հասկըցաւ, չուանը բռնեց և մինչև ծովափն արագ-
 օրէն սահեցով ստուերին մէջ անհետ եղաւ, առանց զրդուելու
 ծովահէններուն ուշադրութիւնը:

«Շատ ազէկ ըրիր, Նսպ, պատասխանեց Ախրոս Սմիթ. սա-
 կայն կարելի է որ առելի լաւ ընէիր մեզի այդ աղբարարութիւնը
 չզրկելով.»

Եւ այսպէս խօսելով Ախրոս Սմիթ Հարպերդի վրայ կ'խոր-
 հէր, որու բժշկութիւնը փոխադրութեամբ այնքան ծանրացած
 կ'երևէր:

Նսպ իր պատմութիւնը լմնցուց: Ծովահէններն աւազափին
 վրայ չերեցեր էին բնաւ: Կըլջոյն բնակիչներուն թիւը չզիսնա-
 լով կրնային ենթադրել որ Բարեայ-Պալատը ստուար զնդէ

մը պաշտպանուած է: Անշուշտ կ'յիշէին որ, պրիկին յարձակման
 ժամանակ, մի շատ հրազենի հարուածներ ընդուներ էին, թէ
 ստորին և թէ վերին ժայռերէն, և ՚ի հարկէ նորէն նոյն վտան-
 դին մէջ չուզեցին ընկնիլ: Բայց Մեծ-Տեսքին սարահարթն ի-
 րենց առջև բաց էր և Բարեայ-Պալատին կրակէն ազատ կ'մնար:
 Ուստի ծովահէններն իրենց քանգելու բնազդովն հետևեցան,
 աւերելով, այրելով, միայն չարիք գործելու դիտմամբ, և միայն
 զաղթականներուն դալէն կէս ժամ առաջ մեկնել էին, թերևս
 կարծելով որ տակախն դովին մէջ փակուած կ'մնային:

Նսպ իր օթեանէն դուրս վազեր, սարահարթին վրայ ելեր
 էր, հրացանի դնդակ մ'ընդունելու վտանդն աչք առնելով, ջանք
 ըրեր էր հասնոցին չէնքն այրող հրդեհը մարել, և մարտեր
 էր, թէ և անօդուս տեղը, կրակին դէմ, մինչև այն վայրկեանն
 որ սայլակն անտառին եզրն երեցաւ:

Ատնք էին այն ծանրակշիռ դէպքերը: Ծովահէններուն ներ-
 կայութիւնը մնայուն սպառնալիք մ'էր Աինքօն կըլջոյն զաղթա-
 կաններուն համար, որ մինչև այն ատեն այնքան բարեբաստ էին,
 և ուրիշ առելի մեծ գժբաղլութեանց հանդիպելու կ'փախային:

Գեդեոն Սքիլզի Հարպերդի մօտ մնաց՝ Բարեայ-Պալատին
 մէջ, մինչդեռ Ախրոս Սմիթ, Նսպին ընկերակցութեամբ՝ անձամբ
 դնաց տեսնելու եղած ձախորդութեան մեծութիւնը:

Շատ գոհ էր որ ծովահէնները մինչև Բարեայ-Պալատին ստու-
 րտը չէին յառաջացած: Կարկառներուն գործարաններն ալ պի-
 տի քանդու էին անշուշտ: Բայց վերջապէս այս չարիքը թերևս ա-
 ռելի զիւրա պիտի դարմանուէր քան թէ Մեծ-Տեսքին սարա-
 հարթին վրայ դիզուած տերակները:

Ախրոս Սմիթ և Նսպ Մէրսի կողմը դիմեցին և անոր ձախ ե-
 զրէն վեր ելան, առանց տեսնելու ծովահէններուն անցքին հետ-
 քը: Գետին միւս կողմը՝ անտառին թանձրութեան մէջ, նոյնպէս
 կասկածելի նշան մը չտեսան:

Սակայն՝ ամեն հաւանականութեան համեմատ՝ աւասիկ ինչ կար-
 բելի էր ենթադրել. կամ ծովահէնները դիտարկութե՝ զաղթա-
 ւոր

կանները ֆարեայ-Պալատը դարձեր են, վասն զի գոմին ճամբէն իրենց անցնիլը կրցեր էին տեսնել, կամ սարահարթին աւերելէն ետև, Յակամարի անտառը մտեր էին, Մէրսիի ընթացքը բռնելով, և այս վերադարձը չգիտէին:

Առաջին պարագային մէջ՝ գոմին կողմը դարձած պիտի լինէին, հիմակ անպաշտպան մնացած, և իրենց համար թանկադին պաշար կ'պարունակէր:

Երկրորդ պարագային մէջ՝ իրենց օթեանը գացած պիտի լինէին, որպէս զի նորէն յարձակելու համար առիթ մը գտնեն:

Ուստի կարելի էր զանոնք արգիլել. բայց անոնցմէ ազատելու համար որ և է ձեռնարկութիւն դեռ ևս Հարպէրդի վիճակէն կախումն ունէր: Արդարև՝ Կիւրոս Սմիթ իր բոլոր ոյժը հաւաքելու պէտք ունէր, և նոյն պահուն՝ ոչ ոք կարող էր ֆարեայ-Պալատէն հեռանալ:

Չափադէտն ու Նապ սարահարթը հասան: Կատարեալ աւերած մ'էր: Վաշտերն ուսնակոխ եղած էին: Հունձքին հասկերն որ քիչ ատենէն պիտի կտրէին, հողին վրայ ընկեր էին: Միւս տունկերը նոյնչափ փնաս կրեր էին: Բանջարանոցը տակն ու վրայ եղեր էր: Բարեբաղդարար՝ ֆարեայ-Պալատին մէջ պահեստի ցորեն զըտնուելով, կարելի էր այս փնասները դարմանել:

Իսկ հաւնոցին, ջաղացքին շինուածքն ու ախոռը բոլորովին կործաներ այրեր էին: Քանի մը մոլորած կենդանիներ սարահարթին վրայ կ'թափառէին: Հաւերն՝ որ հրդեհին ժամանակ՝ լճակին վերայ ապտխներ էին, իրենց սովորական բնակարանը կ'դառնային և ծովափին վրայ կ'ժթթէին: Սարահարթին վրայ ամեն բան պէտք էր նորոգել:

Կիւրոս Սմիթի դէմքն, որ սովորականէն աւելի դուռնատ էր, ներքին զայրոյթ մը կ'յայտնէր զոր դժուարաւ կ'զսպէր, բայց խօսք մը չարտասանեց: Վերջին անգամ մ'ալ այն աւերած դաշտերը, և աւերակներէն վեր ելած մուխը դիտեց, և ասոր ֆարեայ-Պալատը դարձաւ:

Հետեւեալ օրերն՝ գաղթականներուն մինչև այն աստի անցուցած

օրերէն ամենէն թխուր օրերն եղան: Հարպէրդի տկարութիւնը յայտնասպէս կ'աւելնար: Կ'երևէր թէ ծանր հիւանդութիւն մը, որ իր կրած բուսան այլայլութեան մէկ հետևութիւնն էր, երևան դաշու կ'սպառնար, և Գեղէոն Սքիլէդ այնքան ծանր վիճակ մը կը գուշակէր, որ անոր առաջն առնլու անկարող պիտի լինէր:

Արդարև՝ Հարպէրդ տեսակ մը յարատև թմրութեան մէջ կը գտնուէր, և զուանցման մի քանի նշաններ սկսան երևան գալ: Միայն զովարար բուսաջեր ունէին գաղթականներն, տենդը դեռ չառ զօրաւ որ չէր, բայց քիչ ատենէն կանոնաւոր կերպով երևան պիտի ելնէր:

Գեկտեմբերի Յին՝ Գեղէոն Սքիլէդ տենդին նշանները տեսաւ: Խեղճ պատանկն, որու մատերը, քիթը, ականջներն չափէ դուրս գունատներ էին, նախ թեթև սարսուռներ ունեցաւ և դողեր: Իր բազկերակն անկանոն էր ու թեթև, մորթը չոր, իր ծարաւը սաստիկ: Այս դողին ջերմութիւնը յաջորդեց, դէմքը վառեցաւ, մորթը կարմրեցաւ, բազկերակին զարկն աւելցաւ. ապա առատ քրքրափնք թափեց՝ որմէ ետք՝ կարծես թէ տենդը նուազեցաւ: Այս տենդային վիճակը զրեթէ հինգ ժամ տևեր էր:

Գեղէոն Սքիլէդ Հարպէրդին քովէն չէր հեռացած, որ՝ ինչպէս յայտնի եղաւ, ընդհատական ջերմէ բռնուած էր, և այս ջերմը պէտք էր որ և է կերպով կարել, չծանրանալէն առաջ:

Եւ զայն կարելու համար, ըսաւ Գեղէոն Սքիլէդ Կիւրոսին, տենդախոյս մը (febrifuge) պէտք է:

— Տենդախոյս . . . պատասխանեց չափադէտը: Ոչ քիչն ունինք և ոչ քիչնոյի թթւութեամբ (sulphate de quinine):

— Ո՛չ, ըսաւ Գեղէոն Սքիլէդ, բայց լճակին եզերքը ուռի ունինք, և ուռիին կեղևը կրնայ երբեմն քիչնոյի տեղ անցնիլ:

— Ուրեմն առանց վայրկեան մ'անցընելու փորձ փորձենք պատասխանեց Կիւրոս Սմիթ:

Արդարև՝ ուռիի կեղևն իրաւամբ քիչնոյի համազօր նկատուեցաւ, ինչպէս նաև Հնդկաստանի վայրի շողանակներն, գափնէի տերևը և այլն: Անշուշտ այս նիւթը փորձել պէտք էր, թէ և քիչնոյ չէր

արժեր, և բնական վիճակին մէջ գործածել, վասն զի անորմէ
ալկալոիդ (alcaloide) հանելու միջոց չկար:

Ինք կիրոս Սմբթ գնաց և տեսալ մը սև ուռիի կոճղէն քանի
մը կաոր կեղև կտրեց. քարեայ-Պալատը բերաւ, ճղմեց փոշի
ըրաւ և այս փոշին նոյն իրկունն իսկ Հարպէրդի արուեցաւ:

Գիշերն առանց ծանր դիպուածի անցաւ: Հարպէրդ քանի մը
անդամ գանդաչեց, բայց տենողը չբռնեց զիշերը, և նոյնպէս հե-
տևեալ օրն ալ չերեցաւ:

Բէնքրօֆ քիչ մը յոյս առաւ: Գեղեոն Սբիլէդ բան մը չէր
բեր: Կարելի էր որ օրական շինէր ընդհատական ջերմը, այլ
եւ օրեայ, և հետևեալ օրը դար: Աստի՛ հետևեալ օրուան կ'ըս-
պասէին անչափ անհամբերութեամբ:

Ասկէ շատ դիւրին էր դիտել, դադարման միջոցին, որ Հար-
պէրդ բեկեալ կ'մնար, զլուխը ծանր էր և շուտով թալուկը կը
բռնէր: Արիշ նշան մ'ալ երեցաւ՝ որ չափազանց երկիւզ ազ-
դեց թղթակիցին. Հարպէրդին լեարդն սկսեց էր համախոթէլ (con-
gestion), և քիչ ատենէն աւելի ծանր դանդաչանք մը վրան
գալով՝ ցոյց տուաւ որ իր գլուխն ալ կ'բռնուէր:

Գեղեոն Սբիլէդ այս նոր հիւանդութեան մտայ բոլորովին շփո-
թեցաւ: Չափազեալ կոշից, առանձին սեղ մը տարաւ:

«Ժանտատենդ մ'է, ըսաւ անոր:

— Ժանտատենդ, գոչեց կիրոս Սմբթ: Սբիլէդ, կ'սխալիս:
Ժանտատենդ մը յանկարծ երևան չդար: Պէտք որ անոր սերմը
կանխաւ ունեցած լինի . . . :

— Չեմ սխալիր, պատասխանեց թղթակիցը: Անտարակոյս
Հարպէրդ անոր սերմն առած պիտի լինի կողոյսն ճահիճներուն
մէջ, և այս բանական է: Արդէն առաջին հարուած մը կրեց:
Եթէ երկրորդ հարուած մը գայ, և երրորդին առաջն առնուը
չկարենանք . . . Հարպէրդ կորսում է . . . :

— Հնչա այն ուռիին կեղևը . . . :

— Այն անբաւական է, պատասխանեց թղթակիցը, և երկէ
ժանտատենդի երրորդ հարուած մը փրկեի միջոցաւ կարել անկա-
րելի դառնայ՝ մահ կ'սպառնաւ:

Բարերազորէն Բէնքրօֆ այս խօսակցութենէ բան մը լսած
չէր: Անտարակոյս պիտի խենդանար:

Գիրին է հասկրնալ թէ ինչ մատանջութեան մէջ ընկան
չափադէան ու թղթակիցը գեկտեմբերի Դեբորդ օրն և անոր հե-
տևեալ գիշերը:

Օրուան մէջ անդն՝ երկրորդ հարուածն երևան եկաւ, սոսկալի
եղաւ ճգնաժամը: Հարպէրդ կ'զգար որ մեռնելու էր: Իր թևերը
դէպ 'ի կիրոս Սմբթ, Սբիլէդ, Բէնքրօֆ կ'սարածէր: Չէր ու-
զեր մեռնիլ . . . : Սրտաճմլիկ եղաւ այս տեսարանը: Ստիպուե-
ցան Բէնքրօֆը հեռացրնել:

Տէնքալէր (accès) հինգ ժամ տևեց: Բացայայտ էր որ Հար-
պէրդ երրորդ տենդակիտին չափալ գիմանար:

Գիշերը սոսկալի եղաւ: Հարպէրդ զառանցելու ատեն այնպիսի
բաներ կ'ըսէր որ իր ընկերներուն սիրտը կ'ճմլէր: Կ'գանդաչէր,
ծովահէններուն դէմ կ'մաքաւէր, Էյրօզմը կ'կոչէր: Կ'պաղա-
տէր այն խորհրդաւոր էակին, այն պաշտպանին, որ այժմ անե-
րևոյթ եղեր էր, և որու նկարը զինք կ'ըջապատէր . . . : Ապա
խոր տկարութեան մէջ կ'ընկնէր որով բոլորովին հոգեսպառ կը
մնար . . . : Շատ անդամ՝ Գեղեոն Սբիլէդ կարծեց որ խեղճ պա-
տանին մեռած էր:

Հետևեալ օրը, գեկտեմբեր 8, տկարութիւնն անընդհատ շա-
րունակեց: Հարպէրդի նիհարցած ձեռքն սաւանները կ'ճմլէր էր:
Ծեծուած կեղևէն նորէն քիչ մը ատիւն անոր, բայց թղթակիցն
անկից արդիւնք մը չէր սպասեր:

«Եթէ վաղն չլուսցած՝ անոր աւելի զօրութիւն տենդաբոյժ մը
չկարենանք տալ, ըսաւ թղթակիցը, Հարպէրդ պիտի մեռնի:»

Գիշերը հասաւ — անտարակոյս վերջին գիշերն էր այս արևա-
սիրտ, բարի, ուշիմ պատանուին, որ իր հասակէն աւելի մեծ
խելք ունէր և որ ամենուն սիրելի էր իբրև որդի մը: Այս սոս-
կալի ժանտատենդին դէմ միակ դեղը, զայն զսպելու միակ յար-
կադէրը (spécifique) Լինքօլն կողոյսն մէջ չկար:

Գեկտեմբեր ամսուն Տէն 9 լուսնալու գիշերն՝ Հարպէրդ աւելի

Ճանր ճղնածամ մը կրեց : Իր լեարդն ահուելի կերպով ուռեր էր, արինն ուղեղին զարկեր էր, և արդէն հնար չկար որ մէկը ճանչէ :

Միթէ մինչև հեռակալ օրը պիտի ապրէր, մինչև երրորդ տեսնալիտին ժամն՝ որ անլրելի զինք պիտի տանէր, այս ևս հաւանական չէր : Բոլորովին ուժէ ընկած էր, և այս ճղնածամի ատենները կերպով մ'անկեղան կ'երևէր :

Առատեան ժամն երեքին մօտ, Հարպէրդ ահուելի աղաղակ մը արձակեց : Կարծես թէ յետին ջղաձգութեան մէջ ընկեր էր, Նսալ՝ որ իրեն մօտն էր, վախալով մօտակայ սենեակը վազեց, որ իր ընկերները կ'հասկէին :

Նոյն միջոցին Թօփ այլանդակ կերպով հաջեց

Իսկոյն ամենքը ներս մտան և յաջողեցան հոգեվար պատանին բռնել, որ իր անկողնէն դուրս նետուիլ կ'ուզէր, մինչդեռ Գեդէն Սքիլէդ, թեէն բռնելով կ'ըզար որ անոր բազկերակը քիչ քիչ կ'ստատկանար

Առատեան ժամը հինգ էր : Նորել արևուն ճառագայթներն քարեայ-Պալատին սենեակներուն մէջ սպրդիլ կ'սկսէին : Կերևէր որ աշուր օդով պիտի ծագէր օրը, և այս օրը խեղճ Հարպէրդի վերջին օրը պիտի լինէր

Ճառագայթ մը սահեցաւ մինչև այն սեղանն որ անկողնին մօտ դրուած էր :

Յանկարծ՝ Բէնքրօֆ՝ աղաղակ մ'արձակելով սեղանին վրայ դրուած առարկայ մը ցոյց տուաւ

Երկայնաձև սուփ մ'էր, որու ծածկոցին վրայ այս խօսքերը կային .

Քիչնչի քիչնչի . . .

ՊԼՈՒՆԾ ԺԱ.

Անձինքի բողոքի — Հարպէրդի Կարգաւորութիւնը — Չնոսիտեան ատենակէտ մասեր կը զայն ձեռն — Չոսի պարտաւորութիւններ — Առաջին օր — Գիշեր — Երբորդ օր — Կորններ — Չոյք մը բանկոտ — Անորոն ձեռնորդի հետ — Սոցիալի հրատարակը կ'հասնին .

Գեդէն Սքիլէդ տաւ տուփն ու բացաւ : Գրեթէ երկու հարիւր ցորենի չափ սպիտակ փոշի մը կ'սարուսակէր, որոցմէ մի քանի հատ իր բերանը տարաւ : Այս հիւթին յետին ծայր դառնութիւնը չէր կրնար խաբել : Քիչնչի թանկագին ալիւրոն էր գերազանց տեսնարոյժը :

Պէտք էր առանց վարանելու այս փոշին Հարպէրդի տալ : Ի՞նչպէս այն սեղ ընկեր էր տուփն, վերջէն քննելու պիտի ելնէին :

«Սո՛ւրճ բերէք» ըսաւ Գեդէն Սքիլէդ : Քանի մը վայրկեան ետք՝ Նսալ թաս մը դաղջ խահվէ կ'ըրէր : Գեդէն Սքիլէդ զրեթէ քիչնչի տասն ութ ցորեն անոր մէջ նետեց և յաջողեցաւ այս խառնուրդը Հարպէրդի խնայել :

Գեռ ժամանակ կար, վասն զի ժանտատենդին երրորդ հարուածը տակաւին երևան չէր ելած :

Եւ, ներելի է մեզ ըսել որ նորէն չպիտի երևան դար : Ասկէ զատ՝ պէտք է նաև ըսել, ամենքն սկսեր էին յուսալ : Խորհրդաւոր ազդեցութիւնը նորէն սկսեր էր գործել, ճիշտ այնպիսի վտանգաւոր միջոց մը, երբ իրմէ կ'յուսահատէին :

Քանի մը վայրկեան ետք՝ Հարպէրդ հանդարտ կ'ընանար : Այն ատեն դաղթականներն սկսան այս զիպուածին վրայ խօսիլ : Անձանութիւն միջնորդութիւնը բոլորովին ակն յայտնի եղաւ : Բայց զիշերայն ի՞նչպէս կրցեր էր մտնիլ քարեայ-Պալատը : Այս բո-

լորովին անբացատրելի էր, և արդարեւ՝ «Ազգայն» պնդիսի ընթացք մը կ'ըսէր որ այս ընթացքն ողոյն պէս տարօրինակ էր ։
 «Նոյն օրուան մէջ՝ և գրեթէ ամեն երեք ժամ՝ Կենդանի ծծմբատ տաին Հարպէրդի ։

Հետեւեալ օրէն սկսեալ, Հարպէրդ դեղին օգտակար ազդեցութիւնը կ'ըզար ։ Ի հակէ՝ բժշկուած չէր, և ընդհատական տենդներն երբեմն վտանգաւոր վերադարձներ ունին, բայց զազմականներն իրենց ձեռքէն եկած խնամքն ըրին ։ Ասկէ զատ՝ տենդաբոյժ կար, և անշուշտ մօտ էր նաև զայն բերողը ։ Աերջապէս՝ ամենուն սիրտը մեծ յոյսերով լցաւ ։

Այս յոյսն ՚ի դերև չէլաւ ։ Տասն օր ետք՝ դեկտեմբերի 20ին, Հարպէրդ հիւանդութենէ կ'ելնէր ։ Գեւ ևս սկար էր, և մեծ զգուշութիւն կ'ընէր կերակուրի մասին, բայց տենդը նորէն չէր դարձած ։ Իսկ հլու պատանին կ'նշպէս ամեն պատուէրներու կը հպատակէր ։ Ա՛րքան փափաք ունէր բժշկուելու ։

Բէնքրօֆ վիճէ մ'ազատող մարդու մը կ'նմանէր ։ Երբեմն անհնարին ուրախութիւն կ'ըզար որ զառանցման կ'մօտենար ։ Երբոր երբորք տենդակիտի ժամանակն անցաւ, թղթակիցը խղիւղ չափ սեղմեր էր իր թևերուն մէջ ։ Այնուհետև միշտ տօբօր Սքիլէզ կ'անուանէր զանի ։

Ա՛մար բուն տօբօրը զանել ։

«Արտի զանենք զանի» կ'կրկնէր նաւաստին ։

Եւ իբրախ՝ այս մարդը, ով որ էր, եթէ Բէնքրօֆի հանդիպէր՝ բուն գրկախառնութիւն մը պիտի ընդունէր անոր կողմէ ։

Գեկտեմբերի ամիսն անցաւ, և անոր հետ 1867 տարին, որու մէջ գազմականներն այնքան ծանր տառապանք քաշեր էին ։ 1868 տարին մտան փառաւոր օդով մը, շքիւ Չերմութեամբ մը, արևադարձային բարեխառնութեամբ մը, որ բարերազօրէն ծովու քամիէն կ'զովանար ։

Հարպէրդ կ'վերածնէր, և իր անկողնէն, որ պատուհանի մը մօտ դրուած էր, աղային հոսերով լի, առողջարար օդ մը կը ծծէր, որ իրեն առողջութիւն կ'բերէր ։

Սկսեր էր ուտելու, և Աստուած դիտէ թէ՛ նապ ինչ ընտիր ու համեղ կերակուրներ կ'պատրաստէր անոր համար ։

«Մարդուս փափաքը կ'զայ որ մահուան դուռը հասնի» կ'ըսէր Բէնքրօֆ ։

Բոլոր այս շրջանին մէջ՝ ծովահէններն և ոչ անգամ մ'երևցիր էին Բարեայ-Պալատին շրջակայքը ։ Ելորօնէն բնաւ լուր չկար, և եթէ չափազանս ու Հարպէրդ զանի զանելու յոյս մը տունէին, իրենց ընկերներն անկասկած կ'երեւէին թէ թշուառ մարդը սպաննուած էր ։ Սակայն՝ այս անտուգութիւնը չէր կրնար երկար տևել, և երբոր պատանին բժշկուէր, արշաւանն, որմէ շատ արդիւնք կ'սպասէին, անմիջապէս պիտի սկսէր ։ Բայց կարելի է ամիս մ'ևս սպասել պէտք էր, վասն զի ծովահէնները յազմահարելու համար կարեւոր էր որ բոլոր գազմականներն իրենց ոյժը միացնեն ։

Իրաւ է որ Հարպէրդ օրէ օր վրայ կ'զար ։ Լեարդին արեան համախոտումը զողբեր էր, և կրնանք ըսել որ վէրքերը բոլորովին զոցուեր էին ։

Այս յունվար ամսուն մէջ՝ Մեծ-Տեքսին սարահարթին վրայ կարեւոր դործեր կատարուեցան. սակայն այս գործերուն նպատակն էր ազատել ամեն աւերուած ցորենն ու բանջարեղէնը, կարելի եղածին չափ ։ Յորենն ու տունկերը հաւաքեցին որպէս զի յաջորդ կէս եղանակին մէջ նոր հունձք պատրաստեն ։ Միայն Ալուրու Սմիթ արժան գատեց հաւնոցին, ջաղայքին և ախոռներուն տրոցութիւնը չսխիլ, ու սպասել ։ Մինչդեռ ինքն ու ընկերները ծովահէնները զանելու պիտի ելնէին, ասոնք թերևս նորէն ստրահարթը զային տեսելու, և պէտք չէր անոնց առիթ տալ տարաութեան ու հրձիգութեան դործերը նորէն սխիլ ։ Երբոր այս շարագործները կղզիէն ջնջէին, այն ատեն շինութեանց կրնային ձեռնարկել ։

Նորաբոյժ Հարպէրդ յունվար ամսուն վերջին օրերն սկսեր էր ելնել, նախ օրը մէկ ժամ, ապա երկու ու երեք ժամ ։ Իր ոյժը զգալի կերպով կ'ստանար, այնքան զօրաւոր էր իր կազմուածքը ։

Այն ատեն տասն ութ տարու էր, և կ'երևեր թէ մեծահասակ, ազնիւ ու աղւոր տեսքով մարդ մը պիտի լինէր: Այս օրէն 'ի վեր' Հարպէրդ օրէ օր առողջութիւնը կ'գտնէր կանոնաորակէս, թէ և միշտ խնամոց կարօտ էր, և տօբոօր Սքիլէզ այս մասին շատ խիստ կ'երեւէր:

Ամուսն վերջերը՝ արդէն Հարպէրդ Մեծ-Տեսքին սարահարթն ու աւաղափը կ'ստրտէր: Բէնքրօֆի ու Նասիի հետ մի քանի անգամ ծովու բաշխիք աւաւ, որ իրեն շատ օգուտ ըրին: Արևոս Սմիթ կարծեց թէ ճամբայ ելնելու ժամանակը հասաւ, արդէն չուն օրն որոշեց, փեարվարի Աճին տեղի պիտի ունենար: Տարուան այն եղանակին մէջ՝ դիշերները շատ պայծառ լինելով՝ կղզւոյն մէջ իրենց ընելիք հետադասութեանց շատ նպաստաւոր պիտի գային:

Ուստի՝ այս արշախն համար՝ պէտք եղած պատրաստութիւնները տեսան, որ կարեւոր էին, վասն զի գաղթականներն երգում ըրեր էին Քարեայ-Պալատը չգառնալ մինչև որ իրենց կրկնակի նպատակին չհասնին, այս է, մէկ կողմէ ծովահէնները ջնջել և Էյրօնը դանել, եթէ դեռ ողջ էր, միւս կողմէ երևան հանել այն էակն որ այնքան աղբու կերպով գաղթականութիւնը կ'պաշտպանէր:

Գաղթականներն՝ Լինքօլն կղզւոյն բոլոր արեւելեան կողմը՝ ճիւրանի գլխէն մինչև Գանդիպուլի (կղակ) գլուխը կ'ճանչէին, նոյն պէս Տադարնի ընդարձակ ճահիճները, Արէնգի շրջակայքը, Յակամարի անտառներն, որ գոմին ու Մէրսիի ճամբուն մէջ կ'զրտէին լեռին քարամոյթներն, որոց մէջ տեղ շինուած էր գոմը:

Ահապատար կերպով զններ էին Աօշինիթընի նաւախորշին ընդարձակ ծովափնեայ կողմերն՝ ճիւրանի գլխէն մինչև Սողունի հրուանդանը, արևմտեան եղբրքին անտառուտ ու ճախճախուտ սահմանները, և այն անվերջանալի աւազակոյաններն որ Եանաձկան կիսբայ կոկորդին կողմը կ'յանդէին:

Սակայն բնաւ չգիտէին Օձապատյաթ թերակղզին ծածկող ընդ-

արձակ հողերը, Մէրսիի բոլոր աջ կողմը, ՔարաՎաղի գետակին ձախ եզերքը, այն քարամոյթներու և ձորերու կոյտերն, որ Քրանքլէն լեռին նիսան երեք չորրորդ մասով կ'սրարունակէին, հիւսիսէն ու հարաւէն, այն տեղ ուր անաարակոյս մի շատ խորունկ փապարներ կային: Ուստի՝ կղզւոյն մէջ բխրաւոր արտալարներ տակաւին չքննուած կ'մնային:

Հետեապէս որոշուեցաւ որ դէպ 'ի Խոր-Արևմուտք արշաւէն, այնպէս որ Մէրսիի բոլոր աջ կողմը գանուող հողերը կարենան պարտիլ:

Կարելի է աւելի լաւ կ'լինէր եթէ նախ գոմին կողմը դիմէին, ուր վախ կար որ չարագործներն ապաստանած չլինին, կամ զայն կողոպտելու կամ այն տեղ բնակելու համար: Բայց՝ կամ հիմակ գոմը բոլորովին աւեր ու քանդ եղած էր, և այդ աւերումն արդիւելու ժամանակն անցած էր, կամ չարագործներն իրենց պաշտպանութեան համար այն տեղ ապաստաներ էին, և ժամանակ կար անոնց ապաստարանին վրայ յարձակիլ ու վանել:

Ուստի՝ վիճաբանելէն ետև՝ առաջին յատակադիւրը սրահեցին, և գաղթականներն որոշեցին անտառին մէջէն Սողունի հրուանդանը հասնելու: Տապարով իրենց ճամբան պիտի բանային և այսպէս արահետի մ'առաջին գիծը պիտի յարդարէին, որ Քարեայ-Պալատն ու թերակղզւոյն ծայրը հաղորդակցութեան մէջ պիտի դնէր, տասն վեց տասն եօթը մղանի երկայնութեան վրայ:

Սայլակը կատարեալ լաւ վիճակի մէջ էր, ցիւերն արդէն երկար ատեն հանգստացրել էին և հետեապէս երկար ուղեւորութեան մը պատրաստ էին: Պաշար, իջեանի կարասիք, դիւրատար խոհանոց, այլ և այլ անօթներ սայլակին մէջ դրին, ինչպէս նաև Քարեայ-Պալատին լիազէն զինարանէն խնամօք ընտրուած զէնք և մթերք: Բայց պէտք չէր մտնալ որ թերևս չարագործներն անտառներուն մէջ կ'թափառէին, և թէ այս թանձր անտառներուն մէջ, հրացանի գնդակ մ'որչափ շուտ կ'նետախնոյնքան ալ կ'ընդունուի: Այս պարագայէն սափափօք գաղթականներուն փոքրիկ խումբը պարտաւոր էր անբաժան մնալ և որ և է

առ թիւ իրարմէ չըստուիլ : Նոյնպէս որոշուեցաւ որ Քարեայ-
Պալատն ոչ ոք մնայ : Թօփ ու Ժիւք անդամ այս արշաւանին պի-
տի միանային : Անհայելի բնակարանը կրնար ինքնին շարժուա-
նուիլ :

Փետրվարի 15ին՝ չուին առջև օրը՝ կիրակի էր : Նոյն օրը բո-
լորովին հանդիստ ըրին և Արարչին աղօթքներ ուղղեցին : Հար-
պէրդ՝ թէ և բոլորովին բուժած էր, բայց գեռ ևս քիչ մը ակար-
լինելուն՝ սայլակին մէջ տեղ մը պիտի ունենար :

Հետևեալ օրը՝ կանուխ՝ Ախրոս Սմիթ ամեն կարևոր զուշու-
թիւններն ըրաւ որպէս զի Քարեայ-Պալատն ամեն արշաւանէ
պահպանէ : Ելնարաններն որ վեր ելնելու կ'ձառայէին՝ Արիաու-
ները տարուեցան և աւազին տակ խորունկ թաղուեցան, որպէս
զի՛ ի գարձին՝ զաղթականները նորէն գործածեն, վասն զի վեր-
հանին կազմաժրք քակեցին : Ամենն վերջը Բէնքրօֆ մնաց Քա-
րեայ-Պալատին մէջ այս գործն աւարտելու համար, և անկից
վար իջաւ չուանի մը միջոցաւ որով ծայրը վարի կողմն էր, այն-
պէս որ երբ միանգամ Բէնքրօֆ իջաւ, բնաւ հաղորդակցութիւն
մը չմնաց վերին գաւթին ու աւազափին մէջ :

Օրը փառաւոր էր :

«Տաք օր մը պիտի ունենանք, ըսաւ թղթակիցը դուարթալին :

— Բն, աօրդօր Սրբէլէդ, պատասխանեց Բէնքրօֆ, ծառերուն
տակէն քալելով և ոչ իսկ արևը պիտի տեսնենք :

— Ճամբայ ելնենք» ըսաւ չափայէար :

Սայլակը գետեզրին վրայ կ'սպասէր՝ Արիաուներուն առջև :
Թղթակիցը պահանջեր էր որ Հարպէրդ անոր մէջ նստի, դէթ
ուղևորութեան առաջին ժամը, և պատանին իր բժշկին հրամա-
նին հնազանդելու պարտաւորեցաւ :

Նստը ցնւերուն գլուխն անցաւ : Ախրոս Սմիթ, թղթակիցն
ու նաասային առջևէն կ'երթային : Թօփ դուարթ գէմբով մը կը
ցատկերտէր : Հարպէրդ սայլակին մէջ տեղ մը տուեր էր Ժիւ-
քին, որ առանց դժուարութեան ընդուներ էր : Մեկնելու ժամը
հասեր էր, և փոքրիկ խումբը ճամբայ ելաւ :

Սայլակը նախ դետարերանին անկիւնէն դարձաւ, Մէրսիի ձախ
եզերքէն մղոնի մը չափ վեր ելնելէն ետև, անցաւ այն կամրջէն,
որով ծայրը Օդապարկի-Նաասահանգստին ճամբան կ'երևէր, և
այն տեղ երկրազնինչեքն, այս ճամբան իրենց ձախ դին թող-
լով սկսան այն ահային անտառներուն ծակը մաննել, որ Խոր-Ա-
րևմուտքի սահմանները կ'յօրինէին :

Առաջին երկու մղոնն առնչու ատեն՝ ծառերն որ իրարմէ հե-
հեռու էին, արդեւք չեղան սայլակին ազատօրէն շարժելու. ա-
տեն ատեն քանի մը ջրային բաղեղներ կտրել պէտք էր և մա-
ցառներու պուրակներ, և դաղթականներուն առջև բնաւ արդեւք
մը չեղաւ :

Ծառերուն խիտ տերևները թարմ հովանի մը կ'ձգէին հողին
վրայ : Գէորդ, գոհար, խմենի, վիշապենի և ուրիշ ծանօթ ծա-
ռեր աչք կտրածին չափ կ'տարածուէին : Աղբոյն յատուկ թռչուն-
ներն ալ անսպակաս էին, ինչպէս, Գէորդ, յալաճար, փասխան,
լըլէ և պասկայի դասուն վերաբերող բոլոր շաղակրատ թռչուն-
ներն, թուրթակ և այլն : Ակորդէս (Ճողարի տեսակ), աղեվաղ,
չաբէլէ խոտերուն մէջ կ'չրջէին, և բոլոր այս բաները տեսնելով
զաղթականները կ'յիշէին այն արշաւանքն զոր ըրեր էին երբ կըզնն
ընկան :

«Սակայն, գիտել տուաւ Ախրոս Սմիթ, կ'նայիմ որ այս հա-
ւերն ու չորրորտանիներն առաջուանէ աւելի վախկոտ են : Հետևա-
պէս ծովահաններն այս անտառները շրջած պիտի լինին մօտ ա-
տեններս, և անոնց քանի մը հետքն անտարակոյս պիտի գտնենք :»

Եւ իրախ՝ զաղթականները գիտեցին որ շատ տեղէ մարդիկ նոր
անցեր էին. այս դին ծառերը կտրեր էին, թերևս ճամբուն նշան
գնելու համար, այն տեղ մարած կրակի մոխիրը կ'տեսնուէր, և
ոտքի նշաններ պահուեր էին հողին մէկ քանի կառու մասերուն
վրայ : Բայց կ'երևի թէ ծովահաններն հաստատ օթեան մը չէին
հաստատած այն կողմերը :

Չափազէան իր ընկերներուն պատուէր տուեր էր որ որսալէն
զդու շանն : Թերևս հրազէնի պայթումն ծովահաններն հաստատ

նէին, անտառին մէջ շրջելու ատեն : Ասկէ զատ՝ որսորդներն ՚ի հարկէ սայլակէն հեռանալու պիտի ստիպուէին, և խտիւ արդիւուած էր զատ զատ քայլելու :

Օրուան միւս մասն, երբ ֆարեայ-Պալատէն տասը մղոնի չափ հեռացան՝ իրենց ընթացքը փոքր ինչ գծուարացաւ : Քանի մը խիտ պուրակներէ անցնելու համար՝ պէտք եղաւ ծառեր տապալել և ճամբայ յարգարել : Այդ պուրակները մտնելէն առաջ՝ Կիւրոս Սմիթ՝ Թօփն ու Թիւրք կ'ուզարկէր, որ հաւատարմօքէն իրենց շրջանը կ'կատարէին, և երբ շունն ու օրանը կ'դառնային առանց բան մը նշմարելու, բսել էր թէ ոչ ծովահէններու և ոչ վայրի կենդանիներու կողմէ վախնալու բան մը չկար — կենդանեաց կարգէն երկու տեսակ անբան արարածներ, որ իրենց վայրենի բնազդով վիճակակից կ'դառնային :

Այս առաջին օրուան իրկուրը՝ գաղթականները ֆարեայ-Պալատէն ինն մղոն հեռու գազար առին, Մէրսիի մէկ վտակին փերուն վրայ : Այս վտակն, որ անշուշտ կղզոյն ջրագրական դրութեան հետ կապուած էր, առաջուց չգիտէին, և հողն անոր պարտաւոր էր իր զարմանալի արգասաւորութիւնը :

Առատօրէն կերակուր կերան, վասն զի գաղթականներուն աստիճանաբար սաստիկ բացուեալ էր, ու այլ և այլ կարողագրութիւններ բրին որպէս զի գիշերն անվտանգ անցընեն : Եթէ չափազէտը միայն վայրայ կենդանիներէ վախ ունենար, բաւական պիտի հարկնար պաշտպանուիլ, բայց ծովահէնները կրակին բոցերը տեսնելով պիտի դային, և առելի լաւ էր խտարով շրջապատիլ այս պարագային մէջ :

Սակայն ամեն միջոց ՚ի գործ գրին լաւ հսկողութիւն ընելու համար : Երկու գաղթական պարտաւորեցան միատեղ հսկել, և երկու ժամն անդամ մ'ուրիշ ընկերներ իրենց տեղը պիտի բջռնէին : Արդ՝ որովհետեւ՝ Հարպէրդի թախանձանաց չնայելով թողլ շտուին որ նա պահպանութիւն ընէ, Բէնքրօֆ ու Գեղէոն Սրիլէդ մէկ կողմէ, չափազան ու հասց միւս կողմէ՝ ըստ կարգի

պահպանութիւններ բրին՝ օթեանին քովերը : Իրաւ է որ միայն քանի մը ժամ գիշեր եղաւ : Մտն էր, բայց այս մթութեան պատճառն անտառներուն խիտ տերեւներն էին քան թէ արեւուն մարիլը : Հաղիւ թէ յովազներու ունանն ու կապիկներու ծիծաղը, որ կարծես թէ մասնաւորապէս վարպետ Թիւրք կ'զրուէր, լուծիւնը վերսկսեցին :

Գիշերն առանց դիպուածի անցաւ, և հետեւալ օրը, փետրւարի 16ին, անտառին մէջէն արշաւանն սկսան, որ առելի ծանր էր քան տաժանելի :

Այն օրը միայն վեց մղոն քայլեցին, վասն զի ամեն վայրիկեան հարկ եղաւ ճամբայ յարգարել տապարով : Իբրև ճշմարիտ գաղթականներ՝ Կիւրոս Սմիթ ու իր ընկերներն մեծ ու աղոր ծառեր չէին կարեր, այլ պղտիկները վար կ'տապալէին, բայց այս պատճառաւ ճամբան շիտակ չէր լինէր այլ պտոյտներով կ'երկըննար :

Նոյն օրը՝ Հարպէրդ նոր տունկեր գտաւ, որոց ներկայութիւնը դեռ ևս կղզոյն մէջ չէին նշմարած, ինչպէս ծառային ձաղխտաներ, որոց ոտները դէպ ՚ի վար կ'ձուէին, շաբարանի մը ջրերուն սէս, եղջերենիներ, որոց երկար կանաչ փոճակներն (gousse) անյագութեամբ կերան ցիւները, և որ շաքարային պսպի միտեր ունէին խիտ համեղ : Այն տեղ փառաւոր կոթակեր (kauris) ալ գտան գաղթականները, խումբ խումբ բուսած, որոց գլանաձև կոճիկները՝ կոնաձև գալարէ պտակներ ունէին և մինչև երկու հակաձիգը կ'ընթացային : Ասանք հոր-Չիւնտայի արքայական ծառերն էին անշուշտ, որ Լիբանանու մայրիներուն պէս նշանաւոր էին :

Իսկ թռչուններուն գալով՝ գաղթականները նոր բան մը չգտան : Սակայն հեռուէն նշմարեցին՝ առանց մօտենալու՝ Աւստրալիոյ յատուկ եղող զոյգ մը մեծ թռչուններ, տեսակ մը գանկուտներ զոր էմու (émou) կ'կոչուին, և որ հինգ ոտք բարձր և գորշազոյն փետուրներով երկարատարուն (échassier) կարգին կ'պատկանին : Թօփ անոնց ետեւէն ընկաւ իր բոլոր արագութեամբը, բայց գան-

կուսներն իրմէ դիւրաւ անցան դային, այնքան սրաթուիչ էին այս թուշուները :

Անտառին մէջ ծովահէններուն ձգած մի քանի հետքը տեսան : Նոր մարած կրակի մը մօտ՝ դաղթականները նշաններ նշմարեցին զոր յետին ուշագրութեամբ վնեցին : Իրարմէ ետև՝ շափելով՝ իրենց երկայնութեան ու լայնութեան համեմատ, հինգ մարդու հետքը շուտով գտան : Անշուշտ հինգ ծովահէններն այն տեղ իջեաներ էին, բայց — այնքան մանր քննութեան առարկայ մ'էր այս — վեցերորդ ոտքի նշան մը չգտան, որ այս պարագայիս մէջ էյրգօնի ոտքի նշանը պիտի լինէր :

Ճէյրգօն անոնց հետ չէր, ըսաւ Հարպէրդ :

— Ո՛չ, պատասխանեց Բէնքրօֆ, և եթէ անոնց հետ չէր, պատճառն այս է որ չարագործները զանի սպանած պիտի լինին : Բայց միթէ այդ ելուզակներն որջ մը չունին, որպէս զի կարելի լինէր երթալ զանոնք պաշարել վաղրներու պէս :

— Ո՛չ, պատասխանեց թղթակիցը : Հաւանական է որ աննպատակ կ'արշաւեն, և իրենց շահն այսպէս թափառիլ կ'պահանջէ մինչև որ կղզոյն տիրանան :

— Կղզոյն տիրանան, գոչեց նաւորդը, կղզոյն տիրանան . . . » կրկնեց նա խեղդուկ ձայնով մը, որպէս թէ երկաթէ թաթ մը անոր կակորդէն կ'ընէր : Այս առերի հանգարտ ձայնով մը յարեց :

« Գիտե՛ս, Պարոն Ալբրոս, թէ իմ հրացանս ինչ դնգակով լեցուցի :

— Ո՛չ, Բէնքրօֆ :

— Այն դնգակն է որ Հարպէրդի կուրծքէն անցաւ, և վստահ զիբ որ այն դնգակն իր նշանէն չպիտի վրիպի : »

Բայց արդար վրէժը չէր կրնար կեանք առլ էյրգօնի, և հոս զին վրայ ձգտած նշաններուն քննութենէ, ափսոս, պարտաւորեցան հետեցրնել որ զանի վերստին տեսնելու յոյս չկար :

Նոյն իրկանը գաղթականներն իրենց օթեանը ֆարեայ-Պարլաւէն տասն չորս մըն հետու տեղ մը դրին, և Ալբրոս Սմիթ

այնպէս հաշուեց որ Սողունի հրուանդանէն հինգ մըննի չափ հետու պիտի լինէին :

Եւ արդարև՝ հետեւեալ օրը՝ թերակղզոյն ծայրը հասան, անտառին բոլոր երկայնքը կարելով, բայց բնաւ նշան մը չկար որով կարենային իմանալ ծովահէններու ապաստանած վայրը, և ոչ այն թաղուն տեղն՝ որ խորհրդաւոր անձանօթին սպասարանը պիտի լինէր :

ՓԼՈՒՆԾԻ

Օչապոյտ թերակղզոյն զննութեանը — Բարաձաղի բերանի բերան օրէն — Գոտե՛ն վեց հարիւր տու էտէ — Գեղե՛ն Սքելեր — Բէնքրօֆ քննութեան կ'ընէ — Իրենց վերադարձը — Ամբի՛ն ընդ առաջ — Բայց դուրս մը — Լուսաստանում պարտահան մը — Լուսանի լուսով :

Հետեւեալ օրը, փետրվարի 18ին, գաղթականները կղզոյն բոլոր այն անտառուտ մասը զննելու ելան, որ Սողունի հրուանդանէն մինչև Բարաձաղի գետակը կ'առաւածուէր : Այս անտառին ամեն կողմն մանր քննեցին. լայնութիւնն երեքէն չորս մըն էր, վասն զի Օչապոյտ թերակղզոյն երկու եկերթին մէջ տեղը կը գտնուէր : Ծառերն՝ իրենց երկար հասակով և խիտ ոտտերով ցոյց կ'տային հողին բուսական զօրութիւնը, որ այս կողմերն աւելի զարմանալի էին քան թէ կղզոյն ուրիշ որ և է կողմը : Կարծես թէ կեղքոնակիան Ամերիկայի մէկ անկիւնն էր այս, որ միջին դասին վրայ փոխադրուէր էր : Այս բանն կարելի էր ենթադրել որ այս բոյսերն նոյն հողին վրայ կ'գտնուէին, բարեխառն կլիմայի անյարմար հողի մը վրայ ջերմութիւն մը գտնուէին, թէև վերին խառն կողմը խոնավ էր, և ներսն հրաբուխերէ

տարցած : Գլխաւոր ծառերն էին կրթանքն ու Եւկլիդեսներն որ
Հակայական կերպով կ'ըրարձրանային :

Բայց գաղթականներուն նպատակն այս փառաւոր բոյսերուն
վրայ զմայլել չէր : Արդէն դիտէին որ, այս նկատմամբ Լին-
քօն կղզին Քանարեան կղզեաց խումբին մէջ անդ մը բռնելու
արժանի պիտի լինէր, որոց առաջին անունը Քարեքսարէկ էր : Հի-
մակ, աւաղ, իրենց կղզեայն բոլորովին աէրը չէին, ուրիշ մար-
դիկ զայն առեր էին, աճարործներ անոր հողը կ'կոխէին, և
պէտք էր մինչև յիտինը սատակել :

Բայց արևմտեան կղերքը բնաւ հետք չդնան, թէև ամեն հող
տարին փնտռելու : Այլ ևս ոտքի նշաններ չկային, և ոչ ձգուած
օձեաններ :

Այս բանը զիս չզարմացրներ, ըսաւ Կիրոս Սմիթ իր ընկեր-
ներուն : Ծովաճէններն Բեկորբի հրտանդանին շրջակայից վրայ
ցամաքն ելան, և անմիջապէս Խոր-Արևմուտքի անտառն ընկան,
Տաղորնի ճահճէն անցնելէն ետև : Արեմն Քարեայ-Պալատէն
եղնելով ինչ ճամբայ որ բռնեցինք նոյն ճամբան բռնած են ա-
նոք ալ, ինչպէս որ անտառներուն մէջ մեր գամած հետքը կը
հաստատեն : Բայց երբ ծովափը հասան՝ ծովաճէնները քաջ հաս-
կըցան որ այն անդ յարմար ապաստանարան մը պիտի չգտնեն,
և ահա այն ատեն դէպ ՚ի հիստի զարնելով՝ գոմը գտան . . . :

— Ար թերևս վերադարձան . . . ըսաւ Բէնքրօֆ :

— Ես չեմ կարծեր, պատասխանեց չափադէտը, վտան զի լա-
ուրի պիտանն որ այս մեր խաղաղութիւններն այս կողմերը պի-
տի ընէինք : Գոմն անոնց համար լոկ սրաչարի վայր մ'է և չէ
թէ վերջնական օթեան մը :

— Ես ալ Կիրոսի համամիտ եմ, ըսաւ թղթակիցը, և ըստ
իս՝ Քրանքէն լեռին քարամայրութիւններուն մէջ որջ մը փնտռած պի-
տի լինին ծովաճէնները :

— Արեմն, Պարոն Կիրոս, շիտակ գոմն երթանք, գոչեց Բէն-
քրօֆ : Պէտք է ազատինք այն մարդոց ձեռքէն, և մինչև հիմակ
մեր ժամանակը տարապ անցուցինք :

— Ա՛չ, բարեկամդ իմ, պատասխանեց չափադէտը : Ա՛մոննա
որ պարտաւոր ենք իմանալ եթէ Խոր-Արևմուտքի անտառներն
ալ ընկարան մը չեն պարունակեր : Մեր հետազոտութիւններ-
կաւ նպատակ ունի, Բէնքրօֆ : Եթէ մէկ կողմէ յանցադարաբ
պիտի պատժենք՝ միւս կողմէ երախտադիտութեան պարտաւորու-
թիւն մ'ունինք կատարելու :

— Պարոն Կիրոս, շնա լաւ խօսեցար, պատասխանեց նա որ-
դը : Սակայն իմ կարծիքս այս է որ այդ պարտը պիտի դանենք
միայն երբոր կամենայ : Ծ

Եւ, իրօք՝ Բէնքրօֆ ամենուն կարծիքը կ'յայտնէր : Հաւանա-
կան էր որ անձանթթին օթեանն իրեն չափ խորհրդաւոր էր :

Նոյն իրիւն՝ սայլակը Քարավաղն դեռակին բերանը կայ ա-
ռաւ : Ըստ սովորականին՝ պառկելու համար անդ պարտասեցին
և պէտք եղած զգուշութիւններն ըրին : Հարպէրէ՛ ինչպէս որ էր
հիւանդութենէ առաջ՝ կորովի ու քաջառողջ պատանին գառնա-
լով, այս բացօդեայ կենցաղավարութենէ օգուտ կ'քաղէր, մէկ
կողմէ Ավիլիանու հովը՝ միւս կողմէ անտառներու կենսատու օղջ
ծծելով : Իր անդն ալ սայլակին մէջ չէր այլ կարաւանին զլուրը :

Հետեւեալ օրն, փետրվարի 19ին, գաղթականներն ծովափնեայ
վայրերը թողլով որոց վրայ՝ դեռարեանէն անդին այնքան դեղա-
նկար կ'զիզուէին տեսակ տեսակ ձեռք երկաթակուճներ, ձախ և-
զրէն դեռակէն վեր ելան : Ճամբան մէկ մասամբ բաց էր նա-
խորդ արշաւաններուն պատճառաւ, զոր գաղթականներն ըրեր էին
զոմէն մինչև արևմտեան ափունքը : Նոյն միջոցին՝ գաղթականնե-
րը Քրանքէն լեռէն տաս մղոն հեռու կ'գտնուէին :

Չափադիտին խորհուրդն այս էր, մանր քննել բոլոր հովան,
որու չորդին դեռակին փոքր կ'յօրինէր, և գոմին շրջակայքը
հասնել շրջահայեցութեամբ : Եթէ դոմը մարդ գտնուէր, բոլոն
զօրութեամբ զայն դրաւէլ, եթէ մարդ չկար, այն անդ պատասխա-
րուիլ և՛ Քրանքէն լեռը հետազոտելու նպատակաւ՝ զայն ամեն
գործողութեանց կեղբուն ընել :

Գաղթականները միաձայն հաւանութիւն տուին այս յատակա-

դժին, և իրաւի մեծ փափաք ունէին բոլորովին նորէն տիրանալ իրենց կողմոյն :

Ուստի սկսան այն նեղ հովիտը բռնել որ Ֆրանքլէն լեռին երկու ամենէ զօրաւոր քարամայրները կ'ըստէր : Ծառերն՝ որ դեռ տակին դարափներուն վրայ սեղմուած էին, հրաբուխին վերին գօսիներուն կողմը կ'պարզուէին : Գերբուկ, բաւական անհարթ, թակարդի յարմար հող մ'էր, որու վրայէ մեծ զուշտ թեամբ քալեցին : Թօփ ու Ժիւբ իբրև ոահահարդ կ'յառաջէին, և խիտ պուրակներուն աջ ու ձախ կողմը նետուելով՝ խելքով և ճարպիկութեամբ իրարու հետ կ'մրցէին : Բայց չկար նշան մ'որ ցոյց տար թէ վտակներէն նոր ատեններս մարդ անցած լինէր, չկար բան մ'որ գաղթականներուն ներկայութիւնն ու մտաւորութիւնը մատնէր :

Երեկոյեան ժամը հինգին՝ սայլակը կ'անկ առաւ պատնէշաւոր շրջապատէն գրեթէ հինգ հարիւր քայլ հեռու : Մեծ ծառերու կիսաշրջան վարայոյր մը դեռ ևս կ'ծածկէր զայն :

Արբ' պէտք էր քննել դոմը, որպէս զի իմացուի թէ արդեօք մէջը մարդ կայ : Եթէ բացէ 'ի բաց և ցերեկ ատեն երթային դոմը, շատ հաւանական էր որ Հարպերի փորձանքին հանդիպէին և գնդակ մ'ընդունէին, եթէ ծովահէնները դարանած էին : Ուստի աւելի լու էր սպասել որ գիշերը հասնի :

Սակայն՝ Գեդեոն Սքիլէդ կ'ուզէր անյապաղ քննել դոմին շրջակայքը, և Բէնքրօֆի հարկերութիւնն ալ հասնելով՝ առաջարկեց որ անոր ընկերանայ :

«Ո՛չ, բարեկամներս, պատասխանեց չափազէտը : Սպասեցէք որ գիշեր լինի : Չպիտի թողամ որ ձեզմէ մէկը ցարեկ ատեն ինքզնիք վտանգի մէջ գնէ :

— Բայց, Պարոն Արթուս . . . պատասխանեց նաւորդը, որ հնազանդ լու արամադիր չէր :

— Ապա չեմ քեզ, Բէնքրօֆ, ըստ չափազէտը :

— Թող այդպէս լինիս պատասխանեց նաւորդը, որ իր բարկութիւնը դուրս թափեց ծովահէններուն դէմ այնպիսի ծանր

հայհոյանք արձակելով որ միայն նաւորդներու բառերըն մէջ կ'զանուին :

Հետևապէս գաղթականները սայլակին բոլորաթիւ կեցան, և աչալըջութեամբ հսկեցին անտառին մտաւոր կողմերը :

Այսպէս անցան երեք ժամ : Հոնք իջեր էր և մեծ ծառերուն ներքև կատարեալ լուծիւն կ'տիրէր : Եթէ ամենէ բարակ ոտքը կտարէր, եթէ չոր խոտերուն վրայ քայլափոխի մը ձայն ելնէր, կտարէր խոտերուն մէջէն մարմին մը սահէր՝ շատ զիւրաւ պիտի ելնէ խոտերուն մէջէն մարմին մը սահէր : Ամեն բան հանդարտ էր : Ասկէ զատ՝ Թօփ՝ հողին վրայ պառկած՝ զլուխը թաթերուն վրայ երկնցած, անհանգստութեան նշան մը չէր յայտնէր :

Ժամն ու թիւն՝ իրկանը բաւական մութ էր այնպէս որ կարող էին անվտանգ կատարել իրենց զննութիւնը : Գեդեոն Սքիլէդ անկնեւու պատրաստ եղաւ Բէնքրօֆի հետ : Արթու Սմիթ հաւանութիւն ցցուց : Թօփ ու Ժիւբ չափազիտին, Հարպերի և Նաւուծիւն ցցուց : Թօփ ու Ժիւբ չափազիտին, Հարպերի և Նաւուծիւն ցցուց : Թօփ ու Ժիւբ չափազիտին, Հարպերի և Նաւուծիւն ցցուց : Թօփ ու Ժիւբ չափազիտին, Հարպերի և Նաւուծիւն ցցուց : Թօփ ու Ժիւբ չափազիտին, Հարպերի և Նաւուծիւն ցցուց :

«Անխոհեմաբար մի նետուիք, պատուիրեց Արթու Սմիթ նաւորդին և թղթակցին : Պէտք է զիտնալ որ գոմին չափազիտին րէք, այլ պիտի նայիք միայն թէ արդեօք մէջը մարդ կայ :

— Այդ պատուէրը պիտի պահենք՝ պատասխանեց Բէնքրօֆ : Եւ երկուքնին ալ ճամբայ ելան :

Երսունէն քառասուն ոտք անդին՝ արդէն առարկաներն անասանելի կ'զանային մթութիւնէն որ ծառերուն ներքև կ'տիրէր իրենց խիտ տերևներուն շնորհիւ : Թղթակցին ու Բէնքրօֆ կ'անկ կ'առնէին ամեն անգամ որ կասկածելի շուկ մը լսէին, և ապա յետին ծայր գգուշութեամբ կ'յառաջանային :

Իրարմէ հեռու կ'քալէին, սրպէս զի հրացանի զնդակի զի բաշենթարկին : Եւ ճշմարտան ըսելու համար, ամեն վայրկեան կ'ըստասէին որ հրացանի պայթում մը լսեն :

Սայլակը ձգեւէն հինգ վայրկեան ետք՝ Գեդեոն Սքիլէդ և Բէնքրօֆ

բրօժ անտառին ծայրը հասեր էին, բացառին առջևն՝ որու խորը կ'ըրարձրանար պատնէշաւոր շրջապատը :

Այն տեղ կեցան : Քանի մ'աղօտ նշոյլներ դեռ ևս կ'զարնէին անծառ մարդադէտնին վրայ : Գոմին դռուն երսուն քայլ հեռուն կ'երեւեր դոց : Այս երսուն քայլ հեռաորովիւն որմէ անցնել պէտք էր, անտառին ծայրէն մինչև շրջապատն ամենէ վտանգաւոր վայրն էր : Իրօք՝ եթէ մէկ կամ շատ զնդակներ արձակուէին պատնէշին կատարէն՝ անտարակոյս այն վտանգաւոր վայրը զիմուղ մարդը զեպին պիտի տապալէր :

Գեղէն Սրիլէդ ու Բէնքրօֆ ընկերկող մարդիկ չէին, բայց զիտէին որ եթէ անխոհեմութեամբ վարուէին, ոչ միայն իրենք զօճ պիտի երթային, այլ և իրենց ընկերները վտանգի մէջ պիտի ձգէին : Իրենք սպաննուելէն ետեւ՝ ինչ պիտի լինէին Կիրոս Սփրի, Դապ ու Հարպէրգ :

Բայց Բէնքրօֆ քանի դոմին կ'մտենար կ'զայրանար, կարծելով թէ ծովահէններն այն տեղ ապաւինած են, և միայն ունէր յառաջ նետուելու՝ երբ թղթակիցը կ'օրով ձեռքով մը զանի կեցայ :

«Քանի մը վայրկեանէ՝ բոլորովին պիտի մթանայ, մրմուսայ Գեղէն Սրիլէդ Բէնքրօֆի ականջին, և այն ատեն կրնանք դործել :»

Բէնքրօֆ իր հրացանին կոթը սեղմելով կատաղօրէն, ինքզինք բռնեց և հայհոյելով սպասեց :

Քիչ ատենէն՝ վերջալոյսին յետին նշոյլները բոլորովին մարեցան : Թանձր անտառէն ելնող ստուերը բոլորովին բացառ պատեց : Տրանքլէնի լեռն արևմտեան հորիզոնին առջև՝ ահագին պահպանակի մը պէս կ'կանգնէր և շուտ մը մութը կոխեց, ինչպէս որ կ'դատահի լայնութեամբ ստորին դաւառներու մէջ : Ճիշտ պատեհ ժամն էր :

Թղթակիցն ու Բէնքրօֆ՝ անտառին սահմանը կայան ստնլէնի վեր, պատնէշաւոր շրջապատին վրայ ակնդէտ կ'նայէին : Գոմը բոլորովին երեսէ ձգուած կ'երեւէր : Պատնէշին կատարն արե-

լի սև զիծ մը կ'յօրինէր քան թէ շրջապատող ստուերը, և անոր յստակութիւնն անվճար կ'մտար : Սակայն, եթէ ծովահէններն անդ էին, անշուշտ իրենցմէ մին նոյն տեղը պահպանութիւն պիտի ընէր, որպէս զի ամեն յարձակումէ ապահով մնան :

Գեղէն Սրիլէդ իր ընկերին ձեռքը սեղմեց, և երկաքնին ալ սողալով զէպի ՚ի դոմը գիմեցին, իրենց հրացանները պարպելու պատրաստ դանուելով :

Շրջապատին դուրը հասան, և լոյսի նշոյլ մ'անդամ ստուերը չէր թափանցեր :

Բէնքրօֆ դուրը կարելու փորձ փորձեց, որ, ինչպէս որ թղթակիցն ու ինք ենթադրեր էին, դոց էր : Սակայն նաւաստին կրցաւ ստուղել որ արտաքին ձողըը դուրս չէին :

Այս բանէն կարելի էր հետեցընել որ ծովահէնները դոմը կը դանուէին, և թէ, հաւանօրէն, դուրը ներսէն այնպէս գոյցեր էին որ մէկը չկրնայ բռնապէս բանալ :

Գեղէն Սրիլէդ ու Բէնքրօֆ ականջ դրին :

Շրջապատին ներքին կողմն շուկ չկար : Արտիկներն ու այծերն անշուշտ իրենց բնակարանը քնայած լինելով, զիշերուան անդորրութիւնը չէին վրդովեր :

Թղթակիցն ու նաւաստին՝ բան մը չսեղծելով խորհուրդ ըրին թէ արդեօք պատնէշէն վեր ելնեն և դոմը մտնեն : Այս բանս Կիրոս Սփրիին առած հրահանգին հակառակ էր :

Իբրև է որ գործողութիւնը կրնար յաջողիլ, բայց կրնար նաև ձախորդ երթալ : Արդ՝ թէ որ չարագործները բան մը կ'առկած չունէին, եթէ իրենց դէմ եղած արշաւանին վրայ անդեկութիւն չունէին, վերջապէս՝ եթէ նոյն պահուն՝ պատեհութիւն կար դանոնք բռնել յանկարծ, միթէ պէտք էր այս պատեհութիւնը կորուսել՝ անխոհեմաբար պատնէշէն անցնելու փորձ փորձելով :

Թղթակիցն այս կարծիքէն չէր : Ա ելի արժան դատեց սպասել որ զաղթակահաններն ամենքը միմեան դոմը մտնել փորձելու համար : Այս իբրև էր որ կարող էին պատնէշը հասնիլ առանց անսնուելու, և շրջապատն ալ անպաշտպան կ'երեւէր : Այս կէտն

որոշելն ետև՝ կ'մնար միայն սայլակը դառնալ և պէտք եղածը անօրինել :

Հաւանորէն՝ Բէնքրօֆ նոյն կարծիքն ունէր, վասն զի թղթակցին հետեւելու դժուարութիւն մը չբացուց, երբոր այս դէպ 'ի անստուր քաջուեցաւ :

Մի քանի վայրկեան ետք՝ չափազէտը գործին վիճակն իմացեր էր :

« Լաւ ուրեմն, ըսաւ նա, խորհելն ետև՝ այժմ իրաւունք ունիմ կարծելու որ ծովահէնները գոմը չեն դանախիր :

— Քիչ ատենէն պիտի հասկընանք այդ բանը, պատասխանեց Բէնքրօֆ, երբոր շրջապատէն վեր ելնենք :

— Բարեկամներ, դո՞մն երթանք, ըսաւ Կիւրոս Սմիթ :

— Սայլակն անստուի՞ն մէջ պիտի թողունք, հարցուց Ղապ :

— Ա՛յ, պատասխանեց չափազէտը, այն մեր պարէնի ու ռազմավթերքի ամբարն է, 'ի հարկին, կրնայ մեզի ծառայել իբրև պատնէշ :

— Արեմն, ծն յառաջ անցնինք ըսաւ Գեղէոն Սրիլէզ :

Սայլակն անստուէն դուրս ելաւ և դէպ 'ի պատնէշը դարձել սկսաւ անշուկ : Այն միջոցին՝ մութը շատ թանձր էր, լուսութիւնը կատարեալ, ճիշտ այն ժամանակուան պէս երբ Բէնքրօֆ և թղթակիցը հողին վրայ սողալով հեռացեր էին : Խիտ խոտը բուրրովին կ'իսափանէր քայլերու աղմուկը :

Գաղթականները պատրաստ էին հրացանները քաշելու : Ճիւր, Բէնքրօֆի հրամանին վրայ, ետին կ'մնար : Նսւյ տուռն բռնած թօփը կ'առաջնորդէր, որպէս զի յառաջ չնետուի :

Քիչ ատենէն բացասն երեցաւ . բոլորովին ամայի էր : Փորքիկ խոմբն առանց վարանելու շրջապատին կողմը դիմեց : Շատ քիչ ժամանակի մէջ վտանգաւոր շրջանէն անցան : Հրացան մը անլամ չքաշեցին : Երբոր սայլակը պատնէշին հասաւ, կանկ առաւ : Ղապ ցիւերուն դուրսը կեցաւ որպէս զի պահպանէ : Այն ատեն չափազէտը, թղթակիցը, Հարպէրդ և Բէնքրօֆ դէպ 'ի դուռը գացին, տեսնելու համար թէ արդեօք ներսի կողմէն ցցերով գոցուած էր . . . :

Փեղկերէն մին բնց էր :

« Բայց դուք ի՞նչ կ'ըսէիք » հարցուց չափազէտը նաորդին ու Գեղէոն Սրիլէզի դառնալով :

Երկուքնին ալ ապշեր մնացեր էին :

« Հոյիս վկայ, ըսաւ Բէնքրօֆ, այս դուռը քիչ մ'առաջ գոց էր : »

Այն ատեն գաղթականները վարանեցան : Արեմն ծովահէնները դո՞մն էին երբոր Բէնքրօֆ և թղթակիցը զայն զննելու ելեր էին . ասոր տարակոյս չկար, քանի որ դուռն որ այն ատեն գոց էր, անոնց ձեռք միայն բացուած՝ կրնար լինիլ : Միթէ դեռ անդ էին, կամ անոնցմէ մին նո՞ր դուրս ելեր էր :

Բոլոր այս հարցումները նոյն միջոցին ներկայացան ամեն մէկուն ձեռքին, բայց ի՞նչպէս պէտք էր պատասխանել :

Նոյն պահուն՝ Հարպէրդ՝ որ շրջապատին ներքին կողմը քանի մը բայլ յառաջ գացեր էր, արստրեօք ետ դարձաւ և Կիւրոս Սմիթին ձեռքը բռնեց .

« Ի՞նչ կայ, հարցուց Կիւրոս Սմիթ :

— Լոյս մը :

— Տան մէջ :

— Այո՞ : »

Հինդ գաղթականները միտին դուռը դիմեցին, և արդարեւ իրենց դիմացն ընկնող պատուհանին ապակիներէն տեսան աւար նշոյլ մ'որ կ'երերար :

Կիւրոս Սմիթ իսկոյն իր ընելիքն որոշեց :

« Շատ բաղաւոր ենք, ըսաւ իր ընկերներուն, որ ծովահէններն այս տան մէջ փակուած կ'գտնենք, բոլորովին անկասկած մնալով : Մեր ձեռքին տակն են, յառաջ անցնինք : »

Այն ատեն գաղթականներն շրջապատին մէջ սահելով յառաջ անցան, իրենց հրացանը զինած : Սայլակը դուրսը ձգեր էին ծիւրին ու թօփին պահպանութեան ներքե, և խոհեմութեամբ երկուքն ալ անոր կայեր էին :

Կիւրոս Սմիթ, Բէնքրօֆ, Գեղէոն Սրիլէզ մէկ կողմէ, Հարպէրդ

պէրզ ու Նսպ միւս կողմէ՝ ցցապատնէշին երկայնքը բռնելով՝ վնէ-
ցին գոմին այն մասն որ բոլորովին մուծ էր և ամայի :

Քանի մը վայրկեանէն՝ ամենյը տան քովը հասան՝ դրան առջև ,
որ գոյրած էր :

Կիւրոս Սմիթ ձեռքով նշան մ'ըրաւ իր ընկերներուն , որ կը
պատուիրէր անշարժ մնալու , և ապակիին մօտեցաւ , որ այն ա-
ստն ներքին լուսով թեթև մը լուսաւորուած էր :

Իր աչքը միակ սենեկին խորը թափանցեց , որ տան դեանա-
յարկը կ'կազմէր :

Սեղանին վրայ վառուած լապտեր մը կ'փայլէր : Այս սեղա-
նին մօտ անկողին մը կ'երևէր որու մէջ երբեմն Էյրզօն կ'պաու-
կէր :

Անկողնին վրայ մարդու մը մարմինը կ'հանդէսէր :

Յանկարծ՝ Կիւրոս Սմիթ ետ քաշուեցաւ , և խեղդուկ ձայնով
մը պոռաց .

« Էյրզօն » :
Իսկոյն՝ դուռը խորտակեցին քան թէ բացին , և դաղթական-
ներն սննեակը վաղեցին :

Էյրզօն քնացած կ'երևէր : Իր դէմքը ցոյց կ'տար որ երկայն
աստն ու անխնայ տառապանք քաշեր էր : Իր դաստակներուն ու
կոճերուն վրայ վէրքեր կ'սեփնուէին :

Կիւրոս Սմիթ անոր վրայ ծոեցաւ :

« Էյրզօն » գոչեց չափազէտը և բռնեց այն մարդուն թևն , զոր
այսպիսի անակնունքի պարագայից մէջ դտեր էր :

Այս ձայնը լսելով՝ Էյրզօն աչքը բացաւ , և նախ Կիւրոս Սմի-
թին՝ ապա միւսներուն երեսը նայելով ,

- « Գո՞ք էք , պոռաց նա , գո՞ք էք :
- Էյրզօն , Էյրզօն , կրկնեց Կիւրոս Սմիթ :
- Ո՞ր եմ :
- Գոմին բնակարանը :
- Մինամի :
- Այո՞ :

— Բայց հիմակ պիտի վերագառնան , գոչեց Էյրզօն : Պաշտ-
պանեցէք ինքզինքնիդ , պաշտպանեցէք : »

Եւ Էյրզօն շնչապառ ընկաւ :

« Սրիլէդ , ըսաւ այն աստն չափազէտը , կարելի է ծովահէն-
ները գան մեր վրայ յարձակին : Սայլակը գոմը մտցո՛ր . յետոյ՝
դուռը գոցէ՛ պատնէշով , և ամենքնիդ այս սեղ եկէք : »

Բէնքրօֆ , Նսպ և թղթակիցը չափազէտին հրամանները կա-
տարելու փութացին : Պէտք չէր վայրկեան մ'անդամ կորուսել :
Կարելի էր իսկ որ սայլակն արդէն ծովահէններուն ձեռքն ըն-
կած էր :

Շատ չանցաւ՝ թղթակիցն ու իր երկու ընկերները գոմէն ան-
ցան և պատնէշին դուռը հասան , որու ետին թօփ կամացուկ մը
կ'հաջէր :

Չափազէտը ահա մը թողաց Էյրզօնը , դռնէն դուրս ելաւ ,
հրացանը քաշելու պատրաստ դանուելով : Հարպէրդ իր քովն էր :
Երկուքնին ալ գոմին վրայ նայող քարամոյթին կատարը կ'ղի-
տէին : Եթէ ծովահէնները նոյն վայրը դարաներ էին՝ կարող էին
մի առ մի դարնել գաղթականներուն :

Նոյն միջոցին՝ արևելեան կողմէ՛ լուսինն երևցաւ անտառին սև
վարաղոյրին վերևը , և լուսոյ ճերմակ օտան մը շրջապատին ներ-
քին կողմը տարածուեցաւ : Գոմը բոլորովին լուսաւորուեցաւ իր
ծառերու փունջերով , իր առուակով , որ զայն կ'ոռոգէր , և իր
դալարաւէտ լայն օթոցով :

Լեռին կողմէն՝ սուսն ու պատնէշին մէկ մասը սպիտակ դուռով
որոշակի կ'երևէին : Գրան մօտ , դիմացի կողմն՝ մուծին մէջ կը
մնար շրջապատը :

Քիչ ատենէն սև կոյտ մ'երևցաւ : Սայլակն էր որ լուսափայլ
շրջանին մէջ կ'մտնէր , և Կիւրոս Սմիթ կրցաւ լսել դրան ձայնն
զոր իր ընկերները կ'զոցէին և ներսէն անոր փեղկերը պնդապէս
կ'ամրացընէին :

Բայց նոյն միջոցին՝ թօփ՝ իր ստունը ուժղնապէս կտրելով՝ սկսաւ
կատաղօրէն հաջել և գոմին խորը վաղեց՝ տան աջ թևին վրայ :

«Զգուշութիւն, բարեկամներս, և նշան առէք . . .» զոչեց
Կիրոս Սմիթ :

Գաղթականներն իրենց հրացաններն ուղղեր էին և սարսփելու
պատեհ ժամուն կ'սպասէին : Թօփ միշտ կ'հաջէր, և Ժիւբ՝ դէպ
'ի շունը վազելով՝ սուր կերպով սկսաւ սուլել :

Գաղթականներն անոր հետեւեցան փոքրիկ առուակին փոռնքը,
որ մեծ ծառերով հովանաւորուած էր :

Եւ այն տեղ, լիով լուսով՝ ինչ անասն :

Հինգ հաս մարմին, զարափին վրայ տապաստ :

Այս մարմիններն ծովահէններն էին որ, չորս ամիս առաջ՝
Լինքոլն կղզին ելեր էին :

ՓԼՈՒՍ ԺԳ.

Էյրզոնի պարտաւիճակը — Իր հին դատաւիցներուն խորհուրդները — Ի-
րենց հասարակութիւնը բռնի մեջ — Լինքոլն կղզոյն անաշա դատարարը
— Պոնավանդիւր — Քրանդէն լեռին մօտ հետազոտութիւն — Վերին
հովիտները — Սորբերիւրեայ որդուածէր — Բէնդրօֆի մէկ պարտախանը —
Խառնարանին խորը — Վերադարձ :

Ինչ պատահեր էր : Ո՞վ սպաններ էր չարագործները : Մի-
թէ Էյրզոնն էր : Ո՞չ, քանի որ պահ մ'առաջ՝ անոնց վերա-
դարձէն կ'վախնար :

Բայց Էյրզոն այն ատեն խոր թմրութեան մէջ ընկած էր և
կարելի չէր եղած զայն փարատել : Իր արտասանած մի քանի
բառերէն ետք՝ ծանր անզգայութիւն մը զինք պաշարեր էր և իր
անկողինն մէջ անշարժ ընկեր էր նորէն :

Գաղթականներն բուռն զրգուովեամբ մը ներդարձուելով խառն

ու շփոթ զաղափարներով համակուեր էին և բոլոր գիշեր սպա-
սեցին Էյրզոնի տունէն չհեռանալով, և չուզեցին զառնալ չա-
րագործներուն գիակները գանուած տեղը : Հաւանական էր որ
Էյրզոն չպիտի կարենար անոնց վրայօք տեղեկութիւն տալ թէ
ինչ պարագաներով ծովահէններն այն տեղ ընկեր մտեր էին,
քանի որ ինքն ալ չգիտէր թէ գոմի տան մէջ կ'գտնուէր : Բայց
գոնէ այս սպանութենէ առաջ պատահած դէպքերը պիտի կարե-
նար պատմել :

Հետեւեալ օրն՝ Էյրզոն իր թմրութիւնը կ'թոթուէր, և իր ըն-
կերներն սքաւալին կ'յայտնէին անոր իրենց ուրախութիւնն որ զինք
ողջ առողջ կ'գտնէին՝ հարիւր չորս օր իրարմէ բաժնուած մնա-
լէն ետև :

Այն ատեն՝ քիչ խօսքով պատմեց Էյրզոն անցած դարձածը,
կամ գէթ ինչ որ ինք գիտէր :

Վերջին նոյեմբեր 7ին՝ զոմը հասնելուն հետեւալ օրը՝ մութը
կսխելու միջոցին՝ ծովահէններն իր վրայ յարձակելով՝ յանկարծ
բռնեցին շրջապատէն վեր ելնելով : Յետոյ զինք կապեցին, բե-
ւանք գայլ գրին և մութ քարայր մը տարին՝ Քրանդէն լեռին
ստորտար, այն տեղն ուր ծովահէններն ապաւիներ էին :

Ծովահէններն որոշեր էին Էյրզոնը սպաննելու հետեւալ օ-
րը, երբ անոնցմէ մին զինք ճանչեց այն անունով զոր Ա. սորա-
լեոյ մէջ կ'կրէր : Այս ասփրասները կ'ուզէին կոտորել Էյրզո-
նը, սակայն յարդեցին Պէն Ճոյսէն :

Բայց այն օրէն 'ի վեր՝ Էյրզոն իր հին գաւակիցներուն կողմէ
անդադար կ'ընթացնէր որպէս զի իրենց միանայ : Այժմային
անոր ձեռօք Գարեայ — Պալատը գրաւել, այն անմատչելի բնա-
կարանը մտնել, և կղզոյն տիրանալ, գաղթականները սպաննելն
եղան :

Էյրզոն դէմ կեցաւ : Հին պատժապարտ մարդն որ զղջացեր
ու ներում գտեր էր, առելի լաւ պիտի համարէր մեռնիլ քան
թէ իր ընկերները մատնել :

Ծովահէններն Էյրզոնը կաշկանդեր, անոր բերանը գայլ դէմ

էին և իրենց աչքէն չէին հեռացններ, այնպէս որ խեղճը չորս ամիս քարայրին մէջ ապրեցաւ :

Սակայն ծովահէնները դոմը գտեր էին, կղզին հասնելէն քիչ մը ժամանակ ետք՝ և այն ատենէն ՚ի վեր՝ անոր պահեստի պաշարով կ'ապրէին, առանց անոր մէջ բնակելու :

Նոյեմբերի 11ին, այս առազակներէն երկու հոգի՝ յանկարծ գաղթականներուն վրայ հասնելովը՝ Հարպէրդի վրայ հրացան պարպեցին, և ասոնցմէ մին դարձաւ պարծենալով որ կղզոյն բնակիչներէն մին սպաններ էր, բայց այդ առաջիկը մինակ դարձաւ : Ինչպէս գիտենք, Արլոս Սմիթին դաշոյնովն անոր ընկերը սպաննուեր էր :

Գլուրին է երևակայել թէ Էյրլոսն ինչ վիշտ ու յուսահատութիւն կրեց երբ Հարպէրդի մահուան լուրն իմացաւ : Գաղթականները լոկ չորս հոգի էին, և կերպով մը ծովահէններուն իշխանութեան տակ :

Այս դէպքին վրայ, և որչափ ասան որ գաղթականները Հարպէրդի հիւանդութեան պատճառաւ դոմը կ'ձնային, առազակներն իրենց քարայրէն չհեռացան, և Մեծ-Տեղքին սարահարթը կողոպտելէն ետեւ իսկ, խոհեմութիւն չհամարեցին զայն թողուլ :

Այն ատեն ծովահէններն սկսան աւելի ևս տանջել Էյրլոսը : Գիշեր ցերեկ իր ձեռքն ու ոտքը կապած կ'պահէին և այս կապերուն նշանները դեռ ևս կ'երևէին : Ամեն վայրկեան մահուան կ'սպասէր և կարծէր թէ ազատում չունի :

Մինչև փետրվարի երրորդ շաբաթն այսպէս անցաւ : Ծովահէնները միշտ նպաստաւոր առթի մը սպասելով՝ շատ քիչ անգամ իրենց քարայրէն դուրս ելան, և միայն մէկ երկու անգամ որտեղ գացին՝ թէ կղզոյն ներքին կողմը, թէ հարաւային ծովափին վրայ : Էյրլոսը լուր չունէր իր բարեկամներէն և ալ յոյս ալ չունէր զանոնք տեսնելու :

Վերջապէս թշուառ մարդն այս ամեն նեղութեանց չկրնալով տուկալ՝ ծանր թմրութեան մէջ ընկաւ, այնպէս որ ոչ տեսնելու և ոչ լսելու կարողութիւն ունէր :

Աստի՛ այս վայրկեանէն սկսեալ, այսինքն երկու օրէ ՚ի վեր՝ չէր կարող իսկ ըսել թէ ինչ անցեր էր :

Բայց, Պարոն Սմիթ, յարեց նա, քանի որ այն քարայրին մէջ բանտարկուեր էի, ինչպէս դոմը կ'գտնուիմ հիմակ :

— Ի՞նչ կերպով ծովահէնները վարը մուսած կ'գտնուին շրջապատին մէջ տեղը, պատասխանեց չափազէտը :

— Մեռած՝ գոչեց Էյրլոսն, որ իր տկարութեան շնայելով կէս մ'ելաւ անկողնին մէջ :

Իր ընկերները վնք բռնեցին : Ազեց ոտք ելնել, թոյլ տուին որ ուզածն ընէ, և ամենքը վտակին կողմը դիմեցին :

Բոլորովին լուսցեր էր :

Այն տեղ, ժայռափին վրայ, այն դրից մէջ ուր մահը վրայ հասնելով զանոնք շանթահարեր էր, ծովահէններու հինգ գլխաները գետինը պառկած կ'երևէին :

Էյրլոսն շուարեր մնացեր էր : Արլոս Սմիթ ու իր ընկերներն անոր կ'նայէին առանց բառ մ'արտասանելու :

Չափադիտին ըրած մէկ նշմայրին վրայ՝ Նապ և Բէնքրօֆ սկսան քննել այն դիակներն՝ որ արդէն ցրտէն կարկամը էին :

Գիտիներուն վրայ վէրքի յայտնի նշան մը չկար :

Միայն՝ ուշաբուրթեամբ լաւ մը քննելէն ետեւ՝ Բէնքրօֆ մէկուն ճակատին վրայ, միւսին կուրծքին վրայ, ապր կունակին վրայ, աւոր ուսին վրայ կարմիր մանր կէտ մը նշմարեց, հազիւ նշմարելի ճմլած մը, և որու ծաղումը հասկնալ բոլորովին անկարելի էր :

«Ահա այդ տեղերէն զարնուած են, բայց Արլոս Սմիթ :

— Բայց ի՞նչ զէնքով, գոչեց թղթակիցը :

— Շանթահար զէնքով մը, որու զաղանիքը չգիտենք :

— Եւ ո՞վ շանթահարեց զանոնք . . . հարցուց Բէնքրօֆ :

— Աղբոյն արդարատէր գատաւորը, պատասխանեց Արլոս Սմիթ, այն որ քեզ այս տեղ փոխադրեց, Էյրլոսն, այն՝ որու աղբեցութիւնը դարձեալ երեսն ելաւ, այն որ մեզի համար կ'ընէ ինչ որ չենք կարող մենք մեզի համար ընել, և այս ընելէն ետեւ՝ մեզմէ խոյս կ'տայ :

— Ուրեմն փնտուե՛նք, զոչեց Բէնքրօֆ :

— Այո՛, փնտուե՛նք զանի, պատասխանեց Վիւրոս Սմիթ, բայց այսպիսի հրաշքներ կատարող գերազանց էակը չտիտի կարենանք զանել, եթէ միայն ինք հաճի մեզ իրեն կոչելու :»

Այս անտեսանելի պաշտպանութիւնը, որ իրենց յատուկ գործերն առ ոչ ինչ կ'հանէր, չափազէտը կ'զրկէր ու սիրտը կը շարժէր : Այս պաշտպանութիւնը ցոյց կ'տար այնպիսի յարաբերական նուաստութիւն մ'որմէ հպարտ հոգի մը կրնար վերաւորուիլ : Աեհանձնութիւն մ'որ ամեն երախտագիտութեան ցոյցէ հեռու կենալու միջոցներ կ'բանեցընէ իր երախտաւորներուն համար կերպ մ'արհամարհանք յայտնելով, որ՝ Վիւրոս Սմիթի առջև՝ կերպով մը կ'նուազեցընէր բարերարութեան արժէքը :

«Փնտուե՛նք, վրայ բերաւ նա, և տա՛ր Աստուած որ օր մը մեզի կարելի լինէր հաստատելու այս գուռող պաշտպանին որ իր գործն ապերախաներու հետ չէ : Ինչ որ ունիմ կ'տայի եթէ կարող լինէինք մերք ալ ըստ կարգի մեր պարտքը կատարել, նշանաւոր ծառայութիւն մը, մինչև անգամ՝ մեր կեանքն, անոր նուիրելով :»

Այն օրէն ՚ի վեր՝ Ղինքօրն կղզոյն բնակիչներուն միակ մտահոգութիւնն եղաւ այս հետադատութիւնը : Այս հանելուկը զանեւ ըստ համար շատ զրդիւններ ունէին, հանելուկ մ'որ ուրիշ բան չէր կրնար լինիլ եթէ ոչ ստուղիւ անբացատրելի և կերպով մը գերբնային զօրութեամբ օժտեալ մարդու մ'անունը :

Գանի մը վայրկեան ետք՝ զաղթականները գումը մտան, ար ամեն խնամք տանելով՝ շուտով Էյրլոօնի բարոյական և մարմնական ոյժ տուին :

Նսպ ու Բէնքրօֆ անտառը փոխադրեցին ծովահաններուն դիակները, զոմէն քիչ մը հեռու, և խորունկ փոսի մը մէջ թաղեցին :

Յետոյ Էյրլոօնի պատմեցին այն դէպքերն որ իր բնատարրելութեան աստե՛ն պատահեր էին : Այն աստե՛ն իմայաւ Հարպէրդի արկածները, և զաղթականներուն կրած այլ և այլ փորձանքը :

Իրենք յոյս չունէին Էյրլոօնը տեսնելու և վախնալու տեղի ունէին որ ծովահանները զինք անդթօրէն սպաննած չլինին :

«Իսկ հիմակ, ըստ Վիւրոս Սմիթ իր պատմութիւնն աւարտելով, պարտք մը կ'մնայ մեզի կատարելու : Մեր գործին՝ կէտը լմնցած է, բայց եթէ ծովահանի կողմէ ալ վախի տեղ չունինք, մեր ճարտիկութեամբը չէ որ կղզոյն աէրը դարձանք :

— Լաւ ուրեմն, պատասխանեց Գեդէոն Սքիլէդ, Ֆրանքլէնը ըստին առաջարկներուն բախիղը քննենք : Խոսող մը, ծակ մ'առանց քննելու չթողու՛նք : Ա՛հ, եթէ երբէք թղթակից մը սրտանոց զաղանիքի մ'առջև զանուեցաւ, ստուղիւ ձեզ խօսողս է այդ թղթակիցը, բարեկամներս :

— Եւ մեր Գարեայ-Պալատը չպիտի մանենք, պատասխանեց Հարպէրդ, մինչև որ մեր բարերարը չգանենք :

— Այո՛, ըստ չափազէտը, ինչ որ մարդկօրէն կարելի է, պիտի ընենք . . . բայց, կ'կրկնեմ, եթէ կամենայ միայն պիտի կարենանք զինք զտնել :

— Գո՛մը պիտի մնանք, հարցոյց Բէնքրօֆ :

— Մնանք, պատասխանեց Վիւրոս Սմիթ. առատ է պաշարը, և այս տեղ մեր խուզարկութեանց շրջանին կեդրոնը կ'գտնուինք : Սակայն, եթէ կարեւոր է, սայլակը կրնայ զիւրաւ Գարեայ-Պալատը գառնալ :

— Լաւ, պատասխանեց նուաստին : Միայն զիտողութիւն մը տնիմ :

— Ի՞նչ է :

— Աւասիկ ամառը կ'մտանայ, և պէտք չէ մոռնալ որ ծովային ողեորութիւն մ'ունինք ընելու :

— Ծովային ողեորութիւն, ըստ Գեդէոն Սքիլէդ :

— Այո՛, Թափօր կղզին երթալու համար, պատասխանեց Բէնքրօֆ. պէտք է ծանուցադիր տանիլ անդ, որպէս զի մեր կղզոյն գիրքը յայտնենք, և զալիք սկովտական նաւը զիսնայ որ Էյրլոօնի այս տեղ կ'գտնուի : Ո՛վ զիտէ, կարելի է արդէն աչ է :

— Բայց, Բէնքրօֆ, հարցոյց Էյրլոօն, ինչ կերպով այդ ուղեորութիւնն ընելու մտադիր ես :

- Պանաֆանդի-րի միջոցաւ :
- Պանաֆանդի-րը, զոչեց Եւրոզոն . . . : Ա՛լ Պանաֆանդի-ր չկայ :
- Ի՞նչպէս չկայ, որոտայ Բէնքրոֆ ցատկելով :
- Այո՛, պատասխանեց Եւրոզոն : Ծովահէնները զայն գտան իր փոքրիկ նաւահանգստին մէջ, ու թ որ կայ, և ծովն ելան ու . . .
- Ապա՛, ըսաւ Բէնքրոֆ, որու սիրտը կ'ըսէր :
- Եւ որովհետեւ ա՛լ Պոյ չարվէր չկայ որ նաւը վարէ, ժայռերուն վրայ ընկաւ այն և բոլորովին խորտակեցաւ :
- Ա՛հ, թշուառներ, աւաղակներ, վատաղբներ, զոչեց Բէնքրոֆ :
- Բէնքրոֆ, ըսաւ չարվէր, նաւորդին ձեռքը բռնելով, ուրիշ Պանաֆանդի-ր մը պիտի շինենք, աւելի՛ մեծ : Պրիկին ամեն երկաթեղէնն ու կազմաձրը մեր ձեռքն ունինք :
- Բայց, դիտես, պատասխանեց Բէնքրոֆ, որ աւն նուազն Տինգ վեց ամիս պէտք է երսուն քառսուն տակաւի պարունակ ունեցող նաւ մը շինելու համար :
- Պէտք է համբերել, պատասխանեց թղթակիցը, և այս տարի Թափոր կղզին մեր ընելք ուղեորութենէ իս պիտի կենանք :
- Բէնքրոֆ, ուրիշ ճար չկայ, պէտք է համբերել, ըսաւ չարվէր, և կարծեմ թէ այս յատուցումը մեզի փնասակար չպիտի լինի :
- Ա՛հ, իմ Պանաֆանդի-րս, իմ խեղճ Պանաֆանդի-րս՝ զոչեց Բէնքրոֆ, ստուգիւ իր նաւուն կորստեան վրայ զարհուրելով՝ այն նաւն որու վրայ կ'սարժենար :
- Յայտնի էր թէ Պանաֆանդի-րին խորտակումը շատ ցաւալի գեպք մ'էր պաղթականներուն համար, և որոշուեցաւ որ այս կորստը կարելի եղածին չափ շտաով գարնանին : Այս որոշուին ետեւ իրեց առաջին հարն եղաւ կղզոյն ամենէ թագուն կողմըը հետազօտել :
- Նոյն օրն իսկ, փետրվարի 19ին, այլ և այլ խաղարկութիւններ եղան և ամբողջ շաբաթ մը տեւեցին : Առին խաբիսիւր, իր քաղաքայիններուն և բազմաթիւ ճիւղերուն մէջ, խիստ անկանոն

կերպով յարգարուած հովիտներու ու հակ-հովիտներու բախլ մը կ'օրինէր : Հաւանօրէն՝ այն տեղ, այն նեղ կիրճերու խորը, թերեւս Ֆրանքլէն լեռին ներքին կողմը պէտք էր խաղարկութիւնները շարունակել : Չկար կղզոյն մէջ վայր մ'որ ասոր պէս բնակարան մը պահելու յարմար լինէր, և որու մէջ բնակողն անյայտ մնալու ուղիք : Բայց առաջարկներն այնպէս իրարու հետ կցուած էին, որ Կիւրոս Սմիթ անաչառ մեթոտով մ'անոնց հետապնդող թիւնը շարունակելու հարկադրեցաւ :

Նախ գաղթականները քննեցին բոլոր հովիտն որ հրաբուխին հարաւային կողմը կ'ըսցուէր և որ քարավաղի գետակին առաջին ջրերը կ'ընդունէր : Ահա այն տեղ ցոյց տուաւ Եւրոզոն քարայրն որու մէջ ծովահէններն առատաներ էին՝ մինչև որ զինք փոխադրեցին : Այս քարայրը բոլորովին այն վեճակին մէջն է ուր ձգեր էր զայն Եւրոզոն : Անոր մէջ գտան բաւական պաշար և մթերք, զոր ծովահէնները յափշտակեցին զոմէն՝ որպէս զի պահեստ ունենան :

Բոլոր հովիտն՝ որ քարայրին կ'անդէր, աղոր ծառերով հովանաւորուած հովիտ մը, որոց մէջ զլեւտորներ կ'ին կոնարեր-ներն, մեծ խնամօք զննեցին, և հարաւ-արեւմտեան քարամայրին ծայրէն գտնաւով՝ գաղթականներն աւելի նեղ կիրճ մը մտան որու երկու կողմը դիզուած երկաթակուճները նկարագեղ տեսարան մը կ'ընծայէին :

Այս տեղ աւելի քիչ էին ծառերը : Խոտի տեղ քարեր կային : Վայրի սյուներ և արտիկներ ժայռերուն մէջ կ'ստատտէին : Այն տեղէն կ'սկսէր կղզոյն անջրդի մասը :

Արդէն գաղթականները կարող էին դիտել որ այս բազմաթիւ հովիտներէն, որ Ֆրանքլէն լեռին խաբիսիւրին վրայ կ'ընդառուրէին, երեք հատ միայն անտառուտ էին և ճիւղ արօտներով, ոտմին պէս, որու սահմանն արեւմտեան կողմէ քարավաղի գետակին հովիտն էր, և արեւելքէն՝ Կարմիր վտակին հովիտը : Այս երկու վտակներն՝ աւելի վարը նոր առուներ ընդունելով գետակներ կը ցառնային, և լեռին բոլոր ջրերէն կ'օրինուէին, որով կ'արդա-

աւարէր իր հարաւային մասը : Իսկ Մէրսին , ուղղակի Յակամարի անտառին ծածկոյթին տակ կորսուած , առաս աղբիւրներու ջրերը կ'ընդունէր , և նոյնպէս այս տեղակ ախունքներ էին որ բիրաւոր առուններէ ժայթքելով՝ Օձապտոյտ-Թերակղզոյն հողը կ'ուողէին :

Արդ այս երեք հովիտներէն մին , որոց մէջ ջուրն անպակաս էր , կրնար իբրև օթեան ծառայել մենակեացի մ'որ կենաց պէտք եղած բաները սխտի դասեր այն տեղ : Բայց զաղթականներն արդէն զանոնք հետազօտեր էին , և բնաւ մարդու մը ներկայութեան նշանը չէին նշմարած :

Ուրեմն՝ միթէ այս խոպան կիրճերուն մէջ , ժայռերու փլածոներու մէջ , հիւսիսային կողմ հեղեղատներու մէջ , լավայի հոսանքի մէջ կ'դանուէր այդ օթեանն ու մենակեացը :

Պրանքէն լեռին հիւսիսային մասը պարզապէս իր խորիսխին կողմէն երկու լայն , քիչ խորունկ հովիտներէ կ'բաղկանար , որ զալարիէ զուրկ էր , անկայուն ժայռերով լեցուն , երկայն սարահարթէր (moraine) խայտարղէտ , լավայով ձեփուած , հանքային խոշոր ուռոյցքով անհարթ , սև քարերով ծածկուած էին : Այս մասն երկար ու դժուարին զննութեան կարօտ եղաւ : Այն տեղ հողաբաւոր խոռոչներ կային , որ՝ թէև անհանդիստ , բայց թանգուն էին և դժուարամատչելի :

Գաղթականները քննեցին նաև այն մթին դռնէններն որ պլուտոնական ժամանակէն մնացած էին , դեռ ևս հին ատենի կրակներէն սեցած , և որ լեռին խորերը կ'հասնէին : Այս մթին սրահները պտրտեցան , բոցավառ ուտիւններով , ամենէն մանր փապարները խողարկեցին , ամենէն պզտիկ խորութիւնները մասն , բայց ամեն տեղ լուծիւն ու խաւար գտան : Հաւանական չէր երևեր որ մարդկային էակ մ'այս հինօրեայ դարափոսներու մէջ մտած և իր թեւն այս ժայռերէն մին շարժած լինի : Այսպէս էին , հրաբուխն այսպէս նետեր էր ջրերուն վրայ՝ երբոր կղզին դուրս կ'ելնէր ծովէն :

Սակայն՝ եթէ այս ներքին անձառները բոլորովին ամայի երև-

ցան , եթէ կատարեալ խաւար կ'տիրէր անդ , Կիւրոս Սմիթ ստիպուեցաւ խոստովանելու որ բացարձակ լուծ թիւն չէր տիրեր այն տեղ :

Այս խոր ու մութ փապարներէն մէկուն մէջ իջնելով որ լեռին ներքին կողմը հարիւրաւոր ոտք երկայնութեամբ կ'տարածուէր , զարմացաւ մեղմ որոտումներ լսելով , որոց ուժգնութիւնը կ'աւելնար ժայռերուն հնչականութենէ (sonorité) :

Գեղէն Սբիլէդ , որ իրեն կ'ընկերանար , նոյնպէս լսեց այս հեռաւոր մրմունջները , որ ստորերկրեայ կրակին վերաբորբոքումը կ'այստէր : Գանի քանի անգամ՝ ինք և Կիւրոս ականջ դրին , և համաժողով գտնուեցան այս կիտին վրայ թէ քիմիական ներդրածութիւն մը հողին խորերը տեղի կ'ունենար :

Ուրեմն հրալեռը բոլորովին մարած չէ՞ , ըսաւ թղթակիցը :
— Թերևս՝ մեր խառնարանը քննելն 'ի վեր՝ ներքին խաւերուն մէջ գործողութիւն մը կատարուած լինի , պատասխանեց չափազէտը : Ամեն հրալեռ՝ թէև մարած կարծուի , կարող է անշուշտ նորէն վառիլ :

— Բայց եթէ Պրանքէն լեռը նորէն բռնկելու լինի , հարցոյց Գեղէն Սբիլէդ , միթէ Լինթօնը կղզոյն վտանգ չըհասնիր :

— Ձեմ կարծեր , պատասխանեց չափազէտը : Խառնարանն , այսինքն ապահովութեան խուփը , կայ ու կ'մնայ , և ատեղուկ շուղին ու լավան պիտի դուրս ելնէ , ինչպէս երբեմն դուրս կ'հանէր հրալեռն՝ իր սովորական արտահանին (exutoire) միջոցաւ :

— Միայն թէ այդ լավաները կղզոյն բարեբեր կողմերը չհասին նոր ուղի մը բանալով :

— Ինչո՞ւ համար , սիրելիդ իմ Սբիլէդ , պատասխանեց Կիւրոս Սմիթ , ինչո՞ւ համար բնապէս բացուած շափող չպիտի բռնէին :

— Ի՛հ , հրալեռները կամածին են , պատասխանեց թղթակիցը :

— Գիտէ՞ անգամ մը , վրայ բերաւ չափազէտը , որ Պրանքէն լեռն այնպէս ձուած է որ իրմէ ժայթքած նիւթերը հարկաւ մեր քննած հովիտները սխտի հասնին : Երկրաշարժ մը միայն կարող-

է լեռին ծանրութեան կեղրոնը փոխել և այսպէս անոր լավային՝ ճամբան դարձնել :

— Բայց այս պայմաններու մէջ՝ երկրաշարժէ մը միշտ կ'վախցրի, գիտել տուաւ Գեղե՛նն Սրբիէ՛դ :

— Միշտ, պատասխանեց չափադէտը, մանաւանդ երբոր ստոր-երկրեայ դժուր թիւնները կ'սկսին զրգուիլ և երկրադոնտին խորերը կ'խափանուին՝ երկար հանդիսատէ մ'ետք : Ուստի, սիրելիդ իմ Սրբիէ՛դ, ժայթքում մը ծանր իրողութիւն մը պիտի դառնայ մն-զե համար, և շատ աւելի լաւ կ'լինէր եթէ այս հրալեռը նորէն բռնկելու յօժարութիւն մը չցուցնէր : Սակայն ինչ կ'կայ մեր ձեռք'ն, այնպէս չէ՛. բայց ինչ և է, ինչ որ պատահի, չեմ կարծեր որ մեր Մեծ-Տեսքին սարահարթը ծանր ֆեաներ կրէ : Սարահարթին ու լեռին մէջ աեղ հողը շատ ցած է, և եթէ երբէք լավան լճակին ճա՛րան բռնէ, զեւ պ'ի աւազակոյսներն և Շահաճկան խորշին մօտակայ տեղուանքը պիտի նետուի :

— Լեռին կատարին վրայ դեռ չտեսանք մուխ մը մօտաւոր բորբոքման իբրև նշան, ըսաւ Գեղե՛նն Սրբիէ՛դ :

— Ա՛յ, պատասխանեց Ախրոս Սմիթ, խառնարանէն շողի մը անդամ չեներ, որու կատարն երէկ իսկ դիտեցի : Բայց՝ կարելի է որ, վառարանին ստորին մասին վրայ՝ ժամանակը ժայտեր, մոխիւր, քարացած լավա կուտակած լինի, և թէ այն խուփն որու վրայ խօսեցայ, ա՛յժամանակեայ կերպով շատ ծանրացած լինի : Բայց առաջին անգամ՝ եթէ շարժում մը լինի, ամեն արդեւք պիտի վերնայ, և կրնաս արահով լինիլ, սիրելիդ իմ Սրբիէ՛դ, որ ոչ կողմն, որ կաթսայն է, ոչ հրալեռն որ վտարանն է, կազին ճնշմամբ չպիտի պայթին : Սակայն՝ դարձեալ կ'կրկնեմ, աւելի աղէկ է որ ժայթքում չպատահի :

— Եւ սակայն, չխտրուինք, վրայ բերաւ թղթակիցը : Հրալեռին խորերը խուլ որոտումներ կ'լսուին :

— Արդարև, պատասխանեց չափադէտը, որ նորէն յետին ուշադրութեամբ մտիկ ըրաւ, ըսածդ ճիշտ է . . . : Լեռին ներքև աշխատութիւն մը կայ որու ոչ կարևորութիւնն և ոչ հետեանքը կարող ենք դու շահել : »

Երբ Ախրոս Սմիթ և Սրբիէ՛դ դուրս ելան, իրենց ընկերները գտան և իրաց այս վիճակն անոնց հաղորդեցին :

« Լաւ, գոչեց Բէ՛նքրօֆ, այս հրալեռն իր գլխուն փշածը պիտի ընէ : Թող փորձէ, իր տէրը պիտի գտնէ : »

— Ո՞վ է այն, հարցուց Նապ :

— Մեր ողին, Նապ, մեր ողին, որ անոր խառնարանը պիտի ծածկէ, և թէ երբէք բանալու երես ցուցնէ : »

Ինչպէս որ կ'երևի՝ նա որդիին վտահալութիւնը մեծ էր իր կողմն մասնաւոր աստուծոյն վրայ. և իրաւի, կարծես թէ անսահման էր այն թաղուն զօրութիւնն որ այնքան անբայատրելի գործերով ինքզինքը ցցուց. բայց գաղթականներուն մանր հետազօտութիւն-ինքզինքը ցցուց. բայց գաղթականներուն մանր հետազօտութիւն-ներն ապարդիւն ելան, թէ և այնքան ճիշդ, այնքան եռանդ և յանուրութիւն ցոյց տուին այն էակը դանելու, և անոր տարօրինակ բնակարանը :

Փետրվարի 19-ին մինչև 25՝ հետազօտութեանց շրջանը Լինքսթըն կողմն բոլոր հիւսիսային կողմերը տարածուեցաւ. անոնց ամենէ թաղուն խորշերը քննեցին : Գաղթականներն ամեն ժայռուտ միջնորմ աչքէ անցուցին, ինչպէս որ կ'ասկածելի տան մը պատկերով աչքէ անցուցին, ինչպէս որ կ'ասկածելի տան մը պատկերով քննելու սահմանուած գործակալներ կ'ընեն : Զափազալաբ տերը քննելու սահմանուած գործակալներ կ'ընեն : Զափազալաբ լեռին խիստ ճշգրիտ մէկ յատակադիմն անգամ գծալրեց և իր խաղարկութիւնները մինչև լեռին յետին շարքը քշեց : Այսպէս քննութիւնը յառաջ տարաւ նոյն իսկ կրճատած կոնին վրայ, որ ժայռերուն առաջին դասիկները կ'աւարտէր, ապա այն սահալին գլխարկին մինչև վերին ուղնայարը, որու խորը կ'բացուէր խառնարանը :

Այսչափով դո՛հ չեղան. այցելեցին նաև վիճն, որ դեռ մաքրած էր, բայց անոր խորերէն որոշակի կ'լսուէին որոտումներ : Սակայն՝ մուխ, շողի, միջնորմի վրայ ջերմութիւն մը չէր յայտնուեր բնաւ որ մօտալուտ ժայթքում մը պիտի պատահի : Բայց ոչ անդ, և ոչ Ֆրանքլէն լեռին որ և է կողմը, գաղթականներն իրենց փնտրած էակին հետքը չգտան :

Այն ատեն աւազակոյսներու կողմը դարձուցին իրենց փնտ-

Թիւնք: Շանաձկան խորշին բարձր լավային պատուարները խնամօք քննեցին, խարխիսէն մինչև կատարը, թէև շատ դժուարին էր վիճին յատակը հասնիլ: Ո՛չ հողի, ոչ ձայն կար:

Վերջապէս՝ այս երկու բառերն իրենց մէջ ամփոփեցին այնքան անօգուտ աշխատութիւններ, այնքան յամառութիւն, որ բնաւ արգիւնք մը չբերաւ, և Կիրոս Սմիթ ու իր ընկերներն այս անյաջողութեան վրայ կերպով մը բարկութիւն կ'յայտնէին:

Ուստի հարկ եղաւ վերադառնալ. բայց այս հետադուրսութիւնները չէին կարող անպայման շարունակել, Ստուդիւ գաղթականներն իրաւունք ունէին կարծելու որ խորհրդաւոր էակը կղզոյն երեսը չէր բնակէր, և այն ատեն ամենէ խօշական ենթադրութիւններ իրենց զրդուեալ երեակայութիւնը պաշարեցին: Բէնրոֆ ու Նապ մանաւանդ՝ լոկ իբրև տարօրինակ բան չէին նկատեր այս գաղտնիքն այլ իբրև պերճային զօրութեան արդիւնք:

Փետրվարի 25ին՝ գաղթականները քարեայ-Պալատը կ'մտնէին, և կրկնակ չուանին միջոցաւ, զոր նետով մը դրան դախիթը նետուեցաւ, բնակարանին և դրսի հետ հաղորդակցութիւն հաստատեցին:

Ափս մ'ետք, մարտի քսան հինգերորդ օրն իրենց Լինքօլն կղզին գալուն երրորդ տարեգարձը կ'տօնէին:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Երէ՛ տարի անցաւ — Կոր նաւան խնդրէր — Եղած որոշումը — Գաղթականութեան բարձրութիւնը — Շինաստանի փայտարանը — Հարասայնի կիսաբնութիւն ցորտերը — Բէնրոֆ կ'համբերէ — Ճերմակեղէնի լուսոյրը — Փրանսիէն լեւը.

Ռիչմոնտի գերիները՝ իրենց փախուստէն 'ի վեր՝ երեք տարի կար որ Լինքօլն կղզին կ'դսնուէին, և նոյն միջոցին՝ քանի քանի անգամ իրօնեցան հայրենի երկրին վրայ, որ միշտ իրենց մտաց մէջն էր:

Տարակոյտ չունէին որ քաղաքային պատերազմն աւարտած պիտի լինէր, և անկարելի կ'թուէր իրենց որ Հիւսիսայնոց արդար գատը չյաղթանակէր: Բայց այս սոսկալի պատերազմին մէջ ինչ գիպուածներ պատահեր էին: Ո՛րչափ արխն թափեր էր: Իրենց սիր բարեկամները սոյն պայքարին մէջ ընկեր էին: Ահա ստէպ այս բանիս վրայ կ'իտուակէին, առանց ընդհանրելու այն օրն երբ պիտի յաջողէին հայրենի երկիրը սեսնելու: Գէթ մէկ քանի օրուան համար վերադառնալ հայրենիք, մարդարնակ աշխարհի մէջ ընկերական կապը զօգել, կղզոյն և իրենց հայրենեաց մէջ հաղորդակցութիւն հաստատել, ապա իրենց կենաց ամենէ երկար, թերևս ամենէ լաւ ժամանակն իրենց հիմնած այս գաղթականութեան մէջ անցընել, որ մայր հայրենիքէն կախում պիտի ունենար, միթէ անդործադրելի երազ մ'էր:

Բայց երկու միջոց կար միայն այս երազն իրացընելու համար. կամ պէտք էր որ նաւ մ'երևէր օր մը Լինքօլն կղզոյն ջրերը, կամ նոյն իսկ գաղթականները յատուկ նաւ մը շինէին, որ բաւական հաստատուն լինէր և մտադոյն հողերը գնալու համար ծովուն առկար:

«Ո՛վ գիտէ, կարելի է որ մեր ողին, կ'ըսէր Բէնքրօֆ, ինքնին՝ մեր հայրենիքը դառնալու համար՝ պէտք եղած միջոցները մեզի պիտի ցոյց տայ:»

Եւ արդարև՝ եթէ Բէնքրօֆի և Նսպի գային ըսելու որ Շանաձկան-Խորշը կամ Օդապարկի-Նաւահանգիստն երեք հարիւր տակառի պարունակ ունեցող նաւ մը կ'սպասէր, և ոչ իսկ զարմացման շարժում մը պիտի ընէին: Այս խորհրդածութեանց ընթացքին մէջ՝ ամեն բանի կ'յուսային:

Բայց Կիւրոս Սմիթ, այնքան վստահ չլինելուն, յորդորեց զանոնք որ իրական աշխարհը գտնան, և այս յորդորը կարգաց նաւու մը շինութեան առթիւ, արդարև ստիպողական գործ, որ պէս զի կարելի եղածին չափ շուտով Թափոր կղզին ձգեն թուղթ մը՝ Էյրլօնի նոր բնակարանին յայտարար:

Պաշտօնակատը կորսուած լինելով՝ գէթ վեց ամիս պէտք պիտի լինէր նոր նաւ մը շինելու համար: Արդ՝ ձմեռը կ'հասնէր, և յաջորդ գարունէն առաջ ուղևորութիւնը չպիտի կատարուէր:

Ուրեմն ժամանակ ունիք գարնան համար պատրաստուիլ, ըսաւ չափազէտը, որ Բէնքրօֆի հետ կ'իսուէր այս բաներուս վերայ: Բարեկամ, կարծեմ՝ թէ, քանի որ մեր նաւը նորէն պիտի շինենք, աւելի լաւ է մեծկակ շինել զայն: Տարակուսելի է որ սկոզիական նաւը Թափոր կղզին գառնայ: Կարելի է նաև՝ որ քանի մ'ամսէ՝ ի վեր եկած ու դարձած է, Էյրլօնի հետքն ընդունայն փնտռէն ետև: Ուրեմն պատշաճ չէ՝ նաւ մը շինել, որ ի հարկին, կարող լինի մեզ բոլինդեան արշիպեղազոսը փոխադրել, կամ՝ Նոր-Չելանտա: Ի՞նչ է կարծիքդ այս մասին:

— Պարոն Կիւրոս, պատասխանեց Բէնքրօֆ, ես կարծեմ թէ՛ ինչպէս փոքր, նոյնպէս մեծ նաւ մը շինելու կարող ես: Ոչ փայտ կ'սպիսի մեզի և ոչ գործոյք: Միայն ժամանակի խնդիր մ'է այս:

— Եւ որչափ ժամանակ պէտք է երկու հարիւր յիսունէն մինչև երեք հարիւր տակառնոց նաւ մը շինելու համար, հարցուց Կիւրոս Սմիթ:

— Առ նուազն՝ եօթն ու թ ամիս, պատասխանեց Բէնքրօֆ: Բայց պ'տք չէ մոռնալ որ ձմեռը կ'հասնի և թէ սաստիկ ցրտահին օրերն՝ դժուարին է փայտ պատրաստել: Ուրեմն քանի մը շաբաթ կրնանք անդործ մնալ, և եթէ մեր նաւը գալ նոյեմբեր ամսուն պատրաստ լինի, շատ բարեբաղբ պիտի լինինք:

— Լաւ ուրեմն, պատասխանեց Կիւրոս Սմիթ, երկար ուղևորութիւն մ'ընելու ամենէ նպաստաւոր ժամանակն է, թէ Թափոր կղզին գնալու թէ աւելի հեռաւոր երկիր:

— Ճշմարիտ է, Պարոն Կիւրոս, պատասխանեց նաւորդը: Ուստի յատկազօծերդ շինէ, բանւորները պատրաստ են, և կարծեմ՝ թէ Էյրլօն այս պարագայիս մէջ կարող պիտի լինի մեզի օգնել:»

Երբոր վաղթականներուն խորհուրդ հարցուեցաւ, ամենքը հաւանեցան, և սառուիւ ասիէ աւելի լաւ բան մը չէին կարող ընել:

Ստոյգ է որ երկու երեք հարիւր տակառնոց նաւու մը շինութիւնը խիստ ծանր գործ մ'էր, բայց վաղթականներն իրենց վերայ այնպիսի վստահութիւն մ'ունէին որ իրենց արգէն ստացած յաջողութիւններով կ'արդարանար:

Աւստի Կիւրոս Սմիթ սկսաւ նաւուն յատակագիծը պատրաստել և անոր կազագարն որոշել: Նոյն պահուն՝ իր ընկերները ծառերը կտրելու, փոխադրելու ետևէ եղան, որով կ'ընդհատուէր (courbe) շրջանակներն ու ծոպերը (bordé) շինելու պիտի գործածէին: Խոր-Արեմուտքի անտառները կաղնի և կնձնի ամենէ լաւ փայտերը տուին: Վերջին արշաւանի ատեն՝ անտառին մէջէն ձեղք մը բացեր էին, և այս ձեղքէն օդուտ քաղելով՝ բանուկ ձամբայ մը ընելու ջանացին: Խոր-Արեմուտքի արահետ անուամբ, և ծառերը փոխադրուեցան Կարկառներն, ուր նաւարանը հաստատուեցին: Սակայն վերոյիշեալ արահետը շիտակ չէր, անոր զիծը փոքր ինչ փայտերուն ընտրութեան համեմատ եղաւ, բայց դարձեալ Օձապոյոյս թերակղզոյն մէկ մեծ մասը մտնելու համար բաւական զիւրութիւն տուաւ:

Կարևոր էր այս փայտերը շուտով կտրել ու շարել, վասն զի

չէին կարող զանանք թարմ եղած ասեն զործածել, և ժամանակին թողլու էր վանանք կարծրացրնելու հողը: Ուստի ատաղձագործներն ապրիլ ամսուն մէջ եռանդով աշխատեցան, և նոյն ամսուն մէջ միայն քանի մ'անդամ հասարակօրեայ բաւական բուն հովեր փշեցին: Ժիւր ճարպիկութեամբ կ'օդնէր զաղթականներուն, թէ ծառի մը կատարն ելնելով՝ որպէս զի քաշելու չուանք կապէ, թէ կոճղերը փոխադրելու համար իր ունեղ կունակը տալով:

Բոլոր այս փայտերը կարկանդակներուն մօտ շինուած տախտակէ յարկի մը ներքև շարեցին, և այս տեղ մնացին մինչև որ զործածելու ասենը հասնի:

Ապրիլ ամիսը բաւական աղոր եղաւ, ինչպէս որ է ստէպ հոկանմբերի ամիսը հիւսիսային դասույն վրայ: Նոյն միջոցին՝ հողային գործերն ալ անդուլ յաւաջ տարին և քիչ ասեղէն Մեծ-Տեաքին սարահարթին վրայէն ամեն աւերման նշան անհետ եղաւ: Զաղացքը նորէն կառուցին, և հաւնոցի միջակայքն ուրիշ նոր շէնքեր կանգնեցին: Կարևոր դատուեր էր աւելի ընդարձակ հողի վրայ շինել, վասն զի հաւերն օր ըստ օրէ կարգէ դուրս կ'շատնային: Հիմակ, ախոռներն հինգ ցիւ կ'պարունակէին, որոց շորսը զօրեղ, մարզուած էին, և լծելու ու հեծնելու կ'ղային, և ուրիշ փոքր մ'որ նոր ծներ էր:

Գաղթականութեան զործիքներուն վրայ արօր մ'աւելցեր էր, և ցիւերը հերկելու կ'ձառայէին, իբրև Եօքքչայրի և Քէնդուքիի ճշմարիտ կովեր: Ամեն մէկ գաղթական իրեն ընկած աշխատութիւնը կ'ընէր և թօփ անդամ անդործ չէր մնար: Ուստի՝ որչափ քաջառողջ էին զործատրները, և Քարեայ-Պալատին մէջ դիշերներն ինչպէս ուրախ զուարթ կ'անցընէին, ասպազային վրայ հազար տեսակ խորհուրդներ ընելով:

Աւելորդ է ըսել որ Էյրդօն ամենուն հետ միասին կ'այրէր և առաջուան պէս գոմը չէր երթար բնակելու: Սակայն՝ միշտ տխուր կ'երևէր ու անհաղորդ, և աւելի կ'սիրէր իր ընկերներուն աշխատութեանց մասնակից գանուիլ քան թէ զուարճութեանց:

Բայց աշխատանքի համար անխնջ բան որ մ'էր, նոյնպէս կորովի, ճարպիկ, հնարադետ և ուշիմ: Ամենքը զէնք կ'յարգէին ու կ'սիրէին, և ինքն ալ քաջ զիտէր այս բանս:

Սակայն գոմն անխնամ չթողուցին: Երկու օրն անդամ մը՝ գաղթականներէն մին՝ սայլակն առաջնորդելով կամ ցիւին մէկը հեծնելով՝ արտիկներն ու այծերը խնամելու կ'երթար և Նսպին խոհանոցին համար կ'արբէրէր: Այս արչաւաններն որսալու ալ առիթ կ'ընէին: Ուստի Հարպէրդ ու Գեղէոն Սրիլէդ — իրենց առջևը թողով թօփը — ուրիշներէն աւելի գոմին ճամբան կ'արշակէին, և իրենց ձեռքն ունեցած պատուական զէնքերով շատ երէ կ'սպաննէին, ինչպէս կ'ապէս, աղեվազ, կինձ, վայրի խող, բադ, որդորաս, աղաղաղ, յահմար, ջրակացար, և տունը կ'բերէին:

Ճալարնոցին արգիւնքը, ինչպէս նաև ոտարէնոցին, նոր բըռնուած մի քանի կրիաներ, Մէրսիի ջրերուն մէջ նորէն մտնող սօժաններու որսը, Մեծ-Տեաքին սարահարթին բանջարեղէնները, անտառին բնական պտուղները, ասոնք անբաւ հարստութիւններ էին և Նսպ, վարպետ խոհակերը, հազիւ թէ կարող էր զանոնք մթերելու:

Աւելորդ է ըսել որ Քարեայ-Պալատին ու գոմին մէջ զըռնուած ելեկարական թելը նորէն հաստատեցին. և թելը սկսեւ էր բանիլ երբ գաղթականներէն մին գոմը գանուէր և զիշերն այն տեղ անցընելու պէտքը տեսնէր: Իբրև է որ հիմակ կղզին ասպահով վիճակի մէջ էր, և զէթ մարդոց կողմէ յարձակման վախ չկար:

Սակայն՝ արգէն տեղի ունեցած դէպքը կրնար նորէն պատահել: Միշտ վախնալու էր որ ծովահներն, նոյն իսկ պատժապարտ ոճրադործներ, կղզին չեւնեն, կարելի էր որ Պօպ Հարպէլի պարտ ոճրադործներ, կղզին չեւնեն, կարելի էր որ Պօպ Հարպէլի անոր խորհրդոց անդակ լինելով անոր ըրածը փորձէր: Երբէքն ու Ուստի գաղթականները սովոր էին կղզւոյն եզրքը դիտել, և ամեն օր իրենց հեռադիտակով կ'նայէին այն լայն հորիզոնը որ Մե-

ու թեան և Վօշինկի թրնի նաւահանդիստները կ'փակէին : Երբոր գոմն երթային , ոչ նուազ ուշադրութեամբ կ'քննէին ծովուն արեւմտեան կողմը , և քարամայթին վրայ ելնելով իրենց նայուածքը կրնար ամփոփել արեւմտեան հորիզոնին լայն հատուածը :

Պատկածելի բան մը չէր երևեր , բայց դարձեալ պէտք էր միշտ զգոյշ լինիլ :

Այսպէս իրկուն մը՝ չափադէտը , յայտնեց իր բարեկամներուն գոմն ամրացընելու համար ունեցած դիտաւորութիւնը : Խոհեմութիւն կ'համարէր պատնէշաւոր շրջապատը բարձրացընել և կերպ մը բերդով մը (blauckhaus) պատել , որու մէջ գաղթականները թշնամի գումարտակի մը դէմ կրնային դնել , եթէ հարկը պահանջէր : Քարեայ-Պալատն իր դիրքով անտոյի համարուելով , գոմն , իր շէնքերով , իր պահեստի պաշարով , իր պարունակած կենդանիներով՝ միշտ կղզին ելնող որ և է ծովահէններու յարձակման կէտ նպատակին պիտի լինէր , և եթէ գաղթականները գոմին մէջ փակուելու ստիպուէին , պարտաւոր էին զօրապէս դիմադրել :

Այս խորհուրդը հասուն քննութեան արժանի էր . ուստի՝ առ հարկի՝ յաջորդ դարնան թողուցին անոր գործադրութիւնը :

Մայիսի 15ին միջոցները , նաւարանին մէջ՝ նոր նաւուն ողնափայտը կ'երկնար , և քիչ ասենէն ողնայարի եղջիւրն և ղեկի հեծանն՝ իրաբանչիւրին ծայրն ազուցած՝ ուղղահայեաց դժով կանդնեցան :

Այս ողնափայտն , լաւ կաղնիէ էր , և հարիւր տաս ոտք երկայնութիւն ունէր , և հետեւապէս կարելի էր վերնայարին քսան հինգ ոտք լայն բռնել : Բայց ատաղձագործներն այսչափ միայն կարող եղան շինելու ցրտերն ու գէշ օդը չհասած : Հետեւալ շաբաթն օր , յետնակողման կողմ դրին . ապա՝ հարկ եղաւ աշխատանքը դադարեցնել :

Նոյն ամսուն վերջին օրերը՝ օդը շատ գէշի դարձաւ : Արեւելեան կողմէ հովը կ'փչէր՝ երբեմն ուրականի ուժգնութեամբ : Չափազէտը քիչ մը հոգ ըրաւ նաւարանի սայլարաններուն (hangar)

համար — զորս՝ սակայն , չէր կարող ֆարեայ-Պալատին մօտ տեղ մը գտնել ու տեղաւորել — վասն զի կղզեակն բոլորովին չէր ծածկեր ծովեզրեայ կողմերն ալեաց կատարութեան դէմ , և՛ մեծ փոթորիկներու ասեն՝ կոհակները կրանիլէ պատուարին գէմ ուղղակի կ'գային զարնելու :

Բայց բարեբաղորէն այս երկիւղներն ՚ի դերե ելան : Հոմն հարաւարեւելեան կողմը դարձաւ , և այս պարագայիս մէջ՝ ֆարեայ-Պալատին ծովափը Բեկորքի-Հրուանդանի գարեանդին միջոցաւ բոլորովին պատսպարուած կ'երեւէր :

Բէնքթօֆ ու Եյրգոն՝ ամենէն եռանդոտ նաւադործներն , կարելի եղածին չափ երկար ատեն իրենց աշխատութիւնը շարունակեցին : Հոմն իրենց մագերը կ'ոլորէր , անձրեն մինչև իրենց սկորտիքը կ'թրջէր , բայց հովէ ու անձրեւ վախցող մարդիկ չէին մտրձի հարուած մը լաւ օդով այնքան օգտակար է որքան գէշ օդով : Բայց երբոր այս խոնաւ շրջանին ուժիկն ցուրտ մը յորդեց , փայտն՝ որու թելերն երկաթի կարծրութիւն կ'ստանար , յետին ծայր դժուարութեամբ կ'դործուէր , և՛ յունիս ամսուն 10ին , պէտք եղաւ լիովին թողուլ նաւուն շինութիւնը :

Վիւրոս Սմիթ և իր ընկերները քաջ դիտեր էին թէ Լինքօլն կղզոյն ձմեռան օրերն որքան ցրտաղին էր օդը : Այս ցուրտը կարելի էր բաղդատել Նոր-Յնկլիոյ դաւառներուն ցրտին հետ , որ Հասարակածէն դրեթէ նոյն հեռաւորութիւնն ունէին : Եթէ հիւսիսային կիսագնդին մէջ՝ կամ գէթ Նոր-Բրիտանիոյ և Միաջեալ-Նահանգայ հիւսիսակողմը , դիւրին է այս երեւոյթը բացատրել բևեռային սահմանները կազմող տափակ հողերու դրութենէ , և որոց վրայ բնաւ հողաբլուր մ'ամեն հիւսիսային հովերուն գէմ արգելք մը չզննէր , այս տեղ՝ Լինքօլն կղզոյն նկատմամբ՝ սոյն բացատրութիւնն արգելք մը չունէր :

«Մինչև անդամ դիտեցինք , կ'ըսէր օր մը Վիւրոս Սմիթ իր ընկերներուն , որ՝ նոյն լայնութեան աստիճանին վրայ՝ ծովափնայ հողերն ու կղզիներն աւելի քիչ հող կ'տեսնեն քան թէ Միջերկրականի գաւառները : Շատ անդամ ըսած եմ թէ Լոմ-

պարտիոյ ձմեռները, օրինակի համար, աւելի սաստիկ են քան թէ Սիովաիոյ ձմեռները, և ասոր պատճառն այս է կ'ըսեն որ ծովը ձմեռ ասան կ'դարձընէ ամառը ստացած ջերմութիւնը: Ուրեմն կղզիներն այս տարութենէ օրուտ քաղելու համար աւելի լաւ վիճակի մէջ կ'գտնուին:

— Ուրեմն, Պարոն Սմիթ, հարցոց Հարպերդ, ինչո՞ւ համար Լինքօլն կղզին այս սովորական կանոնէն դուրս կ'երևի:

— Այդ դժուարին է բացատրել, պատասխանեց չափազէտը: Սակայն, տրամադիր եմ կարծելու որ այս բացառիկ պարագան հարաւային կիսագնդին մէջ կղզոյն ունեցած դիրքն է, և հարաւային կիսագնդան, ինչպէս դիտես, որդեակ, աւելի ցուրտ է քան հիւսիսայինը:

— Արդարե՛ւ ըսաւ Հարպերդ, և ծփացող սառույցները խաղաղակամին լայնութեանց մէջ աւելի կ'գտնուին քան թէ հիւսիսային լայնութեանց մէջ:

— Այդ իրաւ է, պատասխանեց Բէնքրօֆ, և երբ կիտորսի արուեստը կ'բանէի, սառնալեռներ անսայ մինչև անգամ Հօրնի զլիւն գիմացը:

— Կարելի է ուրեմն բացատրել, ըսաւ Գեյլեոն Սթիւէզ, բուն ցուրտերն որ Լինքօլն կղզին կ'հարուածեն, համեմատաբար խիստ մօտաւ որ սառնալեռներու ներկայութենէ է:

— Չեր կարծիքը շատ ընդունելի է, իրաւի, սիրելիդ իմ Սթիւէզ, պատասխանեց Նիլոս Սմիթ, և անտարակոյս մեր խոստաչունչ ձմեռներուն պատճառն սառնալեռներուն մօտաւորութիւնն է: Նոյնպէս դիտել պիտի տամ ձեզի, որ բոլորովին Ֆիզիքական պատճառով մը հարաւային կիսագնդան աւելի ցուրտ կ'ընէ քան թէ հիւսիսայինը: Իրաւի՛ քանի որ արևն այս կիսագնդին աւելի մօտ է, ամառուան ատեն, բնապէս ձմեռն աւելի հեռութիւնը չափազանց է. և եթէ Լինքօլն կղզոյն մէջ ձմեռները շատ ցուրտ կ'ընեն, չմոռանա՛ք որ ընդ հակառակն ամառները շատ տաք են:

— Բայց ինչո՞ւ համար, ինդրեմ, Պարոն Սմիթ, հարցոց Բէնքրօֆ ունքերը պաւտելով, ինչո՞ւ համար ուրեմն մեր կիսագնդան այս ձախող վիճակին մէջ կ'գտնուի, ինչպէս որ կ'ըսես: Այս բանս բնաւ արդարացի չէ:

— Բէնքրօֆ բարեկամ, պատասխանեց չափազէտը ծիծաղելով, արդարացի թէ ոչ, պէտք է մեզ համակերպիլ մեր վիճակին, և ահա ըսեմ թէ այս սարբերութիւնն ինչ բանէ կ'ծաղի: Երկիրն արևուն շուրջը բոլորակի չգտնար, այլ ձուռն շրջան մը կ'ընէ, ինչպէս որ կ'պահանջէ բանաւոր մեքենայութեան օրէնքը:

Երկիրը ձուռն շրջանին մէկ վառարանը բռնած է. հետևապէս իր այս շրջանին մէջ կ'այլ ժամանակ մ'որ իր հեռակէտը (apogee), այսինքն արևէն ամենէ հեռու կէտը կ'հասնի, և ուրիշ ժամանակի մը մէջ իր մտակէտն (perigee) այսինքն ամենէն մօտաւոր կէտը կ'հասնի: Արդ՝ այնպէս կ'պատահի որ ճիշտ հարաւային գաւառներու ձմեռային ամենները, երկիրն արևէն հեռապէս կէտը կ'գտնուի, և՛ հետևապէս՝ այնպիսի պայմաններու մէջ. երբ այս կողմերն ամենէ ծանր ցուրտեր կ'կրեն: Ետքը պարման մը չկայ, և մարդիկ, Բէնքրօֆ, որչափ դիտուն լինին չեն կարող ՚ի բնօրտ մարդիկ, Բէնքրօֆ, որչափ դիտուն աշխարհագրային վիճակին մէջ հաստատուած որ և է բան փոխել աշխարհագրային վիճակին մէջ:

— Եւ սակայն, յարեց Բէնքրօֆ, որ պժուարաւ համազօրիլ կ'երևէր, մարդիկ շատ դիտուն են: Պարոն Նիլոս, մարդիկ որքան խոշոր գիրքեր կրնային յօրինել իրենց բոլոր գիտցած բաներով:

Աերջապէս՝ որ և է պատճառաւ, յունիս ամառն ցուրտը հասան իրենց սովորական ուժգնութեամբ և դաղթականները շատ անգամ հարեոյ՝ Պալլատը մնալու ստիպուեցան:

Ա՛հ, այս բանտարգելութիւնն ամենուն ծանր կ'երևէր, և թերևս՝ մասնաւորապէս Գեյլեոն Սթիւէզի:

Ե՛րբ որ, ըսաւ օր մը Նասլին, քիզը վառեցական թղթով ինձ դալիք բոլոր ժառանգութիւնս պիտի սայի, եթէ շնորհ ընէիք երթալ, ուր որ կամփս, զիս որ և է լրագրի բաժանորդ գրելուս:

Իրաւի, իմ երջանիւթիւնս կատարեալ պիտի լինէր եթէ ամեն ամեն առտու կարող լինէի իմանալ ինչ որ առջի օրն անցած է, չէ՛ թէ այս սեղ այլ այլուր :»

Նապ սկսեր էր ծիծաղել :

«Հողի՛ս վկայ, պատասխաներ էր, իմ ամենէ մեծ հոգս է օրական դործս :»

Այս ստոյղ է որ թէ՛ ներսն և թէ՛ դուրսն աշխատութիւնն անպակաս եղաւ :

Լինքօն կղզւոյն գաղթականութիւնն՝ նոյն միջոցին՝ իր յետին բարօրութեան մէջ կ'զանուէր, և երեք տարուան անընդհատ աշխատանքն այս աստիճանի հասուցեր էր զայն : Զնշուած պրիկին դիպուածը հարստութեանց նոր աղբիւր մ'էր : Մէկզի թողլով կատարեալ նաւային կազմածքը, որ նաւարանի նոր նաւուն համար պիտի գործածուէր, ամեն տեսակ գործիք, անօթ, ղէնք, մթերք, զոտ, քարեայ-Պալատին մթերանոցները լեցուցեր էին : Հարկ չէր եղեր թաղեայ հաստ կերպաններ իսկ շինել : Եթէ գաղթականներն իրենց առաջին տարուան ձմեռը ցուրտ կրեր էին, հիմակ, բնաւ չէին վախնար դէշ եղանակին խստութենէ : Ճերմակեղէնն ալ առատ էր, և զայն մեծ խնամօք կ'պահպանէին : Ծովային աղէն՝ կիրոս Սմիթ զիրաւ հաներ էր սոքա ու չլը : Սոտան, որ հեշտիւ ամխածնուտ-սոտայի փոխեց, և քլորն, որով քլորակիր (chlorure de chaux) և ուրիշ նիւթեր ըրաւ, տնային այլ և այլ բաներու գործածուեցան, և յատկապէս ճերմակեղէնը մարբելու համար :

Իրաւ է որ տարին չորս անգամ լուացք կ'ընէին, ինչպէս որ հին ժամանակ ընտանիքները սովոր էին ընելու, և ներուի մեզ յարել որ Բէնքրօֆ ու Գեդէոն Սրիլէզ, մինչև որ ցրուիչին իր լրագիրը բերելն, նշանաւոր լուացարարներ էին :

Այսպէս անցան ձմեռուան յունիս, յուլիս և օգոստոս ամիսները : Հատ ցուրտ եղան, և ջերմաչափական դիտողութեանց միջին հաշիւը Փարէնհայիի ութ աստիճանէն աւելի չելաւ : Ուստի նախորդ տարուան ձմեռային օդէն աւելի սկար եղաւ : Քարեայ-

Պալատին վաւարաններուն մէջ միշտ աղւոր կրակ մը կ'վառէր, որու մոխը կրանիդ պատին վրայ երկայն սև զիծեր կ'թողուր : Անինայ կ'գործածէին փայտն, որ քիչ մը հեռու բնապէս կը բուսնէր : Ասիկէ զատ՝ նաւուն գործածութեան համար սահմանուած փայտերէն աւելցուկը վառելով կարող եղան քարածուկը անտեսութեամբ գործածել, քանի որ անոր փոխադրութիւնն աւելի տաժանելի էր :

Մարդիկ ու կենդանիներ ամենքը քաջաւորջ էին : Պէտք է խոստովանիլ, վարպետ Ծիւբ փոքր ինչ մակոտ կ'երևէր : Կարելի է որ այս էր իր միակ պակասութիւնը, և պէտք եղաւ բամբակոտ տաքուկ պատմուճան մը շինել անոր համար : Բայց ինչ ճարպիկ, եռանդոտ, անխոնջ, խոհեմ, սակաւխօս սպասաւոր մ'էր այն, և իբրև օրինակ կրնար ներկայանալ հին ու նոր աշխարհի բոլոր երկոտանի ընկերներուն :

«Այսուհետև, կ'ըսէր Բէնքրօֆ, երբ մէկն իրեն ծառայող չորս ձեռք ունենայ, անտարակոյս կարելի եղածին չափ իր դործը կ'տեսնէ :»

Եւ իբօք, մտայի քառաձեւանայ կենդանին շատ քաջ կ'կատարէր իր դործը :

Լեռին բոլորակն եղած խուզարկութենէ 'ի վեր՝ եօթն ամիս անցան և այս միջոցին ու սեպտեմբեր ամսուն մէջ, որով աղւոր անցան և այս միջոցին ողւոյն վրայ բնաւ խօք չեղաւ : Իր օրերը վերադարձան, կղզւոյն ողւոյն վրայ բնաւ խօք չեղաւ : Իրաւ է որ արդեցութիւնն և ոչ մէկ պարագայի մէջ երեցաւ : Իրաւ է որ անօգուտ պիտի լինէր, վասն զի չպատահեցաւ դիպուած մ'որ գաղթականները տաժանելի փորձանքի մը մէջ ձկէր :

Կիրոս Սմիթ զիտեց իսկ որ եթէ՛ պատահմամբ, անձանօթին ու Քարեայ-Պալատին բնիկներուն մէջ հաղորդակցութիւն մը հաստատուած էր կրանիդէ պատուարէն, և եթէ թօփին բնաղջ դումը կերպով մը նախազգացեր էր, նոյն շրջանին մէջ այնպիսի հաղորդակցութիւն մը չէր երեցած :

Հան հաշումները բոլորովին դադրեր էին, ինչպէս նաև օրանին անհանգստութիւնը : Այս երկու բարեկամներն — վասն զի իբօք

բարեկամ էին — ներքին ջրհորին բերանն սղ չէին պտրտեր, չէին հաջեր և չէին հեծեծեր այն այլանդակի կերպով որ առջի օրէն՝ մեծ հող պատճառեր էր չափադիտին: Բայց մի թէ չափադէտը կարող էր հաւաստել որ այս հանելուկն անօրուա է քանել և թէ անկարելի պիտի լինէր զայն մեկնել: Կարող էր հաստատել որ դիպուած մը չպիտի պատահէր, որով դարձեալ խորհրդաւ որ էակը անսարան պիտի ելնէր: Բ՛լ զիտէ թէ ապագան ինչ բաներ պիտի ցուցնէր:

Աւերջապէս ձմեռն անցաւ, բայց իրողութիւն մ'որու հետեանքը կրնար ծանր լինիլ՝ դարնան վերադարձն աւետող առաջին օրերը պատահեցաւ:

Սեպտեմբերի 7ին, Կիւրոս Սմիթ, Ֆրանքլէն լեռին դադաթը դիտելով, մոխ մը նշմարեց որ խառնարանին վերեւ կ'ըջէր, և ասոր առաջին շոգիներն օդին մէջ կ'ստուերազրուէր:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Հրաբուխին քորքորումը — Աղւոր եղանակ — Կորէն քորձէ կ'սկսին — Հոկտեմբերի 11է երեկոյն — Հեռաբեր մը — Հարցում մը — Պարտախան մը — Իւր ի բո՞ւր կ'սկսին — Ծանոցաբերը — Լրացուցել թէւը — Երկաթուղու շէնքը — Սակնթացութեան արեւն — Տեղադրութեան արեւն — Քարայրը — Ընդհանրապէս մը.

Չափադիտին ազգարարութեան վրայ՝ դաղթականներն իրենց դորձը թողով՝ լուեկայն կ'գիտէին Ֆրանքլէն լեռին սարը:

Ներսէս հրաբուխը բռնկեց էր, և շոգիները խառնարանին խորը դիպուած հանրային խառնրէն անցնէին: Բայց մի թէ ստորեկրեայ կրակներն բռնն ժայթքում մը պիտի պատճառէին, ահա այս այնպիսի դէպք մ'էր որոն առաջը կարելի չէր առնուլ:

Սակայն՝ ենթադրելով իսկ որ հրաբուխը պիտի ժայթքէր, հաւանական էր որ Լինքօլըն կողմէն ամեն կողմը չմնասուէր: Հրաբխային նիւթերու հոսումը միշտ ազեւարեր չէ: Արդէն կողին այս փորձը կրեւ էր, ինչպէս որ լեռին հիւսիսային դարուվարներուն վրայ դժուած լավայի հոսումներէն կ'երեւէր: Ասկէ զատ՝ խառնարանին ձևը, իր վերին եզրը փորուած ծակն՝ ի հարկէ կողմնէն բարեբեր մասերուն հակառակ կողմը պիտի թափէին հրաբխային նիւթերը:

Իրաւ է որ անցեալն անվրէպ երաշխաւ որութիւն մը չէր ապագային համար: Շատ անգամ՝ հրաբուխներու դագաթը՝ հին խառնարաններ կ'ոգոցուին և նորեր կ'բացուին: Այս իրողութիւնը հին և նոր աշխարհներու մէջ ալ պատահեցաւ. Էննայի, Բօրոքաթերէի, Օրիզապայի վրայ, և ամեն բան կ'վախցուի հրաբուխի մը բռնկելու օրերը: Իրաւի՝ բաւական էր որ երկրաշարժ մը պատահէր — երեւոյթ մ'որ երբեմն հրաբխային հոսումներուն հետ կ'սրատահէր — որպէս զի լեռին ներքին դիրքը փոխուի և հրաշէկ լավաներուն նոր ուղիներ բացուին:

Կիւրոս Սմիթ այս բաներն իր ընկերներուն բացատրեց, և առանց չափազանցօրէն խօսելու՝ իրենց վիճակին նպաստաւոր ու աննպաստ պարագաները համկրցուց:

Իրաւի՝ կարելի չէր դարման մը գտնել: Քարեայ-Պալատը, եթէ երկիրը դողող երկրաշարժ մը չպատահէր, վտանդի մէջ չէր երևեր: Բայց ոմը վախնալու տեղի ունէր, եթէ Ֆրանքլէն լեռին հարաւային ներքնակողմը նոր խառնարան մը բացուէր:

Այն օրէն ի վեր՝ շոգիներն լեռին սարը շարունակ դարձանահի պէս կ'ոգոցէին, և մինչև իսկ անսնոցեաց որ շոգիներն հետզհետէ կ'բարձրանային ու կ'թանձրանային, թէ և անոց մէջ ընտաբոց մը չէր տեսնուեր: Հետևապէս երեւոյթն կեդրոնական վառարանին ստորին մասին մէջ կ'ամփոփուէր:

Սակայն աղւոր օրերը դառնալով դորձերը նորէն սկսան: Կատուսն շինութիւնը կարելի եղածին չափ փութացուցին, և ապա փին քարալակն միջոցաւ՝ Կիւրոս Սմիթ սղոցելու ջրաբաշխակներն

աղօրի մը հաստատեց որ ծառերու կոճղերն աւելի դիւրաւ կ'սրեց
 և տախտակներ պատրաստեց : Այս գործիքին կիրառութիւնն այն-
 քան պարզ եղաւ որքան անոնք որ Նորվեգիոյ գեղջական սոցյա-
 րանները կ'տեսնուին : Ուրիշ բան պէտք չէր, այլ միայն հորիզո-
 նական առաջին շարժում մը տալ փայտի կտորին, ուղղահայեաց
 երկրորդ շարժում մը տալ սոցին, և այս գործողութիւնը ստա-
 նալու համար չափադէտը յաջողեցաւ պատշաճապէս զետեղուած
 անուի մը, երկու զլաններու և լիսեռնիկներու միջոցաւ :

Սեպտեմբեր ամսուն վերջերը՝ նաւուն վանդակակերտ յօրի-
 նուածը, որ Կօլէթի (geölette) կազմած պիտի աւնտր, նաւարա-
 նին մէջ կ'կանգնէր : Ներքին տախտակամածը գրեթէ բոլորովին
 աւարտած էր, և բոլոր այս նաւուն կողերն առժամանակեայ կա-
 մարներու միջոցաւ բռնուելով՝ արդէն նաւուն ձևերը կարելի էր
 որոշել :

Այս կողէզը (երկկայմ նաւ) որու առաջքը նուրբ, յետնակողմի
 ձևերն աղատ, անտարակոյս բաւական երկարատե ուղևորութիւն
 ընելու յարմար պիտի լինէր : պէտք եղած ժամանակը : Բայց ար-
 տաքին տախտակամածը, ներքին պատեանը (voigrage) և կամուրջը
 դնելու համար դեռ ևս երկար ժամանակի կարօտ էր : Բարեբաղ-
 դօրէն հին սրիկին երկաթեղէնքը կարող եղեր էին ազատել ներ-
 քնածովեան (sous-marin) պայթման ժամանակ : Բէնքրօֆ ու Էյր-
 դօն խլեր էին սեպեր և բազմաթիւ պղնձէ գամեր արտաքին տախ-
 տակամածէն (bordage) և խորտակուած կոր փայտերէն : Այս կեր-
 պով դարբիններուն դործը կ'ընէին նաւը, բայց առաջագործներն
 շատ աշխատութիւն ունեցան :

Շինութեան գործերն հունձքի և այլ գործերու պատճառաւ ընդ-
 միջել հարկ եղաւ, որոնք առատ էին Մեծ-Տեպին սարահար-
 թին վրայ : Այս աշխատանքն աւարտելէն ետև՝ գաղթականներն
 իրենց բոլոր ժամանակը նաւուն շինութեան համար գործածեցին :
 Երբոր զիջերը կ'հասնէր, զսրձաւորներն իրաւի բոլորովին յող-
 նած ու զաղբած կ'երեւէին : Կերակուրի ժամերը փոխեր էին՝ որ-
 պէս զի բնաւ ժամանակ չկորուսեն, կէսօրին ճաշ կ'ընէին և երբ

որ մթանար, կ'ընթերէին : Այն ատեն ֆարեայ-Պալատը կ'ել-
 նէին, և շուտ մ'անկողին կ'անն ին :

Սակայն՝ երբեմն երբոր կարևոր նիւթի մը վրայ խօսք բացուէր՝
 քիչ մ'ուշ կ'քնանային գաղթականները : Այն ատեն ապագային
 վրայ կ'խօսէին, կ'խօսէին թէ ինչ փոփոխութիւններ պիտի կրէ
 իրենց վիճակն ամենէ մօտ երկիրները ճամբորդութիւն մ'ընելով :
 Բայց այս խորհրդածութեանց մէջ միշտ ներքին խորհուրդ մ'ու-
 նէին, այս է վերագառնալ Լինքօլն կղզին : Երբէք չպիտի թո-
 ղուին այս գաղթականութիւնն, զոր այնքան նեղութեամբ և յա-
 ջողութեամբ հիմներ էին, և անտարակոյս Վմերիկայի հետ հա-
 ղորդակցութիւն հաստատելով կղզին շատ պիտի զարգանար :

Մանաւանդ Բէնքրօֆ և Նապ կ'յուսային իրենց կեանքն այն
 կղզին վերջացնել :

« Հարպէրդ, կ'ըսէր նաւորդը, միթէ Լինքօլն կղզին երբէք
 պիտի հեռանաս :

— Երբէք, Բէնքրօֆ, մանաւանդ եթէ միտքդ մնալ է :

— Ես որոշած եմ մնալու, որդեակ, պատասխանեց Բէնքրօֆ,
 քեզի պիտի սպասեմ : Կինդ ու զաւակներդ հետդ կ'բերես, և քու
 պզտիկներդ նշանաւոր կարիճներ պիտի ընեմ :

— Շատ աղէկ, կ'պատասխանէր Հարպէրդ, ծիծաղելով և
 միանգամայն կարմրելով :

— Եւ դու, Պարոն Կիրօս, վրայ կ'բերէր Բէնքրօֆ ողև-
 բուած, դու միշտ կղզւոյն կառավարիչը պիտի լինիս : Է՛հ, նա-
 յինք այս կղզին որչափ բնակիչ կ'ընայ սնուցանել : Կարծեմ թէ՛
 առ նուազն, տասը հազար բնակիչ : »

Այսպէս խօսակցելով՝ կ'ընդունին որ Բէնքրօֆ լեզու թափէ,
 և վերջապէս լիզթակիցը կ'աւարտէր խօսքը՝ Նիւ-Լինքօլն Հէրալդ

լրացիլը հիմնելով :

Այսպէս է մարդու սիրտը : Երկրիս վրայ ամեն կենդանի արա-
 բածներուն վրայ՝ մարդուն դերազանցութեան նշանը, յարա-
 տեղը, մնայուն գործ ընելու պիտոյքն է : Ասով իր սիրապետու-

թիւնը հաստատեց, և ասով բոլոր աշխարհի մէջ իր բարձր դիր-

քը կ'ընէ : Ասկէ զատ՝ ո՞վ զիտէ եթէ Ծիւբ և Թօփն ալ ապա-
զային վրայ իրենց երազը չունէին :

Եւրդօն՝ լռիկ մտիկ կ'ընէր , և կ'ըսէր իւրովի որ կ'ուզէր տես-
նել լորտ Ալեւնարվանն և ամենուն առջև սրատոյն մէջ վերա-
հաստատուած տեսնուիլ :

Իրիւուն մը՝ հոկտեմբերի ԱՅին , իտասկցութիւնն՝ այս ենթա-
դրութեանց վրայ դառնալով՝ սովորականէն աւելի երկնայեր էր :
Երեկոյեան ժամը ինն էր : Արդէն երկայն յօրանջումներ , զոր
զսպել զժուարին էր , հանդստեան ժամը կ'հնչէին , և Բէնքրօֆ
դէպ'ի անկողինն յառաջացեր էր՝ երբոր ելեկտրական սկահն՝ որ
սրահը գրուած էր , յանկարծ հնչեց :

Ամենքն անդ էին . Ախրոս Սմիթ , Գեղեճն Սրիլէզ , Հարպէրդ ,
Բէնքրօֆ , Նապ , Եւրդօն : Արեմն գալթականներէն և ոչ հոգի
մը զոմը կ'գտնուէր :

Ախրոս Սմիթ ոտք ելեր էր : Իր ընկերներն իրարու կ'նայէին՝
կարծելով թէ ծուռ հասկըցան :

« Ի՞նչ կ'նշանակէ այս , զոչեց Նապ : Միթէ սասանա՞ն է հըն-
չորը : »

Ոչ ոք պատասխան տուաւ :

« Օրը մըրկալի է , զիտել տուաւ Հարպէրդ : Արդեօք ելեկ-
տրականութեան ներդործութիւնը չըլլնար . . . : »

Հարպէրդ իր խօսքը չաւարտեց : Չափալէան՝ որու կողմը դար-
ձեր էր ամենուն աչքը , գլուխը կ'օրորէր բացասական կերպով :

« Սպասենք , ըսաւ այն ասան Գեղեճն Սրիլէզ : Եթէ նշան
մ'է այս , ո՞վ որ է այդ նշանը տուողն , անշուշտ պիտի կրինէ : »

— Բայց ո՞վ կարծես որ լինի այն , զոչեց Նապ :

— Բայց , պատասխանեց Բէնքրօֆ , այն որ . . . : »

Նաորդին խօսքը նորէն կտրեցաւ երբոր երէբալն (trembleur)
վերսահն սկահին (limbre) վրայ զարկաւ :

Ախրոս Սմիթ ելեկտրական գործիքին մօտեցաւ , և հոսանքը
թելէն արձակելով այս հարցումն ուղարկեց զոմին .

« Ի՞նչ կ'ուզէք : »

Քանի մը վայրկեան ետք՝ ասեղն՝ այրօրէնական շրջանակին
վրայ շարժելով՝ Քարեայ-Պալատին բնակնըուն այս պատասխա-
նը կ'տար .

« Փութով զոմն եկէք : »

« Վերջացէ՛ս » զոչեց Ախրոս Սմիթ :

Այո , վերջացէ՛ս : Գաղանիքն երևան պէտի ելնէր : Գաղթա-
կաններն՝ զոմն երթալու անզուսպ հետաքրքրութենէ շարժեալ՝ ա-
մեն խոնջէնք , ամեն հանդիստ պիտի մտնային : Առանց խօսք մը
արտասանելու , քանի մը վայրկեան ետք՝ Քարեայ-Պալատին հի-
ոացեր էին և աւազափին վրայ կ'գտնուէին : Միայն Ծիւբ և Թօփ
մնացեր էին , վասն զի անոնցմէ պէտք չունէին :

Գիտերը մտնէր սաստիկ : Ըն սրան՝ որ նոյն օրը նոր ելեր
էր , արդէն աշուան հետ աներևոյթ եղեր էր : Ինչպէս որ զիտել
տուեր էր Հարպէրդ , մըրկալի խոշոր ամպեր ցած ու ծանր կա-
մար մը կ'օրհնէին , որ աստղերու լոյսը բոլորովին կ'աղ'լէին :
Միայն ջերմութեան մի քանի փայլակներ , հեռաւոր սլորիկ մը
կոյծերուն պէս հարկընդ կ'լուսաւորէին :

Արեւի էր որ , քանի մը վայրկեան ետք՝ կայծակը կղլոյն վը-
րայ իսկ որոտար : Սպասալից զիշեր մ'էր :

Բայց խտարը՝ թէն սաստիկ թանձր , չէր կարող զոմին ճամ-
բուն վարժող մարդիկն արդիել : Սէրսի ձախ եղերէն վեր ե-
լան , սարահարթը հասան , Ալիսէրին վտալին կամբջն ա՛ցան և
անասար մանելով յառաջանալ սկսան :

Արագօրէն կ'բալէին գաղթականներն՝ սաստիկ այլայլութեամբ
համակուած : Այնուհետև սարակոյս չունէին որ վերջացէս հա-
նելուիլը պիտի դառնէին , այսինքն այն խորհրդաւոր կակին ա-
նունն , որ իրենց կենաց հետ սէքալի կապուած էր , որ այնքան
վեհանձն էր իր սրշտպանութեան մասին , այնքան հզօր իր դոր-
ժակցութեան մէջ : Արդարև՝ այս անձանօթն հարկաւ լինեց կեն-
ցալին հետ խառնուած պիտի լինէր , ամենէ մանր պարագա՛ երը
պիտի զիտնար , Քարեայ-Պալատին մէջ ամեն խօսուած բաները
պիտի լսէր , քանի որ այսպէս յարմար ժամանակին կ'ըսէր և
կ'օրնէր :

Ամեն մէկն իր մտմտուքով համակուած՝ շուտ շուտ կ'քալէր : Այս ծառերու կամարին ներքեւ՝ այնքան թանձր էր մութն որ ճամբուն եզրը չէր երևեր : Շշուկ մ'անդամ չկար անտառին մէջ : Չորքոտանի և թնչուն, մթնոլորտին ծանրութենէ ներգործուելով՝ անշարժ ու լուռ կ'մնային : Շունչ մ'անդամ չէր շարժեր տերևները : Միայն դաղթականներուն քայլերը կ'հնչէին մութին՝ կարծր հողին վրայ :

Ճամբայ ելնելէն առաջին քառորդ ժամուն՝ լուռ թիւնն ընդմիջեց միայն Բէնքրօֆ այս դիտողութիւնն ընելով .

«Պարտաւոր է ինք լայտեր մ'անուշ :»

Եւ չափազանց այս պատասխանով . «Գոմին մէջ մէկ հատ պիտի գտնենք :»

Կիրոս Սմիթ և իր ընկերներն Քարեայ-Պալատէն ժամն ինն տասն երկու վայրկեան անցած ելիւր էին : Ժամն ինն քառսունը եօթ վայրկեան անցած՝ Մէրսիի բերանն գոմէն զատող հինգ մղոնէն երեք մղոնն արդէն կտրեր էին :

Այս միջոցին՝ կղզւոյն վերին ճերմկեկ մեծ փայլակներ կ'երևէին և տերևներու ծայրերն սեպոյն կ'նկարէին : Այս թանձր փայլակներն աչք կ'առնէին ու կ'շլացնէին : Անտարակոյս՝ մրրիկը քիչ ատենէն պիտի զայբանար : Քիչ քիչ աւելի արագաշարժ և լուսաւոր եղան փայլակները : Երկնից խորերէն հեռաւոր դուռ ու գոչումը կ'լսուէր : Հեղձուկ էր մթնոլորտը :

Գաղթականները յառաջ կ'քալէին, որպէս թէ անդիմադրելի զօրութենէ մը կ'մղուէին :

Ժամը տասը քառորդ անցած՝ վառվառն փայլակ մը պատնէշաւոր շրջապատն իրենց կ'ցուցնէր, և հազիւ թէ դռնէն անցան՝ որ ահեղ զօրութեամբ մ'երկին գոռայ :

Քանի մը վայրկեանէն՝ գոմէն անցան՝ և Կիրոս Սմիթ բնակարանին առջև կ'գտնուէր :

Կարելի էր որ անձանթը տունը բնակեր էր, քանի որ հեռագէրը նոյն իսկ տունէն արձակուած պիտի լինէր : Սակայն պատահանը ընտ. լըյսէ մը չէր լուսաորոտեր :

Չափազէտը դուռը զարկաւ .

Պատասխան չկար :

Կիրոս Սմիթ դուռը բացաւ, և դաղթականները մտան սենեակն՝ որ բոլորովին մութ էր :

Իսկոյն Նապ հրահանը զարկաւ, լայտերը վառելով սենեկին ամեն անկիւնները դարձան . . . :

Մարդ մը չկար : Ամեն բան ուր որ ձգէր էին նոյն սեղը գտան :

«Ըրդեօք ցնորք մ'էր որ մեզի երեցաւ» մրմնջեց Կիրոս Սմիթ : Ո՛չ, այդ կարելի չէր : Հեռադիրը բացորոշ ըսեր էր .

«Փութով գոմն եկէք» :

Գաղթականները մօտեցան այն սեղանին որ մասնաւորապէս թեւին գործածութեան յատկացած էր : Ամեն բան իր տեղն էր . երկարական սիւնակն և զայն պարունակող տուփը, ինչպէս նաև ընդունարանն (récepteur) և ատարակէն (transmelleur) :

«Աւերջին անգամ ո՛վ եկաւ այս տեղ, հարցոյց չափազէտը : — Էս եկայ, Պարոն Սմիթ, պատասխանեց Էլրիօն :

— Եւ քանի՞ օր . . . :

— Չորս օր կայ :

— Ա՛հ, ծանոցադիր մը՝ պոռայ Հարպէրդ, որ սեղանին վրայ գրուած թուղթ մը ցցոց :

Այս թղթին վրայ գրուած էր անկլիարէն հետեւեալ բառերը . «Նոր թելը բռնելով շարունակեցէք ձեր ճամբան :»

«Ճամբայ ելնէք»՝ գոչեց Կիրոս Սմիթ, որ հասկըցաւ թէ գոմէն ելած չէր հեռադիրն այլ խորհրդաւոր օթեանէն որ հինին կցող լրացոյցիչ թելով մ'ուղղակի Քարեայ-Պալատին հետ կը կապուէր :

Նապ վառած լայտերն առաւ, և ամենքը գոմէն դուրս ելան :

Նոյն միջոցին մրրիկը յետին կատաղութեամբ կ'շարունակուէր : Ամեն մէկ փայլակ որոտումէն զատող միջոցն զգայօրէն կ'նուաղէր : Քիչ ատենէն՝ օլիբրեոյթն Ֆրանքլէն լեռն ու բոլոր կղզին պիտի ամփոփէր : Ընդհատական նշոյններու փայլէն՝ կարելի էր տեսնել գործընթացը ծածկուած հրալեռին կատարը :

Բնաւ ելլկտրական հաշորդակցութիւն մը չկար դոմին բոլոր այն մաթին մէջ որ տուեր պատնէ շաւոր շրջապատէն կ'զատէր : Բայց դռնէն անցնելէն ետեւ՝ չափագէտն առաջին դերանին կողմը վազելով փայլակի մը նշոյլով սեսաւ որ նոր թեւ մը կղզուին մինչև դետինը կ'հասնէր :

«Ա՛ւտիկ թեւն» ըսաւ նա :

Այս թեւը դետինը կ'ըստէր, բայց իր բոլոր երկայնքն անջատիչ նշանով մը պատած էր, ինչպէս որ ներքնածովան պարան մը կ'պատին, որ ելլկտրական հեղուկին աղաւ հոսումը կ'ապահովէր : Կսրծես թե թեւն լեռին հարաւային անտառներուն և քարա լեռներուն մէջէն կ'երկննար, և հետևապէս՝ դէպ 'ի արևմուտք կ'ձգուէր :

«Այդ թեւը բռնեք երթանք» ըսաւ Կիւրոս Սմիթ :

Եւ երբեմն լապտերին նշոյլով երբեմն կայծակին լուսանիշներուն մէջ՝ գաղթականները թեւին դժած շախւը բռնած յառաջացան :

Այն ատեն որտաման թնդիւններն անընդհատ էին, և այնքան բուռն որ խօսք մը կարելի չէր լսել : Իրաւ էր որ խօսելու ժամ չէր այլ ընդ առաջ գնալու :

Նախ՝ Կիւրոս Սմիթ և իրեններն Գոմի հովտին և Քարավազի գետակին միջը կանգնած լեռին գօտիէն վեր եննելէն ետեւ, գետակին ամենէ նեղ տեղէն անցան : Թեւն՝ որ երբեմն ծառերուցած ոտներուն վրայ կ'երկննար, երբեմն գետինը կ'առարածուէր, ապահովագէտ զիւրեք կ'առաջնորդէր :

Չափազան ենթադրեր էր որ թերևս այս թեւին ծայրը հովտին խորը պիտի գտնուէր, և անձանթին օթեանն այն տեղ պիտի լինէր :

Սակայն այս ենթադրութիւնն անհիմն էր : Հարաւ-արևմտեան դօտին ելլել հարկ եղաւ, և ապա նորէն իջնել այն անջրդի սարահարթն որու սահմանն էր այնքան այլանդակօրէն զիլուած երկաթակառքներու պատը : Ատեն ատեն գաղթականներէն մին կը ծռէր, ձեռքովը թեւը կ'ըջափէր և 'ի հարկին անոր ուղղու-

թիւնը կ'շտկէր : Բայց տարակոյս չկար որ այս թեւը շիտակ դէպ 'ի ծով կ'գլուխէր, Անշուշտ՝ անդ, հրեղէն ժայռերու խորը փորուած էր բնակարանը զոր մինչև այն ատեն 'ի զուր փնտուեր էին :

Երկին կրակի պէս կ'վառէր : Փայլակ փայլակի կ'յաջորդէր : Ոմանք հրալեռին կատարը կ'զարնէին և թանձր մխին մէջ խառնարանը կ'վիժէին : Այնպէս կ'երևէր ատեն ատեն որ լեւը բոցեր կ'աբձակէր :

Ստան մէկին քանի մը վայրկեան մնալով գաղթականներն իրենց այն բարձր սահմանն որ արևմուտքէն Ովկիանու վրայ կ'նայէր : Հովն ելեր էր : Հինգ հարիւր ոտք վարը՝ կոհակները կ'մտնէին :

Կիւրոս Սմիթ հաշուեց որ ընկերներն ու ինք գոմէն մէկ ու կէս մղոն ճամբայ ըրեր էին :

Այս տեղ թեւը ժայռերու մէջ կ'մնանէր, նեղ և անհարթ հեղեղատի մը բաւական ձիգ զառիվայրի մը վրայ սահելով :

Գաղթականներն նոյն զառիվափը բռնեցին, թէև վախ կար որ խարխուշ ժայռեր փրթելով ծովը չպահալիմին : Յետին ծայր մտանդաւոր էր այս էջը. Բայց վտանգը բանի տեղ չէին գներ, ինքզինքնուն տէրը չէին, և անդիմադրելի ձգում մը նոյն խորին հրդաւոր վայրը կ'մղէր զիրենք, ինչպէս որ մայրիան իրեն կ'ձգէ երկաթը :

Ուստի՝ վար իջան գրեթէ անդպայօրէն սոյն հեղեղապէն, որ ցերեկուան լուսով անդամ՝ կերպով մ'անանցանելի պիտի հացերեկուան լուսով անդամ՝ կերպով մ'անանցանելի պիտի համարուէր : Բոցավաւ ասուսներու (solid) պէս դլորելով կ'փալւփլէին, երբոր լուսաւոր սահմաններէ կ'անցնէին : Կիւրոս Սմիթ գոնդին գլուխն էր. Էյրլոսն ամենուն ետեւն կ'բաւէր : Տեղ մը քայլ առ քայլ կ'երթային, և թիշ տեղ մը՝ ողորկ ժայռին վրայէն կ'սահէին, ապա ոտք կ'երկնէին և իրենց ճամբան կ'շարունակէին :

Վերջապէս՝ թեւը յանկարծ անկիւն մը ձևացրնելով՝ ծովափին ժայռերուն դպաւ, ճշմարիտ խաթերու ածու մը որու վրայ ալքաները կ'փշրուէին : Գաղթականներն երկաթակառքէ պատին ստորին սահմանը հասեր էին :

Այն տեղ կ'սկսե՛ր նեղ հողաբլուր մ'որ հորիզոնական ու զուգահեռական դժով դեպ 'ի ծովը կ'երկննար : Թե՛ն անոր կ'հեռանա՛ր և գաղթականներն ալ անոր վրայ ելան : Հազիւ թէ հարկը քայլ առ երկին որ հողաբլուրն թեթև դարուվարէ մը ծոռելով այսպէս մինչև ալեաց հաւասար կ'հասնէր :

Չափազէտը թեւը բունեց , և տեսաւ որ ծովուն մէջ կ'մըլուէր : Իր ընկերներն՝ որ իր քովը կեցեր էին , բոլորովին ապշած կը նայէին :

Ահատուժեան , գրեթէ յուսահատութեան աղաղակ մ'եղաւ իրենց բերնէն : Միթէ պէտք պիտի լինէր ջրերուն սակը մտնել և ներքնածովային քարայր մը փնտռել : Այնպիսի բարոյական ու ֆիզիքական գրգռման մէջ կ'դառնուէին գաղթականներն որ չպիտի վարանէին ծովը նետուելու :

Չափազիտին մէկ խորհրդածութիւնը զանոնք կեցոյց :
Կիւրոս Սմիթ իր ընկերները տարաւ ժայռերու խողով մը մէջ և այն տեղ ըստ .

«Սպասենք : Բարձր է ծովը : Երբոր ծովն իջնէ , ճամբան պիտի բացուի :

- Բայց ո՞վ կ'ըսէ քեզ թէ . . . հարցոյց Բէնքրօֆ :
- Մեզ չպիտի կոչէր եթէ անոր հասնելու համար միջոցներ չգտնուէին :»

Կիւրոս Սմիթ այնպէս հաստատ համոզումով խօսեր էր՝ որ ոչ մէկ կողմէն առարկութիւն մ'եղաւ : Իրաւ է որ՝ ուղիղ էր իր գիտողութիւնը : Պէտք էր հաստալ որ ցած ծովով գտնուած բացուածք մ'որ այժմ ալիքներէ զոյգուած էր , պատուարին ստորոտը կ'բացուէր :

Պէտք էր մի քանի ժամ սպասել : Հետեւապէս գաղթականներն ժայռին մէջ կտիտ ամ խորունկ փայտարի մը մէջ սքլած լուռ կեցան : Այ՛ միջցին անձրևը կ'սկէր վաղիկ և շանթէն պատահուած ամպեր պնդանալով հեղեղի պէս հոսեցան : Արձագանքը բրտու մը կ'կրկնէր և փառահեղ կերպով կ'հնչէր :

Չափազանց էր գաղթականներուն սլալալութիւնը : Հնարք տե-

սակ այլանդակ , դերբնային մտածութիւններ իրենց գլխէն կ'անցնէին , և մեծ ու գերմարդկային ստուեր մը կ'կոչէին , որ ինք մեայն կարող էր պատասխանել կողոյն խորհրդաւոր ոգւոյն վրայ իրենց ունեցած դաղափարին :

Ահա գիշերին , Կիւրոս Սմիթ լսարանին հետը ասնելով տաղափին ծայրն իջաւ ժայռերու զիրքը քննելու համար : Արդէն ժամ մը միայն կար տեղատուութեան :

Չափազէտը չէր սխալած : Ջրերուն երեսն սկսեւր էր երկիլ ընդարձակ խողով մը կամարը : Այն տեղ՝ թե՛ն ալ անկիւնին կռթնելով՝ այն բաց կոկորդին մէջ կ'մտնէր :

Կիւրոս Սմիթ իր ընկերներուն մօտ դարձաւ և պարզապէս ըստ անոնց .

- «Ծամէ մը բացուածքէն պիտի կարենանք անցնիլ :
- Ուրեմն այլպիսի բացուածք մը կայ , հարցոյց Բէնքրօֆ :
- Միթէ տարակոյս ունիս , պատասխանեց Կիւրոս Սմիթ :
- Բայց այդ քարայրին մէջ ջուրը բաւական բարձր տեղ մը պիտի բռնէ , դիտել տուաւ Հարպէրդ :
- Կամ այդ քարայրը բոլորովին պիտի ցա՛ֆի , պատասխանեց Կիւրոս Սմիթ , և այն ատեն հետիտան պիտի շրջնաք անոր մէջ , կամ պիտի չցամքի , և անշուշտ փոխադրութեան միջոց մը մեր առջևը պիտի ելնէ :»

Ժամ մ'անցաւ : Ամենքն անձրևին տակ ծովուն ծայրը հասան : Երեք ժամու մէջ ջրերը տասն հին , սաք վար իջեր էին : Կամարին զաղաթը ջրէն առ նուազն ութ սաք բարձր էր : Կամրջի մը կամարին կ'նմանէր , որու տակէն փրփրալից ջրերը կ'անցնէին :

Չափազէտը ծոռելով՝ ծովուն երեսը սև առարկայ մը տեսաւ որ կ'ծփար : Այդ առարկան իրեն քաշեց :

Նստակ մ'էր , չուանով մը պատին ներքին կողմը կայուած : Այս նստակն սեւեռուած էր (boulonné) թանադով : Անոր մէջ՝ նստարաններուն ներքև՝ երկու թի կար :

«Մանենք նստակը» ըստ Կիւրոս Սմիթ :
Պահ մ'ետք՝ գաղթականները նստակին մէջն էին : Կոտր ու-

Էյրոյն թիակներն ալին, Բենքրօֆ զեկը բոնեց: Ախրոս Սմիթ յառաջակողմն էր: Լապտերն ողնայաբէն եղջիւրէն վրայ դրուած՝ իրենց ընթացքը կ'ըստաւորէր:

Կամարն՝ որ շատ ցած էր, և որու տակէն նստակը կ'յառաջանար, յանկարծ կ'բարձրանար. բայց թանձր խտար մը կ'ախրէր, և լապտերին լոյսն անբաւական էր քարայրին ընդարձակութիւնը, լայնութիւնը, բարձրութիւնն ու խորութիւնը հասկընալու համար: Այս երկաթակճեայ քարանձաւին մէջ ահարկու լուսութիւն մը կ'ախրէր: Գրեթէն ալմուկ մը ներս չէր մտներ, և կ'սլակները չէին կարող թափանցիլ իր թանձր որմերէն:

Երկրադնտին մի քանի անոնքն այս ահագին քարանձաւներէն կ'դնտին, տեսակ մը բնական գիտնափոր դամբան (cave) որ երկրաբանական հին թուական մ'ունէր: Ոմանք ծովուն ջրերէն լցուած են, ոմանք ալ քողջ լճակներ կ'ստորանակեն իրենց կռիւրուն մէջ: Այսպէս է Ֆրիկայի քարայրը, Հիբրիդեանց, Ստաֆայի կղզոյն մէջ. այսպէս են, Մորկոյի քարայրները Յուստոնէն զե նաւահանգստին վրայ՝ Բրիտանիա. Գոնիֆասիոյի քարայրները՝ Քորսիքա կղզին. Լիւլ-Փորդի քարայրները՝ Ղորվէկէա. այսպէս է Մանութի ահա ին քարայրը՝ Քէնթոքի, որ հինգ հարիւր ոտք բարձր և քսան մղոն երկայն է: Երկրադնտին շատ կողմեր՝ ի բնէ փորուած են այս քարանձաւները, և իբրև մարդկան զարմացնան աւարկայ եղած:

Կալով այն քարայրին՝ զոր նոյն միջոցին դաղթականները կը գննէին, թիթէ կղզոյն վրէջէ կեդրոնը կ'երկնամբ: Քառորդէ մը ի վեր՝ նստակը կ'առաջանար շրջաններ ընելով՝ զորս չափազեար սուղ ձայնով Բենքրօֆի կ'ցոցընէր, երբ՝ յանկարծ՝ հրամայեց.

«Աւելի աջ կողմը:»

Նստակն՝ իր ուղղութիւնը փոխելով իսկոյն աջ որմին կողմն անցաւ: Չափազեան իրաւամբ կ'ուզէր հասկընալ թէ՛ արդեօք թեւը նոյն որմին երկայնքէն կ'առաջանար թէ՛ ոչ:

Ընդ էր թեւը, ժայռին ցցուածներուն վրայ դրուած:

«Յառաջ անցնինք» ըսաւ Ախրոս Սմիթ:

Եւ երկու թիակներն, սև ջրերուն մէջ մղուելով՝ նստակը շարժեցին:

Նստակը յամու քառորդ մ'ալ քալեց, և քարայրին բացուածքէն՝ անշուշտ կէս մղոն տեղ կտրեր էր, երբոր Ախրոս Սմիթին ձայնը վերստին լսուեցաւ.

«Աեցիք» ըսաւ:

Նստակը կեցաւ, և դաղթականներն փալփլուն լոյս մը տեսան որ ահագին քարանձաւը կ'ըստաւորէր, և այս ալ այնքան խոր փորուած էր կղզոյն ներքնակողմը:

Այն ատեն կարելի եղաւ այս քարայրը զննել, որու դոյուլթեան նշանը բնաւ չէր երեցած:

Կամար մը կ'ըլլորուէր հարիւր ոտք բարձր, երկաթակճեայ սիւներու վրայ կեցած՝ որոնք կարծես թէ ամենքն ալ նոյն կադապարին մէջ հալած էին: Անկանոն կամարի պարաւնոցներ, անհարթ ջիղեր (nervure) սոյն սիւնակներուն վրայ կ'կոխէին, զորս բնութիւնն հազարներով կանգներ էր երկրադնտին շինութեան առաջին ժամանակները: Երկաթակճեայ բեկորներ, իրարու մէջ պարունակուած՝ քառսուն յիսուն ոտք բարձրութիւն ունէին, և ջուրը՝ արտաքին յաղման չնայելով՝ հանդարտօրէն կ'դար անոնց ստորտը կ'թրջէր:

Առաւարտնի լոյսին փայլն՝ զոր չափազեար նշմարեր էր, խրաքանչիւր հատուածակողմական (prismatique) ողնայաբի զարնելով և կրակի կայծերէ լուսաւորելով՝ կերպով մը միջնորմերէն կ'թափանցէր այնպէս որ կարծես թէ թափանցիկ էին, և սոյն ստորերկրեայ քարայրին ամենէ մանր ցցուածները՝ փալփլուն գլուխներու կ'դարձնէր:

Յուլացման երեւոյթի մը պատճառաւ՝ ջուրն այս գանաղան նշոյլներն իր երեսը կ'բեկբեկէր, այնպէս որ նստակն ելլու շողջողուն զօտիներու մէջ կ'ծփար:

Բնաւ տարակոյս մը չկար այս լուսափայլ կեդրոնէն արձակուած շողջողուն բնութեան վրայ, որու ճառագայթներն, յստակ ու շի-

տակ , քարայրին ամեն անկիւններուն կ'զարնէր , ամեն տեղերուն վրայ կ'ցոլանար : Եւ կտրական աղբիւրէ մը կ'զար լոյսը , և անոր սպիտակ գոյնէն կ'խմացուէր իր ծագումը : Այս էր ահա քարայրին արևը , որ զայն լիովին կ'շրջապատէր :

Կիւրոս Սմիթին ըրած մէկ նշմայրին վրայ՝ թիակներն ընկան կարկեհաններու ճշմարիտ անձրև մը ժայթքելով , և նաակը լուսաւոր վառարանին կողմը դիմաց , որմէ քիչ ատենէն կէս պարանշափ հեռու հասաւ :

Նոյն վայրը՝ ջրին բոլոր երեսին լայնութիւնը գրեթէ երեք հարիւր յիսուն ոտք էր , և դիւրին էր նշմարել , շողշողուն կեդրոնէն անդին՝ երկաթակուճէ ահագին պատ մը , որ այն կողմէն ամեն ելք կ'զոյգէր : Ուստի չափէն աւելի լայնցեր էր քարայրը , և ծովը նոյն տեղ լճակ մը կ'յօրինէր : Բայց կամարը , կողմնակի որմերը , գլխապատը , բոլոր այս հատուածակողմերը , բոլոր այս զլանները , բոլոր այս կոներն ելէկտրական հեղուկով ողողուեր էին , այն աստիճան որ իրենց յատուկ կ'երևէր այս փայլը , և այնպէս կ'թուէր որ այս քարերն՝ մեծազին աղամանդներու պէս անկիւնաւոր երեսներու նման տաշուած՝ լոյս կ'թափէին :

Լճակին կեդրոնը՝ իլաձև և երկար առարկայ մը ջրերուն երեսը կ'ծփար , լոխն ու անշարժ : Այս առարկայէն ելած փայլն իր կողերէն գուրս կ'սպրդէր՝ փուռի մ'երկու կողորդներուն պէս՝ որ հրաշէկ սաքնալէն ճերմկցած լինէին : Այս գործիքն՝ որ ահագին վիշապաձկան մարմինն ունէր , գրեթէ երկու հարիւր յիսուն ոտք երկայն էր և ծովուն երեսէն տաս տասն երկու ոտք վեր :

Նաակը շուտով մտնեցաւ անոր : Կիւրոս Սմիթ յառաջակողմին վրայ ոտք ելեր էր : Բուռն յուզմամբ կ'նայէր : Այս յանկարծ՝ թղթակցին թեր բռնելով , զոչեց .

« Բայց նոյն ինքն է : Այն միայն կրնայ լինիլ , այն միայն . . . »

Այս իր նստարանին վրայ ընկաւ , անուն մը մրմնջելով , և միայն գեղեցն Սթիլէզ լսեց այդ անունը :

Նստարակոյտ՝ թղթակիցը զիտէր այս անունը , վասն զի ահաւոր ներդրածութիւն մ'ունեցաւ իր վրայ և խուլ ձայնով մը պատասխանեց .

« Այն մարդն է , տարօրէն մարդն է :

— Այն է՞ ըսաւ Կիւրոս Սմիթ :

Չափազիտին հրամանին վրայ՝ նաակն այս եղական ծփին գործիքին մտնեցաւ : Նաակը ձախ կողին դպաւ , որու խիտ մէկ ապակէն լուսոյ խորձ մը գուրս կ'ցայտէր :

Կիւրոս Սմիթ և իր ընկերները բարձրաւանդակին վրայ ելան : Բայ ծածկոյթ մը կար անդ : Ամենքը նոյն բացուածէն վար վազեցին :

Ելնարանին ստորոտը՝ ներքին շէշուէ (coursive) մը կ'նկարուէր , որ ելէկտրական հեղուկով լուսաւորուած էր : Այս շէշուիքին ծայրը գուռ մը կար և Կիւրոս Սմիթ այս գուռը հրեց :

Գաղթականներն արագապէս անցան սերձօրէն զարդարուած սրահէ մ'որ մինչև զրքատուն մը կ'հասնէր . այս զրքատան լուսավաւ ձեղունէն լուսոյ հեղեղներ կ'հոսէին :

Գրքատան խորը՝ լայն գուռ մը կար , որ նոյնպէս զոյգուած էր , չափադէտը զայն ևս բացաւ :

Ընդարձակ սրահիկ մը , որ տեսակ մը թանգարան էր , զաղթականներուն աչքին զարկաւ : Այս սրահիկին մէջ դիզուած էին հանքային պէս պէս զանձեր , արուեստի վերաբերեալ գործեր , ճարտարութեան հրաշակերաններ : Գաղթականները կարծեցին անշուշտ որ անըջային աշխարհ մը փոխադրուած են հմայութամբ :

Ճոխ բազմոցի մը վրայ երկնցած՝ մարդ մը տեսան որ կարծես թէ անոնց ներկայութիւնը չզիտեց :

Այն ատեն Կիւրոս Սմիթ ձայնը բարձրացուց , և այս խօսքն արտասանեց , որ իր ընկերներն յետին ծայր զարմացուց .

« Նէմօ նաւապետ , մեզ ուզեր էիր . աւասիկ եկանք : »

ՊԼՈՒՆԵՐ ԺԶ.

Նախապէս Նէմօ — Իր առաջին խօսակերպը — Անկախութեան դէմ դրոշմը իջ
պարտաւարութեանը — Բռնապետութեան դէմ առեւտրութեանը — Իր ընկերակերպը —
Ներքին քաղաքական կեանք — Միայնակ — Նորիշխանի վերջին աղաւաղը Լին-
տոն Կղզույն վերջ — Կղզույն խորհրդաւոր դրոշմը .

Այս խօսքին վրայ՝ պատկած մարդն ելաւ, և իր դէմքը լիուրժ
լուսոյ մէջ երեցաւ. շքեղ զլուխ, բարձր հասակ, վէս ակնարկ,
ձերմակ մօրուք, առատ և ուսին վրայ ձղուած մազեր ունէր :

Այս մարդը ձեռքով կռթմեցաւ բազմոցին յենակին վրայ, որ-
մէ հեռացիր էր : Հանդարտ էր իր նայուածքը : Կերակէր թէ
թաղուն հիւանդութիւն մը քիչ քիչ զինք մաշէր էր, բայց զեռ
ևս զօրեղ էր ձայնը, երբոր անկլիարէն ըսաւ, և այնպէս որ յե-
տին ծայր զարմանք կ'յայտնէր .

«Անուն չունիմ, պարոն :
— Ես քեզ կ'ճանչեմ՝ պատասխանեց Կիւրոս Սմիթ :

Հրատապ ակնարկ մը սեւեռեց Նէմօ նառապետը չափադիպին
վրայ, որպէս թէ կ'փափաքէր զանի չբացընել :

Յետոյ բազմոցին բարձերուն վրայ ընկնելով՝

«Աերջպէս ինչ փոյթ, մըմնջեց նա, մեռնելու վրայ եմ :»
Կիւրոս Սմիթ Նէմօ նառապետին մօտեցաւ, և Գեղէն Սրիլէզ
անոր ձեռքը բռնեց և զայն շատ տաք դատաւ : Էյրօզ, Բէնքրօֆ,
Հարպէրգ և Նապ յարդանօք մեկուսի կեցեր էին այս փառաւոր
սրահին մէկ անկիւնը, որու օդն ելէկարական հոսանքէ լցուած
էր :

Սակայն Նէմօ նառապետն իսկոյն ձեռքը քաշէր էր, և նշան
մ'ընկելով չափադիպան ու թղթակիցը հրաւիրեց նստելու :

Ամենքը ձգմարիտ այլայլութեամբ անոր կ'նայէին : Ուրեմն ի-

րենց առջևն էր այն որ «կղզւոյն ողին» կ'կոչուէր, զօրաւոր էակն՝
որու միջնորդութիւնն այնքան մեծ ներգործութիւն ունեցեր էր
շատ պարագաներու մէջ, այն բարերարն՝ որու համար մեծ էր ի-
րենց երախտագիտութիւնը : Իրենց աչքին առջև՝ մարդ մը միայն
կ'տեսնէին, թէև Բէնքրօֆ ու Նապ կարծեցին թէ աստուած մը
պիտի գտնեն, և այս մարդը մեռնելու մօտ էր :

Բայց ինչպէս Կիւրոս Սմիթ Նէմօ նառապետը կ'ճանչէր : Կն-
չու համար նառապետն այնպէս աշխուժով ոտք ելեր էր այս ա-
նուան արտասանիլը ըսելով, մինչդեռ կարծեր թէ ամենուն ան-
ծանօթ էր . . . :

Նառապետը բազմոցին վրայ նստեր էր, և իր թեկն վրայ յե-
նած՝ չափադիպին կ'նայէր, որ իր մօտ բազմեր էր .

«Պարոն, հարցոց անոր, միթէ դիտեն թէ ինչ անուն ունէի :

— Գիտեմ, պատասխանեց Կիւրոս Սմիթ, ինչպէս որ այս ներ-
քնածովեան սքանչելի մեքենային անունը դիտեմ . . . :

— Նորիշխան (հարաւահողմն), ըսաւ նառապետը՝ քիմ իմազով մը :

— Նորիշխան :

— Բայց միթէ դիտեն, դիտեն թէ ես ո՞վ եմ :

— Գիտեմ :

— Սակայն երբուն տարի կայ որ մարդարնակ աշխարհի հետ
յարարերութիւնս կտրուած է, երբուն տարի կայ որ ծովուն խո-
րերը կ'բնակիմ. այս միջավայրը միայն դտայ անկախութիւն : Ու-
րեմն ո՞վ իմ գաղանիքս երևան հանեց :

— Մարդ մ'որ երբէք գաղանիքդ պահելու խօսք տուած չէր
ձեզ, Նէմօ նառապետ, և հետեւապէս չէք կարող ամբաստանել
ըսելով որ ձեզ մատնեց :

— Այն ֆրանսացին որ տասն վեց տարի առաջ դիպուածով
իմ նաւս ընկաւ :

— Ճիշտ այն մարդը :

— Ուրեմն այն մարդն և իր երկու ընկերները Մէլէլսրօֆի
մէջ չկորան, մինչդեռ Նորիշխան այն յորձանքին մէջ բռնուած
էր :

— Չիրան, և Բառն հապար մըն ծովերու քով* մակադրով զիրք մը հրատարակուեցաւ որ ձեր պատմութիւնը կ'պարունակէ :

— Միայն մի բանի ամիսուան պատմութիւնս, պարուն, պատասխանեց նաւապետն աշխուժի :

— Ճշմարիտ է, վրայ բերաւ Կիրոս Սմիթ. բայց այս տարօրինակ կենաց մի քանի ամիսուան պատմութիւնը բաւական եղաւ ձեզ ծանօթացնելու . . . :

— Անշուշտ, իբրև մեծ յանցապարտ մը, այնպէս չէ՞, հարցոց Նէմօ նաւապետը, իր շրթերուն վրայ վէս ժպիտ մը սահելով : Այո՛, ապստամբ մը, թերևս մարդկան դատաստանին ենթակայ :»

Չափազէտը պատասխան չտուաւ :

«Լաւ ուրեմն, պարոն :

— Իմ դործս չէ Նէմօ նաւապետը դատել, պատասխանեց Կիրոս Սմիթ, դէ՞թ իր անցեալ կենաց նկատմամբ : Ամենուն այն չեմ գիտեր թէ ինչ էին այս տարօրինակ կենաց շարժանիքը, և առանց բնապատճառը գիտնալու՝ չեմ կարող հետևանքը դատել. բայց այս միայն գիտեմ որ բարերար ձեռք մը մեր վրայ շարունակ հսկեց մեր Լինքօլն կղզին դալէն 'ի վեր. այս գիտեմ որ մենք ամենքս բարի, վեհանձն, զօրաւոր էակի մը պարտաւոր ենք մեր կեանքը, և այս բարի, վեհանձն ու զօրաւոր էակը դուք էք, Նէմօ նաւապետ :

— Ես եմ՞ պատասխանեց նաւապետը պարզապէս :

Չափազէտն ու թղթակիցն ոտք ելին էին : Իրենց ընկերները մօտեցեր էին ու իրենց սրտէն յորդող երախտալիտութիւնն շարժումներով ու խօսքով պիտի յայտնէին . . . :

Բայց Նէմօ նաւապետը նշմայր մ'ընելով արդիւնեց, և այլայլաժ ձայնով մը, թէև չէր կամեր անշուշտ այսչափ այլայլել .

«Երբոր ըսելիքս իմանաք՝ ըսաւ նա :

* Արգարև՝ Նէմօ նաւապետին պատմութիւնը հրատարակուած է՝ Բառն հապար մըն ծովերու քով մակադրով, նոյն հեղինակէն :

Եւ նաւապետը քանի մը յստակ ու արագ խօսքով իր բոլոր կենաց արկածները պատմեց :

Կարճ եղաւ իր պատմութիւնն, և սակայն, իր մնացած բոլոր ոյժը հաւաքեց որպէս զի մինչև ծայրը բերէ : Ակնբեր էր որ մեծ տկարութեան մը դէմ կ'մաքառէր : Շատ անգամ Կիրոս Սմիթ յորդորեց զինք որ քիչ մը հանգիստ առնու. սակայն զլուխն օրորեց նա այնպիսի մարդու մը պէս որ հետևեալ օր չունի, և երբ թղթակիցն առաջարկեց որ պէտք եղած խնամքը տանի .

«Անօգուտ են, պատասխանեց նա, իմ վախճանս մտալուտ է :»

Նէմօ նաւապետը հնդկացի մ'էր. Տաքար իշխանը, այն ժամանակ անկախ եղող Պունտէլքօնտի նահանգին բաճայի մ'որդին և Հնդկաստանի դիւցազն, Գիբօ-Սայիպի եղբորորդին : Իր հայրն՝ Եւրոպա ուղարկեց զինք, երբ դեռ տաս տարու էր, որպէս զի կատարեալ դաստիարակութիւն մ'ընդունի և այն թաղուն դիտաւորութեամբ որ օրին մէկը կարող լինի հասարակ զէնքով դիմաւորութեամբ որ օրին մէկը կարող լինի հասարակ զէնքով դիմաւորել անոնց դէմ զոր իր հայրենեաց բռնակալները կ'համարէր :

Տասնէն մինչև երսուն տարի Տաքար իշխանն, որ դերազանց ձիրք, մեծ սիրտ ու միայր ունէր, ամեն բանի վարժեցաւ, և դիտութեանց, գրականութեան ու արուեստից մէջ իր ուսմունքն յետին ծայրը հասցցց :

Տաքար իշխանը բոլոր Եւրոպան ճամբորդեց : Իր ծնունդն ու հարստութիւնն ամենուն հրապուրելի էին, բայց աշխարհիկ հրապոյրները զինք չմոլորեցուցին : Թէև նորատի էր և դեղեցիկ, միշտ ծանրադլուխ, տխուր մնաց, բան սորվելու տենչով կ'մաշէր և սրտին մէջ գորշմուած անհաշտ ռիսակալութիւն մը կ'տածէր :

Տաքար իշխանը կ'ատէր : Կ'ատէր միայն այն երկիրն ուր բնաշուղեց ոտք կոխել. կ'ատէր այն ազգը միայն որու հաշտութեան առաջարկութիւնները շարունակ մերժեց. կ'ատէր Անկլիան և այնքան աւելի որքան որ ուրիշ շատ կէտերու նկատմամբ անոր վրայ կ'զմայլէր :

Վասն զի այս Հնդկացին իր ծոցը կ'ամփոփէր բոլոր վայրագ ռիսակալութիւնն զոր յաղթեալը յաղթողին դէմ կ'անուցանէ : Բռնա-

կալը շնորհ չէր գաած բռնարարեալին մօտ : Այն թաղաօրներէն մէկուն որդին , զորս Բրիտանիա լոկ անուամբ նուաճեց . այս իշխանը , Գիբօ-Սայիպներու գերդաստանէն , յիսկալուծեան և վրէժխնդրութեան զաղափարներով սնած , անկիւական շղթաներով կաշխանուած , զերթողական հայրենեացն անջնջելի սիրով վատուած , չուզեց բնաւ ոտք կոխել այն անիծեալ երկիրն , որ Հնդկաստանը նուաճեր էր , գերեր էր :

Տարար իշխանն արուեստաղէտ մ'եղաւ , որ արուեստի հրաշալեաց առջև աննուաղէս կ'զգածուէր , զիտուն մ'եղաւ , որ հմուտ էր ամեն բարձր գիտութեանց , պետական մարդ մը զարձաւ եւրոպական արքունեաց մէջ վարժելով : Անոնք որ զինք հարեանցի կերպով կ'զիտէին , թերեւ կարծէին թէ աշխարհաքաղաքացի մարդ մ'է , բան սորվելու հետաքրքիր , այլ գործելու մասին արհամարհոտ , պերճամբար ուղեոր մը , վէս ու պլաստիկական ողի մը , որ անզաղար աշխարհս կ'ըջնին այլ և ոչ երկրի մը կ'պատկանին :

Սակայն այսպէս չէր : Այս արուեստաղէտն , այս գիտունն , այս մարդը սրտով հնդկացի մնացեր էր . վրէժխնդրութեան իղձով հնդկացի էր , հնդկացի էր իր երկրին իրաւունքն օր մը ձեռք ձգելու , օտարախնդր վանելու , անոր անկախութիւնն ստանալու համար ունեցած յուսովը :

Ուտի Տարար իշխանն 1849ին իր երկիրը զարձաւ : Ազնուական հնդկացի օրիորդի մը հետ ամուսնացաւ , որու սիրան իրեն սրտին սրէս կ'արխնէր իր հայրենեաց աղէտից առջև : Տարար երկու զուակ ունեցաւ , զոր կ'սիրէր : Բայց ընտանեկան երջանկութեան պատճառաւ Հնդկաստանի գերութիւնը չէր մուռնար : Առթի մը կ'ստղատէր և այդ առիթը ներկայացաւ :

Թերեւ անկիւական լուծը շատ ծանրացեր էր հնդկական ժողովրդոց վրայ . Տարար իշխանն դժգոհներու ձայնին արձագանքն եղաւ , օտարականին գէմ ունեցած ասելութիւնն անոնց սրտին մէջ արժարձեց : Այն միայն հնդկական թերակղզոյն դեռ ևս անկախ եղող երկրները շրջեցաւ , այլ և անկիւայոց վարչութեան

ներքև ուղղակի գահուող գաւառները : Յիշեցուց անոնց Գիբօ-Սայիպի նշանաւոր օրերը , Գիբօ-Սայիպ' որ հայրենեաց պաշտօրանութեան համար Ս' ընկալարպան մեռաւ զիցյաղաարար :

1837ին Սիրայներու մեծ ապստամբութիւնը ծագեցաւ : Այս ապստամբութեան սկիզբը Տարար իշխանն եղաւ : Այս ահաբեկ խռովութիւնն սղեց . սոյն գաւառն յաջողութեան համար իր բոլոր օտաղանդն ու հարստութիւնը գործածեց : Իր անձը վասն ի դրաւ և պատերազմին մէջ առաջին կարգը բռնեց . իրենց հայրենիքն ազատելու համար ոտք ելնող ամենէ նուաստ զիցյաղաներուն սկս իր կեանքն ազատութեան նախրեց . քսան կուտի մէջ տաս անգամ վէրք առաւ , սակայն չմեռաւ , երբ անկախութեան վերջին զինուորներն անկիւական գնդակներուն ներքև ընկան :

Երբէք Հնդկաստանի անկիւական գործութիւնն այսպիսի մեծ վասնդի մը մէջ չէր ընկած . և եթէ ինչպէս յասացեր էին , Սիրայները գրեթէ օգնութիւն գտնէին , թերեւ Բրիտանիոց ապրեցուցութիւնն ու ակրադեատութիւնն Ասիոյ մէջ բոլորովին կործանէր :

Այն աստի Տարար իշխանին անունն անուանի եղաւ : Այս զիցյաղը գաղանի չորհակց իր անունն ու բացէ 'ի բաց պատերազմացաւ : Ար զլուխը բերողին սասկ խոստացան , և եթէ մասնիչ մը չգանուեցաւ զայն թշնամոյն յանձնելու , իր հայրը , մայրը , կիներն ու զտղակներն իրեն համար զոհ ընկան , մինչդեռ ինք չզիտէր թէ իրեն համար ինչ վասնդներու մէջ կ'գանուէին . . . :

Այս անգամ ևս իրատունքը զբութեմէ յազնահարուեր էր : Բայց քաղաքակրթութիւնը բնաւ չենկրկիր և կարծես թէ հարկէն կ'ստանայ բոլոր իրաւունքները : Սիրայները յազնուեցան , և հին բաճաններուն երկիրն Անկիւայ ծանրագոյն լծին ներքև ընկաւ :

Տարար իշխանն որ չկրցեր էր մեռնիլ՝ Պաւստէրթոնի լեռները գարձաւ : Այնուհետև այն սեղ միւսակ մնալով , ամեն մարդկային անուան գէմ նուրբ մը զգաց , ասեց քաղաքակիրթ աշխարհը , ուզեց բոլորովին խոյս տալ , իր հարստութեան մնացորդները ժողովեց զբամ ըբաւ , իր ամենէ հաւատարիմ ծառաներէն քսան հոգի գումարեց , և օր մը , բոլորը մէկտեղ անկրկնութեամբ եղան :

Տարար իշխանն ուր պիտի երթար գանելու այն անկախութիւնն զոր մարդարնակ երկիրներու մէջ իրեն կ'զմանային : Զբերուն տակ, ծովերուն անդունդը, ուր ոչ ոք կարող էր զինք հալածել :

Պատերազմիկ մարդը գիտուն մարդ մ'եղաւ : Խաղաղական ուժ կիրանու մէկ կզլին ընարեց, այն սեղ հաստատեց իր նաւարանը, և ներքնածովեան նաւակ մ'իր տուած յատակադին համեմատ շինուեցաւ : Իշխանն՝ որ մը մեզի ծանօթ լինելիք միջոցներով՝ կարող եղաւ իր ծիփուն մեքենային պէտայից համար գործածել իբրև շարժիչ զօրութիւն, իբրև լուսաւորող զօրութիւն, իբրև ջեւուայիչ զօրութիւն՝ ելէկտրականութեան մեքենական զօրութիւնը զոր անսպառելի աղբիւրներէ կ'քաղէր :

Ծովն իր անբաւ գանձերով, իր բիւրաւոր ձկներով, իր ծովային լուսար հունձքով, իր կամնարեր ահադին կենդանիներով, և ոչ միայն բնութեան պահած գանձերով այլ նաև այն ամեն բաներով զոր մարդիկ կորուսեր էին, իշխանին և իր նաւակին պիտոյից լիապէս բաւեց — և այս եղաւ իր ամենէ բուռն բաղձանաց լուսը, քանի որ երկրի հետ բնաւ յարաբերութիւն մը չէր ուզեր ունենալ : Իր ներքնածովեան մեքենան Նոփելու անուանեց, ինքն Նէմօ անունն առաւ և ծովերուն տակ աներևոյթ եղաւ :

Նաւապետը՝ երկար տարիներ՝ բոլոր Ավիստանները պարտեցաւ՝ մէկ բեռնէն մի ս բեռնը : Մարլարնակ արեղբրքին մէջ քաւու մը այս անձանօթ աշխարհներուն մէջ սքանչելի գանձեր հաւաքեց : Ալիօի նաւահանդասին մէջ, 1702ին կորսուած միլիօններն՝ սպանիական նաւերու միջոցաւ, հարստութեանց անսպառելի հանք մը մատակարարեցին զոր իշխանն միշտ առանց անունն երևան հանելու գործածեց այն ժողովուրդներն օրնելու որ իրենց երկրին անկախութեան համար կ'պատերազմէին :

Արջապէս՝ երկար ժամանակէ ի վեր՝ իր նմաններուն հետ հազորդակցութիւնը կարեր էր, երբ՝ 1866, նոյեմբերի 6ին՝ երեք մարդ իր նաւն ընկան : Աոնք էին, Քրանսայի գասաաու մը, իր սպասաւորն և կանասայի ձկնորս մը : Այս երեք մարդիկ ծովն ընկեր էին, երբոր Նոփելու և Միայեալ-Նահանգաց Քրեկուդը՝ Ալ-

բուր-Լինչըն իրարու զարնուեցան, մինչդեռ այս վերջինը միւսը կ'հալածէր :

Նէմօ նաւապետն գասաաուէն իմացաւ որ Նոփելու՝ երբեմն իբրև հսկայական վիշապ մը նկատուելով, երբեմն խուսմը մը ծովահէններ պարունակող ներքնածովեան մեքենայ մը, բոլոր ծովերու վրայ կ'հալածուէր :

Նէմօ նաւապետը կարող էր այս երեք մարդիկը նորէն Ավիստանոսին տալ, երբոր այսպէս դիպուածով իր խորհրդաւոր կենաց մէջ ընկեր էին : Բայց այդ բանը չըրաւ, զանոնք զերի պահեց, և եօթն ամիս շարունակ կարող եղան դիտել ուղեորութեան մը սքանչելիքն, որ ծովերու տակ քրան հալար մզնն սեղ կ'շարունակէր :

Օր մը, 1867 յունիսի 22ին, այս երեք մարդիկ, որ Նէմօ նաւապետին անցեալը չլիտէին բնաւ, խոյս տալու յաջողեցան, Նոփելու նաւակը զբաւելին ետև : Բայց որովհետև նոյն պահուն Նոփելու Նորվեկից ծովեղբրքը կ'ըլուէր, Մէէլդրօլմ յորձանաց մէջ, նաւապետն այնպէս կարծեր էր թէ փախստականներն, այս ահուկ յորձանքին մէջ ընկնելով՝ անդունդին խորն իրենց մահը պտեր էին : Աւստի կ'մոռնար որ Քրանսային և իր երկու ընկերներն հրաշիք ծովեղբն ընկած լինին, թէ Լաֆօուէն կզլիներու ձկնորսներ զանոնք ազատեր էին, և թէ գասաաուն՝ Քրանսա գաւնալուն, հրատարակեր էր գործ մ'որու մէջ Նոփելու այս տարօրինակ ու բաղախնդիր եօթնամետայ նաւարկութեան արկածները պատմեր և հասարակաց ուշադրութեան յանձներ էր :

Նէմօ նաւապետն երկար ատեն շարունակեց այդ կեանքը վարելու՝ ծովերն արշաւելով : Բայց քիչ քիչ իր ընկերները մեռան և գային իրենց բուստէ գերեզմանը հանդէլու, Խաղաղականին անդունդը : Նոփելու մէջ օրէ օր նաւապետը քիցցաւ, և վերջապէս Նէմօ նաւապետը միայնակ մնաց բոլոր այն ընկերներն բաժնուելով որ իրեն հետ Ավիստան անդունդներն ապախներ էին :

Այն ատեն Նէմօ նաւապետն ու թաուն տարու էր : Երբոր միջնակ մնաց, Նոփելու ստորածովեան նաւահանդիտութիւնը մը տանելու

յաջուկեցաւ, նաւահանդիստ որ երբեմն իբրև դադարման առդի
րին կ'ծառայէր :

Այն նաւահանդիստներէն մին Լինքոզն կղզւոյն ներքև փոքուած
էր, և այն էր որ նոյն միջոցին Նոթելուի աւաււնը դարձեր էր :

Աեց տարիէ 'ի վեր այդ աեղ կ'զանուէր նաւապետը, որ չէր
նաւարկեր, այլ մահուան կ'ապասէր, այսինքն այն ժաման երբ
իբր ընկերներուն պիտի միանար : Գիպուածն այնպէս բերաւ որ
օդապարհին անկումը տեսաւ, որու մէջ Հարաւայնոց գերիները
կ'զանուէին : Իր Լուզաղբասան (scaphandre) հագած՝ ջրերուն ներ-
քև կ'ադառէր՝ կղզւոյն եղէն քանի մը պարանաշափ հետի, երբ
որ շափաղէտը ծովն ընկաւ գահավէժ : Նաւապետը լաւ զգացու-
մէ մը մկտելով . . . Աիրոս Սմիթն աղատեց :

Նախ՝ այն հինգ նաւարկներէն խոյս տալ ուզեց նաւապետը,
բայց իբր օղևանը դոցուած էր, և՛ հրարխային ներգործութեանց
պատճառաւ երկաթակուճը բարձրանալուն՝ քարայրին մուտքէն
չէր կարող անցնիլ : Թէև բաւական ջուր կար որպէս զև թեթև
նուակ մը քարայրին բերնէն անցնիլ, բայց նոյն օրհուն բաւա-
կան չէր այն Նոթելուի համար, որու ջրամայն մասը համեմատա-
բար աւելի մեծ էր :

Աստի Նէմօ նաւապետը մնաց, ապա՝ այն անապատ կղզւոյն
վրայ նետուած մարդիկը դիտեց որ առանց պարէնի էին, բայց
չուզեց ինքզինք ցոյց տալ : Երբոր քիչ քիչ դիտեց որ պարկեշտ,
զօրեղ մարդիկ են և եղբայրական բարեկամութեամբ իրարու են
կապուած, անոնց վիճակին ու ջանից ձեռնառու եղաւ : Առանց կա-
մելու՝ անոնց կենաց գաղտնիքն իմացաւ : Լուզաղբասան միջոցաւ՝
Քարեայ-Պալատին ջրհորին խորը կընար հասնիլ, և՛ ժայռին
ցցուած տեղերէն՝ մինչև վերին բերանն ելնելով՝ մտիկ կ'ընէր
գաղթականներն՝ որ իրենց անցեալը կ'պատմէին և ներկան ու ա-
պասան կ'քննէին : Անոնցմէ իմացաւ Ամերիկայի ըրած ահադին
պատերազմն նոյն իսկ Ամերիկայի գէմ : Այո՛, այս մարդիկ ար-
ժանի էին Նէմօ նաւապետին սիրտը շահելու իրենց մարդասիրա-
կան վրայու մեքով, զոր կղզւոյն մէջ արժանապէս կ'ներկայացնէին :

Նէմօ նաւապետն Աիրոս Սմիթն ազատեր էր : Ինքն էր նաև
չունը կարկանդակը գարձընողը, ինքն էր որ լճակին մէջէն Թօփը
դուրս նետեց, որ Բեկորքի հրուանդանին ծայրը ձգեց այն սնաուկն
որ գաղթականներուն համար այնքան պիտանի բաներ կ'պարու-
նակէր, որ նաւակը Յէլսիի վտակէն վար իջնցոյց, որ Քարեայ
- Պալատէն վար ձգեց չուանը, երբոր կապիկներն յարձակում
ըրին, որ Ելբրոսի ներկայութիւնը Թափօր կղզւոյն մէջ իմացոյց,
որ ջրանցքին խորը Գրեթէլ մը գնելով պրկիլը խորասակեց, որ
Հարպէրգն ազատեց մահուանէ քչնինոյի ծծմբատ բերելով, ինքն
էր, վերջապէս՝ որ ծովահէնները սպաննեց այն եղէկորական գրն-
դակներով որոց գաղտնիքն ինք միայն գիտէր և զոր կ'զօրծածէր
ներքնածովեան որսորդութեանց ժամանակ : Այսպէս գերբնային
երեցած դիպուածներ մի առ մի կ'բացատրուէին, և ամենքը նա-
ւապետին վեհանձնութեան և զօրութեան ապացոյցներն էին :

Սակայն այս նշանաւոր մարդատեսը բարիք ընել կ'աննչար :
Իր պաշտպանած անձերուն օգտակար խրատներ ունէր տալու, և,
միւս կողմէ՝ սիրտը սաստիկ յուզուելով քանի մահը կ'մտանար,
ինչպէս գիտենք, Քարեայ-Պալատին գաղթականները կոչեց.
Թեղի մը միջոցաւ դամբ Նոթելուի կէտր էր, որ այրբէնական գոր-
ծի մ'ունէր . . . : Բերեւս բնու ձայն չդիտի տար, եթէ դիտ-
նար որ Աիրոս Սմիթ իր պատմութեան աեղեակ լինելով՝ Նէմօ
անուամբ զինք պիտի բարկէր :

Նաւապետն իր կենաց պատմութիւնն աւարտեր էր : Այն ա-
տեն Աիրոս Սմիթ սկսաւ խօսիլ . յիշեց բոլոր այն պարագաներն
որ գաղթականութեան վրայ այնպիսի նպաստաւոր ներգործութիւն
մ'ունեցիւ էր, և իբր ընկերներուն ու իր անուամբ՝ շնորհակալ
եղաւ այն վեհանձն կակին որոս այնքան շնորհագրաւ էին :

Բայց Նէմօ նաւապետն իր մտաւոյցած ծառայութեանց փոխա-
րէն բան մը չէր պահանջեր : Աւերջին մամուռք մ'իբ սիրտը կը
յուզէր, և շափաղիտին ներկայած ձեռքը սեղմելն ստաջ .
« Ելմակ, պարոն, ըսաւ նա, իմ կեանքս կ'ձանչեք, դատե-
ցէք : »

Այսպէս խօսելով՝ անշուշտ նաւապետը ծանր դիպուածի մը կ'անհարկէր, որու ականատես եզեր էին իր նաւն ընկնող երեք օտարականները — դիպուած զոր Ֆրանսացի դատատուն 'ի հարկէ պատմած էր իր զբքին մէջ և որ սոսկալի հուշակ մ'ունեցած պիտի լինէր :

Արդարեւ՝ դատատուն և իր ընկերներուն փախուստէն քանի մը օր առաջ, 'նոթելո' Ատլանտեան օվկիանոսին հիւսիսակողմը նաւէ մը հալածուելով՝ խոյի պէս այս նաւուն վրայ յարձակեր և զայն անինայ ընկղմեր էր :

Կիրոս Սմիթ այդ անհարկութիւնը հասկըցաւ և չուզեց պատասխան մը տալ :

«Անկլիական ֆրէկադ (կրկնայարկ նաւ) մ'էր, պարոն, զոչեց 'նէմօ նաւապետը, պահ մը Տաքար իշխանը դաւնալով, անկլիական ֆրէկադ մ'էր, կ'իմանա՞ք : Իմ վրայ կ'յարձակէր, 'նեղ և քիչ խորունկ խորշի մը մէջ բռնուած էի . . . պէտք էր որ անցնէի . . . անցայ : »

Ապա յարեց նա աւելի հանդարտ ձայնով .

«Արդարութեամբ և իրաւամբ կ'զործէի : Ամեն տեղ կրցած իս չափ բարիք ըրի, նոյնպէս պէտք եղած չարիքը հասուցի : 'Ներողութեան մէջ չէ՛ ամեն արգարութիւն : »

Այս պատասխանին վրայ քիչ մը լուռ կեցան, և 'նէմօ նաւապետը նորէն այս խօսքն արտասանեց .

«Ի՞նչ է ձեր կարծիքն իմ վրայ : »

Կիրոս Սմիթ ձեռքը նաւապետին երկնցուց, և իր խնդրոյն վրայ, ծանր ձայնով մը պատասխանեց .

«Նաւապետ, ձեր յանցանքն այս է որ կարծեցիք թէ կարող էք անցիւալը վերականգնել, և կարեւոր յառաջագիտութեան դէմ մաքաւեցա՞ք : Այն սխալանայ մին է որոց համար ոմանք կ'սքանչանան, այլք կ'պարտան, որոց դատարն Աստուած է միայն և զոր մարդկային բանականութիւնը պարտաւոր է ներողամտութեամբ նկատել . Այն մարդն որ բարի կարծած դիտարորութեան մը մէջ կ'սխալի, կրնայ մարդոց կողմէ հակառակութիւն տես-

նել, բայց միշտ անոնց յարգը կ'վայելէ : Ձեր սխալմունքն այն տեսակէն է որ սքանչացում կ'պատճառէ, և պատմութեան դատաստանէն վախնալիք տեղի մը չունի ձեր անունը : Պատմութիւնը կ'սիրէ գիտցազնական յիմարտութիւնները, դատապարտելով միանգամայն անկից ծագած հետեանքը : »

'Նէմօ նաւապետին կուրծքը խռովեցաւ, և իր ձեռքը զէպ 'ի երկին երկնցուց :

«Իբաւունք ունեցայ՝ թէ յանցաւոր եմ՝ միմայ նա :

Կիրոս Սմիթ շարայարեց .

«Ամեն մեծ գործերն Աստուծոյ կ'վերագաւանան, վասն զի անորմէ կ'դան : 'Նէմօ նաւապետ, այս տեղ դանուող պարկեշտ մարդիկ, անոնք որ ձեր օգնութիւնը վայելեցին, ընդ միշտ պիտի ուղբան ձեր վրայ : »

Հարպերդ նաւապետին մօտեցեր էր : Ծունը կրկնեց, անոր ձեռքը բռնեց ու համբուրեց :

Հոգեվար նաւապետին աչքէն արտօսը մը սահեցաւ .

«Որդեակ իմ, ըսաւ, օրհնեալ լինիս . . . »

ԳԼՈՒԽ ԹԷ.

'Նէմօ նաւապետին վերջին խօսքը — Հոգեվարին կամը — Յեշաթակ մ'էր մէկ օրուան բարեկամներուն — 'Նէմօ նաւապետին բարեպաշտը — Գաղթականներուն մէկ քանի խրատ — Ծայրագոյն խօսք — Ծովերու յարակը .

Արդէն լուսցեր էր : Այս խորունկ քարայրին մէջ լուսաւոր ճառագայթ մը չէր մաներ : 'Նոյն պահուն բարձրացած ծովը քարայրին մտարը կ'զոցէր : Բայ շինծու լուսն՝ որ 'նոթելոսի կուլերէն փունջ փունջ կ'սպրդէր, ջրէն երեսը ծփին մեքենային բալարիքը կ'չողար :

Այն միջոցին Նէմօ նաւապետն՝ որ բարոնցին վրայ ընկեր էր, յեան յողնո թեամբ կ'ճնշուէր : Զէին մտածեր բնաւ Քարեայ-Պաշտօր փխտարել զանի, վասն զի հրաշալի Նոփօլտի մէջ մնալու կամիլը յայտնուէր արդէն, նաւ մ'որ միլիօններով կարելի չէր ձեռք ձգել, և անոր մէջ մահուան սպասել կ'ուզէր, քանի որ մահը քիչ ատենէն պիտի հասնէր :

Երբոր նաւապետը բաւական ժամանակ այսպէս թմրած և զրեթե շնչատպառ վիճակի մէջ կ'մնար, Կիւրոս Սմիթ և Գեղէոն Սրիլէդ հիանդը քննեցին իննամբ : Այնորև կ'տեսնուէր որ նաւապետը քիչ քիչ կ'նստալէր : Ամէ պիտի ընկէր այս մարմինն որ երբեմն այնքան կորովն էր, իսկ հիմակ զի բարեկ ծածկոյթն էր հողոյ մ'որ քիչ ատենէն պիտի թուէր : Նաւապետին բոլոր կեանքն սրտին ու գլխուն մէջ ամփոփուէր էր :

Չափազէն ու թզթակիցը ցած ձայնով իրարու հետ խօսակցեր էին : Միթէ այս հոգեվար մարդուն գարման մը տալու յոյս կար : Միթէ կարելի էր, եթէ ոչ աղաւել, դէթ իր կեանքը քանի մ'որ ևս երկնցընել : Կնքն իսկ բսեր էր որ բնաւ դեղ մը չկար, և հանդարտ կ'սպասէր մահուան որմէ վախ չունէր :

- «Մեր ձեռքէն բան մը չգար, ըսաւ Գեղէոն Սրիլէդ :
- Բայց ինչ հիանդո թեամբ կ'մնանի, հարցոյ Բէնրոֆ :
- Կ'նստալի, պատասխանեց թզթակիցը :
- Սակայն, վրայ բերաւ նաւատին, եթէ բաց օդին, արևուն տանինք զանի, թերևս կենդանո թիւն ստանայ :
- Ա՛չ, Բէնրոֆ, պատասխանեց չափազէտը, անօդու է ամեն փերձ : Ասկէ զտա՛ Նէմօ նաւապետը չպիտի ողէ երբէք իր նաւն ելնել : Երբուն տարի կայ որ Նոփօլտի մէջ կ'ապրի, և Նոփօլտի մէջ կ'ուզէ մնոնիլ :»

Անտարակոյս՝ Նէմօ նաւապետը լսեց Կիւրոս Սմիթին պատասխանը, վասն զի գլխը քիչ մը վերցոյց, և աւելի տկար այլ միշտ ինամալի ձայնով մ'ըսաւ .

«Պարոն, իրատեսք ունիք : Պարտաւոր եմ և կ'ուզեմ այս տեղ մնանիլ : Աստի ձեզի ինչիք մ'ունիմ ընելու :»

Կիւրոս Սմիթ ու իր ընկերները բազմոցին մօտեցեր էին, և բարձերն այնպէս կ'անզաւորէին որ հոգեվար նաւապետն աւելի լաւ կ'ընի :

Այն ատեն ամենքը զիտեցին որ Նէմօ նաւապետն այս սրահին հրաշալեայ վրայ իր աչքը կ'կեցընէր, ելէկարական ճաւագայթներով փայլուն, որ շոյանշոյլ ձեղունի մ'արարական քանդակներու վրայ կ'ցորանային : Արմբուն շքեղ օթոյներուն վրայ կախուած պատկերները մի աւ մի գիտեց, որ խաւացի, Փլաման, Ֆրանսացի, սպանիացի նկարիչներու հրաշակերաններն էին, նայեցաւ մարմարէ և արդյրէ շինուած անդրիններուն՝ որ իրենց պատուանդաններու վրայ կանգնուէր էին, ներքին միջնորմին մօտ պտտուած երզհանին, և սպա կեդրոնական շատրուանի մը բոլորակքը շարուած ապակեայ պատահաններուն : այս շատրուանին մէջ ծոլու զանազան սքանչելի արդիւնք կ'ընդհանրէին, ջրալին բոյներ, կենդանատնիկեր, անդին մարդարտէ վարդարաններ, և վերջապէս իր աչքն անեց այս թանկարանին ճակատը պտտած նշանաբանին վրայ, որ Նոփօլտի նշանաբանն էր :

Հարձուան շարժական վրայ .
 Mobilis in mobili.

Կարծես թէ վերջին անգամ մ'ալ կ'ուզէր դդուել իր աչքը այս արտեստական ու բնական հրաշակերաններն, որ իր աչխարհին հորիզոնին սահմանն եղեր էին այնքան սարուան բնակութեան ժամանակ ծովերու անդնդին մէջ :

Կիւրոս Սմիթ Նէմօ նաւապետին պահած լուսթիւնը յորդեր էր : Կ'սպասէր որ հոգեվարը նորէն խօսելու սկսի :

Քանի մը վայրկեան ետք՝ երբ իր բոլոր կեանքն աչաց առջևը բերաւ անշուշտ, Նէմօ նաւապետը գաղթականներուն կ'ուզէր դարձաւ և անոց ըսաւ .

«Պարոններ, այնպէս կ'երեխի որ ինձի քիչ մ'երախտադիտութիւն ունիք . . .»

— Նաւապետ, մեր կեանքը ձեզի տալու պատրաստ եմք ձերինն երկնցընելու համար :

— Լաւ, վրայ բերաւ Նէմօ նաւապետը, լաւ . . . : Խօսք տուէք ինձ իմ վերջին կտորս կատարելու, և այն ժամանակ ձեզի համար իմ բոլոր ըրածներուս վարձքը ստացած պիտի լինիմ :

— Յօժարակամ կ'իտասանանք՝ պատասխանեց Կիւրոս Սմիթ : Եւ այս խոստումն ընելով թէ իր ընկերները և թէ ինքզինքը կ'կապէր :

«Պարոններ, վրայ բերաւ նաւապետը, վաղը պիտի մեռնիմ»
Նշմայր մ'ընելով Հարպէրդի շարժումն արգիլեց, որ բողբեկ կ'ուզէր :

«Վաղը պիտի մեռնիմ, և ուրիշ գերեզման չեմ փափաքիր ունենալ այլ միայն Նոթելուր : Այս է իմ դադադս : Իմ բոլոր բարեկամներս ծովուն անդունդը կ'հանդչին, ես ալ կ'ուզեմ այն սեղ հանդչիլ :»

Գաղթականները խորին լուծեամբ ընդունեցան Նէմօ նաւապետին այս խօսքը :

«Մտիկ ըրէք ինձ ուշագիւր, պարոններ, վրայ բերաւ նա : Նոթելուր այս քարոյրին մէջ բանտարկուած է, որու մուտքը բարձրացաւ : Բայց եթէ իր բանտէն չէ կարող ելնել, գոնէ կարող է անդունդն ընկղմիլ և իմ գիակս պահել :»

Գաղթականներն երկիւղածութեամբ մտիկ կ'ընէին հողեվարին խօսքը :

«Վաղն իմ մահուանէ ետք՝ Պարոն Սմիթ, վրայ բերաւ նաւապետը, գուք և ձեր ընկերները, Նոթելուրն պիտի ելնէք. վասն զի անոր պարունակած բոլոր հարստութիւններն ինձի հետ անհետ պիտի լինին : Տարբար իշխանէն յիշատակ մը միայն պիտի մնայ ձեզ, և անոր պատմութիւնը հիմակ գիտէք : Այս արկղին . . . աղամաններ կ'պարունակէ որ միլիծներ կ'արժեն. շատերն յիշատակներ են այն ժամանակին, երբ՝ հայր ու ամուսին լինելով՝ գրեթէ երջանկութեան հաւասցի, նոյնպէս կ'պարունակէ մարգարիտներու հաւաքածոյ մը զոր իմ բարեկամներուս հետ ծովուն

խորերէն հանեցի : Ժամանակին՝ այս՝ գանձով շատ լաւ բաներ կրնաք ընել : Ձեր և ձեր ընկերներուն պէս մարդկան ձեռքը, Պարոն Սմիթ, ստակը վտանդի մէջ չընկնիր : Աստի վերէն ձեր գործոց մասնակից պիտի լինիմ, և ամօթապարտ չպիտի մնամ :»

Քանի մը վայրկեան հանդչէէն ետե՛ վասն զի ստատիկ տկար էր Նէմօ նաւապետը, իր խօսքը շարունակեց՝ այսպէս .

«Վաղն այս արկղիկը պիտի աւնուք, այս սրահէն պիտի հեռանաք, դռները գոցելով, յետոյ Նոթելուր բարձրաւանդակը պիտի ելնէք և ծածկոյթը պիտի վար ձդէք, սեւեռելով զայն դամբուլ :

— Ձեր ըսածը պիտի ընենք, պատասխանեց Կիւրոս Սմիթ :

— Լաւ : Այն ատեն ձեզ բերող նաւակը պիտի մանէք : Բայց Նոթելուրն հեռանալէն առաջ, անոր յետնակողը գացէք, և այն սեղ՝ բացէք երկու լայն ծորակներն որ ջրին երեսը կ'գանուին : Զուրն ընդունարանները պիտի հօսի, և Նոթելուր քիչ քիչ պիտի ընկղմի որպէս զի երթայ ծովուն յատակը հանդչի :»

Եւ Կիւրոս Սմիթին ըրած մէկ շարժման վրայ՝ նաւապետը յարեց .

«Մի վախնաք, միայն մեռել մը պիտի թաղէք :»

Ո՛չ Կիւրոս Սմիթ և ո՛չ իր ընկերներէն մին չհամարձակեցան Նէմօ նաւապետին դիտողութիւն մ'ընել : Իր վերջին կտորը կ'աւանդէր, և ամենքը պարտաւոր էին հնազանդելու :

«Գուք ինձ խօսք տուիք, պարոններ, յարեց նաւապետը :

— Մեր խօսքը պիտի պահենք, նաւապետ՝ պատասխանեց չափապետը :

Նաւապետը շնորհակալութեան նշան մ'ըրաւ և գաղթականներն աղաչեց որ քանի մը ժամ զինք առանձին թողուն : Գեղէտն Սքիլէզ պնդեց որ անոր մօտ մնայ, որպէս զի զինք ինամէ եթէ ճշմարտապէս պատահի. բայց հողեվարը մերժեց, ըսելով .

«Պարոն, մինչև վաղը պիտի ապրիմ :»

Ամենքը սրահէն դուրս ելան, զբնատունէն անցան, նոյնպէս սեղանատունէն, և նաւուն յառաջակողմը հասան, մեքենաներու

խոյն, որու մէջ ելէ կարական գործինքը դրուած էին, որ ոչ միայն ջերմութիւն ու լոյս կ'տային այլ և Նոթելուի մեքենական ոյժը:

Նոթելու հրաշակերտ մ'էր որ հրաշակերտներ կ'պարունակէր, և չափազան զմայլեցաւ մնայ:

Գաղթականները բարձրաանդակն ելան, որ ծովէն եօթն ութ ոտք վեր կ'բարձրանար: Այն տեղ, թանձր ոստնաձև ապակիի մը մօտ երկնցան որ տեսակ մը խնոր աչք մը կ'փակէր, ուսկից լսոյ շատախններ կ'ժայթքէին: Այս աչքին ետև՝ օթեակ մը կ'երևէր որ ղեկին անիւները կ'պարունակէր և որու մէջ ղեկավարը կ'կենար, երբոր Նոթելուր կ'վարէր նա հեղուկ խտերու մէջն, որ անշուշտ ելէ կարական ճառագայթներէն կ'լուսաւորուէին ընդարձակ հեռաորութեամբ:

Կիրոս Սմիթ և իր ընկերները նախ լուռ ու մունջ կեցան, վասն զի իրենց տեսած առարկաներէն սաստիկ զգածուած էին, ինչպէս նաև իրենց լսած բաներէն, և իրենց սիրտը կ'ճմլուէր, երբոր կ'մտածէին որ այնքան պարագաներու մէջ իրենց օգնող բաղուին, այն պաշտպանն զոր հպիւ թէ քանի մը ժամ առաջ ճանչեր էին, մեռնելու մօտ կ'գտնուէր:

Ապագայ սերունդն ինչ վճիռ որ արձակէր այս մարդուն գրեթէ գերմարդկային գործոց վրայ, դարձեալ Տաբար իշխանը միշտ պիտի երևէր իբրև տարօրինակ կերպարան մ'որու յիշատակը չէր կրնար ջնջուիլ:

«Աստիկ մարդ մը, ըսաւ Բէնքրօֆ: Միթէ հաւատարի է որ այսոյ՛ն Ավիխանոսի խորն ապրած լինի, մանաւանդ երբ կ'խորհիմ որ թերևս՝ ինչպէս այլուր՝ այս տեղ ալ հանդարտութիւն գտած չէ:

— Կարելի է, դիտել տուաւ Էյրլօն, որ Նոթելու կրնար ծառայել մեզ: Լինթօն կողմէն ելնելու և մարդաբնակ երկիր մը հասնելու:

— Կրնլը տանի զիս, գոչեց Բէնքրօֆ, եթէ յանձն առնում երբէք այսպիսի նա մը վարելու: Ծովերու վրայ արշաւել, լուս, բայց ծովերու ներքև, բնաւ:

— Կարծեմ թէ, պատասխանեց թղթակիցը, Նոթելուի պէս ստորածովեան գործի մը դիւրին պիտի լինի վարել, Բէնքրօֆ, և շուտով պիտի վարվիք: Ա՛չ փութորկէ, ոչ խուժէ վախ պիտի ունենանք: Ծովուն ջրերն այնքան հանդարտ են իր երեսէն քանի մ'ոտք վար, որքան լճակի մը ջրերը:

— Բարեկամներս, պատասխանեց չափազեար, անօդու է, դէթ Նոթելուի նկատմամբ, այդ ստորածովեան նաւերու վրայ վիճարանիլ: Նոթելուր մերը չէ, և իրա ունք չունինք զայն գործածելու: Ասկէ գտա՛ բնաւ չէ կարող մեզի ծառայել: Թող թէ այս քարայրէն չէ կարելի հանել զայն, որու մտաքն երկաթալճեայ ժայռերու բարձրանալովն այժմ՝ գոցուած է, այլ նաև Նէճօ նաւապետը կ'ուզէ որ իր մահուանէ ետք՝ իրեն հետ ծովուն խորն ընկնի: Իր կաշքը վճուական է, և պէտք է որ կատարենք:»

Կիրոս Սմիթ և իր ընկերներն՝ քիչ մ'ատեն խօսակցեցին ետև՝ Նոթելուի ներքին կողմն իջան: Այն տեղ քիչ մը սնունդ առին ու վերստին սրահը դարձան:

Կէմօ նաւապետն զինք ճշշող թմբու թնէ փոքր ինչ սթափեր էր և աչքերն իրենց փայլն առեր էին: Կարծես թէ իր շրթերուն վրայ ժպիտ մը կ'սահէր:

Գաղթականներն անոր մօտեցան:

«Պարոններ, ըսաւ նաւապետը, դուք արիասիրտ, պարկեշտ և բարի մարդիկ էք: Միտարն աշխատեցաք նոյն նպատակին համար: Շատ անգամ ձեզ դիտեցի, ձեզ սիրեցի, կ'սիրեմ ձեզ... Պարոն Սմիթ, սուէք ինձի ձեր ձեռքը:»

Կիրոս Սմիթ նաւապետին երկնցոյց իր ձեռքը, զոր սիրագին սեղմեց:

«Այս շատ անուշ բան է» մրմնաց նա:

Ապա, խօսքը շարունակելով.

«Բայց բաւական խօսեցանք իմ վրայ: Չեք ապաստանն եղող Լինթօն կողմն և ձեր վրայ խօսելիք ունիմ...: Միթէ ասկից հեռանալու միտք ունիք:

— Արեւստին գառնալու համար, նաւապետ, պատասխանեց Բէնքրօֆ աշխուժիլ:

— Վերադառնա՛ւ . . . : Իրաւի, Բէնքրօֆ, պատասխանեց նաւասպետը ժպտելով, զիտեմ թէ ո՛րքան կ'սիրէք այս կղզին : Չերխնամօք բոլորովին զարդացաւ այն, և իրօք ձեր կալուածքն է :

— Նաւասպետ, ըսաւ այն ատեն Կիւրոս Սմիթ, մեր միտքը Միացեալ-Նահանգաց պարզեւել է զայն և մեր նաւատորմին համար կայան մը հաստատել, որ շատ յարմար զիրք ունի Խաղաղական ծովուն այս կողմերը :

— Չեր հայրենեաց վրայ կ'խորհիք, պարօններ, պատասխանեց նաւասպետը : Անոր բարօրութեան, փառաց համար կ'աշխատիք : Իրաւունք ունիք : Հայրենիք . . . ստուգիւ անոր ծոցը դառնալ պէտք է . անոր ծոցը մեռնիլ պէտք է . . . : Եւ ես իմ բոլոր սիրականներէս հեռու կ'մեռնիմ :

— Միթէ վերջին կամք մ'ունիք յայտնելու, ըսաւ չափադէտն եռանդաղին, Հնդկաստանի ձեր բարեկամներու յիշատակ մը թողելու :

— Ո՛չ, Պարօն Սմիթ : Ա՛լ բարեկամ չունիմ : Իմ զերդաստանիս մէջ վերջինն եմ . . . : Երկար ժամանակէ 'ի վեր մեռած եմ իմ բոլոր ծանօթ մարդկան համար . . . : Բայց ձեր վրայ խօսինք : Միայնութիւնն, առանձնութիւնը տխուր բաներ են, մարդկային կարողութենէ վեր են . . . : Ա՛մեռնիմ. վասն զի կարծեցի որ մարդ կարող է միայնակ ապրիլ . . . : Ուրեմն Լինքօլն կղզիէն հեռանալու համար պէտք է որ ամեն փորձ ընէք, և ձեր բնիկ երկիրը տեսնելու երթաք : Գիտեմ որ այն թշուառական մարդիկ ձեր շինած նաւակը խորտակեցին . . . :

— Նաւ մը շինելու վրայ ենք, ըսաւ Գեղէոն Սրիլէզ, բաւական մեծ նաւ մ'որ մեղ մօտադոյն երկիրը տանի . բայց թէ ուշ կամ կանուխ հեռանանք, Լինքօլն կղզին նորէն պիտի դառնանք : Ա՛յնքան շատ յիշատակներ մեղ կ'կապեն այս կղզոյն որ անկարելի է մեզ զայն մոռնալ :

— Այս տեղ ծանօթացանք Նէմօ նաւասպետին հետ, ըսաւ Կիւրոս Սմիթ :

— Այս տեղ պիտի դանենք նորէն ձեր բոլոր յիշատակը յարեց Հարպերդ :

— Եւ ես այս տեղ յախտենական քուն պիտի քնանամ, եթէ . . . » պատասխանեց նաւասպետը :

Վարանեցաւ նա, և իր խօսքն աւարտելու տեղ, բաւական սեպեց ըսելով .

« Պարօ. Կիւրոս, կ'փափաքէի առանձին խօսիլ ձեզի հետ . . . միայն ձեզի հետ : »

Չափազիտին ընկերներն՝ հոգեվարին այս փափաքը յարգելով, քաշուեցան :

Կիւրոս Սմիթ միայն քանի մը վայրկեան փակուած մնաց Նէմօ նաւասպետին հետ, և ապա իր բարեկամները կոչեց . բայց հոգեվարին յայտնած բոլոր զալտնի բաներէն ոչ ինչ չըսաւ անոնց :

Այն ատեն Գեղէոն Սրիլէզ հիանդը քննեց յետին ուշադրութեամբ . բացայայտ էր որ նաւասպետը մի միայն բարոյական արիւթեամբը մահուան կ'զիմանար, թ. և վերջապէս իր ֆիզիկական ախարութեան վրայ չպիտի կարենար ներդրուիլ :

Օրն անցաւ առանց փոփոխութիւն մ'երևելու : Գաղթականները Նապիլուէն վայրկեան մը չհեռացան : Գիշերը հասեր էր, թէև նոյն քարայրին մէջ անկարելի էր հասկընալ :

Նէմօ նաւասպետը չէր տառապեր, այլ քիչ քիչ կ'նուազէր : Իր ազնիւ գէմքն որ մահուան շուքէն գեղներ էր, հանդարտ կ'երևէր : Ատեն ատեն իր շրթերէն դրեթէ անիմանալի բառեր կ'ելնէին, որ իր տարօրինակ կենաց այլ և այլ պարագաներու կ'վերաբարեւէին : Յայտնի է որ կենդանութիւնը քիչ քիչ այս մարմնէն կ'հեռանար, որու տարրերն արդէն սպաղեր էին :

Մէկ երկու անգամ ալ, իր բոլորտիքը կեցող դաղթականներուն խօսք ուղեց, և ժպտեցաւ անոնց այն յետին ժպիտով որ մինչև անգամ մահուան մէջ կ'շարունակուի :

Վերջապէս, կէս գիշերէն քիչ մ'ետք՝ Նէմօ նաւասպետն յետին շարժում մ'ըրաւ, և թեկերը կործաքին վրայ խաչաձև դնելու յաջողեցաւ, որպէս թէ այս դիրքին մէջ մեռնիլ կ'ուզէր :

Առատօտեան ժամը մէկին մօտ՝ նաւասպետին բոլոր կեանքն անհարկին մէջ կեղրոնացեր էր : Վերջին կրակ մը փայլեցաւ այն բի-

քին մէջ ունից երբեմն այնքան բոցեր ժայռքեր էին : Ապա այս բառերը մըմնջելով, «Աստուած և Հայրենիք» աւանդեց հոգին մեղմիկ :

Կիրոս Սմիթ՝ ծուկով՝ դոցեց այն անձին աչքերն որ աստն մը Տաքար իշխանն եղեր էր և որ այնուհետև «Նէմօ նաւապեան անգամ» չէր :

Հարպէրդ ու Բէքքըֆ կ'լային : Երբօն թաղուն արտօսը մը կ'սրբէր : Նապ ծունը դրեր էր թղթալցին մօտ, որ արձանի պէս անշարժ կ'մնար :

Կիրոս Սմիթ, մոռելին գլխուն վրայ իր ձեռքը բարձրացնելով. «Աստուած ընդունի հոգին» ըսաւ նա, և իր բարեկամներուն կողմը դառնալով, յարեց .

«Աղթե՛նք մեր կորուսած անձին համար :»

Քանի մը վայրկեան ետք՝ զաղթականները նաւապետին տրուած խոստումը կատարեցին, մեռնողին յետին կամքը կատարելով :

Կիրոս Սմիթ և իր ընկերները Նոփէլսէն ելան, իրենց բարեբարին կտակած միակ յիշատակն առնելով, այսինքն արկղիկն որ հարկուր մարդերու հարստութիւնը կ'պարունակէր :

Հրաշալի սրահն, որ միշտ լուսով ողողուած էր, ուշի ուշով դոցեցին : Ծածկոյթին լմանալէ դուրս գամեցին, այնպէս որ ջրի կաթիլ մ'անդամ Նոփէլսի սենեակները չկրնայ մտնել :

Այլ՝ զաղթականներն նաւակն իջան, որ ստորած ուղեան նաւուն կողէն կապուած էր :

Նաւակն ետևի կողմը տարին : Այն տեղ՝ նաւուն ջրաղծին վարայ երկու լայն ծորակներ կային, որ հաղորդակցութիւն ունէին նաւը սուզելու համար սահմանուած շտեմարաններուն հետ :

Այս ծորակները բացն, շտեմարանները լցան, և Նոփէլս, քիչ քիչ սուզելով՝ ծովուն տակն աներևոյթ եղաւ :

Բայց զաղթականները կարող եղան դիտել զայն մինչդեռ խորունկ հեղձ կ'տուգէր : Իր գործը լոյսը թափանցիկ ջրերը կ'լուսաւորէին, մինչդեռ քարայրը կ'մթմնար : Այլ՝

եւէկարական այս ծառալուն լոյսը դարձեցաւ վերջապէս, և Նոփէլս՝ Նէմօ նաւապետին դարձաւ դառնալով՝ ծովուն յատակը կ'հանդէպ :

ԳՂՈՒՆ ԹԸ.

ԱՅն մէկուս խորհրդածո-լիւնները — Շինութեան գործը նորէն կ'ուղին — 1869 յուլիս 1 — Հրաշալի սարին վրայ բարբառակ մը — Պայլեման արտաքին երկայնները — Երբօն ու Կիրոս Սմիթ գոհ կ'էրնան — Տաքար քարայրին շինութեանը — Ինչ որ Նէմօ նաւապետը լուրջութեամբ ըսէր էր :

Այդուն՝ զաղթականները քարայրին դուրը հասնելէն լռիկ մնցիկ . այս քարայրը «Տաքար դամբան» (crypte) անուանեցին, Նէմօ նաւապետին յիշատակին համար : Այն աստն ջրերը ցած էին, և զաղթականները դիւրաւ անցան կամարին տակէն, որու երկաթակալձէ ստորոտին կ'զարնէր կոհակը :

Թանաղէ նաւակը նոյն տեղը մնաց, այնպէս որ ալիքներէն զերծ պահուեցաւ : Աւելի ապահով լինելու համար, Բէքքըֆ, Նապ և Երբօն այդ նաւակը քաշեցին պղտիկ աւազակին վրայ որ դամբանին մէկ կողմին սահմանակից էր, այնպիսի տեղ մ'որ բնաւ վտանգ չկար :

Գիշերը զալով փոթորիկն ալ իջեր էր : Արեւմտեան գին ուրտման յետին զղրիւնը կ'դադրէր : Ա՛լ չէր անձրեւեր, բայց երկինքը դեռ անպերով ծածկուած էր : Աւերջապէս՝ այս հսկանման բերամիսը՝ հարաւային գարնան սկիզբը, գոհացուցիչ երևոյթ մը չունէր, և հսկն մէկ կէտէ ուրիշ կէտ ցատկելու միտում կ'ցուցնէր, հետևապէս չէր յուսացուեր որ հանդարտ օդ մը բացուէր :

Կիրոս Սմիթ և իր ընկերները՝ Տարար քարայրէն ելնելով՝ գոմին ճամբան բռնեց էին : Երթալու ատեն՝ Նապ ու Հարպէրդ՝ գոմին ու քարայրին մէջ անդ նաւապետին ձեռք դրուած թելք քակեցին, վերջէն ուրիշ բանի գործածելու յուսով :

Քալելու ատեն՝ զաղթականները քիչ կ'իսուէին : Հոկտեմբեր 15էն 16 լուսնալու գիշերը պատահած այլ և այլ դիպուածներն իրենց վրայ մեծ ապստորութիւն ըրեր էին : Այս անձանքին որու ալքեցութիւնը զլրեհք ազդուապէս կ'աշտուանէր, այս մարդն որ իրենց երևակայութեամբ իբրև գերադոյն ուղի մը կ'նկատէին, Նէմօ նաւապետը վախճաներ էր : Իր Նոթիլտն և ինք անդունդի մը խորը թաղուեր էին : Իւրաքանչիւրն այնպէս կարծէր որ առաջու անէ աւելի մեծացած էր : Կերպով մ'այս զօրաւոր միջնորդութեան վրայ վստահելու սովորեր, և որմէ այսօր զրկուեր էին, և Գեդէոն Սքիլէդ ու Կիրոս Սմիթ անդամ այս ապստորութեան ենթակայ կ'դատուէին : Ուստի գոմին ճամբան շարունակելու ատեն խոր լուծիւն մը կ'պահէին :

Նուառտեան ժամն իննին մօտ՝ զաղթականները Քարեայ-Պալատը մտեր էին :

Բոլորովին որոշեր էին որ նաւան շինութիւնն ամեն գործունէութեամբ յառաջ տանին, և Կիրոս Սմիթ իր բոլոր ժամանակն ու հոգն այս գործին նուիրեց լիովին : Չղիակին թէ ապագային մէջ ինչեր կրնային պատահել : Արդ՝ զաղթականներուն համար երաշխաստութիւն մ'էր հաստատուն նաւ մ'ունենալ իրենց ձեռքին տակ, այնպէս որ ալէկոծ ծովու վրայ անդամ կարենայ նաւարկել, և բաւական մեծ լինի, որ՝ ՚ի հարկին՝ երկարատև ու զեօրութիւն մ'ընէ : Եթէ՝ նաւն աւարտելէն ետև՝ զաղթականներն Անքոն կ'լքեն հետանալու մտադիր չլինէին կամ Խաղաղականին բոլի եղեան արշիպեղաղոս մը գնալու, կամ Նոր-Ջեյանտայի եղիքը հասնելու, գոնէ կարելի եղածին չափ շուտով Թափոր կ'լքին գնալու պարտաւոր էին, որպէս զի Ելրոօնի վերաբերող ծանուցաւիրն այն անդ ձգին : Անհրաժեշտ զգուշութիւն մ'էր այս, վասն զի կարելի էր որ սկովտիական նաւն այն

ծովերը վերադառնար, և այս մասին պէտք չէր անհոգ լինի :

Ուստի նորէն նաւաշինութիւնն սկսան : Կիրոս Սմիթ, Բէնքրօֆ և Ելրոօն՝ Նապի, Գեդէոն Սքիլէդի և Հարպէրդի գործակցութեամբ, երբոր ասոնք ուրիշ աւելի ստիպողական դործով զբաղած չլինէին, անդու աշխատեցան : Պէտք էր որ նոր նաւը հինգ ամիսուան մէջ պատրաստ լինի, այսինքն մօրտի սկիզբը, եթէ կամէին Թափոր կ'լքին այցելել, գիշերահաստատրէն առաջ՝ երբոր այս ժամանակուան փոթորիկներն սոյն ուղևորութիւնը կրնային արգիլել : Հեռակապէս ատողձադործները վայրկեան մ'անդամ չկորուսին : Իրաւ է որ նաւուն ներքին կազմը պատրաստելու պէտք չունէին, վասն զի Սքէթէ նաւունն ամբողջապէս ազատեր էին : Ուրեմն, կարևորն էր նաւուն փոճոկն ամենէ աւել աւարտել :

1868ին վերջին ամիսներն այս կարևոր գործերով անցուցին, ուրիշ ամեն բան զանց ընելով : Երկուք ու կէս ամիս անցնելէն ետև՝ կողափայտերն իրենց տեղը դրուեր, և առաջին տախտակամածը տեղադրեր էին : Արդէն կարելի էր նկատել որ Կիրոս Սմիթին սուած յատակագիծն ընտիր էր, և թէ շատ լաւ պիտի նաւարկէր նորաչէն նաւը ծովու վրայ : Բէնքրօֆ անձանձիր գործունէութիւն կ'ցուցնէր այս գործին մէջ, և բայց ՚ի բաց կ'տրտնջար երբոր այս կամ այն ընկերն տապալը մէկ ի թողլով՝ որսորդի հրացանը կ'առնոր : Բայց պէտք էր նաև Քարեայ-Պալատին պահեստի պաշարը պատրաստել, գալիք ձմերուան համար : Սակայն դարձեալ՝ քաջ նաւաստին գոհ չէր լիներ երբոր բանւորները նաւարանէն բացալից կ'լին ին : Այսպիսի պարագաներու մէջ՝ Բէնքրօֆ քթին տակէն մըմաւալով — բարկութենէ — վեց մարդու գործ կ'կատարէր :

Բոլոր ամառուան եղանակը՝ դէշ եղաւ : Քանի մ'որ՝ չափազանց տաքեր ըրին, և միմաւրբան, ել կարականութեամբ լցուած բուռն մըրկիներ կ'հանէր որ օլին խաւերը սաստիկ կ'վրձովէր : Շատ անգամ երկնից գոռումը հետուէն կ'լուէր : Տեսակ մը խոր այլ մնայուն թնդիւն մ'էր, ինչպէս որ երկրագնդին հասարակածի տակ եղած երկիրները կ'տեսնուի :

1869 յունվարի 1ին ահադին բռնութեամբ մըրիկ մը փրթաւ, և շատ անդամ կըլըոյն վրայ ընկաւ կայծակը: Ելէկտրական հեղուկը խոշոր ծառերու զարնելով խորտակեց, և մանուաւոր այն ահադին կեղանիներէն (celtis, micocoulier) մին, որ լճակին հարաւային ծայրը՝ հաւուցը կ'հովանաւ որէին: Այս երևոյթը յարաբերութիւն ունէր արդիօք այն երևոյթներուն հետ որ երկրիս խորերը կ'անցնէին: Օգին վըրովումներուն և երկրագնդին ներքին կողմերու վըրովումներու հետ կապակցութիւն մ'ունէր արդիօք: Այստեղ Սմիթ տրամադիր էր այսպէս կարծելու. վասն զի այս մըրիկներուն սաստիկութեամբը հրարխային երևոյթներն ալ առեւի ևս սաստկացան:

Յունվարի 3ին էր որ Հարպէրը՝ այդուն՝ Մեծ-Տեսքին սարահարթին ելած լինելով ցիւտերէն մին լամբելու համար, հրալեռին սարին վրայ ահադին միայն զարգմանակ մը դիտեց որ կ'տարածուէր:

Հարպէրը շուտ մ'իմացոյց զաղթականներուն այս երևոյթը, և ամենքը վաղեցին դիտելու Գրանքէն լեռին գաղաթը:

Ելէ՛հ, գոչեց Բէնքրօֆ, այս անդամ ասոնք շողի չեն: Անբերէին ինձ որ ալ հսկան բաական չհամարիր շնչելու, այլ կը միայն:

Նստորդին գործածած այս նկարն ճշդիւ կ'յայտնէր հրալեռին բերանն եղած փոփոխութիւնը: Արդէն երեք ամսէ՛ի վեր՝ խառնարանը քիչ շատ լամբէր գոլորշի կ'հանէր, բայց այս գոլորշին դեռ ևս հանքային նիւթերու ներքին եռումէն յառաջ կ'դար: Այս անդամ՝ գոլորշիներուն կ'յաջորդէր լամբէր մոխ մ'որ մոխրացոյցն սննակի մը ձևով վեր կ'բարձրանար, որու ստորտուն երեք հարիւր ոտքէն աւելի լայնութիւն ունէր և որ ահադին սունկի պէս կ'բացուէր եօթն ութ հարիւր ոտք լեռին սարէն վեր:

Եվ շատ արանին մ. ջն է կրակը, ըսաւ Գեդէոն Սըրիէդ:

— Եւ մարեր չենք կարող, պատասխանեց Հարպէրը:

— Աւտը էր հրալեռներն ալ տեղադրել (ramoner), դիտել տես Նստ, որ կարծէր թէ իրաւացի խաւք մը կ'արտասանէր:

— Լաւ, Նստ, գոչեց Բէնքրօֆ: Միթէ դու հրալեռն առել ամէլու յանձն պիտի առնուս:

Եւ Բէնքրօֆ քահ քահ մը ձգեց:

Այստեղ Սմիթ Գրանքէն լեռին ժայթքած լամբէր մոխը կ'դիտէր, և ահանջ իսկ կ'դնէր սրպէս թէ հեռաւոր որտեղ մը լսել կ'ուզէր: Ապա՛ իր ընկերներուն դառնալով, սրօցմէ քիչ մը հեռացեր էր:

Երբա՛ի, բարեկամներս, կարևոր փոփոխութիւն մը կ'դիտեմ. պէտք չէ որ սահենք: Ոչ միայն հրարխային նիւթերը կ'եռան, այլ կ'վառին, և անտարակոյս մտաւոր ժայթքում մը մեզի կ'ըստաւայ:

— Լաւ ուրեմն, Պարոն Սմիթ, պիտի տեսնենք այդ ժայթքումը, գոչեց Բէնքրօֆ, և ծափ պիտի զարնենք եթէ յաջողի՛ս: Արծեմ թէ այդ մասին հոյ ընելու պատճառ մը չունինք:

— Այո՛, Բէնքրօֆ, պատասխանեց Այստեղ Սմիթ, վասն զի լավային հին ճամբան միշտ բաց է, և անոր դրից շնորհիւ, խառնարանը զանոնք միշտ հիստիակողմը լմափեց: Եւ սակայն . . . :

— Եւ սակայն, քանի որ հրարխային ժայթքումէն օդուտ մը չ'պիտի կրնանք քաղել, առեւի լաւ կ'լինէր եթէ տեղի չունենար, ըսաւ թղթակիցը:

— Ո՛վ դիտէ, պատասխանեց նստորը: Արբել է այս հրալեռին մէջ օդաակար ու լամբէրային նիւթ մը կայ զոր դուրս պիտի թափէ յօժաբակամ և որմէ օդուտ պիտի քաղենք:»

Այստեղ Սմիթ գլախը ցնցեց այնպէս որ ցլցց կ'տար թէ օդաակար բան մը չէր յուսար այսպէս արագ ծառայող երևոյթէ մը: Բէնքրօֆին պէս թեթեւակի չէր նկատեր ժայթքումը մը հետեանքը: Եթէ լավան, խառնարանին դրից նայելով կըլըոյն անստառու և մշակուած մասերուն չէր սպառնար, ուրիշ անպատեհ հովիւներ կրնային ծաղիլ: Երբա՛ի, երբեմն տեսնուած է որ երկրաշարժով կ'սկսին ժայթքումները, և այնքան այլազան նիւթերով շնուած կըլըն մը, որու մէկ կողմը երկաթակառ, միւս կողմը կրանիգ, հիւսիսէն լավա, հարաւէն կոշտ հողեր ունեցող

կղզի մը, բոլորովին քայքայելու վտանգին կրնար հանդիպիլ, քանի որ անոր այլ և այլ մասունքը սնդապէս միայած չէին: Աստի թէ և հրաբխային նիւթերու հոսումէն իրական վտանգ մը չկար, եթէ սակայն շարժումով մը կղզւոյն հողային կազմումը ցնցուէր, շատ ծանր հետեանքներ կրնային ծագիլ:

«Կերեխի ինձ, ըսաւ Էյրզօն, այնպէս պատկերով որ ականջը հողին վրայ դնէ, կերեխի ինձ որ խոր թնդիւններ կ'լսուին, ինչպէս որ կ'լսուի երբ սայլակ մը քալէ երկաթէ ձողերով բեռնաւորուած:»

Գաղթականներն յետին ծայր ուշադրութեամբ մտիկ ընելով հաստատեցին որ Էյրզօն իրաւ կ'ըսէր: Երբեմն ստորերկրեայ մանչիւններ կ'խառնուէին թնդիւններուն որ տեսակ մ'երաժշտական սաստիկութիւն բերելով քիչ քիչ կ'մեղմէին, որպէս թէ բուռն հով մ'անցած լինէր երկրային խորերէն:

Բայց բուն իսկ պայթում մը չէր լսուեր տակաւին: Աստի կարելի էր եղբակացընել որ շողիներն ու մուխերն ազատ ելք մը կ'գանէին կեդրոնական վառարանին մէջ, և թ.՝ խուփը բաւական լայն լինելով՝ յուսալի էր որ քայքայում մը, ճայթիւն մը տեղի ունենալու վախ չկար:

«Էյ, նայինք, ըսաւ այն ատեն Բէնքրօֆ, միթէ մեր աշխատութեան չըզկտի գանձանք: Թո՛ղ Ֆրանսիէն լեռը մխայ, որոտայ, հեծեծէ, կրակ ու բոց արձակէ որքան որ կ'ուզէ, այդ պատճառ մը չէ անգործ մնալու: Օ՛ն երթանք, Էյրզօն, Նապ, Հարդերգ, Պարօն Ախրօս, Պարօն Սրիլէդ, պէտք է որ այսօր ամենքնիս ալ գործենք: Շրջանակը (precinte) պիտի տեղադրենք և մեզի տասն երկու թիւն աւելի պէտք է: Ա՛ռզեմ որ երկու ամէն մեր նոր Պրօնֆօնտը — վասն զի այս անունը պիտի տանք մեր նոր նաւուն, այնպէս չէ — Օդապարկիկ — Նաւահանդատին ջրերուն վրայ ծփայ: Աստի պէտք չէ որ ժամ մ'անգամ կորուսենք:»

Բոլոր գաղթականներն, որոց գործակցութիւնը կ'ինդրէր Բէնքրօֆ, նաւարանն իջան և շրջանակները դնելու ետեւ եղան,

խիտ տախտակամածներ որ նաւու մը գօտին կ'յօրինեն և ամբապէս կ'կապեն իրարու հետ կմախքին կողերը: Շատ ծանր ու տածանելի աշխատանք մ'էր այս, և ամենքը պարտաւորեցան անոր մասնակից լինելու:

Աստի յունվարի Յին բոլոր օրն անձանձիր աշխատեցան, առանց հրաբխին ուշ դնելու, որ Քարեայ-Պապտին աւազուփէն իրենց աչքին չէր երևեր: Բայց՝ մէկ երկու անգամ՝ ստուար ստուերներ արևը քողարկելով՝ որ իր օրական ծիրը կ'բոլորէր ամենաջինջ երկնից վրայ, ցոյց տուին որ թանձր միի ամպ մ'իր սկաւառակին ու կղզւոյն մէջէն կ'անցներ: Հովը՝ ծովէն փչելով՝ այս բոլոր շողիներն արևմտեան կողմը կ'քշէր:

Ախրօս Սմիթ և Գեյէոն Սրիլէդ պարզապէս գիտեցին այս անցաւոր ստուերներն, և հրաբխային երևոյթիւն ըրած յայտնի յառաջադիմութեան վրայ քանի մ'անգամ խօսակցեցան, առանց աշխատութիւնն ընդհատելու: Սակայն՝ ամեն կերպով՝ իրենց շահը կ'պահանջէր որ նաւուն շինութիւնը կարելի ելածին չափ շուտով լմնար: Ծաղիկը պատահարներու առջև՝ գաղթականներուն ապահովութիւնն աւելի լաւ պիտի ձեռք ձգուէր: Ա՛յլ գիտէ, թերևս իրենց միակ ապաւենը պիտի լինէր օր մ'այս նաւը:

Իրիկունն՝ ընթրիքէն ետք՝ Ախրօս Սմիթ, Գեյէոն Սրիլէդ և Հարպերգ Մեծ-Տեպին սարահարթին վրայ նորէն ելան: Արդէն գիշերը հասեր էր, և մութին աւելի դիւրաւ պիտի հասկընային եթէ՝ խառնարանին բերանը դիզուած մուխին ու շողիներուն՝ բոցեր կամ հրաշէկ նիւթեր կ'խառնուէին, հրաբուխէն դուրս ժայթքելով:

«Նառնարանը կրակի գարձեր է» գոչեց Հարպերգ, որ՝ իր ընկերներէն աւելի թեթևաշարժ լինելով՝ ամենէ առաջ սարահարթը հասեր էր:

Ֆրանսիէն լեռն, գրեթէ վեց մլն հեռու, այն միջոցին իբրև սկայական ջահ մը կ'երևէր, որու գաղաթը քանի մը մրախառն բոցեր կ'որոտուէին: Թերևս այնքան մուխ, քրայական նիւթ և մութիւր խառնուած էին, որ բոցերուն փայլը շուտ մը մթանալով՝

գիշերային խաարին մէջ պայծառ չէին երևեր: Բայց շիկադոյն նշոյլ մը՝ կղզւոյն վրայ կ'ընկնէր և մօտաւոր անտառները խառն 'ի խուռն կ'լուսաւորէր: Երկնից բարձունքն ահա ին մըրկալի մտէ մը կ'մթանար, և այդ մտն մէջն մի քանի աստղեր կ'փալ- փլէին:

«Հրալեռին բորբոքը շուտ կ'սաստկանայ, ըսաւ չափադէտը:

— Զարմանալի չէ, պատասխանեց թղթակիցը: Արդէն բա- ւական ասան կայ որ հրալեռը բռնկած է: Պարոն Աիւրոս, կը յիշես անշուշտ, որ առաջին դուրը շինեցիր՝ անտառը երբոր լեռին կողերը գննեցիրք՝ Նեմօ նաւապետին օթեանը դանելու համար: Եթէ չեմ սխալիր, հոկտեմբեր ամսուն Աձին էր:

— Այո, ըսաւ Հարսիլը, և ահա արդէն այն ժամանակէն 'ի վեր երկուք ու կէս ամիս անցած է:

— Ուրեմն ստորերկրեայ կրակներն տաս շաբաթ եւման մէջ էին, վրայ բերաւ Գեղէոն Սքիլէզ, և զարմանալի չէ եթէ այս միջոցին այսքան ուժգին կ'սաստկանան:

— Միթէ երկրին վրայ ցնցում մը չէք դոսր, հարցոյց Աիւ- րոս Սմիթ:

— Իրաւի, պատասխանեց Գեղէոն Սքիլէզ, բայց ցնցումն եր- կրաշարժ դաւնալու համար . . . :

— Չեմ ըսեր թէ երկրաշարժ մը կ'սպառնայ մեզ, պատասխա- նեց Աիւրոս Սմիթ, և Աստուած պահպանէ մեզ այդ բանէն: Ո՛չ, կեղբոսական կրակին բորբոքման արդիւնքն են այդ ցնցումները: Երկրային կեղեւն կաթնալի մ'երեսն է միայն, և դիտէ որ կաթ- սայի մ'երեսն՝ կալին ճնշմամբը՝ հնչական թիթեղի պէս կ'երևի: Ահա այս պահուստ այն երեւոյթը կ'անսնտի:

— Ինչ շքեղ կրակի խորձեր են՝ դուքից Հարսիլը:

«Նոյն միջոցին՝ խառնարանէն կ'ժայթքէր անսակ մը հրաշունչ փոռնջ սրու փայլը չնուակեր էր շողիներէն: Լուսափայլ բեկոր- ներ և հրավառ կէտեր իրարու հակառակ ուղղութեամբ կ'ժայթ- քէին: Ունեք՝ գմբեթաձև մտէն վեր ելնելով՝ սրարշառ կ'պատ- ւէին զայն և իրենց ետեւէն ճշմարիտ հրաշէկ փող մը կ'թողէին:

Ծաջորդական պայթումներով անդի ունեցաւ այս շողումն, որդէս թէ ումբաձիգ մարակոց մը կ'որոտար:

Աիւրոս Սմիթ, թղթակիցն ու պատանին, Մեծ-Տեքին սարա- հարթին վրայ ժամ մ'անցընելէն ետեւ՝ աւաղափին վրայ իջան և Քարեայ-Պալատը մտան: Չափադէտը կ'խորհէր, մանաւանդ հոգ կ'ընէր, այնքան որ Գեղէոն Սքիլէզ արժան դատեց հարցընել թէ արդեօք մօտալուտ վտանդէ մը վախ ունէ՞ր, որու ուղղակի կամ անուղղակի շարժառիթը հրալեռին ժայթքումը լինէր:

«Այո և ո՛չ, պատասխանեց Աիւրոս Սմիթ:

— Սակայն, վրայ բերաւ թղթակիցը, մեզի հասնելիք ամենէ մեծ աղէտըր պիտի լինի երկրաշարժ մ'որ կղզին կրնայ դըրբել և աւերել: Արդ՝ չեմ կարծեր թէ այս բանս պատահի, վասն զի շո- գիներն ու լավաններն ազատ ճամբայ մը գտնելով՝ դուրս կ'իջան:

— Իրօք ես ալ չեմ վախնար, պատասխանեց Աիւրոս Սմիթ, սովորական շարժէն որ ստորերկրեայ շողիներու ծաւալումով եր- կիրը կ'դրդեն: Բայց ուրիշ պատճառներ կրնան մեծ փորձանք- ներ յառաջ բերել:

— Որո՞նք են այդ պատճառները, սիրելիդ իմ Աիւրոս:

— Որոշ չլիտեմ . . . պէտք է որ տեսնեմ . . . լեռը քննեմ, . . . : Մի քանի օրէն կարող պիտի լինիմ այս մասին որոշ պա- ղափար մ'ունենալ:

Գեղէոն Սքիլէզ աւելի չսնդեց, և քիչ ատենէն՝ հրալեռին պայթումներուն չնայելով՝ որոնք հետզհետէ կ'սաստկանային և կղզւոյն արձաղանքներէն կ'կրկնուէին, Քարեայ-Պալատին բնակ- ները խոր քուն մը կ'քաշէին:

Երեք օր անցան, յունվար 4, 5 և ճերթօր օրը: Նաուռն շե- նութեան համար անդուլ կ'աշխատէին, և առանց պատճառ մը տալու, չափադէտն իր բոլոր զօրութեամբ գործը կ'փութացը- նէր: Այն ժամանակ՝ Ֆրանքլէն լեռին զագաթը չարագու շակ տես- քով մութ կնդուզ մը կար ամպային, և բոցերուն հետ հրաշէկ ժայռեր կ'ժայթքէր, որոցմէ մէկ քանին նոյն իսկ խառնարանին մէջ կ'զլորէին վերասին:

Այս տեսնելով՝ Բէնքրօֆ, որ այս երևոյթին միայն զուարճալի կողմերը կ'ուզէր նկատել, կ'ըսէր .

«Գէն, հսկան *билбокет* (bilboquet) կ'իսաղայ . տես հսկան ձեռնածու թիւն կ'ընէ :»

Եւ յիրաւի՝ ժայթքած նիւթերն անդունդին մէջ կ'ընկնէին, և այնպէս կ'երևէր որ լավաներն ներքին ճնշումէն ուռելով մինչև խառնարանին բերանը կ'բարձրանային : Գոնէ հիւսիս-արևելեան կողմը դանուած բացուածքը, որ մասով մը կ'երևէր, լեռին հիւսիսային զառէթափին վրայ բնաւ հեղեղ մը չէր թափեր :

Սակայն՝ որչափ որ նաւաշինութեան աշխատանքը ստիպողական էին, գաղթականները պարստուր էին նաև կղզւոյն այլ և այլ կողմերն երթալ ուրիշ գործերու համար : Ամենէ առաջ՝ պէտք էր գոմն երթալ, ուր փակուած էր արտիկներու ու այծերու երամակն, և այս կենդանիներուն խոտն ու խարը հողալ :

Այն ատեն որոշուեցաւ որ Էյրղօն հետևեալ օրը, յունվարի 7ին, գոմն երթայ . և որովհետև ինք մինակը կարող ու սովոր էր պէտք եղածը կարգարեւ, Բէնքրօֆ և միւսները զարմանք չոյց սուին երբոր չափազան Էյրղօնի ըսաւ .

«Քանի որ վաղը գոմը պիտի երթաս, ես ալ քեզի հետ պիտի գամ :

— Է՛հ, Պարոն Կիւրոս, դոչեց Բէնքրօֆ, մեր աշխատութեան օրերը շատ սուղ են, և եթէ դու ալ մեկնիս, չորս ձեռք պիտի պահիս մեզ :

— Մենք հետևեալ օրը պիտի գառնանք, պատասխանեց Կիւրոս Սմիթ . բայց գոմն երթալու պէտք ունիմ . . . Կ'ուզեմ իմանալ թէ հրալեռին եռումն ինչ վիճակի մէջ է :

— Եռո՛ւմը, եռո՛ւմը, պատասխանեց Բէնքրօֆ դրեթէ դժգոհ հոթեամբ մը . Ո՛րչափ կարեոր բան է այդ եռումն . իրաւ որ բնաւ փոյթս չէ :»

Թէև նաւաստին հակառակ էր, բայց չափազիտին մտադրած զննութիւնն հետևեալ օրն ընելու որոշումը գործադրելէ չկասեցան :

Հարպէրզ շատ կ'փափաքէր Կիւրոս Սմիթին ընկերանալ, բայց բացակայ գտնուելով չուզեց Բէնքրօֆը բարկացնել :

Հետևեալ օրն՝ այդուն՝ Կիւրոս Սմիթ ու Էյրղօն, երկու ցլուով լծուած սայլակը հեծած՝ գոմին ճամբան կ'ընկնէին և արշաւակի անդ կ'դիմէին :

Անտառին վերեն խոշոր ամպեր կ'անցնէին և Ֆրանքլէն լեռին խառնարանն շարունակ անոնց մրախտուն նիւթեր կ'ըրկէր : Այս ամպերն որ մթնոլորտին վրայ ծանրապէս կ'ըլորէին, անտարակոյս տարասեռ նիւթերով բաղկացած էին : Հրալեռին միտն չէր որ ամպերն այնքան տարօրինակ կերպով ծանր ու դիմահար (օրագու) էին : Փոշիացած քրայական նիւթեր, ինչպէս մանրամաղ քարատարր հողեր և գորշապոյն մոխիրներ՝ ամենէ նորք ալիւրէ բարակ, իրենց խիտ կոյտերուն մէջ կախուած կ'մնային :

Այս մոխիրներն այնքան նոսր են, որ երբեմն ամբողջ ամիսներ օդին մէջ կ'կենան, ինչպէս որ տեսնուած է : Իւլանտայի մէջ 1783ի ժայթքումէն ետք՝ տարիէ մ'աւելի, այսպէս հրաբխային փոշիներով լցուած էր մթնոլորտը, որոյ մէջէն հազիւ թէ աւելան ճառագայթները կ'ըմպանցէին :

Բայց՝ շատ անգամ՝ այս մանրամաղ նիւթերը վար կ'ըմպին, և նոյնը պատահեցաւ այս պարագայիս մէջ : Հազիւ թէ Կիւրոս Սմիթ ու Էյրղօն գոմը հասեր էին, որ տեսակ մը սեկակ ձիւն՝ որսի վառօդի նման թեթեւ, վար թափելով հողին տեսքը փոխեց : Ամեն բան, մարդ ու ծառ մի քանի բթամաս թանձր խաւի ներքև ծածկուեցան : Բայց՝ բարեբաղդաբար՝ հոմն հիւսիս-արևելքէն կ'փչէր, և ամպին մէկ մեծ մասը ծովուն վրայ գնաց լուծուեցաւ :

«Իրաւի, շատ տարօրինակ բան է այս, Պարոն Սմիթ, ըսաւ Էյրղօն :

— Խիտ ծանրակշիւ է, պատասխանեց չափազէտը : Այս քարատարր հողերը, այս մանրամաղ չէ չափարը, մէկ խօսքով, բոլոր այս հանքային փոշին ցոյց կ'տայ թէ հրալեռին ներքին խաւերուն մէջ որքան բուռն է յուզմանքը :

— Բայց միթէ ճար մը չկայ :

— Չկայ . միայն կարող ենք այս երևոյթին ընթացքը քննել .
Ուստի՝ Էյրլոն , գովին պիտոյեց հոգ տար : Նոյն միջոցին՝ Կար-
միր վտակին ակունքէն անդին պիտի երթամ և լեռին վլճակը պի-
տի քննեմ՝ հիւսիսային դառիթափին վրայ : Յետոյ . . .

— Յետոյ . . . Պարոն Սմիթ :

— Յետոյ Տաքարի դամբանը պիտի այցելենք . . . կ'ուզեմ
տեսնել . . . վերջապէս երկու ժամէն պիտի դամ քեզ անելու :

Այն ատեն Էյրլոն գովին դառիթը մտաւ , և մինչև չափադի-
տին գալուստը , արտիկներուն ու այծերուն կերակուր տուաւ .
ժայթքման այս առաջին երևոյթներուն առջև՝ կենդանիներն սկսեց
էին անհանգստութիւն մը զլալ :

Սակայն Կլարոս Սմիթ իր արշաւը մինչև լեռին արևելեան գո-
տինները քշելէն ետև՝ Կարմիր վտակին շրջան ըրաւ և հասաւ
այն տեղն ուր իր ընկերներն ու ինք ծծմբային աղբիւր մը գտեց
էին , իրենց առաջին երկրաշնտթեան ժամանակ :

Ամեն բան փոխուած գտաւ : Միւ մէկ սինակի տեղ տասն ե-
րեք հատ դաւաւ որ հողէն դուրս կ'ընկաւին , որպէս թէ բռնապէս
ջրհանաձողով մը կ'մղուէին : Բացայայտ էր որ նոյն կիտին վրայ
երկրային կեղևը սուսակի ճնշում մը կ'կրէր : Մթնոլորտը ծծմբ-
բուս կազով , ջրածնով , ամխաթթուով լի էր և ջրուտ գոլոր-
շիով խառնուած : Կիւրոս Սմիթ կ'զիտէր որ գաշտաւայրին վրայ
ցանուած հրաբխային հողաբարերն (Vf) կ'երբրին , որ իրօք դի-
րափշուր (pulverulent) մոխիրներ էին ժամանակին ուժով կոշտ
հատորներ գարձած , բայց նոր լավաններուն հետքն անգամ դեռ
ևս չտեսաւ :

Այս բանս աւելի լաւ ստուգեց չափազեան երբոր Ֆրանքլէն
լեռին հիւսիսային զիմակովը դիմեց : Խառնարանէն միի ու բո-
ցերու յորձանք մը կ'ցայտէր . քրայական նիւթեր կարկուտի պէս
հողին վրայ կ'տեղային , բայց խառնարանին կոկորդէն լավային
նիւթ մը չէր հասեր , և ասկից կ'իմացուէր որ հրաբխային նիւ-
թերու երկան կեղւորական վտարանին վերին բերանը չէր հա-
սած տակալին :

«Սակայն ես նախագաս կ'համարէի որ այսպէս լինէր , ըսաւ
իւրովի Կիւրոս Սմիթ : Գունէ սառցոյ պիտի լինէի որ իրենց սովու-
րական ճամբան բռնած են լավաները : Ո՞վ զիտէ , թերևս նոր
խողովակէ մը պիտի թափին : Բայց վտանգն ասոր մէջ չէ՝ . Կէ-
մօ նաւապետը քաջ գուշակեց . ո՛չ , ասոր մէջ չէ՝ վտանգը :»

Կիւրոս Սմիթ յառաջացաւ մինչև այն ահագին պատուան ո-
րու երկայն ծայրը Շանաձկան նեղ խորշը կ'ըջապատէր : Հե-
տևապէս կարող եղաւ այս կողմէ լավայի հին ճեղքուածքը քննել :
Ինքն աներկմիտ եղաւ որ վերջին ժայթքումը շատ հին ժամանակ
պատահած էր :

Այն ատեն վերադարձաւ եկած տեղէն , ստորերկրեայ թնդլն-
ներուն ականջ զննելով , որ անընդհատ որոտման պէս կ'ստրա-
ծուէին , և այնուհետև որոտալի պայթուածներ կ'լսուէին : Առա-
ւօտեան ժամն իննին՝ գովը դարձաւ :

Էյրլոն անոր կ'սպասէր :

«Պէտք եղած ուտելիքը տուի կենդանիներուն , Պարոն Սմիթ ,
ըսաւ Էյրլոն :

— Լաւ , Էյրլոն :

— Պարոն Սմիթ , կենդանիներն անհանգիստ կ'երևին :

— Այո՛ , իրենց բնազդը կ'լսուի , և բնազդը չսխալիր :

— Երբոր կամիք . . . :

— Լապտեր մ'առ և հրահան մը , Էյրլոն , պատասխանեց չա-
փազեար , և մեկնեց :

Էյրլոն իրեն տրուած պատուէրը կատարեց : Լուծէ քակուած
ցիւտերը գովին մէջ կ'թափաւէին : Գուռը դրսէն ցոցեցին , և
Կիւրոս Սմիթ՝ Էյրլոնէն առաջ քալելով՝ արևմտեան կողմը զար-
կաւ և ծովափը տանող նեղ շախիւք բռնեց :

Երկուքնին ալ ամպէն վար թափած զիրափշուր նիւթերով
սփռուած հողի մը վրայ կ'քալէին : Անտառներուն տակ բնաւ
չորքոտանի մը չէր երևեր : Նոյն իսկ թռչունները խոյս տուեր
էին : Երբեմն վաղաճցուկ հովին մոխրի խաւը վեր կ'երևեր և եր-
կու գողթականները գլիմահար յորձանքի մը մէջ բռնուելով՝ չէին

կարող զիրար տեսնել : Այն ատեն իրենց աչքին և բերնին վրայ թաշկինակ կ'դնէին , վասն զի կուրնալու և խղզուելու մեծ վտանգ կար :

Այդ դժուարին վիճակին մէջ՝ Կիւրոս Սմիթ և Էյրղօն արագօրէն չէին կարող քալել : Ասկէ զատ՝ օղը ծանր էր որպէս թէ իր թթուածինն մասով մ'այրած լինելուն՝ շնչառութեան անյարմար էր : Հարիւր քայլ աւելն ետև՝ պէտք էր կանկ աւնուլ և շնչել : Ուստի՝ ժամը տասն անցեր էր՝ երբոր չափազէտն ու իր ընկերը կղզոյն հիւսիս-արևմտեան եզերքը յօրինող երկաթակճեայ և պորփիրեայ (porphyrique) ահապին քարակոյտին կատարը հասան :

Էյրղօն ու Կիւրոս Սմիթ այս առաջար եզերքէն իջնելու սկսան՝ դրեթէ նոյն սաժանելի ճամբան բռնելով որ՝ այն մըրկալի գիշերը , զիրենք մինչև Տաքարի դարանը տարեր էր : Յերեկն այնքան վտանգաւոր չեղաւ այս էջն , և ասկէ զատ՝ մոխրի խան ողորկ ժայռերը ծածկելով՝ իրենց դարիվար երեսներուն վրայ աւելի հաստատ կերպով կոխելու թոյլ կ'սար :

Քիչ ատենէն հասան այն հողաբլուրն՝ որ ծովափը կ'երկարաւ ձգէր , գրեթէ քառսուն ոտք բարձրութեամբ : Կիւրոս Սմիթ կը յիշէր որ այս հողաբլուրն թեթև դարիվարով մը մինչև ծովը կը հասնէր : Թէև նոյն միջոցին ջրերը ցած էին , աւազափը չէր երևեր , և կոհակներն որ հրաբխային փոշիէն աղտոտեր էին , ուղղակի ծովափնեայ երկաթակուճները կ'ըստէին :

Կիւրոս Սմիթ և Էյրղօն՝ առանց դժուարութեան՝ Տաքարի դամբանը գտան , և վերջին ժայռին վրայ կայ առին , որ հողաբլրին ստորին վերնադասի թը կ'յօրինէր :

«Թանազէ նաւակն այն տեղ պիտի լինի , ըսաւ չափազէտը :

— Անդ է , Պարոն Սմիթ , պատասխանեց Էյրղօն , թեթև նաւակն իրեն քաշելով , որ կամարին ներքև պատասպարեր էր :

— Նաւակը մանեք , Էյրղօն :
Երկու զաղթականները նաւակը մտան : Թեթև ալիք մը դառնով նաւակը ցած կամարին ներքին կողմը մղեց , և Էյրղօն հրա-

հանը զարնելով՝ լապտերը վառեց : Ապա երկու թիակները ձեռք առաւ , և՝ լապտերը նաւակին եղջիւրին վրայ գրուելով , որպէս զի ճառագայթներն ընդ առաջ տարածուին , Կիւրոս Սմիթ զեկաւարեց և մութ քարայրին մէջ տեղը դիմեց :

Նոսիլուան այն տեղ չէր ալ որ իր կրակով սոյն խաւարին քարայրը լուսաւորէր : Թերևս ելէկտրական շողումն միշտ իր զօրաւոր վառարանէն սնանելով՝ տակաւին ջրերուն խորը կ'տարածուէր , բայց փայլ մ'անդամ գուրս չէր ելներ անդունդէն , ուր Նէմօ նաւապետը կ'հանդէպէր :

Լապտերին լոյսն , թէև անբաւական , օգնեց չափադիտին յառաջանալու , քարայրին աջ որմին երկայնքը բռնելով : Այս կամարին ներքև գերեզմանական լուծիւն մը կ'տիրէր , գէթ իր արտաքին մասին մէջ , վասն զի քիչ ատենէն Կիւրոս Սմիթ լեռին խորերէն ելած թնդիւններն որոշակի լսեց :

«Այս է հրալեռն» ըսաւ :

Շատ չանցաւ՝ այս աղմուկին հետ քիմիական խառնուրդի սաստիկ հոտ մ'առին և ծծմբային դոլորշիներ չափազիտին ու իր ընկերին կոկորդը լցան :

«Ահա այս բանէս կ'վախնար Նէմօ նաւապետը , մըմուայ Կիւրոս Սմիթ , որուն գէմքը թեթև մը զեղնեցաւ : Սակայն պէտք է մեր զննութիւնն աւարտել :

— Երթանք» սպասախանեց Էյրղօն , որ իր թիակներուն վրայ ծոհեցաւ և նաւակը քարայրին մինչև ներքին անկիւնը քշեց :

Բացուածքէն անցնելէն քսան հինգ վայրկեան ետք՝ նաւակը վերջնական որմին կ'հասնէր ու կանկ կ'առնուր :

Այն ատեն Կիւրոս Սմիթ իր նստարանին վրայ ելնելով՝ լապտերը միջնորմին այլ և այլ կողմերը պառտցոց , այն միջնորմն որ քարայրը հրաբուխին կեդրոնական վառարանէն կ'զատէր : Ինչ էր այս միջնորմին խտութիւնը : Հարիւր թէ ոչ տաս ոտք հաստ էր , կարելի չէր ըսել : Բայց որովհետև ստորերկրեայ թնդիւններն շատ լսելի էին , կ'երևի թէ միջնորմն ալ շատ թանձր չէր :

Չափազէտը՝ հորիզոնական դժի մը հետևելով՝ պատը զննելէն

ետև՝ լապտերը թիակի մը ծայրը կեցուց, և երկամակձեայ միջնորմին աւելի բարձր կողմերը պտըացուց:

Այն տեղ՝ գրեթէ աննշմարելի ճեղքածքներէ, կցկտուր հատուածակողմերէ՝ ստիպ մուխ մը դուրս կ'ելնէր, որ քարայրին մթնոլորտը կ'ապականէր:

Պատին վրայ գոյնզոյն բեկբեկ դիծեր կ'երևէին, և ոմանք աւելի ցցուած լինելով՝ քարայրին ջրերէն երկու երեք ոտք վար կ'իջնէին:

Նախ Ախրոս Սփիթ սկսաւ մտմտալ: Ապա այս խօսքերը միմաւյ. «Այո՛, նաւապետն իրաւունք ունէր: Այս տեղն է վտանգն, ու ահռելի վտանգ մը:»

Էյրդօն բան մը չըսաւ, բայց Ախրոս Սփիթին ըրած մէկ նշմայրին վրայ՝ թիերը նորէն ձեռք առաւ, և կէս ժամ ետք՝ չափագէտն ու ինք Տաքարի քարայրէն դուրս կ'ելնէին:

ՊԼԱՌՈՍ ԺԹ.

Ախրոս Սփիթ էր ըրած շնորհակալութիւնը կ'ապրէ — Շինութեան գործերը կ'աւարտուին — Գոհը վերջին անգամ ծալ կ'այցելէին — Արտին ու Ջրին հեղուկացարը — Աղբոյն երեսը ծնացած բաւելը — Նաւը ծովը նետելը — Կ'որոշէին — Մարտի ծէն Թը լաւանալը — Բէլերը:

Հետևեալ առաւօտ՝ յունվարի 8ին, գամը բոլոր օրն ու դիշեր մ'անցրնէին ետև՝ Ախրոս Սփիթ ու Էյրդօն Գարեայ-Պալատը կ'մտնէին, ամեն բան կարգի դնելէն ետև:

Չափադէտն անմիջապէս իր ընկերները գումարեց և անոնց իմացուց որ Լինքօլն կղզին սոսկալի վտանգի մը մէջ կ'դանուի և թէ մարդկային զօրութիւն մը կարող չէ զայն ազատել:

«Բարեկամներս, ըսաւ — և իր ձայնը խորին այլայլութիւն մը կ'յայտնէր — Լինքօլն կղզին այն կղզիներէն չէ որ երկրադաշին չափ կ'ուենն: Քիչ շատ մտտալուտ կործանման մ'ենթարկուած է, ասոր պատճառն իր մէջն է, և այդ վտանգէն բնաւ ազատելու հնարը չկայ:»

Գաղթականներն իրարու երես նայեցան, նայեցան նաև չափազիտին երեսը: Չէին կարող անոր միտքը հասկնալ:

«Աւելի որոշ խօսէ, Ախրոս, ըսաւ Գեդէն Սրիլէդ:

— Հիմակ պիտի բացատրեմ միտքս, պատասխանեց Ախրոս Սփիթ, կամ լաւ ևս ըսեմ, միայն պիտի հաղորդեմ ձեզին այն բացատրութիւնն, զոր մեր մի քանի վայրկեանի դաշտնի խօսակցութեան ժամանակ, յայտնեց ինձ Նէմօ նաւապետը:

— Նէմօ նաւապետը, պոռայցին գաղթականները:

— Այո՛, և մեռնելէն առաջ այս վերջին ծառայութիւնն ուղեց ընել մնդէ:

— Աւերջին ծառայութիւնը, գոչեց Բէնքրօֆ, վերջին ծառայութիւնը: Պիտի տեսնէք որ՝ թէև մեռած է, դարձեալ ուրիշ ծառայութիւններ ալ մնդի պիտի մատուցանէ:

— Բայց ի՞նչ ըսաւ քեզի Նէմօ նաւապետը, հարցուց թղթակիցը:

— Արեւն պէտք է դիտնաք, բարեկամներս, պատասխանեց չափադէտը, որ Լինքօլն կղզին Խաղաղակահին միւս կղզիներուն ունեցած պայմաններուն մէջ չէ, և մասնաւոր դիրք մը զոր նաւապետն ինձի բացատրեց, ուշ կամ կանուխ իր ստորածովեան կազմածին քայքայումը պիտի պատճառէ:

— Քայքայում, Լինքօլն կղզին: Ի՞նչ կ'ըսէք, հաւատալի է, գոչեց Բէնքրօֆ, որ, թէև շատ կ'արդէր Ախրոս Սփիթը, չկրցաւ իր թերահաւատութիւնը ծածկել և ուսերը բարձրացուց:

— Բէնքրօֆ, մտիկ ըրէ ինձ, վրայ բերաւ չափադէտը: Նէմօ նաւապետին ստուգած բանն, ինչպէս որ ես ալ ստուգեցի երէկ՝ Տաքար քարայրը զննութեան երթալով՝ աւասիկ այս է: Այս քարայրը կղզույն ներքև մինչև հրաբուխը կ'հասնի, և կեղբոնա-

կան վառարանէն միայն միջնորմով մը զատուած է : Արդ՝ այս միջնորմին վրայ ծակեր ու ճեղքուածքներ կան որոյցմէ արդէն հրաւրեալն ներքին կողմը դանուած ծծմբային կազերը դուրս կ'եննեն :

— Լաւ, հարցոյ Բէնքրօֆ, որու ճակատը սաստիկ կ'խորշումբ :

— Լաւ. դիտեցի որ այդ ճեղքերն ներքին ճնշումէն կ'մեծնային, թէ երկամակձնայ պատը քիչ քիչ կ'ճեղքուէր, և թէ քիչ շատ սուղ միջոցի մը մէջ, ծովուն ջրերն՝ որով լի է քարայրը, անոնց մէջէն անցնելով ներս պիտի խուժեն :

— Լաւ, պատասխանեց Բէնքրօֆ, որ նորէն կատակ ընելու փորձ փորձեց : Ծովը պիտի մարէ հրաւրեալը, և հետեւապէս ամեն վտանգ պիտի դադրի :

— Այո՛, ամեն բան պիտի դադրի լմնայ, պատասխանեց Ալեքսանտր Սմիթ : Այն օրն որ ծովը միջնորմէն ներս սրանալով՝ կեղբունական վառարանը պիտի մանէ մինչև կղզոյն խորերն, ուր պայթիչ նիւթեր կ'եռան, այն օրը, Բէնքրօֆ, Լինքօլն կղզին պիտի վեր յատկի ու պայթի ինչպէս որ Սիկիլիա կղզին պիտի յատկէր եթէ Սիջերիականն Էտնա հրաւրեալ մտնէր : »

Գաղթականները չափազանիս այսրան հաստատական խօսքին պատասխան մը չտուին : Հասկրցեր էին թէ ինչ մեծ վտանգ կ'սպառնար իրենց :

Սակայն պէտք է ըսել, որ Ալեքսանտր Սմիթ չափազանցութիւն մը չէր խօսեր : Շատ մարդիկ այս կարծիքն ունեցած են թէ կարեւոր էր հրաբուխները մարել, որոց ամենքն ալ գրեթէ ծովերու կամ լիճերու ելերը կ'կանգնին, ասոնց ջրերուն անցք մը բանալով : Բայց այդ մարդիկ չգիտէին որ այսպէս երկրադաշտին մէկ մասը յատկեցրնելու վտանգ կրնար պատահիլ, կամսայի մը պէս՝ որու շուրջն յանկարծ կրկով տարածուէր : Զուրն՝ դոց տեղ մը վաղելով որու ջրմուծիւնն բիրտոր աստիճաններու կրնայ հասնիլ, այնքան արագ ու ժպնութեամբ կրնար շղթանալ որ քնաւ սարան մը կարող չէր լիներ գիմանալու :

Տարակուսելի չէր ուրեմն որ կղզին, սոսկալի և մտալուստ

քայքայման մ'ենթակայ գտնուելով՝ այնքան ժամանակ պիտի դիմանար որչափ ատեն որ Տաքարի քարայրին միջնորմը գիմանար : Հետեւապէս այս պատահարը չէ թէ ամէն մը, շարաթէ մը կրնար տեղի ունենալ, այլ թերևս քանի մ'օրէ, քանի մը ժամէ ետք :

Գաղթականներն ամենէ սուղ խոր վիշտ մը զգացին : Ուղղակի իրենց սպառնացող վտանգը չ'ին մտածեր, այլ այս հորին կարծանման որ իրենց աղատարան տուեր էր, այս կղզոյն զօր արդիւնաւորեր էին, այս կղզոյն զօր կ'սիրէին և զօր օրին մեկը կ'փափաքէին աւելի զարգացընել : Աւաղ, այնքան յոգնութիւն ու վառասակ անօգուտ տեղը վատնած պիտի լինէին, այնքան աշխատանք բոլորովին պիտի ջրջուէին :

Բէնքրօֆ չկրցաւ զսպել խոշոր արտօսը մ'որ իր այտին վրայ ընկաւ, և զօր չուղեց պահել :

Խօսակցութիւնը քիչ մ'ատեն ևս տևեց : Գաղթականները վիճեցան ազատութիւնը վրայ. բայց վերջապէս հասկրցան որ ժամ մ'անգամ կարուսել պէտք չէր, թէ նաուուն շինութիւնն ու պատրաստութիւնն անբուլ գործունէութեամբ յառաջ տանիլ պէտք էր, և թէ նոյն նաուուն վրայ էր այնուհետև Լինքօլն կղզոյն գաղթականներուն փրկութեան խարխիսը :

Ուստի ամենքն ալ պարտաւորեցան աշխատիլ : Այնուհետև ինչ օրուտ պիտի ունենար հնձիլ, հաւաքիլ, որսալ, ֆարեայ-Պալատին պաշարն աւելցընելը : Ինչ որ արդէն մթերանոցն ու մանուկները կ'պարունակէին եւելօք կ'բաւէին համարել նաև ճամբորդութեան մը համար, որչափ որ երկար ալ տևէր : Արեւոր բանն այս էր որ նաւը գաղթականներուն ձեռքին տակ պատրաստ գտնուէր անխուսելի քայքայումը չարտահաճ :

Տենդային եռանդով գործերն սկսան : Յունվար ամսուն 23ին մտա, նաւը կիսով չափ շրջադատուած էր ատաղձով : Մինչև այն օրը հրաւրեալն կատարին վրայ փոփոխութիւն մը տեղի չէր ունեցած : Միշտ շողի, բոցախառն մուխ և հրաշէկ քարեր կ'ժայթքէին խառնարանէն : Բայց 23էն 24ի դիւերը, լավաներուն բռնութենէ, որ հրաւրեալն առաջին դատիկոնին երեք հասան, հրաւրե

որն կոնաձև գլխարկը փրթեց ընկաւ : Զարհուրելի դրոյգին մը հնչեց : Գաղթականներն այնպէս կարծեցին ՚ի սկզբան որ կղզին կ'ստացայէր և Բարեայ-Պալատէն դուրս վազեցին :

Գրեթէ առաօտեան ժամն երկուք էր :

Երկին կրակի պէս կ'վառէր : Աւերին կոնաձև սարը — հազար ոտք բարձր եղող ժայռի հատոր մը , որ բիրաւոր լետր կ'կշռէր — կղզոյն վրայ գահավիժեր և որմէ հողը գղրգեր էր : Բարեբաղդօրէն այս սարը հիւսիսակողմը կ'ծռէր , և հրալեռին ու ծովուն մէջ տեղը տարածուող դաշտին վրայ ընկան առաջ և հոգարար : Խառնարանը՝ այն ասն լայնօրէն բացուելով՝ դէպ ՚ի երկին կ'ժայթքէր այնքան սաստիկ լոյս մ'որու պարզապէս ցոլացմամբը՝ կարծես թէ մթնոլորտը կրակ դարձեր էր :

«Այն սահուն» լավան հեղեղն պէս նոր կատարին վրայ ուռելով ջրվէժի նման կ'վազէր , լիւրի շատրուանէ մը թափող ջրին նման , և հրալեռի զառիթափին վրայ հազարաւոր օձեր կ'սողային : «Գո՛մը , գո՛մը» սրուայ Էյրդօն :

Իրօք լավաները դէպ ՚ի գոմը կ'վազէին , նոր խառնարանին գրէց պատճառաւ , և հետևապէս՝ կղզոյն արդասաւոր տեղերն էին , այսինքն՝ Կարմիր վտակին աղբերակունքը , Յակամարի անտառներն , անմիջապէս կործանման ենթարկուած էին :

Էյրդօնի աղաղակին վրայ՝ գաղթականներն ցիւերուն ախորը վազեր էին : Սոյլակն արդէն լծուեր էր : Ամենքը մտմտօք մը միայն ունէին , այսինքն՝ գոմն երթալ և անոր մէջ գտնուած կենդանիներն արձակել :

Առաօտեան ժամն երեքն առաջ գոմը հասեր էին : Սոսկալի գոշուներ բաւական ցոյց կ'տային թէ արտիկներն ու այծերն ինչպէս սարսափած էին : Արդէն հրաչէկ նիւթերու հեղեղ մը , ծորելի մետաղներ՝ լեռին կողէն մարդապետներ կ'հոսէին և պատուն շին այս կողմը կ'լափէին : Գուռն յանկարծ բացաւ Էյրդօն , և շտարած կենդանիներն ամեն կողմէ խոյս տուին :

Յամ մ'ետք՝ ետուն լավան բոլոր գոմը կ'հոսէր , անկից անցնող առուն ջուրը կ'չողկայրներ , բնակարանը կ'սյրէր , որ խո-

ղանի պէս շողաց , և պատնէշաւոր շրջապատին յետին գերանն անդամ կ'լափէր : Գոմէն բան մը չէր մնար :

Գաղթականներն այս լավայի ողողման դէմ՝ մաքառիլ ուզեցին սակայն ՚ի զուր և յիմարաբար փորձեցին , վասն զի մարդ այս ահալին աղէտից առջև բոլորովին զինամափ ու անզօր կ'մնայ :

Ցերեկը հասեր էր — 24 յունվար — Ախրոս Սմիթ ու իր ընկերները՝ Բարեայ-Պալատը չդարձած՝ ուզեցին դիտել թէ ինչ վերջնական ուղղութիւն պիտի առնու լավայի այս ողողումը : Ֆրանսիէն լեռէն մինչև արևելեան եզերքը կ'ցածնար հողին ընդհանուր դարուվարը , և վախ կար որ , Յակամարի թանձր անտառներուն ճնայելով , հեղեղը մինչև Բարեայ-Պալատը շտարածուի :

«Լճակը պիտի պաշտպանէ մեզ , ըսաւ Գեդէոն Սքիլէդ :

— Այ՛ուսամ» պատասխանեց Ախրոս Սմիթ , և այս եղաւ բոլոր իր պատասխանը :

Գաղթականները կ'փափաքէին մինչև դաշտավայրը յառաջանալ , որու վրայ Ֆրանսիէն լեռին վերին կոնն ընկեր էր , բայց լավաներն իրենց ճամբան կ'կտրէին : Մէկ կողմէ՝ Կարմիր վտակին հօվիտը կ'հասնէին , միւս կողմէ՝ Բարավազի գետակին հօվիտը , սնցնելու ատեն այս երկու վտակները շոյիացընելով : Պատկազուրկ հրալեռն ան ճանաչելի չէր : Տեսակ մը սարահարթ դարձեր էր անոր կատարն և խառնարանին տեղն անցեր էր : Եւրայ փորձած՝ անդադար լավա կ'հոսէին , որ այսպէս երկու ուրոշ յորձանք կ'կաղմէին : Նոր խառնարանին ներքև , միտ ու մոխրի ամպ մ'երկնից գոլորշիներուն հետ կ'խառնուէր , որոնք կղզոյն վրայ դիզուեր էին : Ահալին որոտումներ կ'լսուէին և հրալեռին թողիւններուն կ'խառնուէին : Իր բերնէն հրավառ ժայռեր ժայթքելով՝ հազար ոտք վեր կ'նետուէին , ակայն մէջ կ'ձայրէին և դնդակներու պէս կ'ջրուէին : Երկին փայլակներ արձակելով՝ հրաբխային ժայթքումին կ'պատասխանէր :

Առաօտեան ժամն եօթին մօտ՝ գաղթականները չէին կարող

նոյն տեղը մնալ, ուստի Յակամարի անտառին ծայրը դացիր ապահներ էին: Ոչ միայն ժայռի հրաշէկ կտորներ իրենց բոլորաբեր կ'տեղային, այլ և լավաներն Կարմիր վտակէն յորդելով, գոմին ճամբան կտրելու կ'սպառնային: Ծառերու առաջին շարքը կրակ առաւ, և իրենց հիւթը, յանկարծ շոխ դառնալով՝ հրաշունչ տուփերու պէս զանոնք պայթեցոց, մինչդեռ ուրիշ ծառեր, որ նուազ տամուկ էին, այս ողողման մէջ անփաս մնային:

Գաղթականները գոմին ճամբան բռներ էին. ծանր կ'քալէին, կերպով մ'ետ ետ կ'ընկրկէին: Բայց՝ հողին ծռութեան պատճառաւ, հեղեղը դէպ 'ի արեւելք կ'զիմէր արադօրէն, և լավայի ստորին խաւերը հազիւ թէ կարծրացեր էին, ուրիշ եռուն ծալքեր զանոնք կ'ձածկէին:

Սակայն՝ Կարմիր վտակին հովանի դիտար հոսանքը քիչ քիչ սպառնալից կ'դառնար: Անտառին բոլոր այս մասը բռնկեր էր և մտի ահազին գնդակներ ծառերու վերքը կ'թափէին, որոց ստորոտն արդէն լավային մէջ կ'ձարձատէր:

Գաղթականները լճակին մօտ կեցան, Կարմիր վտակին բերնէն կէս մղոն հեռի: Կենաց ու մահու խնդիր մը պիտի որոշուէր անոնց համար:

Կիրոս Սմիթ՝ որ ծանր վնճակները լաւ մը դատելու սովոր էր և զիանալով որ ճշմարտութիւնը սիրով լսող մարդոց հետ կը խօսէր, այն ատեն ըսաւ.

«Կամ լճակը պիտի կեցընէ այս հոսանքը, և կղզոյն մէկ մասը կատարեալ կործանումէ պիտի պահպանուի, կամ հոսանքը Խոր-Արեւմտքի անտառները պիտի կոխէ և ծառ մը, բոյս մը չպիտի մնայ հողին երեսը: Այնուհետեւ մեզի համար ուրիշ յոյս չմնար այս լեռի ժայռերուն վրայ, այլ միայն մահ մ'որ կղզոյն պայթումով չպիտի տշանայ գալու:

— Այն ատեն՝ զոչեց Բէնքրօֆ՝ թևերը ծալելով և ոտքով հողը զարնելով, անսպաս է նաև շինութեան համար աշխատել, այնպէս չէ:

— Բէնքրօֆ, պատասխանեց Կիրոս Սմիթ, պէտք է մեր պարտաւորութիւնը կատարել մինչև վերջը:»

Այն միջոցին լավայի գետը կ'լափէր գեղեցիկ ծառերն և անոնց մէջէն ճամբայ մը յարդարելէ ետև՝ լճակին սահմանը հասաւ: Այն տեղ հողը քիչ մը վեր ելած էր, որ, եթէ աւելի բարձր լինէր, թերևս հեղեղին դէմ թուփը մը կ'լինէր:

«Գործի սկիսնք» զոչեց Կիրոս Սմիթ:
Ամենքը հասկըցան անմիջապէս չափադիտին միտքը: Պէտք էր այս հեղեղը՝ կերպով մը Բեքէլ և այսպէս լճակին մէջ հոսելու ստիպել:

Գաղթականները նաւարանը վաղեցին և անկից բահեր, բրնձներ, տապարներ առին և հողակոյսներ շինելով ու ծառեր տապալելով, քանի մը ժամուան մէջ բարձր թուփը մը կանգնելու յաջողեցան, որ երեք ոտք բարձր էր և քանի մը հարիւր քայլ երկար: Կրթոր լմնցոյցին՝ կարծեցին թէ միայն քանի մը վայրկեան աշխատեցին:

Յարմար ատեն լմնցոյցին: Շուտ մը հալած նիւթերը հողաբլրին ստորին մասը հասան: Գետը յորդահաս գետակի մը պէս ուռեցաւ այնպէս որ ողողել կ'ուզէր չորս դին և սպառնաց տապալելու միակ արդեւքն որով Խոր-Արեւմտքն արշաւելու թերևս արդիւուէր...: Բայց թուփը կեցոց հեղեղն և պահ մը վարանելէն ետև, պահ մ'որ սոսկալի ելաւ, Կրէնը լճակին մէջ գահավէժ ընկաւ. քսան ոտք բարձրութենէ:

Այն ատեն գաղթականներն հեւալով, առանց շարժում մ'ընելու, խօսք մ'արտասանելու, երկու տարըներու պայքարին կ'նայէին ակնդէմ:

Ինչ տեսարան էր այն ջրի և կրակի մէջ անցած կռիւը: Ո՞ր գրիչը կարող է նկարագրել, որ վրձինը կրնայ պատկերել այս ամենի տեսարանը: Եւ այդոլ լավաերուն դպչելովը ջուրը կ'սուլէր և կ'չողիանար: Օդին մէջ ցայտած գոլորշիները անչափ բարձրանալով կ'մերկէին, որպէս թէ ահազին կաթսայի մը խուփերը յանկարծ բացուած լինէին: Բայց որքան որ առատ էր լճակին ջուրը, քիչ ատենէն պիտի ցամքէր, վասն զի չէր նորոգուեր, մինչդեռ լավայի հեղեղն, անսպասելի ալիւրէ մ'եղնելով անգաղար նոր նոր հրաշէկ նիւթերու կոհակներ կ'բերէր:

Լճակին մէջ ընկած առաջին լավաներն անմիջապէս պնդացան և այնպէս դիզուեցան որ շատ չանցաւ ջրէն գուրս երեցան : Անոնց մակերևոյթին վրայ ուրիշ լավաներ սահեցան որ ըստ կարգի քարայան , գէպ 'ի կեդրոնը տարածուելով : Այսպէս քարակոյս մը շինուեցաւ և լճակը լեցընելու սպառնաց , սակայն լճակը չէր կրնար յորդել , վասն զի եւելցուկ ջուրը շարժանալով կ'սպառէր : Խլացուցիչ գողդիւնով օդը կ'սպառէին շչիւններն ու շաշիւնները , և տամուկ գողորշները (սաւե) հովէն մլուելով , ծովուն մէջ կը թափէին անձրեի պէս : Քարակոյսը կ'երկնար և քարացած լավաներն իրարու վրայ կ'գիզուէին : Ար որ ժամանակ մը լճակին հանդարտ ջրերը կ'տարածուէին , այժմ միացող ժայռերու ահագին կոյտ մը կ'երեւէր , որպէս թէ հողը բարձրանալով հազարաւոր խութեր երևան ելած լինէին : Ենթադրելով որ ուրականէ մը ջրերն այլեկոծէին և յանկարծ քան աստիճանի ցրտով քարանային , այն ատեն լճակին ձևին վրայ գաղափար մը կ'ունենայ մարդ , լավայի յորձանքը հոսելէն երեք ժամ ետք :

Այս անգամ կրակէն պիտի յաղթուէր ջուրը :

Սակայն՝ յաջող պարապայ մ'էր գաղթականներուն համար որ լավայի յորձանքը Արևիկ լճակին մէջ ընկաւ : Քանի մ'օրուան դադար ունէին : Ժամանակ մը՝ Մեծ-Տեսքին սարահարթը , Քարեայ-Պալատն և նաւարանը պահպանուեր էին : Արդ՝ այս մէկ քանի օրերն նաւը շրջանակելու ու կայրելու գործածել պ'տք էր : Յետոյ ծովը պիտի նետէին լայն որպէս զի անոր մէջ ապակինն՝ ջրին մէջ ճանդ չէին ետև՝ զայն կազմելու յուսով : Քանի որ կ'վախնային թէ վտանգ կար որ կղզին պիտի պայթէր , ցամաքը մնալու ապահովութիւնը բոլորովին վերցրէր էր : Քարեայ-Պալատին ապաստարանն ալ , որ մինչև այն ժամանակ այնքան ապահով էր , թերևս վայրկեան վայրկեան իր կրանիդէ միջնորմները գոցէր :

Այսուհետև հինգ վեց օր անցան , այս է յունվարի 23էն մինչև 30 , և գաղթականները նոյն պահուն նաւուն շինութեամբ զբաղեցան այ՝քան եռանգով որ քան հողիի գործ ըրին : Հագու քիչ մը կ'հանդէլին , և բոցերուն ճայթու մն որ խառնարանէն կ'ձառա-

գայթեր , գիշեր ցերեկ աշխատելու միջոց մը կ'ընծայէր : Հրաւերը միշտ իր քրայական նիւթերը գուրս կ'ըմափէր , թերևս ոչ առաջին առատութեամբ : Քարեքաղցութիւն մ'էր այս , վասն զի Արևիկ լճակը դրեթէ լիովին լցուած էր , և եթէ նոր լավաներ հիներուն վրայ սահէին , անսարակոյս Մեծ-Տեսքին սարահարթին վրայ տեղի տարածուէին , և անկից առաջափին վրայ :

Բայց եթէ այս կողմէ կղզին մասովին պահպանուած էր , արեւմտեան կողմն այսպէս չէր :

Իրօք՝ լավայի երկրորդ հասանքն՝ որ Քարավաղէ գետակին հովիտը բռնէր էր , լայն հովիտ , որտեղ հողերը գետակին երկու կողմէ կ'ցածնային , բնաւ խափան մը պիտի չպանէր : Աստի՛ հրաւառ հեղուկը Խոր-Արեւմտքին անտաւը տարածուեր էր : Տարոյն այս եղանակին մէջ երբ բոյսերն կ'կիզչ տարութենէ մը չորցեր էին , անտաւն անմիջապէս կրակ առաւ , անպէս որ հրդեհն ոչ միայն կաճելուս արմէն բռնեց այլ և քարձը ոստերէն , որոց հիւստածքն հրդեհին տարածուելուն կ'օգնէր : Այնպէս կ'երեւէր իսկ որ բոցին յորձանքն ծառերուն կատարներն աւելի մոլեղնութեամբ կ'բռնէր քան թէ անոնց ստորուան հասող լավաները :

Այն ատեն վայրի ու այլ կենդանիներ՝ շուտաւ՝ աղիվաղ , վարաղ , կապէտ , քաւա , փետրա որ ու կաշիւոր երկներ , Մէրսի գետին կողմն ու Տաղորնի ճահիճներուն մէջ ապաւեն փնտուեցին : Բայց գաղթականներն իրենց գործով այնքան զբաղած էին , որ այս կենդանիներէն ամենէ ահարկուներն անգամ իրենց ուշաքրութիւնը չ'լին գրաւեր : Իրաւ է որ գաղթականները Քարեայ-Պալատէն հեռացեր էին , Արեւմտեան մէջ անպամ ապաստան մը փնտուելու չէին ուզած , և Մէրսիի բերնին մօտ՝ վրանի տակ կ'ընակէին :

Արեւոս Սմիթ ու Գեդէոն Սքիլէր ամեն օր Մեծ-Տեսքին սարահարթը կ'երեւէին : Երբեմն Հարպէրդ անոնց կ'ընկերանար , իսկ Բէնքրօֆ երբէք , վասն զի չէր փափաքեր անսնել կղզին այս նոր տեղեւոյ վիճակին մէջ :

Յիրաւի՛ աղետալի էր այս պետարանը : Աղբոյն անտառուտ մնար

յանկարծ մերկացած էր : Միայն Օձապտոյտ թերակղը յոյն ծայրը քանի մը ծառեր կանդուն մնացեր էին : Աստ անդ մի քանի ճղակտոր ու սեցած կոճէր կ'երևէին այլանդակ կերպով : Աւերած անտառներու վայրն աւելի խոպան էր քան թէ Տագորնի ճահիճները : Լավաներն ամեն կողմն տարածուեր էին : Ուր որ երբեմն սքանչելի դալարուտ վայրեր կ'երևէին, հողը միայն հրաբխային քարահողի կոշտ կոյտեր դարձեր էր : Քարալաղի և Մէրսիի գետակին հովիտները կաթիլ մը ջուր անդամ ծովը չէին թափեր, և դաղթականներն իրենց ծարաւն անցընելու միջոց մը չպիտի դանկին եթէ Արևոյ լճակը լիովին ցամքած լինէր : Բայց բարեբաղդարար իր հարստային ծայրն անարատ մնացեր էր և տեսակ մը մանր լճակ կ'օրինէր, և իր մէջ կ'պարունակէր կղզոյն մէջ դանուած ըմպելի ջուրը : Հիսիս-արևմտեան կողմը կ'երևէր հրաւելուն կոշտ և խոպան դօսիները, և հրաւելը հսկայ ձիւրանի մը կ'նմանէր հողին վրայ ցցուած : Ի՞նչ վշտալի տեսարան, ի՞նչ ահարկու տեսք էր այս, որչափ ցաւ կ'զգային գաղթականները, որոնք արդատաւոր կալուածէ մը, որ անտառներով ծածկուած, այլ և այլ առուներով ոռոգուած, բերքի ըով հարստացած էր, քիչ ժամանակի մը մէջ աւերեալ ժայռի մը վրայ փոխադրուած էին, որու վրայ, եթէ պահեստի պաշար չունենային, ուտելիք անգամ պիտի չզանէին :

«Այս տեսարանը մարդու սիրտ կ'մարմնէ, ըսաւ օրին մէկը Գեղեան Սրիլէդ :

— Այո, Սրիլէդ, պատասխանեց չափազէտը, Երսնի թէ Աստուած ժամանակ տար մեզի այս նաւը շինելու, որ հիմակ մեր միակ ապուէնն է :

— Ի՞նչպէս կ'երևի քեզ, Պարոն Ալուրոս, արդեօք հրաբուխը մտրելու երես չըջուցըներ : Գեռ լավաներ դուրս կ'ժայթքէ, բայց այնքան սուտ չեն, այնպէս չէ :

— Ի՞նչ փոյթ, պատասխանեց Ալուրոս Սմիթ : Լեռին խորերը միշտ բուռն է կրակը, և ծովը վայրկեանէ վայրկեան կրնայ ներս խուժել : Այնպիսի նաւորդներու կ'նմանինք որոց նաւն հրկեհէ մը

կ'բռնկի և որ քաջ դիտեն թէ ուշ կանուխ կրակը վաւորանոցին պիտի հասնի : Եկուր, Սրիլէդ, եկուր, նայինք որ ժամ մ'անգամ պարսպ չանցընենք :

Ութ օր ևս այսինքն մինչև 7 փետրվարի՝ լավաները շարունակ հոսեցան, բայց ժայթքումն արդէն նշանակուած սահմանին մէջ մնաց : Ամեն բանէ աւելի Ալուրոս Սմիթ կ'վախնար որ հալած նիւթերն աւազափին վրայ չհասնին, և այս պարագայիս մէջ նաւաբանը պիտի կարսուէր : Սակայն նոյն ատենները կղզոյն կազմուածքին վրայ ցիցումներ զգային և յետին ծայր մտատանջութեան մէջ ընկան :

Փետրվարի 20ն էր : Գեռ ամիս մը պէտք էր որպէս զի նաւը շինուելով ծովը նետուելու վիճակին մէջ դանուի : Արդեօք մինչև այն ատեն կղզին պիտի դիմանար : Բէնքրօֆի և Ալուրոս Սմիթի դիտաւորութիւնն այս էր որ նաւը ծովն իջեցընեն երբոր իր փոճկը բաւականապէս զոյուէր : Աերջէն կարող էին շինել կամուրջ, բարձրաւանդակը (accastillage) ներքին կազմածը . բայց էական կէտն այս էր որ գաղթականներն ապահով ապաւեն մ'ունենան կղզին դուրս : Թերևս յարմար պիտի դատուէր նաւը Օղապարկի-Նաւահանդիստը տանիլ, այսինքն ժայթքիչ կեղբունէն կարելի եղածին չափ հեռու, վասն զի Մէրսիի բերանն, կղզեկին ու կրանիդէ պատուարին մէջ աեղը, նաւը կրնար խորտակուելու վտանգին հանդիպել, երբոր կղզին քայքայէր : Աստի բոլոր գործաւորները հոյ տարին նաւուն փոճկն աւարտել :

Այսպէս մարտի 3ին հասան և յուսացին որ նաւը տան օրէն ծովը նետուելու պիտի յաջողին :

Գաղթականներն, որ իրենց կղզիական բնակութեան չորրորդ տարին այնքան փորձանքներ կրեր էին, սկսան յուսալ : Նոյն ինք՝ Բէնքրօֆ՝ կարծես թէ քիչ մը փարատեց այն ախտը լուսկացութիւնն որ իր վրայ եկեր էր իր կալուածքին աւերումը տեսնելուն : Իրաւ է որ՝ միայն այս նաւուն վրայ կ'ստորհէր, որ իր բոլոր ակնկալութեանց կեղբունն էր :

«Պիտի աւարտենք զայն, ըսաւ չափազէտին, պիտի աւարտենք,

Պարոն Արսու, և պէտք է փութալ, վասն զի աւասիկ եղանակը կ'յստաջանայ, և քիչ ասենէն զիշերահասարը պիտի մանենք օ
 Լան, եթէ պէտք լինի, Թափոր կղզին կրնանք երթալ ձմուն
 անցընելու համար: Բայց Թափոր կղզին ինչ է Լինքօն կղզոյն
 մօտ: Ա՛հ, վայ դիտուս, որո՞ւ մտքէն կ'անցնէր այսպիսի բան մը:

— Փութանք՝ կ'սրատախանէր անգագար շափագէտը:

Եւ առանց վայրկեան մ'անցընելու կ'աշխատէին:

«Տէր իմ, հարցոյց Նապ քանի մ'օր ետք, եթէ Նէմօ նա-
 ւապետը գեռ ևս կենդանի լինէր, միթէ կարծէք թէ այս բա-
 ները պիտի պատահէին:

— Այո՛, Նապ, պատասխանեց Արսու Սմիթ:

— Լան, ես, ես չեմ կարծեր, մրմուսաց Բէնքրօֆ Նապի ա-
 կանջին:

— Եւ ոչ ե՛ս՝ պատասխանեց Նապ ծանրօրէն:

Մարտ ամսուն առաջին շաբաթը, Ֆրանքլէն լեռը սպառնա-
 լից դարձաւ: Քիւրաւոր աշակեայ դերձաններ անձրևի պէս իջան
 հողին վրայ: Խառնարանը նորէն լեցուեցաւ լավաներով, որ հրա-
 լեռին այլ և այլ դարիվարները տարածուեցան: Հոտանքը կար-
 ծրացած հողաբարեբու երեսէն վտղեց, և առաջին ժայթքումէն
 դիմացող ծառերու կմախքները բոլորովին ջնջեց: Այս անգամ
 հոտանքը Արէնդ լճակին հարաւ-արևմտեան եզերքը բռնելով՝ Ալի-
 սերին վտակէն անդին անցաւ և Մեծ-Տեսքին սարահարթին ար-
 շաւեց: Սոսկալի եղաւ այս վերջին հարուածն որ գաղթականնե-
 րուն գործը բոլորովին կ'ջնջէր: Բան մը չմնաց ջաղացքէն, հաւ-
 նոցին շէնքերէն, ախտանքէն: Շուարած հաւերն ամեն կողմը
 փախան: Բօփ ու Ժիւր խիստ մեծ երկիւղ կ'յայտնէին և իրենց
 բնադրը ցոյց կ'տար որ մօտալուս էր ահռելի պատահար մը:
 Առաջին ժայթքումին ժամանակ՝ շատ մը կենդանիներ կորսուե-
 շին: Անոնք որ սպրեցան, միայն Տադօրնի ճահիճներու մէջ ա-
 պաւէն մը գտան, բաց ՚ի մէկ քանի կենդանիներէ որ Մեծ-Տես-
 քին սարահարթին վրայ սպասօղարան մ'ունեցան:

Բայց այս վերջին օթեանն ալ բոլորովին դոյաւեցաւ, և լա-

վայի գետը՝ Արանիդէ պատին ողնայարէն յորդելով սկսաւ իր հրա-
 յին ջրվէժն աւազափին վրայ դահավիճել:

Արեւի չէ նկարել այս տեսարանին ահարկու ու վսեմ՝ երեց-
 թը: Գիշերն այնպէս կ'երևէր թէ Նիակարան էր որ հալած նիւ-
 թեր կ'հոսէր՝ վերէն ունենալով հրաշէկ շողիներ և վարէն եռուն
 կոյտեր:

Գաղթականներն իրենց յետին պատնէշին մէջ ապախնելու
 ստիպուեւր էին, և թէ և նաւուն վերին ճեղքերը դեռ ևս կարուած
 չէին, որոշեցին զայն ծովն իջնցընել:

Բէնքրօֆ ու Էյրօն այս գործողութիւնը կատարելու պատ-
 րաստուեցան, որ հետևեալ օրը՝ մարտ ամսուն Յին տեղի պիտի
 ունենար:

Բայց նոյն գիշերն, շողիներու ահաղին սխուակ մը խառնարա-
 նէն դուրս ցատկելով՝ ահռելի պայթումներով երեք հազար ոտ-
 քէն աւելի բարձր սրացաւ: Տաքար քարայրին միջնորմն անշուշտ
 քայքայած պիտի լինէր կաղին ճնշմամբ, և ծովն՝ կեդրոնական
 վառարանէն հրահալ անդունդին մէջ՝ յանկարծ շողիացաւ: Բայց
 խառնարանն այս շողիներուն բաւական ընդարձակ ելք մը չտուաւ:
 Պայթում մ'որ, հարիւր մղոն հեռուէն կարելի էր լսել, օդին
 խաւերը դղրդեց:

Լեռի կտորներ Խաղաղականին մէջ ընկան, և՛ քանի մը վայր-
 կենի մէջ Ովկիանոսը կ'ծածկէր այն առէն ուր երբեմն Լինքօն
 կղզին կ'դանուէր:

ԳՂՈՒՆ Ի.

Խաղաղութիւն թելը շարժած ժայռ մը — Լինսօն կղզոյն բաղնիքներուն վերջին ապաւենը — Սօրալուսի մահը — Անպիտանելի օքնախիւնը — Ինչը — և ինչպէս կ'հասնի — Վերջին Բարեբախտութիւնը — Յամաթի վրայ կռիւ մը — Նեմօ նաւապետին շերտը.

Կղզիացած ժայռ մ'որ երսուն ոտք երկար, տասն հինգ ոտք լայն էր, և հազիւ թէ ծովէն տասն ոտք բարձր կ'երևէր, այս էր միայն հաստատուն կէտն որու վրայ Խաղաղականին ալիքները չէին կոխած:

Այս ժայռը միայն մնացեր էր Գարեայ-Պալատին լեռէն: Պատը վար գլորեր, ապա քակուեր էր և մեծ սրահին մէկ քահի ժայռերն իրարու վրայ դիպուեր էին այնպէս որ այս կատարը յորիներ էին: Անոր բոլորախիւն եզոզ անդունդին մէջ ամեն բան անհետ եղեր էր, ինչպէս՝ Քրանքլէն լեռին ստորին սարն, որ պայթուածն խորտակեր էր, Շանաձկան ծովածոցին լավային կղզիները, Մեծ-Տեսքին ստրահարթը, Փրկութեան կղզեակը, Օգապարկի-Նաւահանդատին կրանիդները, Տարաք քարայրը, Օձապտոյա երկայն թերակղզին, որ սակայն ժայթքիչ կեդրոնէն այնքան հեռու էր:

Լինսօն կղզին ուրիշ բան չէր մնացած այլ միայն սոյն նեղ ժայռն որ այն ժամանակ վեց պաղթականներուն և իրենց թօփ շան իբրև ապաւեն կ'ձառայէր:

Այս աղետալի պատահարին մէջ կենդանիներն ալ ջնջուեր էին, ինչպէս թռչունները նոյնպէս կղզւոյն միւս հատերն, ամենքը ճլմուեր կամ խղրուեր էին, և խեղճ ծիւր իսկ, ափսոս, մահը դանդ էր հողին մէկ ձերտին մէջ:

Եթէ Կիրոս Սմիթ, Գեդէոն Սրիլէդ, Հարպէրդ, Բէնքրօֆ,

Նապ, Էյրզօն ազատեր էին, պատճառն այս է որ, նոյն միջոցին իրենց վրանին ներքև միացած լինելով, ծովը նետուեր էին, մինչդեռ կղզւոյն բեկորներն ամեն կողմէ կ'սեղալին:

Երբոր ջրն երեսն ելան, կէս պարանաչափ հեռուէն, ուրիշ բան չտեսան այլ միայն ժայռերու կոյտեր, որոց կողմը լողացին և անոնց վրայ ոտք կոխեցին:

Ինն օրէ 'ի վեր այս մերկ ժայռին վրայ կ'ապրէին: Սոսկալի պատահարէն առաջ քիչ մը պաշար հաներ էին Գարեայ-Պալատէն, ժայռի խոռոչի մը մէջ քիչ մ'անձրևի անուշ ջուր հաւաքուեր էր. ահա այս բաները միայն ունէին տարաբաղդ պաղթականները: Իրենց յետին յոյսը, նաւը, խորտակուեր էր, Հնար մը չկար այս ժայռէն հեռանալու: Ո՛չ կրակ կար և ոչ վառելու նիւթ: Գաղթականները կորսուելու գատապարտուած էին:

Այն օրն, մարտի 18ին, միայն երկու օրուան համար պահուած ուտելիք ունէին, թէև միայն իրենց իսկ և իսկ պէտք եղածը կ'սպառէին: Այս վիճակին մէջ իրենց բոլոր գիտութիւնը, բոլոր խելքն օգուտ մը չունէին: Բոլորովին Աստուծոյ վրայ դրած էին իրենց յոյսը:

Կիրոս Սմիթ հանդարտ էր: Գեդէոն Սրիլէդ՝ աւելի ջղուտ, և Բէնքրօֆ՝ ներքին բարկութեամբ մ'այլալյամ՝ այս ժայռին վրայ կ'երթնէին: Հարպէրդ չափադիտին քովէն չէր հեռանար, անոր կ'նայէր, որպէս թէ օդու թիւն մը կ'ինդրէր զոր այս վերջինը չէր կարող տալ: Նապ ու Էյրզօն իրենց ճակատադիրն համբերատար սրտով կ'ստանէին:

«Վ՛հ, թշուառութիւն, թշուառութիւն, կ'կրկնէր սակայ Բէնքրօֆ: Գոնէ ընկոյզի կեղև մը միայն ունենայինք Թափոր կղզին դնալու համար: Բայց ոչ ինչ, ոչ ինչ չկայ:

— Նեմօ նաւապետը շատ աղէկ բրաւ մեռնելով՝ ըսաւ անդամ մը Նապ:

Այս աղետալի դիպուածէն ետև հինգ օր անցեր էր, և այս հինգ օրուան մէջ Կիրոս Սմիթ և իր գժրադր ընկերները յետին ժայռ խնայութեամբ ապրեցան. չմոռնելու համար ինչ որ

պէտք էր այն միայն կ'ուսէին : Սաստիկ տկարացեր էին : Հար-
պէրդ ու Նսպ սկսան զոտանցման նշաններ տալ :

Այս վիճակին մէջ կարող էին յուսոյ նշոյլ մ'ուսննալ . ոչ :
Ի՞նչ էր իրենց միակ ակնկալութիւնը . այս էր որ ժայռին առ-
ջևէն նաւ մ'անցնէր : Բայց փորձով գիտէին որ նաւերը Խաղա-
ղական ուղիանոսին այս կողմերը չէին նաւարկեր :

Կարելի էր յուսալ՝ որ նախանամական զուգարիսյութեամբ մը՝
սկովտիական նաւը ճիշտ այն միջոցին դար Թափոր կղզիէն Էյր-
զօնն առնուլ համար :

Անհասանական էր այս , և դարձեալ՝ ենթադրելով իսկ որ
նաւը դար , որովհետև գաղթականները չկրցեր էին ծանուցադիր
մը թողուլ այն կղզին Էյրզօնի վիճակին հասած փոփոխութիւն-
ները յայտնելու համար , 'ի հարկէ նաւուն հրամանատարը ,
կղզեակն անօգուտ տեղը հետադօտելէն ետև՝ նորէն ճամբայ ելած
պիտի լինէր և աւելի ստորին երկիրներ պիտի դիմէր :

Ո՛չ , չէին կարող յոյս մը տածել ազատութիւն , և սոսկալի մահ
մը , անօթութենէ և ծարաւէ յառաջ եկած մահ մը միայն այս
ժայռին վրայ իրենց բաժինն էր :

Եւ արդէն այս ժայռին վրայ ընկեր տարածուեր էին անկեն-
դան , իրենց չորս դին անցած դարձածը չկրնալով զղալ :

Էյրզօն միայն՝ ծայրագոյն ճիգ մ'ընելով՝ գեւ ևս իր գլուխը
կ'վերցընէր և այս անապատ ծովուն վրայ յուսակիտօ՛ր ակնարկ մը
կ'նետէր . . . :

Բայց՝ մարտի 24ին՝ առաւօտուն՝ ահա Էյրզօն որ իր թևերը
կ'տարածէր դէպ 'ի հորիզոնն որու վրայ կէտ մը կ'երևէր . շար-
ժեցաւ , նախ ծունկի վրայ նստաւ , ապա կանգ առաւ , կարծես
թէ ձեռքով նշան մը կ'ընէր . . . :

Հեռուն կղզոյն առջև նաւ մը կար : Այս նաւը ծովուն վրայ
չէր շրջեր ըստ դիպումայ : Ժայռն էր իր կէտ նպատակին , ո-
րու կողմը կ'դիմէր շիտակ , շոյիին ոյժ տալով , և մեր տաբա-
բազդ մարդիկ արդէն շատ ժամերէ 'ի վեր պիտի տեսնէին զայն՝
եթէ ոյժ ունենային հարկընը դիտելու :

«Տօնա՛ն» մրմնաց Էյրզօն , և անշարժ գետինն ընկաւ :
.

Երբոր Կիւրոս Սմիթ՝ և իր ընկերներն ինքզինքնին դտան , ի-
րենց արուած խնամոց շնորհիւ , տեսան որ շոյեանաւի մը սենեկին
մէջ են , և չէին կարող հասկընալ թէ ինչպէս մահուանէ ազա-
տեր էին :

Էյրզօնի մէկ խօսքը բաւական եղաւ անոնց ամեն բան բացա-
արելու .

«Տօնա՛ն , մրմնաց նա :
— Տօնա՛նը պատասխանեց Կիւրոս Սմիթ :
Եւ թևերը դէպ 'ի երկինք բարձրացընելով՝ դոչեց .
«Ա՛հ , ամենաղօ՛ր Աստուած , ուրե՛քս դու ուղեցիր որ մահուա-
նէ ազատինք :»

Իրաւի՛ Տօնա՛ն էր այն , լորտ Կլէնարվանի նաւն , որ Կրէնդ
նաւապետի որդին՝ Ռօպէրդի հրամանատարութեամբ՝ Թափոր կղզին
ղրկուեր էր որպէս զի Էյրզօնն առնու և՛ տասն երկու տարի ա-
պաշխարելէն ետև՝ իր հայրենիքը վերադարձընէ . . . :

Գաղթականներն ազատեր էին , արդէն իրենց երկիրը կ'վերա-
դառնային :

«Ռօպէրդ նաւապետ , հարցոյց Կիւրոս Սմիթ , ո՞վ յորդորեց
քեզ , Թափոր կղզին ձգելէն ետև՝ ուր՝ Էյրզօնը չգտեր էիր , հա-
րիւր մղոն ճամբայ ընել դէպ 'ի հիւսիս-արեւելք և այս կողմերը
յալ :

— Պարոն Սմիթ , պատասխանեց Ռօպէրդ Կրէնդ , ոչ միայն
Էյրզօնը փնտռելու համար ճամբայ ելայ , այլ և իր ընկերներն
ու ձեզ :

— Իմ ընկերներս և զի՛ս :
— Անշուշա . Լինքօլն կղզոյն մէջ :
— Լինքօլն կղզին , գոչեցին միաբերան Գեդէոն Սրիլէդ , Հար-
պէրդ , Նսպ ու Բէնքրօֆ յետին ծայր զարմանալով :
— Ի՛նչպէս գիտէիր որ Լինքօլն կղզի կայ , հարցոյց Կիւրոս
29

Սմիթ, քանի որ այդ կղզին աշխարհայոց տախտակներու մէջ անցած չէ :

— Թափոր կղզին՝ ձեր ձգած ծանուցադրէն իմացայ, պատասխանեց Ռօպէրդ Կրէնդ :

— Ծանուցադիր, զոչեց Գեղէոն Սբիլէդ :

— Անտարակոյս, և աւասիկ ծանուցադիրը՝ պատասխանեց Ռօպէրդ Կրէնդ, թողի մը ներկայացընելով որ ըստ երկայնութեան և լայնութեան Լինքօլն կղզոյն դիրքը կ'ցուցնէր. Էյրօֆօնի և Հինգ ամբրիկայի գաղթականներու բնակութիւնը :

«Նէմօ նաւապետը . . . ըստ Կիւրոս Սմիթ, երբ ծանուցադիրը կարգաց և դիտեց որ ճիշտ գոմը գտնուած թղթին ձեռագրին պէս էր :

— Ա՛՛՛, ըստ Բէնքրօֆի, ուրեմն այն էր մեր Պոնտօնիւրն առնողը, այն էր որ մինչև Թափոր կղզին մինակ պացեր էր . . . :

— Այս ծանուցադիրը ձգելու համար, պատասխանեց Հարօպէրդ :

— Ուրեմն իրաւունք ունէի ըսելու, զոչեց նաւաստին, որ՝ իր մահուանէ ետքն անգամ, նաւապետը վերջին ծառայութիւն մ'աւպիտի ընէր մեզի :

— Բարեկամներս, ըստ Կիւրոս Սմիթ խիստ այլայլած ձայնով մը, ողորմած Աստուած, մեր ազատարար, Նէմօ նաւապետին հոգին ընդունի :

Կիւրոս Սմիթի այս վերջին խօսքին վրայ՝ գաղթականներն իրենց գլուխը բացին ու նաւապետին անունը մրմնջեցին :

Նոյն միջոցին՝ Էյրօֆօն՝ չափադիտին մօտենալով՝ պարզապէս անոր ըստ .

«Ո՛ր պէտք է դնել այս արկղիկը »

Այն արկղիկն էր զոր Էյրօֆօն՝ իր կեանքը վտանգի մէջ դնելով ազատեց էր, երբոր կղզին կ'ընկղմէր, և զոր չափադիտին կ'յանձնէր հաւատարմօրէն :

«Էյրօֆօն, Էյրօֆօն» ըստ Կիւրոս Սմիթ խորին այլայլութեամբ մը :

Ապա Ռօպէրդ Կրէնդին դառնալով .

«Պարոն, յարեց նա, յանցաւոր մը թողուցեր էիք այն տեղ ուր այսօր մեղքը քաւելով նոր մարդ մը կ'գտնէք, զոր իմ բարեկամն անուանելու կ'պարծիխ :»

Այն ատեն Կիւրոս Սմիթ պատմեց Ռօպէրդ Կրէնդին Նէմօ նաւապետին և Լինքօլն կղզոյն գաղթականներուն տարօրինակ պատմութիւնը : Յետոյ նաւապետը ժայռին դիրքը չափելէն և նշանակելէն ետև, որպէս զի այնուհետև Խաղաղականին աշխարհացոյցներուն մէջ դձեն, հրաման տուաւ որ ճամբայ ելնեն :

Տասն հինգ օր անցեր էր՝ երբ գաղթականներն Ամբրիկա ելան, իրենց հայրենիքը խաղաղցած գտան, այն ստակալն պատերազմէն ետք՝ որ արդարութեան և իրաւանց յաղթանակը կանգնեց էր :

Լինքօլն կղզոյն գաղթականներն՝ Նէմօ նաւապետին կողմէ կտակուած արկղը բացին և անոր պարունակած հարստութեանց մէկ մասով Իօլա նահանգին մէջ ընդարձակ կալուածք մը գնեցին : Ամենէն ընտիր մարդարիտն, այս դանձին հանելով տիկին Կլէնարվանի զրկուեցաւ Տեֆօնի միջոցաւ իրենց հայրենիքը վերագարձող նաւաբեկեալներու կողմէ :

Գաղթականներն աշխատութեան, այսինքն հարստութեան և երջանկութեան հրախրեցին՝ այս հողական կալուածքին վրայ՝ այն ամեն մարդիկն որոց Լինքօլն կղզին ասպնջականութիւն տալու մտադրեր էին : Այն անգ Տիմնեցին մեծ գաղթականութիւն մ'որու Խաղաղականին մէջ անհետ եղող կղզոյն անունը տուին : Գտան Խաղաղականին մէջ անհետ եղող կղզոյն անունը տուին : Գտան նաև գետակ մը և Մէրսի անուանեցին, լեռ մը զոր Քրանքլէն անունով կ'ըբեցին, լճակ մ'որու Կրէնդ անունը տուին, անտառները Խոր-Արեմուտք դարձան : Տեսակ մը կղզի էր այս՝ ցամաք երկրի վրայ :

Այս նորահաստատ գաղթականութեան մէջ ամեն բան յաջող գնաց, չափադիտին և իր ընկերներուն իմաստուն հսկողութեամբ, Լինքօլն կղզոյն բոլոր հին գաղթականները միասին էին, ինչպէս որ երգում՝ ըրեր էին միասին ապրելու . այս է, Նապ իր արկղիկը :

ընդ գտնուած տեղն էր, Էյրբոն պատրաստ էր ամեն առթիւ ինքզինքը զոհելու, Բէնքբոֆ բոլորովին աղարակապան եղեր էր, Հարպէրդ, որ իր ուսմունքն աւարտեց Կիւրոս Սմիթին խնամակալութեամբ, նոյն ինք Գեղէոն Սըրիէզ, որ Նիւ-Լիւզըն Հէ-բուրը հիմնեց, որ ամենէն սառոյգ տեղեկութիւններ պարունակող լրագիրն եղաւ :

Հատ անդամ լորտ Կլէնարվան և իր տիկինն այցելութեան գացին Կիւրոս Սմիթին և իր ընկերներուն, ինչպէս նաև Ճոհն Մէնկլէս նաւապետն ու իր կինը, որ Ռոսպէրդ Կրէնդի քոյրն էր, Մաք Նապս Հաղարապետն և ամեն անոնք որ Կրէնդ նաւապետին և Նէմօ նաւապետին կրկին պատմութեան հետ յարաբերութիւն ունէին :

Վերջապէս այն տեղ՝ ամենքն երջանիկ եղան, ներկային մէջ միաբան մնալով ինչպէս որ անցելոյն մէջ եղեր էին, բայց երբէք չպիտի մոռնային այն կղզին ուր աղքատ ու մերկ ընկեր էին, այն կղզին որ չորս տարի իրենց պիտոյքն հայթայթեր էր, և որ մէ ուրիշ բան չէր մնացած այլ միայն Խաղաղական ովկիանոսի կոհակներէն զարնուած ժայռի կտոր մը, այն անձին շիրիմն որ երբեմն Նէմօ նաւապետն եղաւ :

ՎԵՐՋ

ՅԱՆԿ ԳԼԽ ՈՅ

Գ. ՀԱՏՈՒՄ

ԳԼՈՒԽ

Երես

- Ա. Կորնսար ըն գրչութիւն — Էյրբոն կ'ընդ-է նորէն — Կարեւոր վեճաբանութիւն — Տծութանը չե — Կասկածաւոր նաւ — Ընելէ գիտաշարութիւններ — Նաւը կ'ծոթենայ — Թնդանօթի հարուած ղը — Պրէկը կը շարձի դէմոյը խորիտի կ'նետե — Գեշերը կ'հասնէ 3
- Բ. Վեճաբանութիւն — Նախագիտացումներ — Էյրբոնի ժիւտաւորութիւններ — Չայն կ'ընդունին — Էյրբոն ու Հարպէրդ Կրէնդ կը շարձին շրայ — Նորֆօլքի պատճապարտներ — Իրենց խորհուրդները — Էյրբոնի դիտարկման փոքրը — Իր վերադարձը — Վեց յետանէ դէմ 16
- Գ. Մշտը կ'փարտի — Չափագիտին կարգադրութիւնը — Երեւ պահպանութեան տեղեր — Էյրբոն ու Բէնքբօֆ — Առաւելն ճակոյցը — Ուրիշ երկու նաւաներ — Կը շարձին շրայ — Վեց ծովանէն ցամաք — Պրէկը երկուքն կ'տաշէ — Սըրտիին առաջբերը — Յասակարտիան վեճակ — Անախակալ շարժան 28
- Դ. Գաղթականներն առաջադին շրայ — Էյրբոն ու Բէնքբօֆ նաւան բեկորներն ապարելու համար կ'աշխարհին — Նախաճաշի ժամանակ խօսակցութիւն — Բենքբօֆի դատարանութիւնները — Հինանաւան փոճակին ժիւտաւորութիւնը յանդարտ

ԳԼՈՒԽ

Երև

- հոսիան — Անճես լաւօրանոցը — Կոր հարստութեան
ները — Աերջին բեկորները — Խորհրդանշ գլանի մը
կորը 42
- Ե. Զափաթերին հասարական փաստերը — Բեկորօճի շէղ եմբա-
դրութեանները — Օրային մարտից մը — Չորս սուսօճե-
րը — Ապրող ծովահեծներու լրաց — Էյրործի լաւանուսը
— Կերաս Սօխի վեհանն շէպոսուծները — Բեկորօճ ա-
համայ կ'համարուի 54
- Զ. Արշաւանի խորհուրդ — Էյրործի գոմի մեջ — Այցելութեան
Օրհարարի — Կասահանքերը — Պոնալանդի ըրի մեջ Բեկ-
որօճի ըրած դիտողութեանները — Գոմը զբնուած հետա-
գիւր — Էյրործին զկայ պարասիան — Հեղեղալ օրոտան
լան — Ինչո՞ւ համար ելեկորական թելը ո՞ւր չիանի —
Պայրուս մը 65
- Է. Թղթանիցն ու Բեկորօճի գոմի մեջ — Հարդերդ կ'փոխարորո-
ւի — Կասարդին յուսահարսութեանը — Թղթանիցն ու զա-
փաթերին խորհրդանշութեանը — Գարմանի կերպ — Տիւ
մը կ'յոսան — Ինչպէս իմաց դաւ Կապին — Ապահով ու
հասարարի՞ թղթարար մը — Կապի պարասիանը 76
- Ը. Գոմի շրջակայք ծովահեծներ — Առժամայ բնակութեան —
Հարդերդի դարմանը կ'շարունակուի — Բեկորօճի առաջին
ցնծութեանը — Այցելոյն վերադարձը — Ապարան ինչ ինչ
վերադարձի — Այս մասին Կերաս Սօխի զաղափարները 86
- Թ. Կապին լուր զկայ — Բեկորօճի և Գեղեղան Սքիլերի առաջ-
արկութեան, որ չըդրանուի — Գեղեղան Սքիլերի մի
տանի ելքը — Կերպան մը կորը — Գրաբեր մը — Արտոր-
նից կ'օրհնի — Մեծ-Տեախն սարահարկը կ'համանի 91
- Ժ. Հարդերդ Բարեայ-Պալարը կ'փոխարորուի — Կայ ոնցած
գաղափար կ'պարօի — Կերաս Սօխի այցելութեանը սարա-
հարկին լրաց — Կործանում ու աւերում — Գաղթական-
ներն անզօր հիւանդութեան առջ — Ուրեմի կ'չլը —
Մահաբեր պեղ մը — Գեր Թօփ կ'հաղի 102

Երև

ԳԼՈՒԽ

- ԺԱ. Անճիկէի գաղափար — Հարդերդի նորհարձութեանը —
Չննտութեան արձանակի մասեր կը զայն մեջ — Չորս պար-
ստութեաններ — Առաջին օր — Գեղեր — Երկրորդ օր
— Կորեաներ — Չոր մը շանկուս — Անորան մեջորդի
հետ — Սոցանի հրահարանը կ'համանի 111
- ԺԲ. Օյապոյոյ թերակղզոյն ցնծութեանը — Քարալանի թերակղ-
թեան օրհան — Գոմի վեց հարբեր այլ հետի — Գե-
ղեղան Սքիլեր ու Բեկորօճի ցնծութեան կ'ընեն — Իրենց
վերադարձը — Ամենի ընդ առաջ — Բաց դուս մը —
Լուսաստորան պարսիան մը — Լուսանի լուսով 121
- ԺԳ. Էյրործի պարսիաններ — Իր հին դասակցներան խորհուրդ-
ները — Իրենց հասարստութեանը գոմի մեջ — Լիւնիւն
կը զայն անաշար դատարարը — Պոնալանդի — Քրանի-
լին լեռն մօր հեղաղորսութեան — Աերջին հովիտները —
Սորերկրեայ սրտուսներ — Բեկորօճի մի պարասիանը —
Խառնարանին խորը — Աերարար 132
- ԺԴ. Երեւ գարի անցաւ — Կոր նաւան խորիքը — Ելած որո-
շումը — Գաղթականութեան քարօրութեանը — Շինաս-
ծոց փայտարանը — Հարասայնի կ'սարանին ցորտերը —
Բեկորօճի կ'համբերի — Ճերմակեղևի լուսով — Քրանի-
լին լեռը 145
- ԺԵ. Հրահարանի քարօրումը — Աղար եղանակ — Կորնի գործի
կ'օրհնի — Հովիտներ 15ի երկրայն — Հեղաղոր մը —
Հարցում մը — Պարասիան մը — Գեղի կ'գոմ կ'օրհնի —
Ծանոցագիրը — Լրացուցելու — Երկաթալուսի ելքը
— Մակնթացութեան արևն — Տեղադրութեան արևն
— Քարայրը — Շուսուցիւ լայ մը 156
- ԺԶ. Կասարար Կեօ — Իր առաջին խօսքերը — Անխտութեան
դեղագլանի մը պարսիանը — Բանաղեղներու դեմ արև-
լուսիան — Իր ընկերները — Կերանածովան կեանք —
Միայնակ — Կորկրտի վերջին ապահեղ Լիւնիւն կը զայն
մեջ — Աղբոյն խորհրդասար քննի 172

ԳԼՈՒԽ

Երև

- ԺԷ. Նեոն նաապետին վերջին խափերը — Հոգեվարին կամեր — Յիշատակ ծ'եր թէլ Երուան Բարեկամներուան — Նեոն նաապետին դարադը — Գաղթականներուան թի Կանի խրատը — Ծայրագոյն ժամը — Ծովերու յարակը 483
- ԺԸ. Անի թիւանի խորհրդածո-Յիւանները — Շինութեան գործը նորէն կ'սկսին — 1869 յունվար 1 — Հրակերին սարին վրայ Գործածանակ յը — Պայմանան արաջին երկոյնները — Էյրդոն ու Արարու Սօթի գոճը կ'երթան — Տարար Կարայրին շինութեանը — Ինչոր Նեոն նաապետը շտապեցին ըսեր էր 493
- ԺԹ. Կերու Սօթի էր ըրած շինութեան արդիւնները կ'ապրե — Շինութեան գործերը կ'սկսեցան — Գոճը վերջին անգամ ծ'ալ կ'այցելեն — Արախին ու Էրին թեղապարը — Աղջկոյն երեւը ծնացած Բաները — Նաաը ծովը նեպելու կ'որոշեն — Մարտի 8ին Զը Լուանալու գնէրը 208
- Ի. Խաղաղականին թեղիդեացած ժայռ յը — Լինտուն իղջոյն Գաղթականներուան վերջին ապաւինը — Մարալուար ժահը — Անախոանէլի Երուան — Ինչու Լ Էնչոյե կ'հասնի — Արեւին Բարերարութեանը — Ցամաթի վրայ իղջի յը — Նեոն նաապետին շերտը 222

Handwritten notes and signatures in Armenian script, including the name 'Կար' and 'Բուր'.

30 MAY 2013

1
3

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0568591

15339n